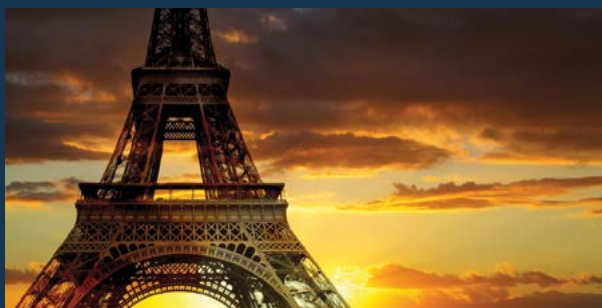

Franciaország a 21. század elején

Szerkesztette:
GAZDAG FERENC

 Dialóg Campus

 Wolters Kluwer

FRANCIAORSZÁG A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Vákát oldal

FRANCIAORSZÁG A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Szerkesztette
Gazdag Ferenc

 Dialóg Campus | Wolters Kluwer

BUDAPEST, 2019

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” projekt
„A fejlesztéspolitikai kapacitások erősítése” alprojektje keretében készült.

Szerzők

Bene Krisztián

Bóka János

Fejérdy Gergely

Fregán Beatrix

Gazdag Ferenc

Robák Ferenc

Szemlér Tamás

Szűcs Anita

Vajkai Edina

Szakmai lektor

Kiss J. László

© A szerkesztő, 2019

© A szerzők, 2019

© Dialóg Campus Kiadó, 2019

© Wolters Kluwer Kiadó, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

A kötet szerzői	6
Előszó	7
<i>Gazdag Ferenc</i>	
Milyen hatalom Franciaország a 21. század elején?	9
<i>Robák Ferenc</i>	
A Frankofónia a francia diplomácia szolgálatában	43
<i>Szűcs Anita</i>	
Gazdaság és külpolitika	59
<i>Fregán Beatrix</i>	
A francia védelmi stratégia modernizációja	85
<i>Vajkai Edina</i>	
A francia migrációs politika irányvonalai	105
<i>Bene Krisztián</i>	
A politikai jobboldal Franciaországban	131
<i>Fejérdy Gergely</i>	
Politikai földrengést hozó francia elnökválasztások, 2017	145
<i>Bóka János</i>	
Az Európai Unió és a francia elnökválasztás	175
<i>Szemlér Tamás</i>	
Francia gazdaság 2017 – kihívások és válaszlehetőségek	189

A kötet szerzői

Bene Krisztián, PhD habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar.

Bóka János, PhD egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar; európai uniós és nemzetközi igazságügyi
együttműködésért felelős államtitkár.

Fejérdy Gergely, PhD egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar.

Fregán Beatrix, PhD egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar.

Gazdag Ferenc, DSc professor emeritus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar.

Robák Ferenc Magyarország nyugalmazott tunéziai és brüsszeli nagykövete.

Szemlér Tamás, PhD egyetemi docens, nemzeti Közszolgálati Egyetem
Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar.

Szűcs Anita, PhD egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok Intézet.

Vajkai Edina PhD-hallgató; tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar.

Előszó

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2016-ban kapcsolódott be a Közigazgatás- és Közszolgálat-Fejlesztési Operatív Programba, komoly támogatást nyerve a közigazgatás, a közszolgálat és az állam versenyképességének növelése, a vonatkozó tudás mennyiségének és szintjének növelése, a közszolgálat szervezeti és személyi kompetenciájának fejlesztése céljára. E program keretében egy sor kutatóműhely és kutatócsoport alakult, közöttük egy kis létszámú munkacsoport a francia politika, a francia állam működésének vizsgálatára. A munkacsoportba elsősorban az egyetem francia témákon dolgozó oktatói tömörültek, kiegészülve néhány más intézményben oktató, illetve kutató kollégával. A kutatócsoport kettős célt tűzött ki maga elé: készíteni egy minél pontosabb áttekintést a 2017-es elnökválasztás előtti Franciaországról, majd a következő lépésként relációs vizsgálatokat folytatni Franciaország és Közép-Európa kapcsolatairól.

Elsőként egy konferenciát szerveztünk az elnökválasztások apropóján (2017. május 10.), áttekintve a választási év francia belpolitikai, gazdasági és társadalmi folyamatait. A kutatócsoport tagjai a saját szakterületük szempontjából értékelték a helyzetet. Szó esett – sorrendben – a francia külpolitika két meghatározó aspektusáról, a nagyhatalmi pozíció kilátásairól a 21. században (Gazdag Ferenc), a francia külpolitika eszközrendszerének egy nagyon specifikus dimenziójáról, a frankofóniáról (Robák Ferenc), valamint a magyar–francia kapcsolatok alakulásáról (Garadnai Zoltán). Szűcs Anita a gazdasági fejlődés és a nemzetközi érdekérvényesítés francia esetét vizsgálta, különös tekintettel az Európai Unió belső erőviszonyaira, illetve a francia–német kapcsolatokra. Az európai integráción belüli francia politikai törekvéseket vette számba Bóka János, kitekintéssel az integráció fejlődésének várható irányaira, valamint az új francia elnök és a választások utáni új német kormány együttműködésére. A nukleáris képességekkel rendelkező Franciaország katonai ambíciói közvetlenül szolgálják az ország érdekeinek érvényesítését, Fregán Beatrix tanulmánya a haderőre vonatkozó stratégiák modernizálását követi nyomon. Egy másik szakterületi vizsgálatot végzett Vajkai Edina, aki napjaink egyik legégetőbb társadalmi-politikai kihívását, a migrációt, illetve annak francia gyakorlatát mutatta be. Bene Krisztián írása a politikai jobboldal történelmi és politikai fejlődését követi nyomon. Elemzése külön kitér a meglévő pártstruktúra szerkezetét feszegető Nemzeti Front bemutatására. A kötet apropóját szolgáltató elnökválasztások belpolitikai nyomkövetésére Fejérdy Gergely vállalkozott. Elemzése már-már napi részletességgel követi nyomon az elnökjelöltek kiválasztását, programjait, az előválasztások lefolyását és a tradicionális pártversengésen átlépő Emmanuel Macron győzelmét. A sort Szemlér Tamás gazdasági elemzése zárja, amelyben a közgazdaságtan klasszikusnak tekinthető paraméterei mentén (gazdasági növekedés, államháztartás, foglalkoztatás és versenyképesség) tekinti át a francia gazdaság állapotát, külön kitérve Macron választási programjának ígéreteire is.

A kötetben a konferencián elhangzott előadások leírt változatai olvashatók.

Budapest, 2018. január 14.

Gazdag Ferenc

Vákát oldal

Milyen hatalom Franciaország a 21. század elején?

Gazdag Ferenc

Bevezetés

Egy francia számára magától értetődő országának nagyhatalmi státusza. A frissen megválasztott Emmanuel Macron első nagyobb interjújában a következő kijelentéssel kezdte: „Franciaországnak a legrövidebb időn belül nagyhatalommá kell válnia.”¹ Azért hozzátette, hogy e feladathoz megújítandó „politikai heroizmus” kell, amit elnöki mandátuma alatt minden erejével biztosítani fog. Meg is mutatta az őt faggató újságíróknak, hogy honnan veszi az inspirációt: az irodájában tartott de Gaulle: *Háborús emlékiratok* kötetből. A vaskos iromány néhány kulcsfogalmát is citálta: a követendő modell a „francia grandeur”, és az ehhez vezető úton van szükség a „politikai heroizmusra”. Néhány héttel később az Ötödik Köztársaság mindössze 39 éves elnöke egy komplett reformcsomagot is letett az asztalra az Európai Unió szükségesnek vélt átalakításáról.² Amelyet természetesen az EU alapító nagyhatalmának, azaz Franciaországnak kell vezetnie.

Visszatekintve az Ötödik Köztársaság elnökeire, Macron meglehetősen vegyes örökséget kapott elődeitől. A nagyhatalmiság kérdése azonban kivétel. Közvetlen két elődje közül François Hollande-tól nem látott túlságosan sok követendő irányt. Holland átlagpolitikus volt, aki az elnöki szerephez nem ért fel. Nem volt Európa-politikája, elfogadta a másodhegedűs szerepet Angela Merkel mögött. Nicolas Sarkozy pedig soha nem használta a „grandeur” fogalmát politikai megnyilvánulásai során. Visszatérő témái a francia eredet, a kultúra és a vallás voltak. Fellépéseiben nem is kívánt a grandeur-szerepre hasonlítani. Nemzetközi ambícióit és képességeit akkor villantotta fel, amikor 2008 második felében Franciaország töltötte be az EU elnöki tisztét. Ebbéli minőségében nagyon határozottan járt el az örmény válság megoldásában. Őt megelőzően Jacques Chirac saját bevallása szerint is „szerény elnök” kívánt lenni, és nem volt olyan ambíciója, hogy történelmi személyiség legyen. A hatalom permanens akarása, allűrjei, lendülete viszont kétszer is az Elysée-palotába repítették, nem is említve a párizsi főpolgármesteri éveket. Az Irak elleni háború megindítását ellenző álláspontja a nemzetközi politika élvonalába helyezte, s az ország reputációját követendő hatalmi mintává tette. Legalábbis a háborút ellenzők szemében. Erről később részletesebben is lesz szó.

Valéry Giscard d’Estaing-t itt amiatt kell feltétlenül megemlíteni, mert Macron saját elképzeléseit éppen hozzá viszonyítva határozta meg. Giscard d’Estaing elnökségének

¹ DUPONT – GERNELLE – LE FOL 2017.

² MACRON 2017, 82.

hét éve (1973–1981) az arisztokratikus liberalizmus kísérlete volt Franciaországban. Az enyhülés nemzetközi légkörében a szuperhatalmak közti kapcsolatok konszolidálódásának tartóssága volt napirenden, s a Kelet–Nyugat szembenállása által determinált keretben országa szerepét úgy látta, hogy Franciaországnak egy „nagy középhatalom” szerepét kellene játszania.³ Macron egyébként pontosan ezt a középhatalmi besorolást kívánja újból nagyhatalomszereppé változtatni.

A rövidke visszatekintés után a kérdés újfent az: milyen is volt Franciaország mint nemzetközi hatalom 2017-ben? A nagyhatalmiságnak, így a francia nagyhatalmiságnak sincs pontos definíciója. Általánosságban a nagyhatalmak közé azokat az államokat szokás sorolni, amelyek a nemzetközi rendszerben meghatározó szerepet játszanak. A szerep történelmileg változó, tartalmilag pedig felettébb sokféle lehet: egy nagyhatalom gazdasági, pénzügyi, fejlettségi, katonai, technikai, kulturális és más képességei alapján játszhat meghatározó szerepet a nemzetközi kapcsolatokban. Ami lényegesebb, hogy a meghatározó szerepjátszás nyomán az adott hatalomnak nagyobb az érdekérvényesítő képessége, s egyfajta vezető-iránymutató szerepet játszik nemcsak befolyási övezetében, valamint érdekszférájában, hanem általában a nemzetközi arénában. A nemzetközi hatalom mindig a meglévő pozíciók megtartására és erősítésére, a szükséges erőforrások feletti ellenőrzés biztosítására, stratégiai pontok megszerzésére és birtoklására, a vetélytársak eliminálására/semlegesítésére s más egyéb pozíciók elismertetésére irányul.⁴ Egy országnak a nemzetközi politikában játszott szerepét, az ehhez alapként szolgáló hatalmi adottságait és képességeit nagyon különböző metszetekben lehet vizsgálnunk.

A nemzeti államok kialakulásának idején a terület, a népesség, a gazdasági fejlettség és teljesítmény, valamint a hadsereg/flotta mérete szerint lehetett rangsorolni a hatalmakat, napjainkra azonban az előbbiekhöz újabb és újabb képességek járulnak. A hadsereg mérete mellett például az a kérdés áll, hogy képes-e az adott ország távoli válságkörzetekbe intervenciók alakulatokat küldeni, és ha igen, milyen gyorsan. Hogy rendelkezik-e globális felderítési/megfigyelési adatokkal, illetve mennyiben fér azokhoz hozzá, s miként tudja őket feldolgozni. A GDP nagysága mellett rákérdeznek azon multinacionális cégek számára, amelyek az adott országot anyaországgként tartják számon. Hogy a nemzetközi tőkemozgásokban a kérdéses ország tőkekibocsátó vagy hitelfelvevő-e? Összességében az mondható, hogy a hatalmi dimenziók korábbi paraméterei nem tűntek el, csak újabb és újabb rétegek rakódtak rájuk, s a hatalmi képességek mérése lett összetettebb és bonyolultabb. A kiválasztott területtől függően nagyon különböző rangsorok alakíthatók ki a világ államai között aszerint, hogy milyen alapon hasonlítjuk össze őket. Nyilván más a rangsor, ha a népességszámot vetjük össze, más, ha a területet, megint más, ha a hadsereg méretét, ezen belül privilegizált kör a nukleáris fegyverekkel rendelkező atomklub.

A nemzetközi kapcsolatok történetében a klasszikus példa a nagyhatalmiság működésére a 19. század ötös fogatának – Anglia, Franciaország, Poroszország, Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország – a nemzetközi egyensúlyt a bécsi kongresszustól (1815) az első világháborúig fenntartó együttműködése.⁵ A hidegháború időszakának (1947–1991)

³ NAY 2017; ugyanerről: GISCARD D'ESTAING 1976.

⁴ A rendkívül összetett kérdésről lásd: ARON 1962; DIÓSZEGI 1994; HUNTINGTON 1998; BRZEZINSKI 2013; KISSINGER 1998; ORMOS–MAJOROS 1998; KAGAN 2007; MUELLER 1995.

⁵ KISSINGER 1973; ORMOS–MAJOROS 1998.

terméke a klasszikus hatalmak fölötti szuperhatalom fogalma, amely abban különbözik a nagyhatalomtól, hogy egy szuperhatalom kiemelkedő gazdasági, katonai és diplomáciai képességeivel nemcsak közvetlen környezetében, hanem globális léptékben is képes érdekeit érvényesíteni s a nemzetközi élet folyamataira meghatározó hatást gyakorolni. A második világháború után a Szovjetunió és az Egyesült Államok került ebbe a kategóriába. A szuperhatalmak megjelenése a korábbi nagyhatalmak pozícióit leértékeltte, a világpolitikát évszázadokig meghatározó európai hatalmak másodvonalbeli középhatalmakká váltak. A fájdalmas folyamatot különösen Franciaország viselte nehezen, amely az '50-es évek végére polgárháború-közeli állapotba került a bipoláris nemzetközi rendszer kiépülése, a Szovjetunió felé orientálódó baloldal befolyása, a rossz kormányzás és a gyarmati kérdésben követett politikája következtében. A bipoláris rendszer összeomlása s a Szovjetunió szétesése (1991) a nemzetközi hatalmi konstellációt újfent megmozgatta. Amennyire öröndetes volt az ideologikus kelet–nyugati szembenállás megszűnése, olyannyira sok kérdőjel keletkezett az ezt követő nemzetközi rendszer természetével, tartalmával és szereplőivel kapcsolatban.

A posztbipoláris világrendben egy rövid ideig az unipolaritás tűnt a megfelelő elnevezésnek, azonban csakhamar kiderült, hogy az állva maradt szuperhatalom (Amerikai Egyesült Államok) világszendőr-pozícióját a régi és a feltörekvő hatalmak vonakodnak elfogadni. Ahogy a katonai dimenzió jelentősége csökkent a biztonságpolitikában, illetve a nemzetközi érdekérvényesítésben, a nemzetközi szerepjátszásban más attribútumokkal (terület, népesség, a világgazdaságban elfoglalt hely, kereskedelem, technológiai fejlettség) rendelkező országok sorban bejelentkeztek a nemzetközi aréna fajsúlyos szereplői közé. Sőt, a nem európai feltörekvő hatalmak azt is mind erőteljesebben érzékeltetik, hogy nem kívánják a nélkülük elfogadott normákat és szabályokat a nyugati hatalmak értelmezése szerint követni. Ahogy Kissinger írja: „[K]orunk már szinte elkeseredetten keresi a világrend valamiféle koncepcióját. Káosz fenyeget a mindaddig példátlan egymásrautaltság és kölcsönös függés dacára: tömegpusztító fegyverek terjedése, az államok szétesése, a környezetrombolás hatásai, a népirtás és azoknak az új technológiáknak a terjedése, amelyek lassan kontrollálhatatlanná teszik a konfliktusokat.”⁶

Az európai hatalmaknak az új, formálódóban lévő világrendben kell a helyüket megtalálniuk, s ugyanez vonatkozik vizsgálatunk tárgyára, Franciaországra is. Első pillantásra sem egyszerű a kép. A szakemberek egy része a gyorsuló hanyatlás képét rajzolja fel,⁷ bemutatva a lefelé mutató grafikonokat a világgazdaságban elfoglalt hely, a világkereskedelemben mutatott csökkenő adatok, a kiegyensúlyozatlan gazdasági helyzet, a növekvő adósság, a merev társadalomszerkezet és további tényezők tekintetében. Ezen bemutatások során természetesen a viszonyítási pont mindig Németország. A legnagyobb veszélynek ez az értékelés azt tekinti, hogy „Franciaország egyre jobban az elosztási politika múzeuma, s a termelékenységétől, a kutatástól és a nagy hozzáadott értéktől való távolodás központja lesz” Európában.⁸ A történelmi visszatekintést is bevonó vizsgálatok nem vitatják az immár évszázadnyi visszaszorulás s a középhatalommá (vagy regionális nagyhatalommá)

⁶ KISSINGER 2015, 10.

⁷ BAVEREZ 2003.

⁸ BAVEREZ 2003, 120.

visszacsúszás tényét, de rámutatnak, hogy Franciaország esetében a hatalmi visszaszorulás és a megújulás, a visszakapaszkodás egymást váltó hullámokban jelentkeznek.⁹

A nemzetközi tanulmányokban burjánzó sztereotípiák szerint Franciaország „a világ egyik legmodernebb országa, Európa vezető nemzetének egyike. Mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) egyik állandó tagja, mint a NATO, a G8, a G20 és az EU, illetve egyéb nemzetközi szervezetek tagja jelentős, globális befolyással bír, és kiemelt nemzetközi szerepet játszik.”¹⁰ A summázat a CIA Facts book legújabb kiadásából való, s az összeállítás egy bekezdésnyi összefoglalója még megemlíti, hogy Franciaország a második világháború után megbékítette Németországot, és hogy a két állam együttműködése az európai integrációban meghatározó, ideértve az 1999-től létező közös fizetőeszközt, az eurót. Amerikai szempontból lényeges elemként még két mozzanat szerepel: Franciaország de Gaulle döntése alapján 1966-ban visszavonta a francia hadsereget a NATO-ból, valamint hogy a 21. század elejétől az öt francia tengerentúli terület (Francia Guyana, Guadeloupe, Martinique, Mayotte és Réunion) francia régióvá minősült át, azaz Franciaország szerves részét képezi. Hasonló summázatok találhatunk más kiadványokban is, attól függetlenül, hogy hol is adták ki. Az alant következő áttekintés nem a hasonló, közhelyes felvételeket kívánja összegyűjteni, hanem azt a kérdést fogja vizsgálni, hogy milyen és mekkora hatalom Franciaország a 21. század elején.

A francia geopolitikai adottságok globalizációs metszetben – A nagyhatalmiság kemény dimenziói

A nagyhatalmiság klasszikus alapja a terület. Franciaország esetében az alapidenziót szintén a realista iskolák standard kiindulópontja, a geopolitika jelenti. Pierre Renouvin fogalmazásában ez a szint az úgynevezett „mélydimenziós tényezők” szintje: földrajz, demográfia, erőforrásokkal és nyersanyagokkal való rendelkezés, gazdasági fejlettség, gazdasági teljesítmény, a hadsereg mérete és katonai képességek. De Renouvin speciális elemként idesorolja a kollektív mentalitásokat is, amelyek egyébként az ún. puha hatalmi tényezőkhöz (soft power) tartoznak.¹¹ A kemény hatalmi tényezők tekintetében Franciaország adottságai szerencsések.

A *földrajz* a leginkább statikus meghatározók közé tartozik. Azon túl, hogy az állam politikájának kulcsát már Napóleon is a földrajzban látta, talán csak azt kell hozzátenni, hogy Franciaország a modern államok létrejöttéhez szükséges valamennyi adottsággal bírt. A világhoz való kapcsolódásnak mind a tengeri, mind a kontinentális kellekeivel rendelkezik, bár a két dimenzió együttes működtetése nem mindig volt történelmileg sikeres. Fogalmaznak úgy is, hogy Franciaországnak megvoltak az adottságai, hogy akár szárazföldi, akár tengeri hatalom is legyen, azonban képességei mindegyikhez elégtelennek bizonyultak. Közhely, hogy Anglia sziget, Franciaország pedig nem az, de ez a közhely, illetve a két ország adottságai, melyekre utal, kiválóan nyomon követhető a stratégiai prioritások alakulásában. Angliát természetes védvonalak védték hosszú ideig minden külső

⁹ KEIGER 2001, 236–237.

¹⁰ CIA 2017.

¹¹ RENOUVIN–DUROSELLE 1964, 2.

támadástól, Franciaországot viszont három alkalommal is lerohanták (1871, 1914, 1940). Fernand Braudel szerint Franciaország épp területének mérete és változatossága miatt vált több ízben áldozattá.¹²

A francia geopolitikai gondolkodás egyébiránt jelentős történelmi késéssel kezdte szálítani az argumentumokat a nagypolitikának. Egészen pontosan a francia–porosz háború, illetve Elzász-Lotharingia elvesztése után. A sort Paul Vidal de la Blache-sal kezdhetjük (ő a vezetője az 1872-ben létrehozott első, egyetemi geográfiai tanszéknek Nancyban), aki mindkét nagy munkájában (*Tableau de la géographie de la France*, 1903; illetve *Principe de la géographie humaine*, 1922) gyakorlatilag a német Ratzel geopolitika-tételeivel vitatkozik. A francia geopolitika irányát legjobban a *La France de l'Est* (1917) című könyve adja meg.¹³ A kötet argumentumai egyetlen kérdés köré koncentrálnak: Elzász-Lotharingiának miért kell Franciaországhoz tartoznia? A francia Európa-politika alapkérdése napjainkig, hogy Franciaország miként szállhat szembe a nála erősebb és nagyobb Németországgal. A kérdésfeltevés folytatása lett a francia nagyhatalmiság máig húzódo karakterisztikája: folytatódó visszaszorulás (ebben azonosság látható a brit pozícióval), ismétlődő visszakapaszkodásokkal.

Gyarmatok. A geopolitikai vonatkozásoknál feltétlen érinteni kell a gyarmatok, különösen Afrika szerepét a francia nagyhatalmiságban. Franciaország sajátos szárazföldi gyarmattartó hatalom volt. Adottságainál fogva sohasem csoportosította át erőforrásait a tengerekre olyan mértékben, mint Anglia. Határait védendő folyamatosan kétfrontos politikára kényszerült. Gazdasága is fejletlenebb volt, s a gyarmati vetélkedésben sorozatosan alulmaradt Angliával szemben.¹⁴ A 19. századi gyarmati terjeszkedés 1830-ban Algéria elfoglalásával kezdődött, majd a gyarmatbirodalom fokozatosan kibővült Afrikában Szenegállal, Indokínában pedig Tonkin, Kambodzsa és Laosz területeivel. Maximális kiterjedését a 20. század '30-as éveire érte el. A második világháborúban a francia ellenállás egyik bázisát nyújtották a gyarmati területek, s részben ez magyarázza, hogy a világháború utáni dekolonializációs folyamatban a franciák szinte görcsösen ragaszkodtak gyarmataikhoz. A döntés stratégiai szempontból elhibázottnak bizonyult: a háború végétől 1962-ig Franciaország gyakorlatilag folyamatos háborúban állt Ázsiában, majd Afrikában. A háborúk folyamatosan apasztották az ország erőforrásait, amelyek ugyancsak hiányoztak az anyaország újjáépítésében és az európai hatalmi helykeresésben.

Afrika szerepe külön kiemelendő Franciaország hatalmi státuszában. Az maradt a dekolonializáció után is, azon gazdasági, politikai és katonai szerződések jóvoltából, amelyekkel az anyaország magához kapcsolta az egykor általa uralt, később függetlenné vált államokat.¹⁵ A Franceafrique kifejezést ma már nem használják (de mindenki érti);

¹² BRAUDEL 1986, 293.

¹³ Részleteiben lásd: A francia geopolitikai iskolák. In CSIZMADIA–MOLNÁR–PATAKI 1999.

¹⁴ PAPP 2009.

¹⁵ Mauritánia, Szenegál, Gambia, Mali, Francia Guinea, Niger, Burkina Faso, Benin, Togo, Csád, Közép-afrikai Köztársaság, Kongói Köztársaság, Kamerun, Gabon, Algéria, Tunézia, Marokkó, Madagaszkár, Dzsibuti. Közülük öt államban öt állandó katonai támaszpont működik: Szenegálban, Elefántcsontparton, Gabonban, Csádban és Dzsibutiban. Kiemelt stratégiai területnek számít Afrika Indiai-óceánra tekintő partvidéke. A „globálisan sikeres dekolonizáció” után Franciaország és volt gyarmatai közötti katonai kapcsolatokat mintegy két tucat védelmi és katonai-technikai szerződés és egyezmény biztosítja. RONDE 1999, 4–9.

tartalmilag arról van szó, hogy Franciaország korábbi gyarmatairól igencsak kedvező feltételekkel jut hozzá nyersanyagokhoz (uránium, kőolaj), olcsó helyi feldolgozókapacitásokhoz, termékei számára pedig piachoz. Másfelől pedig az anyaország fejlesztési programokat és támogatást nyújt/szervez, valamint katonai jelenlétével stabilizál. Afrika jelentőségét Franciaország számára az egymást követő francia elnökök kivétel nélkül elismerték. Chirac 2008-ban fogalmazott úgy, hogy Afrika nélkül Franciaország csak harmadrangú hatalom lenne, elődje, François Mitterrand pedig úgy látta, hogy Afrika nélkül Franciaországnak nem lenne történelme a 21. században. Természetesen a diplomáciai formulák más frazeológiát használnak: Franciaország nem „Afrika csendőreként, hanem afrikai partnerei kérésére” avatkozik be a Közép-afrikai Köztársaságban – nyilatkozta Jean-Marc Ayrault miniszterelnök (2016. 12. 10.) a francia katonai akcióról a parlamentben. Párizs csak az „afrikai partnerek kérésére válaszol és néz szembe azzal az abszolút sürgős helyzettel, hogy megakadályozza a megszárlások folytatását”.

Demográfia. A lakosság szám konstans módon meghatározó eleme a nagyhatalmi ságnak. Ezen a téren a francia térvesztés felettébb látványos, bár a demográfiai görbe alakulása szignifikánsan eltér a többi európai államétól. A 19. század során és a 20. század első felében a lakosság nem nőtt olyan mértékben, mint Európa többi államában. 1800-ban a franciák adták az európai lakosság 15,7%-át, száz évvel később ez 10% alá esett (9,7%). A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az európai hatalmak között Poroszország/Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Anglia, Oroszország és Olaszország viszonylatában az első világháború előtti második helyről az ötödikre csúszott vissza. Csak Olaszországot előzte meg. Természetesen az ország lakossága számszerűen nőtt (1850 és 1938 között 35,8 millióról 41,9 millióra), de a növekedés messze elmaradt például Németországé mögött, amelynek lakossága ugyanezen időszak alatt 34 millióról 68,5 millióra nőtt. A 20. század második felétől a demográfiai görbe viszont mindinkább eltér a többi európai államétól: sokkal erőteljesebb a növekedés, mint másutt. A második világháború utáni baby boom azt jelentette, hogy az átlagos negyedmillió gyermekszaporulat mintegy 800 ezerre emelkedett, szinte alig kezelhető problémákat generálva előbb az általános, majd a '60-as, '70-es évektől a középiskolák és az egyetemek számára. Az 1990-es mélypont után a 2004-es census adatai jókora meglepetést okoztak: 1999-től a populáció növekedni kezdett, a népesség növekedése az 1999–2003 közötti 0,58%-ról 2004-re 0,68%-ra emelkedett. Számokra fordítva ez azt jelentette, hogy ebben az évben Franciaország népességének természetes növekedése elérte a 256 ezer főt.

A trend azóta folytatódik. Vagyis Franciaország jelenleg Oroszország és Németország után Európa harmadik legnépesebb országa. Több becslés is úgy véli, hogy ennél lényegesen nagyobb, 75 millió lesz az ország népessége. Ha hozzászámítjuk, hogy ugyanezen becslések szerint viszont Németország lakossága drasztikusan csökkenni fog (a 2012-es 82 millióról 2050-re 70–74 millióra), akkor könnyű előre látni, hogy pusztán a demográfiai mozgások komoly erőviszony-eltolódások alapjául szolgálhatnak.¹⁶ Elsősorban az EU-n belüli viszonyok lesznek érdekesek, ahol a brit kiválás után Franciaország fogja átvenni a legnépesebb ország pozícióját.¹⁷

¹⁶ Forrás: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 22.)

¹⁷ *Statisztikai Tükör*, 2017. július 11.

Külön kérdéskör a lakosságon belüli korosztályi arányok, valamint a muszlim népesség arányának ügye. Jelenleg Franciaországban található Nyugat-Európa legnépesebb muszlim közössége. (Egy 2010-es kutatás szerint a 66 millió lakosból mintegy 4,7 millió tartozik a muszlim közösségekhez.) Bár a hivatalos tézis szerint a lakosság zöme katolikus, de abban mindenki egyetért, hogy a többségi társadalom és a muszlim kisebbség demográfiai szempontból radikálisan eltérő pályán mozog. Franciaországban egy családra 1,8 gyermek jut, a muszlim családokra ennek többszöröse: 8,1. A 20 évesnél fiatalabbak 30%-a muszlim. A nagyobb városokban, mint Nizza, Marseilles és Párizs, ez az arány jóval nagyobb, eléri a 45%-ot. Egy felmérés szerint a jelenlegi trendek folyamatossága esetén már 2027-re minden ötödik francia muszlim lesz.

Gazdaság. Összeteljesítményét tekintve a francia gazdaság a világranglista 6. helyén áll 2 420 163 millió dollár GDP volumennel, megtermelve a világ GDP-jének 5%-át. Egy főre vetítve ez a 39. helyhez elég (42 400 USD/fő), az Európai Unióban pedig a 9. helyen áll.¹⁸ A francia gazdaság egyébiránt az Európai Unióban „beteg embernek” számít, különösen a költségvetési szabályozás tükrében. Párizs a '70-es évek közepétől képtelen a deficitcsökkentésre, a költségvetési mérleget az EU-ban megkívánt szintre javítani, s különösen a 2008-as világgazdasági válság óta gyorsuló ütemben romlik versenyképessége legnagyobb partnerével, Németországgal összevetve. Költségvetési hiánya 2016-ban is az eurózónában megkívánt 3% felett volt. Még látványosabb az adósságállomány növekedése. A '80-as évek közepén a német és a francia államadósság nagyjából azonos szinten, a GDP 20%-án állt; ehhez képest a francia adat 2015-re 96%-ra emelkedett, míg a német adat mindössze 72%. Az okok egyértelműen az állami kiadások magas szintjében keresendők, amelyek között nyilvánvalóan a hatalmi politikához szükséges kiadások (globális politikai jelenlét, széles körű részvétel nemzetközi békeműveletekben, harc az Iszlám Állam ellen stb.) nyomnak a legtöbbet a latban.

Katonai képességek. Ha csak a létszámokat vesszük alapul, akkor a 209 ezres francia haderő a világrangsorban a 14. helyen áll, a NATO-n belül pedig a harmadik. Ha a védelemre fordított kiadásokat vetjük össze, akkor a legnagyobb kiadásokkal rendelkező öt ország: az USA (596), Kína (215), Szaúd-Arábia (87), Oroszország (66) és Nagy-Britannia (55); Franciaország a maga 59 milliárd USD-jével a 7. helyen áll. Németország 39 milliárd USD-vel a 9. A trend növekedést mutat. A francia Honvédelmi Tanács 2015 áprilisában úgy határozott, hogy az ország fokozott belső és külső fenyegetettsége miatt egyrészt fenntartja a januári, párizsi terrorakciók után bevezetett készültségi szintet, másrészt a 2016–2019 közötti időszakra erre a célra betervezett 30 és fél milliárd eurót megtoldja további közel 4 milliárddal. A cél a képességfejlesztés gyorsítása, mindenekelőtt olyan területeken, mint a hírszerzés, a kommunikáció és kibervédelem, illetve a haderő telepíthetőségének fokozása. Mindezzel együtt is a Szövetségen belül ajánlott 2% alá kerül a francia védelmi költségvetés.

Külön említeni kell a nukleáris képességeket, mint a nagyhatalmi pozíció kivételes támasztékát. Franciaország az atomklub tagja (csak 1992-ben csatlakozott az 1968-as szerződéshez).¹⁹ Ezen a téren az amerikai és orosz vezető szerep elvitathatatlan, Franciaország a maga 300 robbanófejes készletével nagyságrendekkel elmarad az USA-tól

¹⁸ Az adatok az Eurostat adatbázisából származnak: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices (A letöltés dátuma: 2017. 06. 13.)

¹⁹ N. RÓZSA – PÉCZELI 2013.

és Oroszországtól (7–8 ezer). A force de frappe néven ismert francia nukleáris haderőnem a '80-as évekre érte el legnagyobb méretét. 1992-ben Mitterrand elnök bejelentette a francia kísérleti nukleáris robbantások moratóriumát, amelyet azonban 1995-ben, a frissen megválasztott új elnök, Jacques Chirac feloldott. Hat kísérleti robbantás után – jórészt a hatalmas nemzetközi felzúdulás nyomására – a teszteléseket befejezték. Sőt, 1996. szeptember 24-én Párizs aláírta a teljes körű atomcsendegyezményt is. Eddig az időpontig egyébiránt Franciaország összesen 210 kísérleti nukleáris robbantást hajtott végre.²⁰

A szárazföldi telepítésű közép-hatótávolságú föld-föld rakétakomplexum leszerelése után a francia hadászati nukleáris erőkhöz már csak a tengeralattjárók és a hadászati légierő egységei tartoznak, miután 1996-ban felszámolták az Albion-fennsíkra telepített 18 silós közép-hatótávolságú ballisztikus föld-föld rakétakomplexumot.²¹

A francia haderő közvetlenül alkalmazott eszköze a francia külpolitikának. A közvetlen francia érdekszférában Párizs gyakran lép fel önállóan, megszerelve az ENSZ jóváhagyását.²² Az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagjaként a francia stratégiai érdekek védelmében az ország az egyik lelegkötelezettebb és legaktívabb tagja az ENSZ béke-műveleteinek,²³ valamint az EU, a NATO és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) keretében folyó műveleteknek is. Az aktivitás egyaránt jelenti csapatok küldését, parancsnokságok telepítését, fegyveres intervenciót. Földrajzi irányait tekintve Afrika és a Közel-Kelet válságövezeteibe irányultak a katonai műveletek, a 2000-es évek elejétől közel 40 esetben.²⁴

A hatalom puha dimenziói. Állam, nemzeti identitás

A francia nagyhatalmóság értelmezésében kiemelt szerep jut az úgynevezett soft tényezőknél. Közülük első helyen az állam történeti szerepének megértése áll. Az államigazgatási szervezet, a rendelkezéseket betartató bürokraták, a grandes écoles-ban képzett technokrata-bürokrata államigazgatás, a többdimenziósan felépített hírszerzés előzményei évszázadosak. Ennek a szerepnek az alapja a közérdek fogalma, vagyis hogy az egyének különféle érdekei fölött létezik egy általános érdek, amelyet csak az állam képes definiálni és megvalósítani. A forradalom, Napóleon, majd az egymást követő köztársaságok az állam koncepciója tekintetében csak erősítették ezt az értelmezést. Még úgy is, hogy az állampolgároknak az állammal kapcsolatos kettős ambivalenciája – gyanakvás és függés – folyamatosan érzékelhető. A hatalmi ágak közötti erőviszonyok is folyamatosan mozogtak a politikai fejlődés során. A Harmadik Köztársaság (1870–1940) idején

²⁰ Részleteiben lásd: MALIS 2009, 750.

²¹ A hadászati nukleáris erők összetétele: 4 db SSBN nukleáris ballisztikus rakétát hordozó tengeralattjáró, 2 db L'Inflexible típusú tengeralattjáró, egyenként 16 db M-4 típusú rakétával, 2 db Le Triomphant típusú tengeralattjáró, egyenként 16 db M-45 rakétával, 28 db csapásmérő repülőgép (Super Étendard), 3 repülő század (60 db, Mirage 2000N típusúak), 1 század légi utántöltő (Mirage IV.P), 1 század felderítő (Mirage IV.P). BONIFACE 2017a, 56–57.

²² Opération Sangaris 2013–2016 (Közép-Afrika), Opération Licorne 2002–2015 (Elefántcsontpart), Opération Servale 2013–2014 (Mali), Opération Chammal 2014–2015 (Irak, Szíria)

²³ TARDY 2016a; TARDY 2016b.

²⁴ Az adatokat részleteiben lásd a Ministère des Armées honlapján: www.defense.gouv.fr

folyamatos konzervatív nyomás volt a hatalmi jogosítványok átcsoportosítására a végrehajtható hatalomtól a törvényhozás oldalára. Az Ötödik Köztársaság idején (1958-tól) fordítva állt a helyzet. De Gaulle a közhatalom összetevőinek radikális átrendezését hajtotta végre az elnöki hatalom javára a parlamenttel szemben – a hatályban lévő alkotmányos szerkezetet ezért nevezzük félprezidenciális rendszernek. Talán kevesen tudják, de a háború utáni évtizedekben Franciaországban öt éves tervek alapján folyt az újjáépítés és bizonyos meghatározó gazdasági ágazatok fejlesztése. A társadalom számára az állam mindenestre a mindenkifeleltetés sávjába tartozott, messze a politikai és pártviták fölött, s az államtól a legkülönbözőbb helyzetek megoldását várták. Sokan úgy gondolják, hogy az államba vetett túlzott bizalomból való kiábrándulásnak a következménye a francia társadalmat elárasztó illúzióvesztés a '90-es évektől, mert az állam a globalizáció és az EU fokozódó intervenciói hatására nem védi meg kellően saját állampolgárait. Ha védte is, nem adekvát módon, erodálva a francia nemzeti identitást.

A modern francia államiság középpontjában a jog és a jogászok állnak. Természetesen minden modern államot valamennyire jellemez ez a helyzet, de a franciák egészen a végletekig elmentek. A Harmadik Köztársaság alatt a politikai élet telis-tele volt jogászokkal, különösen a parlamentben és a kormányzatban. Például az 1880-ban megválasztott parlamenti képviselők mintegy fele jogász volt, 1906-ban ez az arány még mindig 40% – ezért nevezték a Harmadik Köztársaságot „Jogászköztársaságnak”. Csökkenő mértékben a trend folytatódott a Negyedik Köztársaság (1946–1958) alatt is. A jogásztúlsúly jól illusztrálható az alkotmányjogi lelkesedéssel: a francia forradalomtól az Ötödik Köztársaságig 16 alkotmány készült. Azóta a grandes écoles-ban, mindenekelőtt az École nationale d'administrationban végzetek vették át a jogászok helyét. Az igazgatási elit és a francia kormányok a strasbourg-i iskola végzettjeivel vannak feltöltve, függetlenül a kormányok politikai pártállásától.²⁵

A francia nemzetállam az európai nemzetfejlődés egyik alaptípusa, ezt a modellt sok más ország igyekezett és igyekszik követni. A francia forradalomtól indulva a modell alapvetően sikeresnek is mondható, alapvető karakterisztikáját a 20. század második felében azonban erősen kikezdte a globalizáció és a multikulturalizmus nyomása. 2000 augusztusában Jean-Jack Queyranne belügyminiszter a Korzikának adandó széles körű autonómia-tervek miatt mondott le, azzal érvelve, hogy ha Korzika ilyen jogköröket kap, akkor más régiók is hasonlókat követelhetnek. Mindez pedig ellentétben áll az „egységes és oszthatatlan köztársaság” alkotmányos elvével. A francia értelmiséget megosztó iszlám viták és a multikulturalizmus erősen erodálja az egységes nemzetállam ideáját, másik oldalról ugyanezt teszi a globalizáció és az európai integráció is. Minden jel szerint itt található a magyarázata annak a hullámnak is, amellyel Franciaország a forradalom 200. évfordulóját, illetve 2000-ben a millenniumot ünnepelte. Hozzátehetjük még az 1998-as futball-világbajnokságot is. Csupa olyan identitáserősítő eseményt, amelyek segítségével a bizonytalanságok a nemzeti identitással kapcsolatban enyhíthetőnek, eloszthatónak tűntek. Az identitásában gyengülő francia társadalomnak az univerzalizmus francia modelljének életben tartásához növekvő igénye mutatkozik olyan pozitív kapcsolatokra, amelyekkel a globalizáció kihívásai (integráció, multikulturalizmus) kanalizálhatók.²⁶

²⁵ Macron első kormányából három miniszter szerezte diplomáját az ENA-n: Sylvie Goulard (védelem), Bruno Le Maire (gazdaság) és maga a miniszterelnök, Édouard Philippe is.

²⁶ DEBRAY 1993; LERUTH 2001; BONIFACE 2017b.

A francia kivételesség

A realista iskolák viszonylag egyértelműen értelmezhető kategóriái után vannak kevésbé megfogható, de ugyancsak valóságos tényezők a nagyhatalmak jellemzői között: történelmi-politikai tapasztalat, hagyományok, mentalitás.²⁷ Európai nagyhatalomként éppen ezen a téren mutat Franciaország rendkívüli teljesítményt: a franciák a forradalomból eredeztetik a nemzetállami identitásuk univerzálisnak tekintett hármasságát: a szabadság, egyenlőség, testvériség fogalmait. Az univerzális értékek elterjesztésére természetesen a francia nyelv a legalkalmasabb. Vagyis a nyelv, a kultúra ugyanolyan fontos a francia önképben, mint a nemzetközi szerződések és a kereskedelem. Ugyanitt kell megemlíteni az államfogalmat, a nemzeti identitást s egyáltalán a franciák önképét, csupa olyan terminust, amelyek segítségével le lehet írni egy ország nemzetközi pozícióját. A történelem azt mutatja, hogy a nagyhatalmak kivétel nélkül – különböző módon és területen – valamilyen kivételesnek (felsőbbrendűnek) tekintik magukat. Franciaország sem kivétel. Viszont unikális abban a tekintetben, hogy saját missziójának tekinti a forradalomban született univerzális értékek kiterjesztését más nemzetekre.²⁸

A történelem más vonatkozásban is a kiemelt kategóriák közé tartozik. A franciák reakcióit és a nemzetközi szinten való viselkedésüket is jóval könnyebb értelmezni, ha az egyes lépések mögé vetítjük az egyébként sokféle narratívában létező francia történelmet. Mint az európai nemzetek egyik alaptípusa s mint a legrégebbi nemzetállamok egyike, Franciaország egyszerre örököse és foglya saját történelmének. Vezető politikusok és államférfiak gyakran fordulnak a múlthoz analógiáért és magyarázatokért. Ez lehet annak a háttérben is, hogy miért fordítanak akkora figyelmet a történelemoktatásra. Még a '90-es években készült egy felmérés, amely szerint a francia paperback könyvek 1/8-a történelmi tárgyú volt. A politikai, jogi, földrajzi tárgyú írások ugyancsak a történelmi prizmákon keresztül látszódnak, vagyis nem túlzás azt mondani, hogy a franciák számára a történelem a francia nemzettudat egyik alapvető dimenziója. És nem lehet véletlen az Annales-iskola *longue durée*-teóriájának hatásossága/elterjedtsége sem.²⁹

Franciaország számára a 19. század az ismétlődő állami erőfeszítések időszaka volt az organikus nemzeti egység megteremtésére, amit a forradalom elméletben már proklamált. Azaz a született realitás is konstruált volt egy bizonyos mértékig, ahogy Franciaország és a franciaság fogalmai is. Természetesen ezt a fogalmat csak más országokkal és más népekre vonatkoztatva lehetett értelmezni, s szinte magától értetődőnek tűnt a nagyság, a *gloire* hangsúlyozása. Franciaország a 19. és a 20. században hatalmas energiákat fektetett a politikai és kulturális fölényre támaszkodó nagyság és a *gloire* fényezésébe. Sorolhatjuk a francia kultúrtörténet nagyjait Montesquieu-től Tocqueville-en át, vagy akár a politikusokat is, mint de Gaulle-t, aki így ír a *Háborús emlékiratokban*:

²⁷ KEIGER 2001.

²⁸ Lásd a *Sciences Humaines* folyóirat 2004. évi 46. számát, *L'exception française: mythe ou réalité?* címmel. Lásd még: WIRTH 2000; TINARD 2001; CHAOUAD 2017.

²⁹ Az 1929-ben alapított *Annales d'Histoire Économique et Sociale* című kiadvány köré csoportosult, majd koncepciójukat folytató történészek (többek között Fernand Braudel, Georges Duby, Robert Mandrou, Ernest Labrousse) a diplomáciai és politikai eseménytörténet helyett vizsgálataikban a hosszabb időszakban látható társadalom és mentalitástörténetet helyezték előtérbe. A történészvilág egyik meghatározó tudományos iskolája.

„Agyam pozitív fele arról győz meg, hogy Franciaország csak az első helyen tud önmaga lenni, csak ekkor képes a dezintegráló erőket összefogni... Röviden, Franciaország nem Franciaország nagyság nélkül.”³⁰

A kollektív mentalitásnak ez az aspektusa egyik alapvonása Franciaország és a világ kapcsolatának. Ennek a megértéséhez az az egyik kiindulópont, hogy a francia civilizáció egyedi jellemzőkkel bír. A felvilágosodásban született elveket a francia forradalom teljesítette ki. A demokraták számára a francia nemzet forradalmi nemzet, prófétája és mintája a politikai fejlődésnek, s egyúttal az az egyetemes civilizáció egyik új útja is. A forradalom alapelvei – a szabadság, egyenlőség, testvériség – legelőbb Franciaországban, majd Európában, később pedig a gyarmatosításon keresztül az egész világon elterjedhettek. Ezen elveket foglalja magában Az állampolgári és emberi jogok egyetemes nyilatkozata. Azaz Franciaország a civilizáció fejlődésének csúcsa. Gyakran citálják Robespierre mondását, aki szerint a francia nép láthatóan 200 évvel az emberiség előtt jár. Elég paradoxnak tűnik, de a hit, hogy Franciaország képes konceptualizálni az emberiség érdekeit, a 20. század végén is tovább él. De Gaulle 1967 decemberében egy rádióinterjúban, François Mitterrand pedig 1975-ben a Nemzetgyűlésben használt olyan fordulatot, hogy a franciák „definiálhatatlan génusza teszi lehetővé, hogy formába öntsék és kifejezzék az emberi szellem mély szükségleteit”.

A civilizációs misszió kötelessége a francia társadalom egészét áthatja, s a francia kollektív mentalitás egyik meghatározó eleme. Ezen a téren többé-kevésbé egység és egyetértés van a politikusok, állami hivatalnokok, sőt a közvélemény-kutatások adatai szerint össztársadalmi méretekben is. De Gaulle 1961. április 15-én így beszélt: „Franciaországnak teljesítenie kell misszióját, küldetését mint világhatalomnak. Mindenütt ott vagyunk a világon. Nincs olyan sarka a földnek, ahol egy adott időben ne ránk néznének, kérdezve, hogy Franciaország mit mond. Nagy felelősség franciának lenni.”³¹

Alkotmány és intézmények

A francia alkotmány értelmében a külpolitika a köztársasági elnök számára fenntartott területnek (domaine réservé) számít. Az Ötödik Köztársaság elnökei, de Gaulle-tól Giscard d'Estaing-on és Mitterrand-on át a 2007-ben leköszönt Chiracig gyakorlatilag azonos irányú stratégiát vallottak magukénak a francia nagyhatalmiság (grandeur), az európai integrációt ennek szolgálatába állító (Europe puissance) attitűd s azon meggyőződés tekintetében is, hogy Franciaországot végül is nem képességei, hanem identitásának központi eleme, a történelmi szerep predesztinálja a nagyhatalmiságra.

A globalizációs folyamatokba vállalati szinten egyébiránt szervesen beilleszkedő Franciaország legnehezebben az ugyancsak civilizációs küldetéstudattal rendelkező Egyesült Államok fölényét veszi tudomásul, s jórészt itt található annak a magyarázata, hogy a franciák miért mindig az USA-val szemben definiálják önmagukat, s hogy miből táplálkozik a francia politikai elit Amerika-ellenessége. Van olyan vélemény is, hogy az Amerika-ellenesség

³⁰ DE GAULLE 1973, 48.

³¹ DE CARMOY 1961, 500.

mélyén a két küldetéstudatos, ugyanakkor univerzalista demokrácia egymástól eltérő önképe és rivalizálása rejlik.³²

A francia társadalom idegenkedéssel vegyes félelemmel viszonyul a globalizációhoz: egy 2006-os felmérés szerint például a franciák mintegy kétharmada szeretné fenntartani a vámhatárokat a liberalizáció fékezése érdekében.

A külpolitikai stratégia stabil elemei mellett meg kell említeni a külpolitikai döntéshozatal néhány speciális intézményi elemét is. A külpolitika ugyan a köztársasági elnöknek fenntartott „domaine réservé”, mindazonáltal az elnök által kijelölt politika végrehajtása a kormányra, illetve a minisztériumokra hárul. Ezen evidencia említésére amiatt van szükség, mert a francia struktúra alkotmányjogilag lehetővé teszi azt a helyzetet, hogy a köztársasági elnök és a miniszterelnök különböző politikai családhoz tartozzon (cohabitation). Ilyen helyzetre eddig három alkalommal került sor: 1986–1988 között a szocialista elnök François Mitterrand és a gaulle-ista Jacques Chirac miniszterelnök, 1993–1995 között ugyancsak Mitterrand volt kénytelen miniszterelnökének kinevezni a jobboldali Edouard Balladurt, s végül 1997–2002 között a neogaulle-ista Chirac miniszterelnöke volt a szocialista Lionel Jospin. A három alkalommal szerzett – néha a komikum határát súroló s különösen a külpolitika terén kínosnak bizonyult – tapasztalatok nyomán 7-ről 5 évre csökkentették az elnöki mandátum idejét, s ezáltal szinkronba hozták a parlament és az elnök mandátumát. Ezzel a cohabitation valószínűsége, továbbá – értelemszerűen – a külpolitikai döntéshozatal és a végrehajtás belső ellentmondásainak valószínűsége is erősen csökkent.³³

Nagyhatalmi hullámvasút történelmi metszetekben

A pax gallica kudarca, 1918–1945

A hosszú 19. század a klasszikus hatalmi egyensúlypolitika jegyében fordult rá az első világháborúhoz vezető útra. Az egymással szemben felsorakozó antant és a központi hatalmak szövevényes érdekrendszerének egyik központi vonulata és inspirálója az 1871-től a németekkel szembeni revanstól fűtött francia külpolitika volt. A magát nagyhatalomként kezelő Franciaország politikáját alapjaiban rázta meg a sedani vereség, s az 1914-ben kirobbant háború alaphangulatát a reváns határozta meg. Az irtatlan veszteségekkel járó négy év után az első világháborút lezáró konferenciának az egyik legtöbbet szenvedő, s a békeszerződéstől legtöbbet remélő résztvevője, Franciaország, közelebről a versailles-i palota adott otthont. A helyszínválasztás is jelezte, hogy a győztes antanthatalmak megértéssel viszonyulnak a vendéglátók igényeihez. A francia politikai elit azt remélte, hogy a 19. század utolsó harmadában felhalmozott gazdasági, ipari, társadalmi-demográfiai hátrányait egy csapásra behozhatja a németek feletti győzelem teljes mértékű kiaknázásával. Mivel a közvélekedés a francia pozíciók romlását a német egység létrejöttétől (1871) eredeztette, Párizs azt szerette volna, ha a békeszerződéssel szétmorzsolják az egységes német államot, hadseregét demobilizálják, és radikálisan limitálják a fejlesztését. Nemcsak Elzászt és Lotharingiát csatolják vissza Franciaországhoz, hanem meg kívánták szerezni

³² LELLOUCHE 2006, 15.

³³ A folyamatról összegzően: TEYSSIER 1995.

a Saar-vidéket, és a Rajnáig tolták volna előre a francia határokat. Hasonlóan radikális területi átrendezést kívántak keleten, elsősorban Lengyelország javára. A francia biztonság hosszú távú garantálását szolgálta volna a német ipari potenciál csökkentése. A francia jóvátételi igény nagyobb volt, mint Franciaország teljes nemzeti vagyona. Franciaország továbbá magának követelte az afrikai német gyarmatokat, a Török Birodalomból pedig Szíriát. A készítendő békeszerződést szövetségi garanciákkal (a Rajna bal partjára angol–amerikai részről) kívánta körülbástyázni, a békeszerződés előírásainak megszegését pedig háborús okká szerette volna nyilvánítani. Németország hátában egy új németellenes szövetségi rendszert (alliance de revers) álmodott az Osztrák–Magyar Monarchiából létrehozott új államokból (Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia).

Az első világháborút lezáró rendezés során azonban a „nemzetek Európája” elfelejtette a békekötésnek még a dinasztikus Európa idejéből származó technikáit, s a „francia mértéktelenség, az angol kérlelhetetlenség, az olasz mohóság, a japán nyereségvágy, az amerikai méltányosság, a lengyel, cseh, román, szerb és görög szélsőségeség” egy olyan „sárkányfogveteményt” szült, amely mindössze két évtizedre tudott ingatag egyensúlyt biztosítani Európában.³⁴ Többen emiatt úgy ítélik meg, hogy a 20. század első felében lényegében csak egy világháború volt – két részletben. A versailles-i békerendszerrel mindenki elégedetlen volt. A győztes franciák épp azt nem kapták meg az angolszászoktól, amire legjobban vágytak: a határookra vonatkozó garanciákat, a nemzetközi hatalmi struktúrában meredeken emelkedő USA pedig még a szerződés becikkelyezését is elutasította. A háború során még működő együttműködés helyett a „hódítások ígérete” kerítette hatalmába a győzteseket.³⁵

A francia külpolitika ekkor két nagy irányzat – a grandeur és a sécurité – belső vitájából táplálkozott. Az előbbit a háborús győzelem vitte a hátán, s abból indult ki, hogy a háborús győzelem Franciaországot Európa vezető országává tette. A biztonságot szem előtt tartó iskola józanabban úgy ítélte meg, hogy Franciaország geopolitikai adottságainál fogva hosszabb távon nem tud versenyezni a gazdaságilag messzemenően jobb adottságokkal rendelkező, népességszámban is előtte járó Németországgal. Viszont mindkét nagy politikai irányzat ugyanazt a következtetést vonta le a helyzet elemzéséből: Franciaország képességeit minden eszközzel és minél gyorsabb ütemben növelni kell. Alapvetően két területen látszott kívánatosnak a hatalmi képességek növelése: egyfelől közvetlenül a gazdasági és katonai potenciál növelésével, másfelől pedig olyan szövetségi politikával, amely garantálhatja a francia igények szerinti európai rend megtartását. A versailles-i szerződés tárgyalásai során tanúsított angol fékező lépések és az amerikai fél visszalépése a szerződés aláírásától azt jelentette, hogy a szövetségi politikához nyugati partnerek (USA, Nagy-Britannia) nem jöhetnek szóba. Viszont mindazon állam szóba jöhetett, amelyek érdekeltek voltak a német talpra állás megakadályozásában, elsősorban Lengyelország, Csehszlovákia, de rajtuk kívül további országok is.

Más megközelítést alkalmazott a sécurité gondolatköre. E koncepció hívei azt vallották, hogy Franciaország már középtávon sem lesz képes megakadályozni a német újrafelemelkedést. A gazdasági és demográfiai oldalon is jelentős előnyökkel rendelkező Németország pedig erősebb lesz Franciaországnál. Tehát a német előretörést csak úgy lehet megakadályozni, ha a francia érdekek megőrzése mellett Franciaország megbékél Németországgal

³⁴ BIBÓ 1986.

³⁵ DIÓSZEGI 1973, 286.

s békítő gesztusokkal nyugtatja meg keleti szomszédját. A francia külpolitikában ezt az irányzatot Aristide Briand képviselte.

A '20-as évek elején a grandeur irányzata, a versailles-i békeszerződés maradéktalan végrehajtásának politikája került előtérbe. Legfőbb szószólója Raymond Poincaré volt, s a francia külpolitika egyfelől folyamatos nyomást gyakorolt Németországra (szénszállítás, jóvátételek, 1923 januárjától a Ruhr-vidék megszállása), másfelől Franciaország minden erejével Lengyelország mellé állt a lengyel–szovjet háborúban (1920. április–augusztus), s a rigai békében Lengyelországnak juttatott jelentős területekkel Varsó Kelet-Európa nagyhatalmává nőtt. Párizs azonnal szerződést is kötött Varsóval (1921. február). A francia külpolitika az „alliance de revers”-konceptió jegyében 1924–1927 között hasonló megállapodásokat kötött Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával is. A grandeur-irányzat, azaz egy határozott francia dominancia fenntartásához Európában azonban Franciaország nem rendelkezett elégséges erővel. A '30-as évek már a biztonság kevésbé agresszív módzerekkel való garantálásáról szólnak, ami azonban Hitler hatalomra jutásával egyszerűen értelmét veszítette: a fasiszta Németország nem veszélyt, hanem közvetlen fenyegetést jelentett. Amitől Poincaré és Briand egyaránt rettegett, bekövetkezett. Rohamosan nőtt Németország ereje, s a politikai viták Párizsban ismét a kettősség képét mutatták. Egyik oldalon azok álltak, akik a német kihívással való szembefordulást, a veszély minden eszközzel való elhárítását vélték helyes eljárásnak (Barthou), a másik oldalon pedig a kikerülés szószólói voltak. Ők egyszerűen szerették volna Franciaországot elhúzni a veszély útjából. A két tábor hívei egymásnak ellentmondó téziseket fogalmaztak meg a Németországot kötelekekben tartó nemzetközi szerződések betartatásáról, a korlátozások feloldásáról, a szövetségi politika erősítéséről. Az egymást sűrűn váltogató kormányok hol az egyik, hol a másik irányba fordultak – a legkevesebb ellentét talán a francia haderő fejlesztése körül mutatkozott.³⁶

Az első világháború során a francia hadsereget a „támadás minden áron” koncepciójával irányították, s a vezérkarban a háború után a győzelem tábornokai ültek (Pétain, Weigand, Gamelin, Debenedy). A győztesek babérjait viselő tábornokok a háború tanulságainak levonása után új stratégiát hirdettek, a „minden áron védelmet”. Pétain marsall 1921-től szorgalmazta az ország északkeleti határán végighúzódó erődrendszer, a Maginot-vonal kiépítését. Az ország északi, Belgiummal közös határát azonban nem erősítették meg. Indokként az öreg marsall az Ardennek áthatolhatatlanságát hangoztatta. Bár a francia hadsereg létszámában Európa legerősebb hadereje volt, technikai képességeit azonban alig-alig fejlesztették. Az új haderőnemek (légierő, harckocsik, mobil tüzérség) alkalmazási eljárásait mind a védelem erősítéséhez igazították. A háború kitörésekor az elaggott francia katonai vezetés hadseregszervezési, logisztikai, stratégiai és taktikai elképzelései komikus anakronizmusnak bizonyultak a német hadigépezettel szemben. A Maginot-vonalat északról megkerülő német páncélos alakulatoknak és az őket támogató légierőnek a francia hadsereg gyakorlatilag nem tudott ellenállni, s 1940. június 17-én Franciaország fegyverszünetet kért. Június 2-án Hitler ugyanott és ugyanolyan körülmények között íratta alá a fegyverszüneti egyezményt a franciákkal, ahol és ahogyan az első világháború végén Ferdinand Foch marsall tette a németekkel. Az ugyancsak június 17-én megalakult új francia kormány feje az első világháborús győztes Philippe Pétain marsall lett, aki a fegyverszüneti megállapodás után – amelynek értelmében az ország nagyobbik fele Párizssal együtt német megszállás

³⁶ ORMOS 1969.

alá került – a megmaradó területeken Vichy székhellyel rendezkedett be. A két évtizeddel korábban, az első világháborút lezáró szerződésekkel elkezdődött kísérlet a „pax gallica” létrehozására és működtetésére Európában véget ért.

Vesztesen a győztesek között, 1945. Mélypont és visszakapaszkodás

Franciaországnak mint nagyhatalomnak a történetében a mélypont kétségtelenül az ország második világháborús szereplése. Az ország nagyobbik része német megszállás alá került, a francia gazdaságot a német háborús célok szolgálatába állították, a felszabadulást pedig csupán a szövetségesek hadműveletei tették lehetővé. Az antifasiszta koalíció három fő résztvevője (USA, Anglia, Szovjetunió) különböző megfontolásokból, de egyöntetűen nem tartotta szükségesnek Franciaország bevonását az európai rendezést és a világpolitika fő szerkezeti változtatásait kidolgozó nemzetközi tárgyalásokba. Nem hívták meg sem az ENSZ előkészítésére hivatott Dumbarton Oaks-i értekezletre (1944. augusztus 18.), sem az Európai Tanácskozó Testület londoni üléseire, sem Jaltába (1945. február 4–11.), sem pedig Potsdamba (július 17.). Az európai rendezést illetően Párizsban a nélküle kialakított elképzelésekhez kellett igazodnia. Megszállási övezetet Németországban, állandó tagságot az ENSZ Biztonsági Tanácsában is jórészt Churchill kitaró támogatása következtében kapott. Innen ered a francia külpolitikai gondolkodást a hidegháború során mindvégig elkísérő Jalta-komplexus, azaz a nemzetközi rendet uraló amerikai–szovjet kondomínium tézise.

A nagyhatalmiság elvesztésének folyamatában a lejtmenet lépéseit az amerikaiak által vezetett nyugati blokkba való betagozódás, a németkérdésben elszenvedett kudarcok és a dekolonializáció robbanásai jelentették. Franciaország azt szerette volna, ha Németországot hosszú időre annyira meggyengítik, hogy képtelen legyen visszatérni expanzív politikájához; ennek érdekében a Ruhr-vidéket nemzetközi ellenőrzés alá kívánta helyezni, a Saar-vidéket magához kívánta csatolni, a Rajna-vidéket pedig le kívánta választani a német államról. A háború utáni Németországban a franciák nem engedélyezték volna egy központi politikai hatalom kialakulását. Azonban a forgatókönyveket már nem Párizsban írták.

Az éleződő kelet–nyugati konfliktusban Párizs nem találta a helyét. Az 1947 elejétől a szovjetekkel szemben a containment (feltartóztatás) doktrínáját alkalmazó amerikai politika nyílt nyomást gyakorolt a franciákra is. A gazdasági újjáépítést célzó Marshall-segély támogatásáért és az amerikai védelmi ernyőért cserébe a francia politika a nyugati egységpolitikát választotta. 1948 májusában a németországi francia zónát az angol–amerikai Bizóniához csatolták, s a külügyminiszterek négyes tanácskozásain Párizs felsorakozott az angolszászok mellé. A két nagyhatalom között lavírozni-egyensúlyozni akaró francia külpolitika fő képviselőjének, Georges Bidault-nak távoznia kellett posztjáról. Utóda, Robert Schuman már a németekkel való kibékülés híve volt; azt vallotta, hogy Franciaországnak Európa újjáépítéséért kell küzdenie, s hogy „keresni kell azokat az eszközöket, amelyek Németországot kibékítik az európai civilizációval”.

A második világháború után Nyugat-Európában széles körben elterjedt a nézet, hogy a térség legégetőbb gondjainak megoldására az integráció a legjobb eszköz. Ettől várták a válságmentes gazdasági fejlődést, a biztonság külső feltételeinek a megteremtését s az áhított belpolitikai stabilitást. Továbbá – itt a franciák jártak az élen – ettől remélték Nyugat-Európa világpolitikai súlyának a visszaszerzését is. A franciák számára mindenféle kérdés sarokpontja

a németek részvételének az ügye volt. A germanofób politika fenntartása ugyan keresztülvihetetlen volt, de a francia politikában állandóan jelen lévő tényező maradt. A külső és belső kényszerekkel számot vető Schuman külügyminiszter mindemellett 1950. május 5-én megtette híres javaslatát a francia és a nyugatnémet szén- és acéltermelés közös főhatóság alá helyezéséről egy „olyan szervezet keretében, amely nyitva áll Európa más országai előtt is”. A Montánuniónak rövidített Európai Szén- és Acélközösségről szóló egyezményt 1951. április 18-án írták alá Franciaország, az NSZK és a három Benelux állam képviselői, s a szervezet 1952 augusztusában kezdte meg működését. Irányító testülete, a Főhatóság legnagyobb újdonsága a testület szupranacionalizmusa, nemzetekfölöttisége volt. Bár tagjait a részt vevő országok delegálták, a testület csak a közösség előtt viselt felelősséget. A Montánunió létrehozása és működése a föderalista Európa híveinek nagy sikere volt, s mindmáig az európai integráció megindításának a kezdőpontja.

Nem sikerült viszont a szupranacionalizmus kísérlete katonai és politikai téren. A koreai háború kitörése után egyre nagyobb amerikai nyomás nehezedett a NATO tagállamaira, hogy szervezzék újjá az NSZK hadseregét, amelyben Adenauer kancellár az ország egyenjogúsításának egyik lépését látta. Hevesen ellenezte viszont az újrafelfegyverzést Anglia és Franciaország. A francia diplomácia az ellentéteket egy újabb javaslattal, „az Egyesült Európa politikai intézményeihez kapcsolódó európai hadsereg” létrehozásának ötletével kívánta áthidalni. Az Európai Védelmi Közösség tervezete azonban, amelyet a javaslattevő francia miniszterelnök után csak Pleven-tervként emlegettek, négy év elkeseredett vitái után, s éppen a francia parlament elutasító döntésével, megbukott. Párizs az 1954. októberi konferenciasorozat után úgy ítélte meg, hogy a brüsszeli szerződést felváltó Nyugat-európai Unió keretében elérte legfontosabb célját: az NSZK olyan önkorlátozó egyenjogúsítását, amely ellenőrizhető.³⁷

Gyarmati háborúk és a Negyedik Köztársaság bukása

A háború utáni rendezés követelményei ugyan elsősorban Európára irányították a francia külpolitika figyelmét, de a Párizst érő kihívások a gyarmatokról is bőséggel érkeztek. A háború bizonyágát adta, hogy a gyarmatok mekkora emberi és anyagi támogatást képesek nyújtani az anyaországnak. De Gaulle tisztában volt azzal is, hogy a nagyhatalmak közötti újbóli helyfoglaláshoz ez a háttér nélkülözhetetlen. A háború utáni francia külpolitika tehát – ellentétben az angolokéval – mindenáron a gyarmatok megtartásában volt érdekelt. Ezzel a problémával először Afrikában került szembe. Tunéziában, Marokkóban és Algériában a társadalmi reformokat és függetlenséget követelő mozgalmakkal szemben Párizs a fegyveres represszió eszközét választotta. Hasonlóképp járt el a Közel-Keleten is, ráadásul az angolokkal való rivalizálás miatt jóval kiélezettebb formában. Az 1946-os alkotmány ugyan a Francia Gyarmatbirodalom elnevezést Francia Unióra változtatta, de lényegében csak az elnevezéseket változtatták meg („tengerentúli területek” és „tengerentúli megyék”), a Francia Unióból való kiválás lehetőségét kizárták. Az új koncepció gyakorlati alkalmazására először Indokínában került sor. A japán megszállás alól felszabadult Vietnám Ho Si Minh vezetésével függetlenséget akart, de a tárgyalások nem vezettek eredményre.

³⁷ GAZDAG 1985.

1946 végétől Franciaország ismét a fegyverekhez nyúlt. A mind véresebb háború forgatókönyve érvényesült Marokkóban és Madagaszkáron is.

Az 1947-től folyó indokínai háborúban a francia fél helyzete egyre nehezebbé, a kínai kommunista forradalom győzelme után pedig egyenesen kilátástalanná vált. Vietnám katonai nyomása nőtt, Párizs kénytelen volt segítségért folyamodni az amerikaiakhoz, a Dien Bien Phu-nál 1954-ben elszenvedett döntő vereség után pedig végül le kellett tölteniük a genfi tárgyalóasztalhoz. Az 1954-es konferencián Franciaország elfogadta Vietnám átmeneti kettéosztását a 17. szélességi kör mentén, míg Laosz és Kambodzsa független állam lett.

1954-től megkezdődtek a tárgyalások, előbb Tunézia és Marokkó, majd az afrikai gyarmatok dekolonizációjáról is. Amikor azonban 1954 novemberében kitört az algériai felkelés, Pierre Mendès France és belügyminisztere, François Mitterrand kategorikusan elvetették bármiféle tárgyalás gondolatát a Franciaország tengerentúli megyéjeként számontartott Algéria függetlenségéről. A francia politika az 1830 óta francia fennhatóság alatt álló Algériát nem tekintette idegen országnak. A sokakban meghasonlást kiváltó brutális háború az algériai függetlenséget követelők ellen a rendszer válságába torkollott. A megoldást mind többen de Gaulle visszahívásában látták. Amikor pedig Algírban 1958. május 13-án a gyarmati rendszer fenntartásának hívei államcsínyt hajtottak végre, egyik fő követelésük a de Gaulle vezetésével megalakítandó új kormány volt. Massu tábornok és ejtőernyősei fenyegetései hatására Párizsban is felgyorsultak az események. De Gaulle két feltétellel vállalta a visszatérést: fél év rendkívüli hatalmat kért, s azt, hogy ez idő alatt új alkotmányt dolgozzanak ki. 1958. június 1-jén a Nemzetgyűlésben beiktatták de Gaulle új kormányát. A Negyedik Köztársaság 12 év után véget ért.

De Gaulle: a francia mozgástér kibővítése az atlanti rendszeren belül

De Gaulle a francia Algéria híveinek teljes megrökönyödésére 1959 szeptemberében elismerte az algériai lakosság önrendelkezési jogát, majd 1962 márciusában Evianban aláírták a francia–algériai megállapodást. Az eviani szerződéssel véget ért Franciaország gyarmattartó korszaka. A bátor lépés egyaránt okozott veszteségeket – több mint egymillió algériai francia telepes szorult helyzetbe került, és francia gazdasági érdekeltségek is veszteségeket szenvedtek –, s hozott de Gaulle-nak a korábnál is nagyobb népszerűséget. A francia gazdaság azonban egy értelmetlen háború terheitől, a francia külpolitika pedig a gyarmatbirodalom további fenntartásának illúziójától szabadult meg.

Nem kevésbé jelentős változások történtek az atlanti kapcsolatokban. Az erőltetett nukleáris fegyverkezési verseny következtében a két szuperhatalom, a Szovjetunió és az USA katonai erőviszonyaiban jelentős változások következtek be. A nukleáris fegyverkezés mindkét komponensében (robbanófejek és a célba juttatásukhoz szükséges interkontinentális rakéták) az arányok a kiegyenlítődés felé mozdultak el. Az USA nukleáris stratégiájában a tömeges megtorlás elvét a rugalmas reagálás doktrínája váltotta fel, s a két szuperhatalom közvetlen tárgyalásokat kezdett. A bilaterális (szovjet–amerikai) tárgyalásokból az amerikaiak egyszerűen kihagyták nyugat-európai szövetségeseiket, így Franciaországot is. Bár a '60-as évek közepén a tárgyalások eredménye (ezek lesznek a későbbi SALT-szerződések) még egyáltalán nem volt látható, de a katona de Gaulle pontosan érzékelte várható kimenetelüket. Franciaország helyzetét az atlanti szövetségben de Gaulle

alárendeltnek, önálló cselekvésre alkalmatlannak tartotta. Célja Franciaország nagyhatalmi pozíciójának és világpolitikai szerepének visszaszerzése volt. Ehhez első lépésként a bipoláris nemzetközi rendszer legfontosabb nyugati pillérében, a NATO-ban kellett volna előbbre kerülnie. 1958 szeptemberében ezért azt javasolta Eisenhower amerikai elnöknek és Harold Macmillan angol miniszterelnöknek, hogy hozzanak létre a NATO-n belül egy háromoldalú szervezetet, amely kidolgozná a közös döntéseket minden globális érdeklődésre számot tartó kérdésben. Mivel ezek a döntések a nukleáris fegyvereket is érintették volna, előrelátható volt az amerikai elutasítás. Ezt használta fel ürügyként de Gaulle, hogy megkezdjék az önálló francia nukleáris ütőerő kiépítését. „Franciaország védelmének franciának kell lennie” – nyilatkozta. Franciaország az első atombomba-kísérletet 1960 februárjában hajtotta végre, s 1963-tól állította hadrendbe a force de frappe (önálló francia ütőerő) első generációját (50 Mirage IV típusú bombázó). A második lépcsőt 1969-től telepítették a provençe-i Albion-fennsíkon, majd a '70-es évek elejétől a harmadikat, amikor vízre bocsátották az első nukleáris meghajtású francia tengeralattjárót. Franciaország nukleáris ütőerejének fejlesztése miatt nem írta alá az 1963-as moszkvai atomcsendegyezményt sem.

A stabil belpolitikai háttérre támaszkodó de Gaulle a francia külpolitikát ki akarta szabadítani az angolszász dominancia alól. Ehhez diplomáciai kezdeményezések és döntések sorozatát kezdeményezte: megvétózta Anglia belépését az Európai Gazdasági Közösségbe (EGK); visszautasította a multilaterális nukleáris erők amerikai javaslatát; javasolta a Szovjetunió bevonását az európai rendezésekbe; végül pedig felvette a diplomáciai kapcsolatot a Kínai Népköztársasággal. 1963 januárjában Párizsban aláírták azt a francia–nyugat-német egyezményt, amely megalapozta a két ország napjainkig tartó szoros együttműködését. De Gaulle Franciaország érdekének tartotta, hogy a németkérdés keltette feszültség enyhüljön, s így kikezdhető legyen a Szovjetunió és az Egyesült Államok európai jelenlétének és befolyásának a világháborúból fakadó jogosultsága. A német támogatás megszerzésével formálta meg saját Európa-koncepcióját, amelyben „európai Európát, a nemzetállamok Európáját, s az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európát” akart. Az első elem Nyugat-Európa és az USA az eddigieknél lazább kapcsolatára, a második az EGK konföderatív fejlődési irányaira, míg a harmadik a kommunista Kelettel kiépítendő kapcsolatok alakítására utalt.

1966-ban bejelentette, hogy a francia szuverenitás teljes helyreállítása érdekében Franciaország kilép a NATO katonai szervezetéből. Egyidejűleg kilépett a távol-keleti SEATO-ból (Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete) is, és megteremtette az alapokat a hidegháborús nemzetközi rendszer feszültségeinek oldására. Az új irányt enyhülési politikának nevezte, s ez a francia fogalom (détente) csakhamar bevonult a nemzetközi diplomácia szótárába. E lépésekkel de Gaulle visszatért a második világháború végén vallott biztonságpolitikai elképzeléséhez, amely szerint Franciaország biztonságát a Keletre és Nyugatra való egyidejű támaszkodás garantálhatja. Ilyen előzmények után látogatott el 1966 júniusában Moszkvába, ahol rendkívüli fogadtatásban részesítették. A szovjet vezetők de Gaulle-ban mindenekelőtt a nyugati szövetségi rendszer bomlasztóját látták, a tábornok-elnök pedig politikai szövetségest keresett a Szovjetunióban saját világpolitikai ambíciói számára. A közös érdekeket az enyhülési politika kölcsönös támogatásában fejezték ki. De Gaulle további látogatásokat is tett a nemzeti érvelésre érzékenynek tartott kelet-közép-európai államokban (Lengyelország, Románia). Külpolitikai akcióinak azonban véget vetettek az 1968-as diáklázadások.

De Gaulle nevéhez kapcsolják a grandeur fogalmát. Valóban, az Ötödik Köztársaság alapítója minden energiáját a francia függetlenség visszaállítására s ezen keresztül a törté-

nelmi nagyhatalmiság visszaszerzésére koncentrált. A bipoláris rendszer speciális körülményeit, a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti katonai erőegyensúly kialakulását mesterien használta ki. Nukleáris fejlesztéseivel s a force de frappe felállításával Franciaországot a nukleáris klubba emelte, a NATO katonai szervezetéből való kilépéssel (1966) jelentősen megnövelte manőverezési képességét a világpolitikában. A Szovjetunióval és Kínával való kapcsolatok építésével enyhítette a hidegháborús bipolaritás merevségét, s utat nyitott az európai détente (détente, entente, coopération) politikának.

Az európai vezető szerep megerősítéséhez az NSZK-val kötött egy máig jelentős hatással bíró megállapodást (1963), kétszer (1963, 1967) vétózta meg Nagy-Britannia csatlakozását az EGK-hoz (ma már tudjuk, hogy nagy igazsága volt). De Gaulle a britekben az amerikaiak előretolt ügynökét látta. Úgy ítélte meg, hogy Európának francia vezetéssel saját szerepet kell játszania a világpolitikában. Érdemes idézni nyilatkozatát, amelyet az 1963-as moszkvai atomcsendegyezmény előestéjén tett (1963. júl. 23.): „Az okok, amelyek Európa számára a szövetségben alárendelt helyzetet alakítottak ki, napról napra veszítenek erejükből. Európának vissza kell szereznie saját felelősségét... Az európai Európa azt jelenti, hogy önmaga által és önmagáét létezik, vagyis más szavakkal: saját politikával rendelkezik a világban.” A tábornok-elnök szeme előtt egy olyan Európa képe lebegett, amely Franciaország vezetésével közvetítő és kiegyenlítő szerepet játszik a két szuperhatalom között.

De Gaulle politikája összességében eredményesnek mondható: a háborúban térdre kényszerült, a szövetségesek által is lekezelt, szerény képességekkel rendelkező Franciaországot ismét a világpolitika nagyhatalmai közé emelte. Az utókor elemzői számára a tényleges kérdés, hogy egy 18. századi hatalmi vízióra támaszkodó koncepcióval miként tudott ennyire sikeres lenni a 20. század második felében, a két szuperhatalom árnyékában. Több tényező együttes hatását is említhetjük, azonban kétségtől a legfontosabbnak maga a bipoláris rendszer tekinthető. A szovjet–amerikai katonai erőegyensúly kialakulása a '60-as évektől a bipoláris nemzetközi rendszer konszolidálását eredményezte. Ez Nyugat-Európa fejlődése szempontjából egyfelől azzal a kivételes lehetőséggel járt, hogy az induló integrációnak nem voltak biztonságpolitikai költségei, másfelől viszont alapot szolgáltatott a franciák által megformált gyanú megfogalmazásához. A kérdés úgy hangzott, hogy a nukleáris erőegyensúly árnyékában kockázatos-e az USA saját biztonságát a nyugat-európai államok megvédése érdekében. A felizzott vita nyújtotta a ritka lehetőséget Franciaország számára, hogy egy szövetségi rendszeren belül a tagok számára adott lehetőségeket saját függetlenségének a megerősítése érdekében használja. Fontos eleme az atlanti szövetségen belül a francia különállásnak, hogy Franciaország magát mindig a nyugati világ részének tekintette, és kritikus helyzetekben azonnal felsorakozott az USA mellé.³⁸

A bipolaritás előnyeinek elvesztése: François Mitterrand, 1981–1995

François Mitterrand elnökként a radikális baloldali intézkedéseket már az induláskor külpolitikai kontinuitással és a nyugati szövetségi rendszerhez való tartozás hangsúlyozásával ellensúlyozta. Míg elődje, Giscard d'Estaing belpolitikájában kommunistaellenes, külpolitikájában viszont a Szovjetunióval szemben türelmes, sőt atlanti bírálói szerint

³⁸ A de Gaulle-i politikáról összegzően lásd: GAZDAG 1996; Institut Charles de Gaulle 1992.

az érthetlenségig békülékeny volt, Mitterrand négy kommunista minisztert vont be kormányába, radikális baloldali ihletésű gazdasági és szociális lépések sorát tette, viszont éles szovjetellenes külpolitikai fordulatot hajtott végre, s a francia külpolitikát az atlantizmus irányába fordította. Követelte a szovjet csapatok kivonását Afganisztánból, a szovjet közép-hatótávolságú nukleáris rakéták leszerelését, és ismételten támogatásáról biztosította a lengyel Szolidaritást.

A magyarázat egyik oldalról Mitterrand atlantizmusában rejlik. A gyökerek még a Negyedik Köztársaság időszakába nyúlnak vissza, amikor Mitterrand (1947–1956 között) részese volt több jobboldali-centrista kormánynak, s ezek egyik közös nevezője épp a kommunista-ellenesség volt. Atlantizmusát erősítette az amerikaiakra mindig gyanakvással tekintő de Gaulle-lal való szembenállása is. Mitterrand nyíltan elítélte Franciaország 1966-os kiléptetését a NATO katonai szervezetéből. A magyarázat másrészt a nemzetközi környezet változásaiban rejlik. Az enyhülés rövid időszakát a '80-as évek eleji kelet–nyugati mini-hidegháború váltotta föl. A nyugati vezetők, köztük Mitterrand is, a kelet–nyugati kapcsolatok megromlásának okát elsősorban a szovjet expanzióban (Afganisztán, Afrika) és az európai katonai egyensúlyt felborító szovjet fegyverkezésben (közép- és rövid hatótávolságú rakéták telepítése Közép- és Kelet-Európában) látták. Mitterrand törölte a diplomáciai naptárból a szovjet–francia csúcstalálkozókat (először csak 1984 júniusában látogatott Moszkvába), korlátozta a gazdasági kapcsolatokat, aktivizálta a francia részvételt a fejlett technológia Keletre jutását akadályozó COCOM-bizottság munkájában. Olyan látványos lépésekre is sor került, mint 1983 márciusában a 47 hírszerzéssel vádolt szovjet diplomata hazaküldése Párizsból. Erőteljesen kiállt viszont az SS–20-as rakétákat ellensúlyozó amerikai Pershing–2 rakéták európai telepítése mellett.

1985-ig, Gorbacsov hatalomra kerüléséig kellett várni arra, hogy a francia keleti politika újból az enyhülés irányába forduljon. Gorbacsov politikai kezdeményezése a kapcsolatok újraélesztésére kedvező pillanatban érkezett Párizsba. A reagani csillagháborús tervezet (SDI) erősen lehűtötte a francia–amerikai kapcsolatokat, Mitterrand ugyanis az SDI megvalósítása esetén a stratégiai erőviszonyok teljes felborulásától tartott. Nem véletlen, hogy Gorbacsov első nyugati útja 1985 végén Párizsba vezetett, amit Mitterrand 1986 júliusában viszonzott. Ekkortól Mitterrand minden erejével az enyhülési folyamatot támogatta, különös figyelemmel a rövid- és a közepes hatótávolságú rakéták leszerelésére, a szovjet peresztrojkára és Közép-Európa társadalmainak demokratikus fejlődésére. Ezt célozták látogatásai Csehszlovákiában (1988. december), Lengyelországban (1989. január), Bulgáriában (1989. június) és Magyarországon (1982 után 1990 januárjában is).

Mitterrand azonban 1989 és 1990 eseményeiben még nem a kommunista rendszerek teljes összeomlásának jelét, hanem egy hosszabb, ellenőrizhető átmenet kezdetét látta. A tévesnek bizonyult helyzetértékelés késlekedést eredményezett a német egységre, a szovjet és a jugoszláv szétesésre való francia reagálásokban. Mitterrand számára Gorbacsov személye és a Szovjetunió egyben tartása tűnt az európai és a világpolitikai egyensúly zálogának, és a kivételezett francia nagyhatalmiság fenntarthatósága biztosítékának, ezért már-már anakronisztikus módon foglalt állást mindkettő mellett. A bipolaritás utáni világban hiányoztak Párizs számára a külpolitikai stratégia új kiindulópontjai. Világos diplomáciai perspektívák felvázolása híján mindössze két eshetősége adódott: az amerikai szövetséges stratégiájának támogatása (Öböl-háború) és az európai integráció elmélyítése (Maastricht). Az előbbi a franciák hagyományos közel-keleti kapcsolatrendszerének szinte

gyökeres felborítását, legnagyobb fegyvervásárlóik elvesztését jelentette, míg a második a német egyesülés nehezen megemészthető elfogadását követelte. Irak esetében a külpolitikai értékek átrendezése nagyon nehéz volt. Franciaország egyetlen katonát sem vesztett, és az amerikaiaknak való alárendelődés látszatát is sikerült elkerülnie, továbbá hivatkozhatott arra, hogy a francia kontingens a legjelentősebb volt az amerikaiaké után.³⁹ Ám gyakorlati és elvi kérdések sora maradt válasz nélkül. A francia társadalom – miként a nyugati demokráciák többsége – már nem volt kész harcra szállni távoli csatamezőkön, mert nem tudta, hogy mit is kell fegyverekkel megvédenie. „A humanitárius segítségnyújtás kötelessége” a nemzet alvó lelkiismeretének feltámasztását és a nemzetközi jog elavult értékeinek megújulását feltételezte volna. Az önálló cselekvésre való képességnek olyan akadálya is volt, mint a saját műholdas felderítés hiánya, amely a „Sivatagi Vihar”-akció minden nem amerikai résztvevőjét az amerikai felderítés adataira utalta.

Mit ér a *force de frappe*?

A de Gaulle által létrehozott s a francia külpolitikai függetlenség zálogaként kezelt nukleáris ütőerő (*force de frappe*) mindegyik francia elnök számára külön gondot jelentett. Különösen így volt a baloldali, a pacifista törekvéseket szimpátiával kezelő Mitterrand esetében. Az elnök kényes táncot járt korábbi antimilitarista elkötelezettségei és a fegyveres erők főparancsnokaként rá háruló követelmények között. Mitterrand rendkívül nehezen barátkozott meg a nukleáris kódokat tartalmazó aktatáskája jelenlétével. Csak akkor fogadta el a nukleáris elrettentés gondolatát, amikor megértette: a nukleáris fegyverek elsősorban politikai, és nem katonai eszközök. Birtoklásuk biztosítja Franciaország számára a nagyhatalmak klubjában való tagságot és a világméretű befolyás fenntartását. Miután e pontig eljutott, Mitterrand habozás nélkül folytatta az elődök katonapolitikáját. Egy 1983. novemberi televíziós adásban Mitterrand így összegezte álláspontját a francia függetlenségi politika központi elemét képező önálló nukleáris erőkről: „A francia elrettentési stratégia központi eleme az államfő, és ez én vagyok.” A francia stratégia fő elemei voltak többek között, hogy Franciaország szolidáris tagja a NATO-nak, de 1966-tól nem vesz részt a szervezet integrált katonai struktúrájában, meg kívánja őrizni döntési szabadságát. A fegyveres erők feladata a nemzeti függetlenség megvédése, de közben figyel szövetségei érdekeire is. A függetlenség biztosításának nélkülözhetetlen eleme a nukleáris erő, amely nem egy fegyveres konfliktus eldöntésére, hanem az esetleges támadó elrettentésére szolgál. Ez a „gyengének az erők elleni” elrettentése, tekintve, hogy a két szuperhatalom arzenálja nagyságrenddel múlja felül a franciákét. Ugyanezen logikára támaszkodva, Franciaország nem írta alá az 1963. évi atomcsendegyezmény óta született nukleáris fegyverzetkorlátozási egyezményeket, mondván: előbb technikailag utol kell érnie az előbbre járó USA-t és a Szovjetuniót, illetve előbb e két országnak kell lépnie a leszerelés terén.

A berlini fal leomlásáig kellett várni, hogy az amerikaiak és a szovjetek után Párizs is lelassítsa nukleáris fegyverei modernizálását. 1992-ben pedig Mitterrand leállította a kísérleti robbantásokat is. Ezek felújításáról 1995 szeptemberében Chirac döntött; 1996 elejéig – heves nemzetközi tiltakozás közepette – elvégezték a szimulációs eljárásokra való

³⁹ DE MONTBRIAL 2003.

áttéréshez szükséges kísérleteket, és kipróbálták a Rafale-gépekhez szükséges új, TN-100-as robbanófejeket is.

Mitterrand 1990-ben két hónappal csökkentette a sorállomány katonai szolgálatát. Felújult a professzionista, vagy sorozott hadseregről szóló vita, amelyben a jakobinus hagyomány történelmi nyomatéka ütközött a kiképzett, válság esetén azonnal bevethető hadsereg előnyeivel. Az utóbbi mellett sorakozó érvek egyébként összhangban voltak az intervencionista francia politika igényeivel (Afrika, frankofón államok). Ezzel a céllal állították fel 1983-ban a gyorsreagálású erőket (FAR). Folyamatosan nőtt a katonai költségvetés, ami 1989 után rendkívülinek számított. A de Gaulle-i és a mitterrandi katonapolitika az ENSZ megítélésében és felhasználásában különbözött. Míg a tábornok számára az ENSZ kormányozhatatlan testület volt, Mitterrand alatt Franciaország vált az ENSZ legnagyobb „kéksapkás”-szállítójává a békefenntartó missziókban. Soha Mitterrand előtt nem vett részt ennyi francia főtiszt ily sok ENSZ vezérkari munkában, soha ennyi áldozata nem volt a francia hadseregnek a kék lobogók alatt. A NATO-val fennálló kapcsolat Mitterrand alatt kevésbé volt feszült, mint korábban.

Az európai katonai integráció terén viszont egyik szószólója lett az önállóbb európai védelemnek, amelynek a francia elgondolás szerint stabil francia–német tengelyen kell alapulnia. A Nyugat-európai Unió életre keltése (1984), a lehetőség – jobbára csak elméleti – kihasználása a NATO eszközeinek felhasználására a szervezet számára, az Eurocorp felállítása (francia, német, belga, holland, spanyol egységekkel) mind a folytonosság bizonyítékai Adenauer és de Gaulle, Kohl és Mitterrand politikája között. Franciaország az európai védelem élharcosa akart lenni. Kettős játékkal az egyik oldalon mindenáron az amerikaiak eltávolítására törekedett az európai kontinensről, másfelől nagyon is tisztában volt azzal, hogy Franciaország eszközei elégtelenek az egész nyugat-európai térség védelméhez.

A német egység kényes kérdése

Az európai integráció történeti építményéhez sokban hozzájáruló francia elnök víziói alatt 1989 után megingott a valóság talaja. A bipoláris rendszer szétesésével orientációs pontjait veszítő francia külpolitika számára az egyik legfájdalmasabb elem a német egység ügye volt. Ez ugyanis felborította a világháború óta alapvetően a franciáknak kedvező belső európai egyensúlyt, másfelől aláasta a francia diplomácia addigi sikereinek tényezőit (a szuperhatalmak közötti egyensúlyozást, a force de frappe politikai kihasználását, miközben az amerikai ernyő védelmét is élvezhette, valamint a francia kezdeményezések német finanszíroztatását). Az elmozdulásokat már 1988–1989 folyamán jelezték például az európai hagyományos fegyverek csökkentése ügyében mutatkozó francia–német különbségek. Bonn ugyanis össze kívánta azt kapcsolni a rövid hatótávolságú nukleáris eszközök csökkentésével, amit Párizs hevesen visszautasított.

Mitterrand 1989 nyarán és őszén a szovjet vezetésű tömb széthullásának szaporodó jelei láttán ismételten beszélt a német egység kívánatosságáról. Kohl kancellár 1989. november 28-i 10 pontos egyesítési terve már azt a benyomást keltette Mitterrandban, hogy a német fejlődés befolyásolása teljesen kicsúszik Párizs kezéből. Ez magyarázta sietős találkozóját a szovjet főtitkárral. December 6-án Kijevben, Gorbacsov oldalán még mindig azt nyilatkozta, hogy „nem érett még a helyzet” az európai határok módosítására, s egy ilyen

lépés „destabilizáló” lenne, valamint hogy kívánatos lenne az egységfolyamatot az EBEE (Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet) vagy az Európai Unió keretei között is megvitatni. Még ugyanebben a hónapban Kelet-Berlinbe is elment, jelképes támogatást nyújtva a reformkommunistáknak. Az 1990. márciusi keletnémet választások és az egységes Németországot a NATO kereteibe bevonni akaró amerikai koncepció közzététele után volt csak hajlandó elfogadni, hogy az NDK lakosságának többsége nem kíván külön államban élni. A 2+4 tárgyalásokon Franciaország szerint a német egység megvalósulásának „békésen és demokratikusan” kell végbemennie. Ez volt a francia–német kapcsolatok legmélyebb pontja a háború óta. Ekkor omlott össze a mitterrand-i Európa-kép, amelynek alapja a legyőzött Németországgal való aszimmetrikus megbékélés volt. A szuverén, egységes Németország helyreállítása automatikusan Franciaország európai szerepének leértékelődését és növekvő gazdasági konkurenciát jelentett. Mitterrand a rendelkezésre álló lehetőségek közül az Európai Unió kötési mechanizmusainak (monetáris unió) erősítését választotta. Keményen vitáznia kellett azzal a Kohl kancellárral, akivel 1981 és 1989 között mind az EU kibővítésében (Portugália, Spanyolország), mind az angoloknak nyújtott engedmények, mind az integráció további elmélyítése kérdésében egyetértésre jutott.

A két ország kapcsolatát tovább terhelte keleti politikáik különbözősége és Jugoszlávia szétesése is. Párizsban nem figyeltek arra, mi készül Belgrádban. Európa nem lépett fel egységesen a jugoszláv ügyben, és Mitterrand-nak sok köze volt ahhoz, hogy így történt. Párizs utolsó volt a szerbek felelősségének kimondásában az etnikai tisztogatásokért – vádolta viszont Bonnt az elszármazott elismerésért. Első volt a hatástalan ENSZ-határozatok meghozatalában, s elsőként küldött katonákat ENSZ-zászló alatt Horvátországba, Szlavóniába és Boszniába, akik mandátum híján közelről szemlélhették a bosnyákok és horvátok legyilkolását és falvaik felégetését. Mindezek betetőzéseként Mitterrand elutazott Sarajevóba is (1992. június), személyes megjelenésével erősítve meg a be nem avatkozó intervencionizmus politikáját.

A francia diplomácia a jugoszláv válságkezelésből ki akarta rekeszteni az amerikaiakat. Bár a legnagyobb katonai kontingenst állomásoztatta a térségben, s a békeszerződést is Párizsban kezdték (1995. november), az egymással szemben álló bosnyák, horvát és szerb feleket végül is az amerikai diplomácia kényszerítette megállapodásra Daytonban.

Az európai integráció dilemmái

Az Európa-politikát szinte egyöntetűen a mitterrand-i külpolitika legsikeresebb fejezetei közé sorolják. E két elnöki ciklusban a francia politika jelentékenyen járult hozzá az európai integráció elmélyüléséhez, ugyanakkor ugyanúgy a francia külpolitika szerves folytatásaként használva az integrációt. Párizs teljes mellszélességgel az integráció elmélyítése mellé állt Franciaországnak az ENSZ Biztonsági Tanácsában való állandó tagságára – itt Párizs szavazata egyenlő erejű volt Washingtonéval, az NSZK viszont nem volt tagja a testületnek –, másfelől a NATO-ban fennálló speciális francia pozíciókra támaszkodva, ahol az európai védelem szószólója lett. Mitterrand kezdeményezése volt Jacques Delors megválasztása az EU Bizottság elnökévé (1984). A '80-as évek elejétől sokat tett az uralkodó europesszimizmus oldása, az integráció újbóli előrelendítése érdekében. Főleg francia sugallatra született az amerikai és a japán technológiai fölény enyhítését célzó EUREKA-program (1984-től),

amely a tagállamok vállalatait közösségi források felkínálásával a csúcstechnológiai kutatások gyorsítására ösztönözte. A Párizs–Bonn kettős egyik inspirálója volt az Egységes Európai Okmánynak (1985), miután sikerült legyőzni az angolok ellenállását. Mitterrand oldotta fel a spanyol és a portugál belépés akadályát jelentő dél-franciaországi mezőgazdasági embargót is (1986). Nevéhez fűződött a „szociális Európa”, az „audiovizuális Európa” és a fejletlenebb régiókat támogató „szolidáris Európa” kezdeményezése is.

Bár a kelet-európai változások erős zavaró tényezőnek bizonyultak, 1991 decemberében mégis sikerült tető alá hozni az integráció következő lépcsőfokának tekintett maastrichti szerződést. Franciaországban ezt 1992 szeptemberében bocsátották népszavazásra. A szocialista vezetés mozgósítóképességének rohamos gyengülését, valamint a közelgő elnökválasztási vereséget vetítette előre, hogy alig 51%-os többséggel sikerült csak a szerződést ratifikálni. De az integrációellenes politikai erők (Nemzeti Front, Kommunista Párt, továbbá a Philippe Séguin és Charles Pasqua körül tömörült gaulle-isták) erősödését jelezte, hogy Franciaország nem léptette életbe az Unión belül a személyek szabad mozgását lehetővé tevő, 1990 januárjában aláírt schengeni egyezményt. Ez is közvetlen kontinuitást mutat a de Gaulle-i időkkel: Franciaország csak az integráción keresztül (beleértve természetesen a német támogatást) képes világgpolitikai tényező maradni és védeni az európai érdekeket.

Mitterrand elnökségének utolsó éveiben az integráció lassú fejlődését drasztikusan megzavarta a kommunista rendszerek válsága, majd összeomlása Közép- és Kelet-Európában, az Öböl-háború, a jugoszláv válság és a ruandai tragédia is, amelyek során Mitterrand egyik fő törekvése az volt, hogy fenntartsa Franciaország kivételességének a képét: azt, hogy Franciaország képes a világgpolitika nagy kérdéseiben állást foglalni, és önállóan cselekedni a nemzeti határokon túl is.

Franciaország a közös kül- és biztonságpolitika területén volt a legkeményebb. Itt Mitterrand – akárcsak de Gaulle tette volna – visszautasított minden közösségi megoldást. Jóllehet a közös kül- és biztonságpolitika az Unió egyik pillére, e téren mégis szigorúan megmaradt az egyhangúság elve. 1990 áprilisában Kohl és Mitterrand közösen javasolta partnereinek a Közösség átalakítását politikai unióvá, és 1993-tól a közös európai valuta bevezetését. Decemberben ezt kiegészítették a közös biztonságpolitika ötletével, amely idővel az európai védelem alapja lehet. Alapvetően sikeresnek minősíthető viszont a francia stratégia: a maastrichti szerződés életbeléptetése után a közös pénzről is döntés született Madridban, igaz, már Chirac jelenlétében (1995. november).

A posztbipolaritás csapdája. Chirac és az iraki háború⁴⁰

A bipoláris rendszer és a Szovjetunió világszerte ünnepeelt megszűnése gyökeresen új helyzetet kreált a francia hatalmi stratégia számára. A szövetségi rendszeren belül játszott különutas szerep egyik alapfeltétele szűnt meg. Nevezetesen az, hogy a különutas magatartáshoz szükséges egy olyan nagyhatalmi rendszer, amely a térség (esetünkben Nyugat-Európa) stratégia-politikai-gazdasági szerkezetét meghatározza, s a versengő globális politikán belül tűri/elfogadja a különutas magatartást. A posztbipoláris nemzetközi rendszer domináns hatalma az USA lett, a multipolarizmust hangoztató koncepciók csak verbális

⁴⁰ CHIRAC 2007a; CHIRAC 2007b. Az iraki háborúban tanúsított francia politikáról bővebben: GAZDAG 2007.

argumentumokat tudtak szembeállítani a tényleges amerikai képességekkel.⁴¹ A hatalmi ambíciók és képességek közötti ellentmondás korlátaira a francia politika fájdalmasan ébredt rá a második iraki háborút megelőző vitában.⁴² Nézzük részletesebben azon erőfeszítéseket, amelyekkel Franciaország meg kívánta akadályozni a második iraki háborút!

A 2003-as Irak elleni háborúban Franciaország a háborút ellenző „béketábor” vezetője lett. Nemcsak az Irak elleni katonai fellépés legalitásához szükséges BT-határozat megszületését akadályozta meg, hanem általánosságban is szembefordult az unilateralistának és hegemonikusnak minősített amerikai külpolitikával. A nemzetközi jog tiszteletben tartását és a nemzetközi konfliktusokban az ENSZ elsődlegességét, valamint a nemzetközi intézmények jelentőségét hangsúlyozó francia magatartás háttérében több, egymásba fonódó tényező található. Közülük a legjelentősebb a posztbipoláris nemzetközi rendszerben játszott francia status quo szerep. A bipoláris rendszerben Franciaország messze a képességei fölötti szerepet játszhatott a két rendszer közötti mozgásterének folyamatos tágításával. 1991 után azonban mind jobban napvilágra kerültek az „exception française” válságjelenségei, amelyeknek a nemzetközi vonatkozásait erőteljesen felerősítette az amerikaiak dominálta nemzetközi rendszer kialakulása. Az egypólusú világ ellen fellépő Párizs az iraki háborúban így vált a multipoláris nemzetközi rendszer élharcosává. Az Irakról szóló vitának kevés belső dimenziója volt: a politikai erők túlnyomó többsége Chiracot támogatta. Franciaország viszont jelentősen meggyengítette az EU formálódóban lévő közös kül- és biztonságpolitikáját azzal, hogy e vitával megosztotta az Európai Unió tagállamait, amelyek egy része – köztük az újonnan csatlakozott közép-európai államok – az amerikaiak mögé sorakoztak fel. Bár a francia argumentumok az iraki tömegpusztító fegyverek (WMD) nem létezéséről utólag igazolódtak, a nagyhatalmi képességek híján lévő francia politika nem tudta/tudja a morális győzelmet politikai győzelemmé változtatni, sem pedig a közel-keleti térségben korábban játszott gazdasági mozgásterét visszaszerezni.

Egy évvel a nemzetközi politikát alapjaiban megrázó 9/11 után a francia külpolitika aktivizálódott az Irak körül mindjobban izzó nemzetközi vitában.⁴³ Az aktivizálódás belpolitikai háttérében részben az állt, hogy a 2002-es választások eredményeképp megszűnt a kényszerű együttélés (cohabitation) Chirac elnök és az Izrael-barátként számontartott, szocialista Lionel Jospin miniszterelnök között, részben pedig az, hogy az elnökválasztáson Chirac újabb terminusra kapott mandátumot.⁴⁴ Az arab világ szószólójaként fellépő francia diplomáciát nemcsak a terrortámadás utáni amerikai külpolitikai fordulat⁴⁵ tartalma és a Közel-Kelet demokratizálási programja ingerelte, hanem az a kényelmetlen pozíció is,

⁴¹ BRZEZINSKI 2013.

⁴² Alábecsüli a politikai irodalom Chirac nemzetközi teljesítményét. A lesajnálás részint az amerikai média eredménye, amely a Bush-adminisztráció haragját tükrözte az iraki háborúval való francia szembenállás miatt, holott maga az angolszász közvélemény is tisztában volt azzal, hogy Chiracnak igaza volt. (Dominique Reynie)

⁴³ Az iraki válságról szóló publicisztikában az anyagok túlnyomó többsége külön kérdésként foglalkozik a francia magatartással. Lásd: http://lms01.harvard.edu/F/?func=find-b&find_code=SYS&request=010233861&adjacent=1-47k (A letöltés dátuma: 2005. 02. 11.). Kiemelhető közülük a Ramesh Thakur és Waheguru Pal Singh Sidhu szerzőpáros által szerkesztett *Iraq Crisis and World Order, The Structural, Institutional and Normative Challenges* című kötet (2006).

⁴⁴ SAINT-PROT 2007.

⁴⁵ A hidegháború utáni amerikai külpolitikai orientációváltásról lásd: ANDOR-TÁLAS-VALKI 2004.

amelybe az amerikai retorika következtében került: eszerint Franciaország Szaddám Huszein barátja, tehát cinkosa is.

Miután ismertté vált, hogy Bush elnök beszédet kíván mondani az ENSZ Közgyűlése előtt, Chirac gyorsan adott egy interjút a *New York Times*nek, az interjú megjelenését pedig pontosan a beszéd elé időzítették. A külügyminisztérium és az elnöki palota által összeállított interjú felvonultatta az iraki háború elleni valamennyi francia argumentumot a preventív háború kategorikus elutasításától az Irak elleni ekkor ismert bizonyítékok legalábbis kétes voltaig, az interjú középpontjában mégis az ekkor első ízben közzétett francia ötlet, Irak két lépcsőben történő lefegyverzésének elgondolása állt. Chirac a következőképpen fogalmazott: „Úgy gondolom, hogy a mai világnak következetesnek kell lennie, és ebből adódóan véleményem szerint amennyiben katonai akcióra kerül sor, annak a nemzetközi közösség felelősségvállalásával, vagyis a Biztonsági Tanács döntése alapján kell történnie. Márpedig a Biztonsági Tanács úgy döntött, hogy Irak nem rendelkezhet tömegpusztító fegyverekkel, s nem azt mondta, hogy rezsimet kell változtatni Irakban. Tehát a cél az, hogy megakadályozzuk Irakot abban, hogy tömegpusztító fegyverekkel rendelkezzen, s ennek fényében azt kell követni, ami az Egyesült Nemzetek keretében már eddig is történt, vagyis kötelezővé kell tenni az ellenőrök bárminemű korlátozás vagy feltétel nélküli visszatérését, az ENSZ főtitkárának felügyelete alatt. Ha ezt Irak elfogadja, az jó. Ha Irak elutasítja – és legyünk őszinték: eddig nem sokat tettünk annak érdekében, hogy elfogadja –, szóval ha Irak elutasítja, akkor pedig a Biztonsági Tanács dolga, hogy ezt megtárgyalja és megmondja, mi a teendő, nevezetesen hogy kell-e avagy sem katonai akciót foganatosítani.”⁴⁶

A beszéd egyúttal alaphangulatot is teremtett az amerikai elnök részéről az ENSZ Közgyűlése előtt tartott 2002. szeptember 12-ei beszédhez. Bár a beszédben Bush amerikai elnök a diplomáciai nyelvezet világához képest szokatlan nyersséggel intézett kihívást a világszervezethez, mondván, hogy pusztán amerikai megítélés kérdésének tekinti az Irak elleni katonai akció megindítását, akár BT mandátum nélkül is. A franciák, kerülni akarván a konfrontációt, hivatalosan nem reagáltak. Viszont Dominique de Villepin külügyminiszter már a Bush-beszéd másnapján találkozott iraki kollegájával, és figyelmeztette, hogy „abszurd lenne nem elfogadni” ezt az utolsó lehetőséget. Tehát amikor 2002. szeptember 16-án Bagdad levelet intézett az ENSZ főtitkárához, melyben jelezte, hogy beleegyezik az ellenőrök feltétel nélküli visszatérésébe, a francia diplomácia az ENSZ keretei között történő egységes fellépés sikerének bizonyítékaként állította be a nem várt fejleményt, ám senkinek semmi kétsége nem volt afelől, hogy valójában Párizs, Moszkva és az Arab Liga intenzív nyomásgyakorlásának eredményéről volt szó.

A kinkeservesen megszületett 1441-es számú ENSZ BT-határozat végül is nem adott egyértelmű választ a feleket megosztó alapellentétekre. A határozat kötelezte Szaddámot az Irak birtokában lévő fegyverzetek és intézmények listájának átadására, az ENSZ ellenőrök visszatérésének elfogadására, illetve előttük a létesítmények megnyitására. Azonban francia szempontból mégis bizonyos sikert jelentett, hogy a szöveg kifejezetten a proliferációs kihívásra és az ezt elhárítani hivatott lefegyverzés problematikájára koncentrált; hogy a határozat elméletben esélyt adott a válság békés, az ENSZ égisze alatt végzett fegyverzet-ellenőrzés útján történő megoldására; és végül hogy nem történt benne explicit

⁴⁶ SCIOLINO 2002.

felhatalmazás a katonai erő automatikus alkalmazására, ehelyett a Párizs által javasolt kétlépcsős megoldás került elfogadásra.

A hivatalos megnyilatkozások azonban ennél valamivel tovább mentek. Például Kína, Franciaország és Oroszország november 8-án kiadott közös deklarációja a következőket szögezte le: „Az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa által 2002. november 8-án elfogadott 1441-es számú (2002) határozat kizárja az automatikus erőszakalkalmazáshoz folyamodás mindennemű formáját. Üdvözöljük tehát az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság képviselőinek a szavazást magyarázó nyilatkozatait, amelyek megerősítették ezt az értelmezést és arról biztosítottak, hogy e határozat célja a Biztonsági Tanács jelenleg létező, a tömegpusztító fegyverek terén Irak lefegyverzésére vonatkozó határozatainak végrehajtása. A Biztonsági Tanács valamennyi tagja osztja ezt a célkitűzést. Abban az esetben, ha Irak nem teljesítené kötelezettségeit, a 4., a 11. és 12. bekezdések kitételei lépnének érvénybe. Egy ilyen határozatsértés az UNMOVIC [ENSZ Felügyeleti, Vizsgáló és Ellenőrzési Bizottsága] elnöke vagy az IAEA [Nemzetközi Atomenergia Ügynökség] főtitkára által készített jelentés tárgyát képezné. A Biztonsági Tanácsnak kell akkor állást foglalnia az említett jelentés alapján.”⁴⁷

De a nemzetközi jogászok és külügyi szakértők végtelen vitákba torkolló csatája, illetve a nyomában született dokumentum nem túl sokat számított a közvélemény, illetve az azt manipuláló politikusok szemében. A határozat egyhangú megszavazása csak annyit jelentett, hogy a szöveg kellően két- és többértelműre sikeredett, illetve hogy ellentétes értelmezésekre adott lehetőséget.

A következő hónapokban a figyelem mindenekelőtt a 1441-es határozat iraki elfogadására, majd a Bagdad részéről harmincnapos határidővel benyújtandó WMD-deklarációra összpontosult. Időközben pedig töretlenül haladt az amerikai csapatösszevonás az Öböl-térségben, és Washingtonból felkéréseket küldtek ötvenegynéhány országhoz, egy Irak-ellenes koalíció létrehozása érdekében.⁴⁸

A 12 ezer oldalas WMD nyilatkozatot az irakiak Hans Blixnek, az ENSZ Fegyverzetellenőrzési Bizottsága elnökének és Mohammed el-Barádeinek, az IAEA elnökének adták át, amit ők azután a 1441-es határozatnak megfelelően továbbítottak New Yorkba, a Biztonsági Tanács elnökségéhez. A BT kolumbiai elnöksége a dokumentumokat elsőként az Egyesült Államokhoz juttatta el, a BT többi tagállama az amerikai sokszorosítás után kapta meg tanulmányozásra.

2003 januárjától az ENSZ BT soros elnöki tisztét Franciaország töltötte be. Dominique de Villepin külügyminiszter a francia BT-elnökség első hetében körlevelet intézett biztonsági tanácsbeli kollegáihoz, amelyben pontosította, hogy a januárban Franciaország által gyakorolt elnökség keretei között Párizs mit tart elengedhetetlenül fontosnak a határozat végrehajtása és a kérdésben megvalósítani szándékozott együttműködés hatékonyságának maximalása érdekében. Eszerint: „Irak részéről aktív kooperációt akarunk elérni, fontos tehát hogy az iraki deklaráció valamennyi homályos részére fény derüljön. Azt szeretnénk továbbá, ha minden ország, amely konkrét információkkal rendelkezik, eljuttatná azokat az Ellenőrzési Bizottság és az Atomenergia Ügynökség fegyverzetellenőreihez. Végül azt

⁴⁷ Forrás: www.ambafrance-us.org/news/statmnts/2002.iraq111302.asp (A letöltés dátuma: 2002. 11. 13.)

⁴⁸ Audition de M. Dominique de Villepin, ministre des Affaires étrangères, devant la Commission des Affaires étrangères de l'Assemblée nationale, 2002. december 10.

szeretnénk, ha minden eszközt az Ellenőrzési Bizottság és az Atomenergia Ügynökség rendelkezésére bocsátanának, hogy a fegyverzet-ellenőrzés keretei között a lehető legnagyobb hatékonysággal cselekedhessünk.”⁴⁹

Franciaország továbbra is kitarzott amellet, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete által megfogalmazott célkitűzés Irak lefegyverzése. Az amerikai külpolitika számára viszont Szaddám maga volt a célpont.

2003. február–márciusban az események az iraki dokumentumok ismeretében hozandó újabb BT-határozat mentén felgyorsultak. Az angolok javaslata egy határozottabb, még keményebb határozati javaslat beterjesztése volt, és maga Bush elnök is hajlott ennek elfogadására. Franciaország továbbra is a „békétábor” élén menetelt. Törekvései az újabb, angol–amerikai inspirációjú ENSZ-határozat meghozatala ellen irányultak, de Párizs tett óvatos lépéseket a háború megindítása esetére is.

A francia védelmi miniszter, Michèle Alliot-Marie január elején arról nyilatkozott, hogy elvileg a francia hadsereg „készen áll minden eshetőségre”. Ebből annyi igaz volt, hogy decemberben egy francia küldöttség járt a Pentagonban, amikor is közölték az amerikai féllel, hogy a politikai döntés megszületése után Párizs 15 ezer katonával és 100 harci géppel hozzá tud járulni a közös erőfeszítésekhez. A Pentagon viszont siettetta az előkészületeket, és nem akart várni a franciákra, akik január közepén már teljesen nyíltan beszéltek arról, hogy a „háború tervezése nélkülünk folyik”.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsában a február 14-ei külügyminiszteri szintű ülésen a francia diplomácia vezetője azt hangsúlyozta, hogy a fegyverzet-ellenőrök jelentése határozottan pozitív eredményekkel kecsegtető: „A kérdés, amit ma fel kell tennünk magunknak, nem bonyolult: vajon mondhatjuk-e azt nyugodt lelkiismerettel, hogy a fegyverzet-ellenőrzések útja zsákutca? Avagy úgy véljük, hogy még nem merítettük ki a 1441-es határozat által a fegyverzet-ellenőrzések terén kilátásba helyezett valamennyi lehetőséget? E kérdés kapcsán a francia válasz két meggyőződésen alapul. Az egyik, hogy a fegyverzet-ellenőrzési opciót még nem vittük végig, és az tényleges megoldást nyújthat Irak lefegyverzésére. A másik, hogy az erőszak alkalmazása olyan súlyos következményekkel járna mind a régió, mind pedig a nemzetközi stabilitás szempontjából, hogy csak legvégső esetben szabad ehhez az eszközhöz folyamodnunk.” Ezután a francia külügyminiszter egy további – a későbbi történések fényében különösen előrelátónak mondható – megfontolásra hívta fel a figyelmet: „Két opció között választhatunk. A háború opciója elsöre gyorsabbnak tűnhet. Ám ne feledjük, hogy a háború megnyerését követően fel kell építeni a békét. És ne ámítsuk magunkat: ez hosszú és fáradtságos feladat lesz, mert meg kell majd őrizni Irak egységét, tartósan helyre kell állítani a békét az országban és egy, az erőszak alkalmazásától erősen destabilizált régióban. Ezekkel a perspektívákkal szemben itt van előttünk a fegyverzet-ellenőrzések által kínált alternatíva, amely lehetővé teszi, hogy napról napra közelebb kerüljünk Irak tényleges és békés úton történő lefegyverzéséhez. Vajon végeredményben nem ez a megoldás a biztosabb és a gyorsabb? Ma tehát senki nem állíthatja azt, hogy a háború útja rövidebb lesz, mint a fegyverzet-ellenőrzéseké. Senki nem állíthatja azt sem, hogy egy biztonságosabb, igazságosabb és stabilabb világhoz vezet majd. Mert a háború

⁴⁹ Conférence de presse conjointe de M. Dominique de Villepin et de M. Igor Ivanov, Moszkva, 2003. január.

mindig egy kudarc beismerése. Valóban ez lenne az egyetlen válaszunk napjaink számtalan kihívására?”⁵⁰

A háború elkerülésének jegyében a francia külpolitika Moszkvával és Berlinnel szoros együttműködésben mindent megpróbált, hogy a fegyveres opciót tartalmazó amerikai–brit határozattervezetet ne bocsássák szavazásra. A február 24-én közzétett francia–oroszmémet memorandum az Irak által teljesítendő leszerelési célkitűzések hierarchizálására, egyúttal pedig szakaszokra bontott, jól nyomon követhető ellenőrzésére tett javaslatokat. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy ez nem elég, az ún. háborúellenes trió közös nyilatkozatot adott ki, melyben megállapították, hogy „a fegyverzet-ellenőrzések egyre biztatóbb eredményeket produkálnak”, és figyelmeztettek: „Ebben a kontextusban nem engedünk át egy, az erőszak alkalmazására feljogosító határozatot. Oroszország és Franciaország, a Biztonsági Tanács állandó tagjaiként, e téren vállalják felelősségüket és annak megfelelően cselekszenek majd.”⁵¹

A francia diplomácia továbbá megkísérelte meggyőzni a Biztonsági Tanács nem állandó tagjait, s ennek érdekében a külügyminiszter sorra látogatta a megnyerhetőnek tartott országokat (Angola, Chile, Kamerun, Guinea, Szíria). Szinte mindenütt hivatkozott nemzeti büszkeségükre, amennyiben felhívta figyelmüket arra, hogy az amerikai zsarolás előtti esetleges meghajlás, illetve az annak dacára való kitartás döntően befolyásolja majd a nemzetközi és a hazai közvélemény megítélését velük kapcsolatban. Az Egyesült Államok más nemzetek büszkeségével kapcsolatos érzéketlensége szintén Párizs kezére játszott.

Miután mind a francia külügyminiszter, mind Chirac elnök utalt arra, hogy Franciaország nem tudja elfogadni az automatikus erőszak-alkalmazást lehetővé tevő amerikai–brit határozati javaslatot, a határozat betervezésére sem került sor. Helyette egy ultimátumot fogalmaztak meg Bagdad címére, lényegében az ENSZ BT-vel való egyeztetés nélkül.

Összegezve tehát az mondható, hogy a francia diplomácia sikerrel akadályozta meg ugyan egy BT-határozat megszületését, ugyanakkor azt is látnia kellett, hogy magát az Irak elleni háborút nem tudja megakadályozni. A háborúellenes országok szószólójaként egy történelmi pillanatra ismét nemzetközi nagyhatalom lett. A tényleges képességek azonban az amerikai „szuperhatalom” birtokában voltak. Washington a francia magatartást árulásnak tekintette. A háború 2003. március 20-án hajnalban megkezdődött, április 9-én pedig – a Bagdad központjában álló Szaddám szobor ledöntésével – szimbolikusan be is fejeződött.

Egy új, 21. századi kezdeményező szerep?

Franciaország a kemény tényező, képességalapú mérlegen továbbra is a regionális hatalom szintjén mozog, viszont a nemzetközi hatalom puha dimenzióiban nemzetközi jelenléte, ambíciói és kisugárzása is globális szintű. Úgy fogalmazhatunk, hogy a francia képességek

⁵⁰ Intervention du ministre des Affaires étrangères, M. Dominique de Villepin, au Conseil de sécurité des Nations Unies, New York, 2003. február 14.

⁵¹ Déclaration Russie-Allemagne-France, Párizs, 2003. március 5. Forrás: www.radiofrance.fr/reportage/dossiers/irak/reperes.php3Fi_id%3D270+d%C3%A9claration+Russe+Allemagne+France+5+mars+2003

jóval kisebbek, mint amit a franciák szeretnének (a történelmi nosztalgia erős, de a klaszszikus grandeur-szerep irreális), de jóval nagyobbak, mint amit egy mechanikus összehasonlítás mutat. A francia nagyhatalmiság tehát továbbra is erősen ambivalens fogalom. Európában – különösen a brexit után – erősödő nagyhatalom, világméretekben nyitott a külső világra, de képességei egyenlőtlenek, és hatalma törekeny. Értelmisége és politikusai minden lehetséges alkalmat megragadnak a nagyság hangsúlyozására, bármilyen vonatkozásról is legyen szó. Az egyik legfrissebb példának az a felbuzdulás hozható fel, miszerint egy brit kormányzati jelentés azt mutatta ki, hogy a diplomáciai hatékonyság/befolyás tekintetében Franciaország még az USA-t is megelőzte, köszönhetően az új francia elnöknek. A hír azonnal vezető helyre került minden francia újságban és portálon.⁵²

A Sorbonne Egyetemen 2017. szeptember 29-én elhangzott Macron-vízióból egyértelmű, hogy a kontinuitás a jellemző abban a vonatkozásban, hogy Franciaország az európai integrációt továbbra is a francia nagyhatalmi politika leghatékonyabb eszközének tekinti. Macron már az elnökválasztási kampányban is a „leueurópaibb” jelöltként pozicionálta magát, s beszédében újra jelezte, hogy Franciaország egy erős, a világ kihívásaira választ adni képes, érdekeit és értékeit határozottan képviselő EU-ban érdekelt. A beszéd helyszínének megválasztása (a Sorbonne Egyetem mint a francia kulturális kisugárzás ikonikus eleme), a beszéd történelmi utalásokkal teli, emelkedett hangneme (utoljára a franciák az irodalmi vénával is bíró Mitterrand-tól hallhattak hasonlót) közvetlenül mutatta, hogy Macron az Ötödik Köztársaság nagy elnök elődeinek nyomát kívánja követni. Az elnökválasztási győzelem utáni intézkedésekkel tovább erősítette az elnöki hatalom egyébként is széles mandátumát. Az európai vezető szerepet a Párizs–Berlin együttműködés keretei között képzelel el és konkrét javaslatként fogalmazta meg az 1963-as francia–nyugatnémet egyezmény⁵³ megújítását 2018 januárjában. Az európai vezető szerep újraértelmezését nemcsak a francia elnökválasztási győzelem, hanem a szabadkereskedelmi megállapodások szellemén konok módon túllépni nem akaró britek kilépése, s a legfontosabb partner, Németország választások utáni új irányvonalának kialakulatlansága is sürgeti. Macron szerint a világpolitikában francia vezetéssel megújuló EU egységesebb és demokratikusabb lesz, és a globalizáció, valamint a formálódó új hatalmi központok (Kína, BRICS) felemelkedése mellett a marginalizálódás elkerülése érdekében egy megújított szuverenitáskonceptiót kell követnie.

A szakértők a nemzetközi francia szerepjátszás további lehetőségeit is megjelölik: az egyik a kollektív biztonság sok kudarcot magáénak tudó területe. Francia megítélés szerint a bipolaritás utáni két és fél évtized bebizonyította, hogy az unipoláris nemzetközi rendszer és a pax americana nem lehetséges. Az eddigi „eredményei” (iraki háború, Kozsovó, Líbia demokratizálása) kudarcokat hoztak, a világ viszont stabil nemzetközi rendszer után kiált. A másik francia lehetőséget a leszerelés témájának újbóli elővétele jelentheti,

⁵² Soft power 30. July 18. 2017. University of Southern California Center on Public Diplomacy. A jelentést a francia AFP hírtügynökségen keresztül minden napilap és hírportál átvette.

⁵³ Elysée-egyezmény, 1963. január 22. Európa nagy történelmi házassága Franciaország és az NSZK között. Adenauer német kancellár és de Gaulle francia elnök e szerződéssel hozta létre a két ország megbékélésének és együttműködésének máig nyúló alapjait.

szembefordulva azzal a trenddel, hogy a terrorizmus elleni küzdelem örve alatt az államok drasztikusan növelik katonai kiadásait.⁵⁴

Az IRIS igazgatójának véleménye valószínűleg általánosítható: „Országunk nem középhatalom – senki nem helyez minket a 100. helyre –, hanem azon kevés országok egyike, amelyek legitim módon nyilvánulhatnak meg minden nemzetközi kérdésben. És Franciaországot [...] jobban meghallgatják, mint egy másik országot.”⁵⁵ Vagyis maradni fog a francia kivételesség?

Felhasznált irodalom

- ANDOR László – TÁLAS Péter – VALKI László (2004): *Irak – háborúra ítélve*. Budapest, Zrínyi.
- ARON, Raymond (1962): *Paix et guerre entre les nations*. Paris, Calmann-Lévy.
- BAVEREZ, Nicolas (2003): *La France qui tombe*. Paris, Perrin.
- BIBÓ István (1986): Az európai egyensúlyról és békéről. A német politikai hisztéria okai és története. In *Válogatott tanulmányok*. II. köt. Budapest, Magvető.
- BONIFACE, Pascal (2017a): *L'Année stratégique*. Paris, Armand Colin.
- BONIFACE, Pascal (2017b): *Je t'aimais bien tu sais. Le monde et la France: le désamour?* Paris, Max Milo.
- BRAUDEL, Fernand (1986): *L'identité de la France*. Vol. I. Paris, Flammarion.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2013): *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest, AJT.
- CHAOUAD, Robert (2017): Le paradoxe de l'intérêt national. *Revue internationale et stratégique*, No. 105. 57–76.
- CHIRAC, Jacques (2007a): *Mon combat pour la France*. Paris, Odile Jacob.
- CHIRAC, Jacques (2007b): *Mon combat pour la paix*. Paris, Odile Jacob.
- CIA (2017): *The World Factbook 2017*. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook (A letöltés dátuma: 2017. 10. 21.)
- CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt szerk. (1999): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, SVKI.
- DE CARMOY, Guy (1961): *Les politiques étrangères de la France depuis 1940*. Vol. I–III. Paris, La Table Ronde.
- DE GAULLE, Charles (1973): *Háborús emlékiratok*. Budapest, Gondolat.
- DE MONTBRIAL, Thierry (2003): *Quinze ans qui bouleversèrent le monde. De Bagdad a Berlin*. Paris, Dunod.
- DEBRAY, Régis (1993): *L'État séducteur. Les révolutions médiologiques du pouvoir*. Paris, Gallimard.
- DIÓSZEGI István (1973): *A hatalmi egyensúly másfél évszázada*. Budapest, Gondolat.
- DIÓSZEGI István (1994): *A hatalmi politika másfél évszázada*. Budapest, História.
- DUPONT, Laureine – GERNELLE, Étienne – LE FOL, Sebastien (2017): Macron – internationale: rompre avec le néoconservatisme. *Le Point*, 2017. 08. 30.

⁵⁴ BONIFACE 2017a, 141–146.

⁵⁵ BONIFACE 2017a, 148.

- GAZDAG Ferenc (1985): *Az atlanti központú nyugat-európai szövetségi rendszer kialakulása 1947–1954. Az 1954-es párizsi szerződések*. Kandidátusi értekezés kézirat.
- GAZDAG Ferenc (1996): *Franciaország története 1945–1995*. Budapest, Zrínyi.
- GAZDAG Ferenc (2007): Franciaország és az iraki konfliktus. *Külügyi Szemle*, 6. évf. 2–3. sz. 116–133.
- GISCARD D'ESTAING, Valéry (1976): *La démocratie française*. Paris, Fayard.
- HUNTINGTON, Samuel (1998): *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest, Európa.
- Institut Charles de Gaulle (1992): *De Gaulle en son siècle*. Vol. IV. *La sécurité et l'indépendance de la France*. Paris, La Documentation française.
- KAGAN, Robert (2007): *Édenkert és hatalom. Amerika és Európa az új világtrendben*. Budapest, Zrínyi.
- KEIGER, J. V. F (2001): *France and the World since 1870*. London, Arnold.
- KISSINGER, Henry (1973): *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812–1822*. New York, EPBM.
- KISSINGER, Henry (1998): *Diplomácia*. Budapest, Panem–Grafo.
- KISSINGER, Henry (2015): *Világtrend*. Budapest, AJT.
- LELLOUCHE, Pierre (2006): *Illusions gauloises – playdoyer pour une France debout*. Paris, Gasset.
- LERUTH, Michel F. (2001): Themes of the French Year 2000 Celebration. *Modern et Contemporary France*, Vol. 9, No. 4.
- MACRON, Emmanuel (2017): *Initiative pour l'Europe – Discours d'Emmanuel Macron pour une Europe souveraine, unie, démocratique*. Elérhető: www.elysee.fr/declarations/article/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique (A letöltés dátuma: 2017. 10. 21.)
- MALIS, Christian (2009): *Pierre Marie Gallois. Géopolitique, histoire, stratégie*. Paris, L'Age d'homme.
- MUELLER, Joseph (1995): Le concept de la puissance et la politique internationale de puis de la guerre froide. *Études internationales*, Vol. 26, No. 4. 711–727.
- N. RÓZSA Erzsébet – PÉCZELI Anna (2013): *Egy békésebb világ eszközei*. Budapest, Osiris.
- NAY, Catherine (2017): La grandeur de la France de De Gaulle a Macron. *Europe1.fr*, 2017. 09. 09. Elérhető: www.europe1.fr/emissions/le-portrait-de-catherine-nay/la-grandeur-de-la-france-de-de-gaulle-a-macron-3431417 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 09.)
- ORMOS Mária – MAJOROS István (1998): *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest, Osiris.
- ORMOS Mária (1969): *Franciaország és a keleti biztonság 1931–1936*. Budapest, Akadémiai.
- PAPP Imre (2009): Az első francia gyarmatbirodalom. In POÓR János: *A kora újkor története*. Budapest, Osiris.
- RENOUVIN, Pierre – DUROSELLE, Jean-Paul (1964): *Introduction à l'histoire des relations internationales*. Paris, A. Colin.
- RONDE, André (1999): Bilan et perspectives des interventions militaires françaises en Afrique [A francia katonai intervenciók mérlege és perspektívái Afrikában]. *Mondes et cultures*, Vol. 59, No. 3–4. 4–9.
- SAINT-PROT, Charles (2007): La politique arabe de la France. *Études Géopolitique*, No. 7.
- SCIOLINO, Elaine (2002): Interview with President Jacques Chirac. *The New York Times*, 2002. 09. 08.
- TARDY, Thierry (2016a): *Peacekeeping contributor profile: France*. Elérhető: www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/contributor-profile-france (A letöltés dátuma: 2017. 10. 21.)
- TARDY, Thierry (2016b): France, the unlikely return to UN peacekeeping. *International Peacekeeping*, Vol. 23, No. 5.

-
- TEYSSIER, Arnaud (1995): *La Ve République, 1958–1995. De De Gaulle à Chirac*. Paris, Pygmalion.
- THAKUR, Ramesh – SIDHU, Waheguru Pal Singh (2006): *Iraq Crisis and World Order, The Structural, Institutional and Normative Challenges*. New York, United Nations University Press.
- TINARD, Yves (2001): *L'exception française: pourquoi?* Paris, Maxima.
- WIRTH, Laurent (2000): *L'exception française: 19ème–20ème siècles*. Paris, Synthèse.

Vákát oldal

A Frankofónia a francia diplomácia szolgálatában

Robák Ferenc

Bevezetés

A dolgozat arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, miként szolgálja a Frankofónia mozgalom és szervezete a francia diplomácia érdekeit, hogyan alakult ki a szervezet mai tagsága, milyen tervek vannak a fejlesztésére, illetve hogyan valósítható meg kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés a Frankofónia szervezete és Közép-Európa (azon belül is Magyarország) között.¹

A francia gyarmatbirodalom felbomlásától a Frankofónia szervezetéig

A második világháborúig a világhatalmak a pozíciójuk megtartásához és erősítéséhez szükséges haderőt, a gyors ipari és hadiipari fejlődéshez szükséges olcsó nyersanyagot és az annak kiaknázását lehetővé tevő – szinte ingyenes – munkaerőt elsősorban gyarmatbirodalmaik, vagy a befolyásuk alatt álló hasonló kiaknázatlan területeik segítségével biztosították.

A második világháború utáni békerendszer alapvetően átrendezte a nemzetközi erőviszonyokat, újra felosztotta a befolyási övezeteket, az erőn alapuló érdekérvényesítésen kívül újabb, kifinomultabb, a nemzeti önrendelkezést, az univerzális emberi jogokat figyelembe vevő eszközök alkalmazását preferálta.

A háborúban a nyugati hatalmak közül az Amerikai Egyesült Államok erősödött meg annyira a háborútól megkímélt területeinek, illetve a felpörgő hadiiparának köszönhetően, hogy egyre egyértelműbben válhatott a világ vezető hatalmává. Az Egyesült Királyság nagy vereségeket szenvedett, de az atlanti szövetségnek is köszönhetően hamar talpra állt, s – ha már a korábbi módon megtartani nem tudta – bölcs politikával már az első világháború után önálló útra bocsátotta a korábban is közvetett módon – a helyi elit bevonásával – irányított gyarmatokat, így nagyobb megrázkódtatás nélkül alakíthatta át a birodalmat egy lazább, vonzó Nemzetközösséggé (Commonwealth of Nations).²

A hivatalos Franciaország gyors vereséget szenvedett Németországtól, a kollaboráns Vichy-kormány rontotta az emigráns kormány esélyeit az újrakezdésre, az ország északi fele hatalmas károkat szenvedett a háborúban. De Gaulle tábornok állhatatosságának és stratégiai víziójának, valamint a nyugati szövetségesek geostratégiai megfontolásának

¹ A szerző az anyag elkészítésekor felhasználta saját, diplomáciai szolgálat alatt készített feljegyzéseit.

² A kérdéskör irodalma óriási. Lásd: PORTER 2002.

köszönhetően Franciaország komoly szerepet kapott az amerikai segítséggel zajló európai újjáépítésben, a német hadiipar pacifikálásában, az új európai integrált nehézipar, majd közös piac létrehozásában.

A francia politika a briteknél lényegesen kisebb sikereket tudhatott magáénak a volt gyarmatbirodalom kezelésében. Nyugati konkurensei is egyre komolyabb befolyást szereztek néhány – korábban kizárólagosan francia – övezetben, s számolnia kellett a Szovjetunió katonai erőn és forradalmi ideológián alapuló térnyerésével is. A francia gyarmatosítás korábbi módja, vagyis a sokszor erőszakos civilizáció, a francia közigazgatási-oktatási rendszer mélyreható átültetése, a helyi elitiek törekvéseinek nem kellő figyelembevétele azt eredményezte, hogy a legtöbb gyarmat elszakadása fájdalmas, többször háborús folyamat eredménye volt, ami nem adott jó alapot az önállóvá váló országokkal a kivételezett kapcsolatok – Commonwealth-szerű – újjáépítésére.³

A francia politika felmérte, hogy nemzetközi pozíciói erősítéséhez szüksége van a korábbi gyarmatbirodalom által nyújtott hátország újjászervezésére, s ehhez elsősorban a közös nyelv, kultúra, közös történelem adhat alapot. A háborúban meggyengült helyzete miatt ehhez szüksége volt a fejlett, részben francia nyelvet használó államok (mint Kanada, Belgium, Svájc) segítségére is. A közös politika harmonizálása azonban nem ment könnyen, gyors államközi szervezetépítés helyett így csak az együttműködés fokozatos megvalósítására nyílt lehetőség.

A szervezetépítés hiányában civil kezdeményezésként a közös – francia – nyelven alapuló laza együttműködést alakítottak ki – határokon átívelően – különböző társadalmi csoportok: 1954-ben a francia nyelvű újságírók, 1961-ben a frankofón egyetemek, 1967-ben a parlamentek nem kormányközi szervezete alakult meg, s 1967-ben jött létre a nyelvi együttműködést keretbe foglaló Francia Nyelv Nemzetközi Tanácsa is.

A frankofón államközi szervezet létrehozásának szükségességét olyan – a volt francia befolyási övezetbe tartozó államokból származó – politikusok hirdették meg, akiknek az országával sikerült viszonylag konfliktusmentesen kialakítani az új típusú kapcsolatokat (vagy ennek kialakítása már folyamatban volt). Ennek megfelelően a francia Edgar Faure-féle kormányban államtitkári tisztséget betöltő szenegáli Léopold Senghor és az akkor még franciaországi házi őrizetben levő tunéziai Habib Burgiba állapodott meg 1955-ben egy frankofón közösség megalakításának tervéről. A terv csak 1963-ban konkretizálódott, amikor Senghor már Szenegált, Burgiba pedig már a független Tunéziát képviselhette, illetve hozzájuk csatlakozott Hamani Diori Niger, valamint Norodom Szihanuk Kambodzsa vezetőjeként. A négy politikus felhívást tett közzé a franciául beszélő világszövetség létrehozására.

A francia diplomácia felismerte, hogy a nyugati világban az erőviszonyok az angolszász befolyás irányába tolódtak el, az egyre intenzívebbé váló nemzetközi integráció, a globalizáció az angol nyelv dominanciájában is megmutatkozik, azzal a versenyt felvenni már csak úgy lehetséges, ha a diverzitásra helyezi a hangsúlyt, vagyis megpróbálja becsatornázni mindazon kultúrák szimpátiáját és erőfeszítéseit, melyek az angollal folytatott küzdelemben vesztesnek érezhették magukat. Mindezek alapján a frankofón kulturális, nyelvi együttműködés (frankofónia), s az ebből kiinduló államközi szerveződés (Frankofónia) a francia nyelv promotálása mellett a hangsúlyt a kultúrák párbeszédén alapuló újfajta, humanista globalizációra helyezte.⁴ Amin Maalouf libanoni író ezt úgy fogalmazta meg, hogy a francia

³ MEYER-TARRADE-REY-GOLDZEIGUER-THOBIE 1991.

⁴ *La Francophonie* (s. a.).

nyelv ne a legfélénkebb legyen a farkasok között, hanem a legmerészebb a bárányok közül. („La vocation de la langue française... ce n'est pas d'être le plus timide des loups mais le plus audacieux des agneaux.”) A törekvéseket segítette az a tény, hogy a francia nyelv és kultúra sok nemzet számára vonzó volt történelmi fejlődése során, identitásukat szívesen tudták ehhez a kultúrkörhöz kötni.

A nehezen elengedett gyarmatok új, sokszor nacionalista vezető rétege számára ez a humanista koncepció, mely a népek egyenjogúságára, keveredésére („métissage”) épít, már elfogadhatóbbnak tűnt, mint egy Párizsból irányított közösségé. 1966-ban a '63-as felhívás következményeként Senghor és Diori felhatalmazást kapott az akkori afrikai szervezettől (OSCAM – Afrikai és Madagaszkári Unió), a mandátum azonban igen visszafogott volt, nem terjedt ki a politikai együttműködés létrehozására.

1969–1970-ben zajlottak Niamey-ben a tárgyalások, melyek végén 21 kormány részvételével létrehozták az ACCT-t (Agence de coopération culturelle et technique – Kulturális és Technikai Együttműködés Ügynöksége) Párizs székhellyel, jelszava az Egyenlőség, komplementaritás, szolidaritás (Égalité, complémentarité, solidarité) lett. Az ACCT mandátuma valóban sokkal korlátozottabb volt, mint amit az 1963-as felhívásban terveztek: az OSCAM ugyanis tartott egy francia irányítású konkurens szervezettől, Québecet Kanada – félve elszakadásától – nem engedte önálló tábla mögött megjelenni, francia nyelvű entitásként asztalhoz ülni, de Gaulle pedig nem akarta Franciaországot előtérbe nyomni, nehogy neokolonializmussal vádolhassák. Nem volt megfelelő gazdasági háttér sem egy szorosabb együttműködéshez, így végül kezdetként csak egy visszafogottan adományozó szervezet lett a francia nyelv és kultúra támogatására.

1986-ig kellett várni, hogy a versailles-i csúcsértekezlet a mitterrand-i külpolitika sikereként létrehozza azt a Frankofóniát, mely már geopolitikai tényező is lehet. A francia republikánus koncepciónak megfelelően a szervezet a szabadság és demokrácia jegyében született, de természetesen az elmaradottabb tagországok támogatásának szándékával a szolidaritás társul a jelmondathoz. Érdekes jellegzetesség, hogy az Észak–Dél együttműködés mellett hangsúlyosan megjelenik a Dél–Dél kapcsolatok intenzifikálásának igénye is az univerzális emberi-kulturális jogok jegyében, illetve az Észak–Észak frankofon kooperációban rejlő előnyök kiaknázásának szándéka is (pl. euroatlanti dimenzió Kanada bevonásával).

A szervezet ezután már gyorsan fejlődik, az együttműködés gyors ütemben bővül, a szerkezet korszerűsödik. Az új vívmányokat az esedékes csúcsértekezletek szentesítik. 1993-ban (Mauritius) határozat születik arról, hogy a GATT- (Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény) tárgyalásokon a hegemon törekvések ellensúlyozására a gazdasági ágak közül kivonják a kultúrát, azaz alkalmazzák az „exception culturelle”-t (kulturális kivételt). A világkereskedelem ennek megfelelően nem vonatkozhat a kulturális termékekre, hiszen a kisebb etnikai-nyelvi közösségek (ilyen a francia is az angollal szemben) megőrzése alapvető emberi jog, de nagyságuk, az általuk reprezentált kulturális piac nem adna elegendő alapot a versenyalapú szabályozásra, megengedhető tehát az állami szabályozás, támogatás, a kulturális piac protekcionista védelme.

A tagállamok 1995-ben (Cotonou) létrehozzák a főtitkári posztot, az 1997-ben (Hanoi) megalkotott Chartával adnak modern intézményes alapot a szervezetnek. Főtitkárrá Butrosz-Gálit választják, aki – mint volt ENSZ-főtitkár – személyesen is hozzájárul a szervezet nagyobb nemzetközi presztízsének létrehozásához. Őt 2002-ben (Bejrút) váltja Abdou Diouf, akit kétszer is újjáválasztanak.

A bejrúti IX. csúcsértekezlet határozatban pontosította a szervezet különböző státuszú tagsági viszonyait. Az elfogadott szöveg szerint csak a teljes jogú tagok pályázhatnak a szervezet tisztségeire, adhatnak helyet a csúcsértekezletek, a miniszteri konferencia és az állandó tanács üléseinek, illetve vehetnek részt szavazati joggal ezeken az összejöveteleken. A társult tagok – a zárt körű tárgyalások kivételével – részt vehetnek ezeken az üléseken, de csak az elnökség engedélyével szólhatnak hozzá, s az asztalnál külön ültetés szerint kapnak helyet. Az Állandó Tanács és annak bizottsági ülésein tanácskozási joguk van. Társult tag csak olyan entitás lehet, ahol a francia hivatalos nyelv vagy legalábbis általánosan használt, beszélt nyelv, s ahol osztják a Frankofónia értékeit. A megfigyelő országok ugyan részt vehetnek a csúcsértekezleteken és a miniszteri konferenciákon, de csak utóbbin van lehetőségük az elnökség engedélye alapján hozzászólni, s csak külön teremben ülhetnek. Nem vehetnek részt viszont az állandó tanácsi üléseken. Meghívást nyerhetnek a frankofóniával összefüggő egyéb rendezvényekre, s önkéntes alapon befizetésekkel hozzájárulhatnak a szervezet működéséhez. A megfigyelői státuszt is önálló állam vagy azon belüli entitás kormányzata kaphatja. A negyedik fajta státusz a különleges meghívott, amit szuverenitással nem rendelkező entitások, közösségek kaphatnak, ha a francia nyelv használata általános náluk, illetve kifejezik affinitásukat a szervezet munkájában való részvételre. A speciális meghívotti státusz csak a csúcsértekezletekre érvényes. A határozat részletesen meghatározza a felvételi eljárások követelményeit is.

2005-ben (Tananarive, ma Antananarivo) korszerűsítik a szervezet működését egy új alapokmány létrehozásával, mely egybeolvasztja a különböző korábbi frankofón ágakat a Frankofónia Nemzetközi Szervezetében (OIF).

2014-ben (Dakar) választják meg a ma is regnáló főtitkárt Michaëlle Jean, korábbi kanadai főkormányzó személyében. 2016-ban születik az Antananarivói Nyilatkozat, mely a francia nyelv nemzetközi befolyása megőrzésének és erősítésének céljától mindinkább a globális szerepvállalás lehetőségeinek keresése irányába mozdul el. A deklarált célok között található az elkötelezettség a biztonság, a béke, a demokrácia, az emberi jogok, az alapvető szabadságjogok, a jogállam, a nyelvi és kulturális sokszínűség, az együttműködés, a befogadó digitális társadalom, a jó kormányzat és a fenntartható fejlődés iránt, küzdelem a terrorizmus ellen.

Ma már az OIF-nek 84 tagja van (nem csak szuverén államok lehetnek tagjai, lásd Québec), ebből 54 a teljes jogú, 26 a megfigyelő, 4 a társult tag.⁵ Érdekes, hogy a francia közigazgatás tradícióját ma is őrző Algéria a máig feldolgozatlan történelmi múlt miatt még ma sem tag, bár a bejrúti csúcsértekezleten 2002-ben Buteflika részt vett mint speciális meghívott.⁶ A legutóbbi csúcsértekezleten Új-Kaledónia társult tag, Argentína, a Koreai Köztársaság, valamint Ontario, Kanada második legnagyobb tartománya megfigyelői státuszú tag lett. Ennek ellenére egyes felszólalások utalásai, illetve informális jelzések alapján úgy tűnik, hogy a szervezet egyfajta „bővítési fáradtsággal”, valamint ezzel összefüggő

⁵ *Liste des 84 États et gouvernements membres de plein droit, membres associés et observateurs de l'Organisation internationale de la Francophonie* (2016).

⁶ AGGAR 2016.

identitási zavarokkal küszködik, valószínűleg ezért nem került sor például a megfigyelői tagságra pályázó Szaúd-Arábia jelentkezésének elfogadására sem. (A csúcsertekezlet házigazdája 2018-ban Örményország lesz, 2020-ban, az OIF megalakulásának 50. évfordulóján pedig Tunézia ad majd otthont annak.)

Francia diplomácia és Kelet-Közép-Európa

Franciaország, mint a Frankofónia motorja, a hidegháború éveiben de Gaulle politikájának megfelelően az angolszász dominanciát, illetve a német erősödést a kontinensen részben ezen relációk egymás elleni kijátszásával, illetve az orosz kapcsolatokkal próbálta egyensúlyozni. A szovjet befolyási övezet országaival szinte Gorbacsov bukásáig csak abban a mértékben ápolta kapcsolatait, amennyiben Moszkva is egyetértett. Ebbe természetesen belefért a nyelvi, kulturális jelenlét ápolása, különös tekintettel a francia baloldali pártokhoz közel álló művészek turnéinak szervezése. A francia nyelvoktatás is inkább az információszerzést szolgálta, mint a hatékony lobbizást, a Varsói Szerződés országait a francia diplomácia a külpolitikai érdekérvényesítés szempontjából elhanyagolhatónak tartotta. A '60-as évek végéig a régióban elsődlegesen a frankofón hagyományokkal rendelkező Romániára és Bulgáriára koncentrált, Albániát – a tradicionálisan francia kötődésű elit ellenére – hanyagolta a szoros kínai kapcsolatok miatt. Felfigyelt a magyar reformfolyamatokra, a csehszlovák és lengyel forrongásra, de – az NSZK-val ellentétben – ezeknek nem tulajdonított nagy jelentőséget, illetve nem szerette volna magára vonni a szovjet vezetés haragját élénkebb kapcsolatépítéssel.

A '80-as évek végén a lengyel és a magyar fejleményeket a varsói és budapesti francia nagykövetségek professzionális módon, közelről követték, felhívták Párizs figyelmét a német, osztrák és olasz gazdasági pozíciók erősödésére, de a francia vezetés – eltekintve néhány erőtlen próbálkozástól – nem sietett erősebb pozíciókat szerezni a régióban. Mitterrand elnök a francia hagyományoknak megfelelően követte a konszenzusos külpolitikát (Kelet-Közép-Európában a magas szintű látogatásokra a hivatalban levő képviselőket gyakran kísérték el ellenzéki vezetők, demonstrálva ezt az egységet), de a két „cohabitation” (vagyis az elnökségre eső Chirac-, illetve Balladur-kormány) idején visszafogta a „keleti politikát” valamivel reálisabban látó jobboldali politikusokat az aktívabb közép-európai szerepvállalástól. Kivételes politikai kapcsolatokat alakított ki a reformerőkkel, elsősorban Gorbacsov szovjet főtitkárral, de ezek egyben akadályozták tisztánlátását is. Meg volt ugyanis győződve arról, hogy az USA nem érdeklődik a kelet-közép-európai régió iránt, a Szovjetunió pedig világháború árán sem mond le befolyási övezetéről, minden erejével ellenáll a német újraegyesítésnek. Mindezek következtében a francia állami politika csak késéssel követte az eseményeket. (Ez nem vonatkozik a térség országaiban szolgálatot teljesítő francia diplomatákra, akik szinte mindenütt privilegizált kapcsolatokat ápoltak a rendszerváltozás előtt még ellenzéki, a szabad választások után már komoly pozícióba kerülő politikusokkal.)

Kohl kancellár – amerikai bátorítással – sürgette az új demokráciák európai integrációját, miközben Mitterrand elnök külön tárcaközi csapatot állított fel annak a modellnek a kimunkálására, hogyan lehet a KGST-t életben tartani a Szovjetunió nélkül (transzferábilis rubel helyett ECU elszámolási alapon), hogy tagállamai ne léphessenek az Európai

Közösségbe – feltételezve, hogy tovább-billentnék az erőviszonyokat a németek javára. Amikor a francia elnök látta, hogy az integrációs folyamatokat nem tudja megakadályozni, gyors fordulattal megpróbálta késését behozni, s a kulturális kapcsolatokon kívül a politikaiakat, s kiemelten a gazdaságiakat is fejleszteni. Felmérte, hogy Csehszlovákiában nincs erős politikai szándék a hagyományokból és a földrajzi közelségből fakadó német dominancia ellensúlyozására, a bátortalan francia privatizációs törekvések kudarcot vallanak. A legfontosabb régiós szövetségi szerepet Franciaország természetesen Lengyelországnak szánta a történelmi kapcsolatok, illetve az ország stratégiai fekvése miatt. Ennek is volt köszönhető, hogy a volt szovjet övezet országaival való kapcsolatfejlesztésre szánt külügyi kereteket a pénzügyi tárca által létrehozott Francia–Lengyel Alapítvány eszközeivel egészítette ki.

Mitterrand szimpátiával követte a Kádár-korszak reformfolyamatait, egyre intenzívebb politikai kapcsolatokat épített ki Magyarországgal, de komolyabban csak akkor próbált pozíciókat szerezni, amikor a német újraegyesítés már elkerülhetetlen volt. Az új politikának mutatkozott is némi eredménye gazdasági téren: a '90-es évek elején a francia – térségbeli – ipari beruházások mintegy fele irányult Magyarországra, s a másik fele oszlott el a volt KGST-országokra, valamint Budapesten létesült Európa egyik legnagyobb Francia Intézete.

A francia diplomácia a nagy változások után még nem gondolta, hogy hasznos lenne számára, ha a korábbi gyarmatokon kívül a kelet-közép-európai térség országait is intenzíven bevonná a frankofón mozgalomba, vagyis az egyre intenzívebb politikai közös gondolkodásba. Ennek megfelelően először csak a francia nyelv ápolásában egyébként is kiemelkedő Romániát, valamint a hagyományosan franciabarát elit miatt Bulgáriát vették fel a Frankofónia Nemzetközi Szervezetébe, 1991-ben megfigyelőnek, majd 1993-ban rendes tagnak. A térség többi országánál nem ambicionálták a szervezetbe történő betagozódást, még akkor sem, ha a lengyel és a magyar relációnak kiemelt szerepet szántak. Ebben az is közrejátszott, hogy néhány – elsősorban észak-afrikai, francia kötődéssel rendelkező – állam féltékenyen tekintett a volt KGST-országok európai integrációs folyamatára, féltette azokat a forrásokat, melyeket francia és európai forrásokból felzárkóztatásukra biztosítottak, így nem szerette volna, ha a Frankofónia szűkebb területén is megjelenik számára ez a konkurencia.

Franciaország nem erőltette a frankofón szervezet keleti bővítését, de az új demokráciákban igény volt a kapcsolatok diverzifikálására. Így az euroatlanti integráció előrehaladása mellett egyre több kelet-közép-európai országban vetődött fel, hogy a nemzetközi tájékozódás elősegítésére legalább megfigyelőként csatlakozzon az OIF-hez. Míg korábban ez a státusz a teljes jogú tagság előszobája volt, a '90-es évek második felére a szervezet úgy döntött, hogy az érdeklődés kielégítésére kölcsönösen előnyös lesz ennek a státusznak az állandósítása (a jelentkezésnél a korábbiaknál enyhébben bírálták el az adott országban ténylegesen kivívott nyelvi-kulturális pozíciókat, a francia nyelv oktatásának helyzetét). Ez felbátorította a közép-európai országokat, akik egyre nagyobb számban léptek be megfigyelőként a szervezetbe. (Lengyelország 1997, Csehország 1999, Szlovákia 2002, Magyarország, Ausztria, Horvátország 2004, Ukrajna 2006.)

Magyarország csatlakozása az OIF-hez

A magyar politikai vezetésben a rendszerváltás után általában nem volt erős a francia kapcsolatok építésének szándéka, még ha Antall József kormánya többször, a legmagasabb szinten is hangoztatta a külkapcsolatok diverzifikálásának igényét. A kormányban is csak államtitkári szinten lehetett franciául tudó, Franciaországot is jól ismerő politikusokat fellelni (Martonyi János, Balázs Péter). Élt még a történelmi örökségből származó bizalmatlanság is mindkét félben. Bár a kulturális kötődések megmaradtak, a közoktatásban a francia nyelv iránti figyelem lanyhult, hiszen a kötelező orosznyelv-tanulás után inkább az angol és a német nyelv iránt növekedett meg az igény. Mindez nem teremtett megfelelő alapot a Frankofóniához történő csatlakozáshoz.

A képet jelentősen javítja, hogy a párizsi magyar nagykövetség kezdeményezését felkarolva a magyar kormánynak sikerült elérnie a francia félnél a Francia–Magyar Kezdeményezések (Initiatives France–Hongrie – INFH) létrehozását. A Kelet-Közép-Európával foglalkozó francia tárcaközi bizottság (MISECO) a rendszerváltás időszakában azon munkálkodott, hogy az új demokráciákat egy tömbben – az Európai Közösségektől távol – tartsa. Ugyanabban az épületben működött a fentebb említett francia–lengyel alapítvány is, melyet kivételes módon nem a külügy-, hanem a pénzügyminisztérium finanszírozott. Elnöke Jacques de Chalendar, nyugalmazott pénzügyi főtitviselő volt, aki a magyar diplomatákat is tájékoztatta a modellről. (Korábban jó szakmai kapcsolatban volt Medgyessy Péter pénzügyminiszterrel.) Mivel a '90-es évek elején Párizsban még nimbusza volt a magyar rendszerváltásnak, a magyar kormány sikeresen érvelt egy második kivétel érdekében, s így 1994-ben a gazdasági minisztérium költségvetésének hozzájárulásával végül létrejött az INFH.

A korábbi külügyi együttműködési modelltől (magyar közigazgatási szakemberek nyelvi és szakmai képzése) az INFH főként az önkormányzati együttműködést fejlesztette tovább. Szakmai felelőse ugyanaz a De Chalendar lett, mint a lengyel alapé. (A francia főtitviselő magyarországi kapcsolatrendszere a magánéletre is kiterjedt: karmester fia magyar nőt vett feleségül, s hosszú időt töltött Magyarországon különböző zenekaroknál.) Az INFH működésének alapja 2004-ben, a magyar EU-csatlakozáskor megrendült, hiszen egy tagországnak már nem folyósíthatott Franciaország nemzeti segélyt. Felmerült a magyar fél oldaláról, hogy az INFH tőkéjének erejéig hozzájárul a működéshez, 50–50%-os részvételű egyesületté alakítva azt át, de a francia költségvetési szabályok nem engedték meg, hogy francia közpénz felett egy közös tulajdonú egyesület rendelkezzen. A meglévő tőkéből az INFH még évekig – igaz csökkenő affinitással – működött a Budapesti Francia Intézet hathatós támogatásával. Az INFH működése alatt jelentősen hozzájárult a francia nyelv magyarországi elterjedéséhez, általában a francia kötődés erősítéséhez, a korábbi történelmi beidegződések meghaladásához.

A '70-es, '80-as években a francia nyelv magyarországi térnyeréséhez az algériai kapcsolatok is jelentősen hozzájárultak. A magyar szakértőexporttal foglalkozó TESCO-vállalat (ma is létezik, de csökkent aktivitással) évente több száz orvost, mérnököt, agronómust küldött nagy haszonnal a szakértőhiánnyal küzdő, de olajexportja miatt fizetőképes Algériába, s ezen felül időszakonként több ezer munkás dolgozott az egyéb projekteken. Gyermekük francia iskolába jártak, sokszor anyanyelvi tudást szereztek, így ma már fontos szerepet játszanak a francia–magyar kapcsolatokban, nemzetközi szervezetekben.

Bár a nyelvi-kulturális alapok léteztek Magyarországon egy frankofón közeledéshez, a politikai akarat nem volt egyértelmű egyik fél részéről sem. A '90-es évek közepén ugyanis Franciaország sem ambicionálta az OIF erősítését, sőt még a szervezetben belül is gyengíteni szándékozott az együttműködés néhány szegmensét. Paul Allègre oktatási miniszter például a '90-es évek végén meg akarta szüntetni a frankofón egyetemi együttműködést, mondván, hogy a modern világban már csak az angol lehet a kommunikáció nyelve. A szerző személyes élménye, hogy a budapesti francia nagykövet sem szorgalmazta a frankofón szervezethez történő magyar csatlakozást, inkább más területeken favorizálta az együttműködést, pedig az előkészületek megtörténtek a csatlakozás lehetőségeinek felmérésére. A magyar külügyi tárca érdeklődésére a párizsi nagykövetség már 1996. november 13-án felterjesztette a frankofón mozgalom szeptemberi kiadványát, s megjegyezte, hogy ennek alapján a megfigyelői státusz elnyerése lehet a reális célkitűzés Magyarország számára. Annak is meg lett volna a lehetősége, hogy az 1997-es hanoi csúcstól még be lehessen adni a jelentkezést, s ott döntést is lehessen hozni, de a döntés végül nem született meg.

A magyar csatlakozási szándékot azután a kétezres évek elején végül több tényező erősítette. A miniszterelnök a frankofón Medgyessy Péter lett. Az euroatlanti integráció sikerekkel járt, a NATO-tagság után kézzelfogható közelségbe került az EU is. Az amerikai és német kapcsolatok mellett maradt energia a francia reláció erősítésére is, de egyre érdekesebbé vált a volt francia érdekszféra országai felé történő gazdasági nyitás is. Magyarország nemzetpolitikai szempontjai miatt is előnyös volt a frankofón mozgalom vállalt célkitűzése a nyelvi-kulturális sokszínűség megőrzésére. (Itt árnyalja a képet, hogy Franciaország ugyan aláírta az Európa Tanács Regionális és Kisebbségi Nyelvi Chartáját, de annak ratifikálására azóta sem kerített sort, főként belpolitikai indokok miatt.) Jacques Chirac elnöksége is kedvezett a kétoldalú kapcsolatoknak: bár François Mitterrand is nagyra tartotta a magyar reformfolyamatokat és a rendszerváltás eredményeit, de Chirac elnök pragmatikusabban viszonyult a kapcsolatok erősítéséhez. Nem véletlen, hogy 1997 után újra Budapestet választotta úti célul, amikor 2004-ben, az EU-bővítés előtt megfelelő helyszínt keresett történelminek szánt beszédéhez, amit azután az Országgyűlés plénuma előtt mondhatott el.

A Medgyessy-kormány intencióinak hatására Erdős André párizsi nagykövet már 2002 őszén megkapta az utasítást, hogy tegyen konkrét lépéseket a megfigyelői státusz elnyerésére. Ezért ezt a szándékot még azon év decemberében bejelentette az OIF búcsúzó főtisztjárnak, Butrosz Butrosz-Gálinak, majd 2003 januárjában az újonnan megválasztott Abdou Diouf-nak. A konkrét teendőket Jean-Pierre Vettovaglia svájci nagykövettel beszélte meg, s jelentette központjának. A svájci diplomata megjegyezte, hogy a 2002-es, bejrúti csúcson szerzett tapasztalatai szerint az OIF afrikai tagjai aggódnak a szervezet „felhígulása” miatt, amit olyan kelet-közép-európai országok csatlakozása okoz, melyek nem rendelkeznek frankofón múlttal. Ezért is volt kedvező, hogy kikristályosodott a különböző fokozatú tagságok rendszere, azaz immár jól elválasztható lett a teljes jogú, a társult és a megfigyelő tagság, valamint a különleges meghívott státusza. A megfigyelők részt vehetnek a csúcstervezleteken és a Miniszteri Tanácsban is (a vitában való részvétel lehetősége és szavazati jog nélkül), csak az Állandó Tanács ülésén nem (kivéve a konkrét meghívást). Tagsági díjat nem kell fizetniük, de a szervezet különböző együttműködéseiben, projektjeiben kedvezményezettként is részt vehetnek.

A konkrét csatlakozási eljárás felmérése után Medgyessy Péter miniszterelnök 2003 márciusában bejelentette a francia elnöknek a magyar szándékot, aki kedvezően fogadta azt. (2003. decemberi, Belgiumban és Luxemburgban tett látogatása során megszerezte e két frankofón tagország támogatását is.) A Külügyminisztérium illetékes területi főosztálya tárcaközi fórumot hívott össze, ahol tisztázták a felvételi anyag összeállításához szükséges munkamegosztást a következő témákban: motivációnk a csatlakozásra, a francia nyelvoktatás helyzete Magyarországon, a francia kultúra Magyarországon, a francia nyelv szerepe a kommunikációban, a médiában, a könyvkiadásban, frankofón civil kapcsolatok, kétoldalú kapcsolatok a szervezet országaival.

Mivel közben világossá vált, hogy Jacques Chirac elnök Magyarországot választja a kelet-közép-európai országok csatlakozása előtt – az Európa jövőjéről szóló – beszéde helyszínéül, a budapesti tárgyalások egyik elemeként a magyar fél már hivatalos tájékoztatást is szeretett volna adni a francia félnek a megtett lépésekről. A csatlakozási kérelem beadásának alátámasztásául a kormány 2004. február 28-án fogadta el 2039. sz. határozatát, melyben „egyetért azzal, hogy a Magyar Köztársaság megfigyelői státuszt nyerjen el a Frankofónia Nemzetközi Szervezetében és felkéri a miniszterelnököt, hogy a szervezet soros elnökénél kezdeményezze azt”. Egyben „felkéri a külügyminisztert a kérelem előkészítésére és annak a soros elnökhöz való eljuttatására”.

A csatlakozás motivációjaként említésre került az OIF törekvése a kulturális-nyelvi sokszínűség kibontakoztatására, mely jó módszer lehet a globalizáció negatív kulturális hatásainak kezelésére. Az Észak–Dél párbeszéd elmélyítése, a nemzeti nyelvek használatának megerősítése is megegyezik a magyar érdekekkel. A szervezet keretét adhat a magyar diplomáciai kapcsolatok fejlesztésére eddig még ki nem használt relációkban, kedvező lehetőséget biztosíthat magyar szakemberek képzésére.

Chirac elnök 2004 februári látogatásán elhangzott beszédében már reagált is a magyar bejelentésre, üdvözölve a megfigyelőkénti csatlakozást. Egyben megerősítette kormánya szándékát egy budapesti francia egyetem létesítésére. (Franciaország a német nyelvű Andrassy Egyetemet vette mintaként alapul, de kiderült, hogy a konkrét épülettel, tanári karral felállítandó intézményhez szükséges alapok nem állnak rendelkezésre. Végül a budapesti francia nagykövetség ezt a bejelentést úgy interpretálta, hogy csak „virtuális” egyetem létrehozására törekednek, amely tulajdonképpen a már létező magyarországi francia nyelvű felsőoktatási képzések összekapcsolása lenne.)

A kormányhatározat alapján 2004 márciusában küldte el Medgyessy Péter miniszterelnök a csatlakozást kérelmező levelét a következő csúcsertekezlet helyszínének (Burkina Faso) elnökéhez, vagyis Blaise Compaoré elnökhöz. A novemberi X. csúcsertekezlet (Ouagadougou) napirendre vette és elfogadta a magyar kérelmet a megfigyelőként történő csatlakozásra.

A levélben a miniszterelnök kifejtette, hogy a 20. században Közép-Európa viharos változásokon ment át, új államok születtek, az államhatárok számtalanszor változtak, a megszálló hatalmak gyakran kényszerítették rá a megszállt országra társadalmi rendszerüket, nyelvüket is, így a nemzeti identitás megőrzése sokszor kapcsolódott a nemzeti nyelv és kultúra védelméhez. Az európai integráció is kulturális-nyelvi sokszínűséggel jár együtt. A Frankofónia bejrúti csúcsertekezlete is megfogalmazza zárónyilatkozatában a kultúrák párbeszédének előmozdítását, a béke, a demokrácia és az emberi jogok érvényre juttatását a világban, a szolidaritást a különböző fejlettségi szintű országok között. Mindez jó alapot

ad az együttműködésre. Medgyessy Péter aláhúzta azt a tényt is, hogy a magyar értelmiség évszázadok óta kötődik a francia kultúrához. Reményét fejezte ki, hogy a magyar megfigyelői státusz elmélyíti majd a kapcsolatokat a Frankofónia országaival politikai, gazdasági és kulturális területen is.

A Frankofónia a nemzetközi szervezetekben

A második világháború utáni békerendszer legátfogóbb nemzetközi szervezete az ENSZ, amelyben – mint a háborúban győztes nagyhatalmak – Franciaország a Biztonsági Tanács állandó tagja, így érdekérvényesítő képessége kiemelkedő. Ettől függetlenül azért az ENSZ egyéb intézményeiben is igen fontos volt a francia diplomácia számára, hogy minél több tagállam támogassa álláspontját a vitákban, s ebben az európai szövetségeseken kívül elsősorban a frankofón tagállamokra számíthatott. A fellépés eredményességét növeli, hogy az együtt gondolkodó OIF-országok képviselői a napirendi témákról már előre egyeztetnek.

A legfontosabb nemzetközi szervezetekben gyakran az angolon kívül a francia az elfogadott munkanyelv. Az elmúlt évtizedekben azonban a francia nyelv használata a nemzetközi kapcsolatokban visszaszorult, s nemcsak a domináns angol nyelv miatt, hanem a gazdasági életben sokszor használt német, vagy az amerikai földrészen teret nyerő spanyol miatt is. Ebben a helyzetben a francia képviselők pontos felméréseket végeznek a szervezeteken belüli nyelvi szabályok betartásáról, fellépnek minden visszalépés esetén (nincs meg a francia nyelvű fordítás vagy a francia tolmácsolás), s ehhez a fellépéshez is szükségük van a frankofón országok támogatására.⁷

Az Európai Unió 2004-es, végül sok országra kiterjedő bővítése előtt az alapító frankofón tagállamok megpróbálták arra felkészülni, hogy a szervezeten belül még általánosabbá válhat az angol nyelv használata (s a német nyelv melletti lobbizás is erősödhet). Részben ennek is következménye, hogy olyan országokat is felvettek (főként megfigyelői státuszba), melyek nem tudták volna a tagsági követelményeket teljesíteni.

Az OIF szervezetén belül 2002-ben Franciaország, Luxemburg és a belga frankofón közösség képviselői hosszú távú tervet dolgoztak ki (Plan pluriannuel) a francia nyelvnek az EU-n belüli fokozott használatára. A frankofón erőfeszítések ellenére a nagy csatlakozási hullám, a Big Bang után ténylegesen növekedett az angolt használók aránya. Némi reményt adhat a frankofónia EU-beli helyzetének, hogy az Egyesült Királyság EU-ból történő kilépése erősítheti a francia nyelv fokozott használatáért küzdőket, nem véletlen, hogy a Bizottság elnöke egyre gyakrabban szólal meg franciául (igaz, a német nyelv hívei is erősödnek).

A 2002 januárjában elfogadott akcióterv eredményeit egy négytagú kutatócsoport (magyar tagja is volt Boldizsár Gábor személyében) az OIF felkérésére 2011 júniusában terjedelmes elemzésben mérte fel. A jelentés megállapítja, hogy a program elindítására vonatkozó döntés bölcs volt, mert a francia nyelv nemzetközi szervezetekben elfoglalt szerepére döntő befolyást gyakorol az EU-ban elfoglalt pozíció. Az akció mégsem hozta meg az elvárt eredményt, hiszen a 60 ezer diplomata és köztisztviselő képzésére költött 12 millió

⁷ WOLFF 2010; *Langue française et langues de France* (s. a.).

euró ellenére a francia nyelven születő dokumentumok aránya nemhogy bővült volna, de még vissza is szorult a '90-es évek 40%-áról 10%-ra. Az is megállapítást nyert, hogy miközben a frankofónok aránya 40% a szervezetben, annak esélye, hogy egy minimum ötfős szakértői megbeszélés francia nyelven folyjon, csak egy az ezerhez. A képzésben részesülők 96%-a is úgy nyilatkozott, hogy az EU tisztviselőivel inkább angolul érdemes megbeszélést kezdeményezni.

Az elemzés szerint a program hatékonyságát csökkentette, hogy nem csak az EU-val szoros kapcsolatot ápoló tisztviselőkre terjedt ki, illetve hogy a képzés elsősorban nyelvi volt, miközben a francia nyelv használatát más fontos tényezők is befolyásolják. Ezek közül kiemelkedik a lefelé nivellálás elve: hiába beszél a megbeszéléseken részt vevők többsége franciául (is), ha azokhoz kell alkalmazkodni, akik csak az angolt preferálják. Nem segíti a folyamatot az sem, hogy a vezető pozícióban levők is az angol használatát helyezik előtérbe a jobb megértés reményében, s beosztottaik természetesen követik őket ebben a gyakorlatban. Végül a tanulmány szerzői szerint az is fontos szerepet játszik, hogy az angolt a tisztviselők általános, semleges közvetítő nyelvnek tekintik. Az elemzés készítői ajánlásokat is megfogalmaznak a program hatékonyságának növelésére, mint például tematikus francia nyelvű konferenciák szervezését az európai építkezésről, a képzésben részesülők jobb kiválasztását (brüsszeli állandó képviselők diplomataival, illetve az európai intézmények tisztviselőivel a célpontban), s a francia nyelvű kutatómunka támogatását.

Az OIF nemcsak az Európai Unióban, de a lehető legtöbb nemzetközi szervezetben is szorgalmazza, hogy alakuljon meg a frankofón állandó képviselők csoportja, mely kötetlen formában egyeztethet a napirendre kerülő kérdésekről és a francia nyelvnek az adott szervezetben betöltött szerepéről. A szervezet színvonalas nyelvi képzéseket is biztosít a nemzetközi szervezetekben szerepet vállaló tisztviselők számára, hogy növelje a francia nyelven felszólalók arányát.

A 47 tagú páneurópai szervezetben, az Európa Tanácsban is az angol és a francia a két munkanyelv, s az utóbbi években itt is előtérbe került az angol használata, elsősorban az 1990 után csatlakozó közép- és kelet-európai országok diplomatái, szakértői miatt. Az is előfordul, hogy az állandó képviselő csak angolul ért, ami azért számára is nagy nehézségeket okoz, ha informális egyeztetéseken valaki a franciát használja (ilyenkor még a francia nagykövét is sokszor angolul szólal meg, hogy átmenjen az üzenete). A tendenciát segíti, hogy a szervezet norvég főtitkára maga sem tud franciául. Mivel a francia nagykövét láthatóan kis hatékonysággal szólalt fel a tendenciák ellen, a magyar állandó képviselő munkaébredre hívta meg a frankofón nagyköveket, hogy beszéljék át a francia nyelv ET-béli helyzetét, s ezzel tulajdonképpen megalakult a frankofón képviselői csoport. A kezdeményezést az OIF újonnan megválasztott főtitkára, Michaëlle Jean és Strasbourg főpolgármestere, Roland Ries azzal honorálta, hogy a magyar nagykövetet a fő helyre ültették a főtitkár számára adott díszében. A példa jól illusztrálja, hogy a nemzetközi szervezetekben a magyar érdekvégyesítő képességeket növelheti, ha a hagyományos diplomáciai eszközökön kívül a frankofón szervezet adta lehetőségeket is kihasználjuk.

Az OIF vezetője látogatása során találkozott az ET főtitkárával is, akivel meghosszabbította a két szervezet közötti együttműködési megállapodást. Az OIF-nek 31 nemzetközi szervezettel van hasonló egyezménye, mely nemcsak a francia nyelv promóciójára, hanem a globális problémák kezelésére is vonatkozik.

A Frankofónia fejlesztésével kapcsolatos francia elképzelések

A frankofón mozgalom a kezdetektől keresi identitását, szerepét a világban. A közösen használt nyelv és az ahhoz tapadó kultúra természetes alapot adtak az oktatási-kulturális együttműködéshez, de ezen túlmenő ambíciók nehezen nyertek tért. Franciaország elsősorban arra törekedett, hogy a volt gyarmatok feletti befolyása új eszközökkel, az új világrendhez alkalmazkodva, de valamelyest megmaradjon. A volt gyarmatok vezetői elvárták, hogy a szervezet „gazdag” tagállamai segítséget nyújtsanak legalább a hozzájuk köthető elit tagjainak nyugati betagozódásához, gyermekeik egyetemi tanulmányaihoz. A nyelvi-képzési-kulturális projekteken túlmenően kevés konkrét együttműködési eredmény született. Ennek részben az lehetett az oka, hogy a volt nagyhatalomtól való elszakadás a legtöbb helyen konfliktusokkal járt, s a háborúban meggyengült Franciaországnak sem volt kellő eszköze a szálak szorosabbra vonására, a feltörekvő hatalmak befolyásának ellensúlyozására – sem politikai, sem gazdasági vonalon. Franciaország figyelme is főként a jövőjét meghatározó európai építkezésre összpontosult. A nyelvi-kulturális együttműködés egyre magasabb szintet ért el, a különböző státuszú tagok száma is egyre növekedett, s – legalábbis a deklarációk szintjén – politikai konszenzus is kialakult a nemzetközi egyezményekben egyébként már kinyilvánított demokratikus alapelvek körül. Az együttműködés egyéb területekre történő kiterjesztése, elmélyítése mindeddig megghiúsult, aminek elsősorban objektív okai vannak. A dél–dél együttműködés a párhuzamos gazdasági struktúrák miatt nem fejlődik, az észak–dél kapcsolatokat pedig az egyoldalúság, monokultúra jellemzi.

Az OIF jövőjével foglalkozó politikusok folyamatosan keresték azokat az új területeket, melyek dinamizálhatják a tagállamok együttműködését. 2012-ben Brüsszelben az OIF Parlamenti Közgyűlésének felhívására jelentés készült a gazdasági dimenzió fejlesztésének lehetőségeiről: „*Kulturális és gazdasági Frankofónia: összeegyeztethetlenség vagy komplementaritás?*” címmel (*Francophonie culturelle, Francophonie économique: antagonisme ou complémentarité?*). A riportőr, a francia Henriette Martinez jelentésében összehasonlítja az OIF-et a Commonwealth struktúrájával, céljaival (utóbbiban nincs nyelvi közösség, az intézmények mellett és helyett inkább az állampolgári kapcsolattartásra koncentrálnak). A képviselő megállapítja, hogy a gazdasági dimenzió méltánytalanul hiányzik a frankofón együttműködésből, miközben ennek kellene lennie a fő fejlődési iránynak. Megállapítja, hogy bizonyos struktúrák léteznek (mint befektetési alap), de nem hatékonyak. A gazdasági káderek francia nyelvű képzése is megvalósul, de közben a nagy frankofón vállalatok a globalizáció hatására maguk is egyre inkább az angolt használják.

Az OIF 2016-os csúcstalálkozója is több alkalommal utal a frankofóniában rejlő gazdasági lehetőségek kiaknázásnak lehetőségére és fontosságára (a „gazdasági frankofónia” előtérbe helyezése), de a konkrétumokat még mindig homályban hagyja.

François Hollande francia elnök érzékelte, hogy a frankofón szervezet az intézményi építkezés és a tagságnövekedés után nehezen találja a fejlődés útját. Megbízta Jacques Attali közgazdászt, író, Mitterrand elnök korábbi főtanácsadóját, hogy dolgozza ki a továbblépés módját. Az Attali-jelentés 2014-ben készült el, elsősorban a gazdasági dimenzió erősítését javasolta, s grandiózus tervet vázolt fel egy Frankofón Unió létrehozásáról. (Attali számos tanulmány szerzői csapatát vezette a francia gazdaság előtt álló kihívásokról, de a hidegháború utáni új időszakra is dolgozott ki nagyszabású elképzeléseket az európai együtt-

működésről: az ő elgondolásai alapján jött létre 1991-ben Londonban az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank, melynek első elnök-vezérigazgatója lett.)

Az Attali-jelentés „*A frankofónia és frankofília mint a tartós növekedés motorja*” (*La francophonie et la francophilie, moteur de croissance durable*) címet viselte. Felhasználta a francia követségeknek az ő kérésére készített jelentéseit, melyekben a javaslatok mellett név szerint említésre kerülnek azok a befolyásos személyiségek, akikre az adott országban a francia „lobbi” a leginkább számíthat.⁸

Attali megállapítja, hogy a nemzeti határok fokozatos feloldódása miatt a nemzet-államok helyére a közös nyelv és kultúra lépett be mint a legerősebb identitásképző erő. Kifejti, hogy a tényleges frankofónia túlmutat az OIF-en is, ami nagy tartalékot rejt. Magába foglal olyan frankofón országokat is, akik nem tagjai a szervezetnek (Algéria), olyan országokat, ahol sokan beszélnek franciául (Izrael), olyan országokat, akiknek érdekük lenne a francia nyelv és kultúra fejlesztése, mint Nigéria (hiszen frankofón övezetben van). Azokat a magánszemélyeket is ide kell szerinte érteni, akik francia oktatásban részesültek, öregdiákok. Ehhez véleménye szerint még jön 50 millió ember, akik franciául tanulnak, valamint azon elitekhez tartozó frankofilek ezrei, ahol a francia kultúra része a műveltségnek, s akik fontos politikai-gazdasági posztokat foglalnak el egy egyébként nem frankofón országban. Összességében *frankofilofonnak* nevezi Attali ezt a közösséget.

Ma a frankofónia a 6. legnagyobb kulturális-nyelvi közösség a világon 230 millió fővel, ami a világ GDP-jének 16%-át adja, 7%-os évi növekedési rátával, a világ energia- és nyersanyagvagyonának 14%-ával rendelkezik, miközben a lakosságnak csak 4%-át teszi ki. Az is kihasználatlan adottság, hogy két frankofón ország között 65%-kal nagyobb a forgalom, mint ha nem osztanának közös nyelvet. Attali szerint még nem dőlt el, de kedvező esetben akár meg is háromszorozódhat ez a frankofón közösség – vagy további intézkedések hiányában csökkenhet is (akár a francia határokon belül is).

A frankofilofónia visszaszorulása piacvesztést jelentene a francia vállalatok számára, a kontinentális jog vereségét az angolszászsal szemben, a francia egyetem presztízsének és általában a francia nyelv és kultúra vonzerejének csökkenését.

Attali 53 javaslatot fogalmaz meg a fejlesztésre, melyek 7 fő irány köré csoportosíthatók:

1. Franciaországban és az egész világon a francia nyelv és a francia oktatás fejlesztése, a bevándorlók integrálása a francia nyelv és kultúra segítségével, franciául oktató magániskolai hálózat terjesztése a világban, különösen Afrikában.
2. A francia kultúra befolyási övezetének szélesítése pl. Afrikában mozik építésével, ahol francia nyelvű filmek játéására kötelező kvóta lenne.
3. Hét – a frankofónia szempontjából – kulcsszektor fejlesztése: turizmus, digitális technológia, egészségügy, kutatás, pénzügyi szektor, infrastruktúra, bányaiipar. Legyenek a francia intézetek egyúttal turisztikai hivatalok is.
4. Jobban kihasználni a francia identitást a termékek exportjánál, új frankofilek megnyerése.
5. A frankofónok és frankofilek mobilitásának növelése, hálózatuk erősítése.
6. Jogi unió és speciális normatívák megteremtése, pl. a repülőtereken frankofón vámposztok az összetartozás erősítésére.
7. Távlatokban Frankofón Gazdasági Unió létrehozása az EU integrációjának szintjén.

⁸ ATTALI 2014.

Az Attali-jelentés igen ambiciózus terveket fogalmaz meg, de a szerző a korábbi tanulmányokban is inkább víziókat, hosszú távú célkitűzéseket fest fel, soha nem számol azok azonnali megvalósulásával. Az a tény, hogy Attali közel áll a jelenlegi francia elnökhöz, Emmanuel Macronhoz is, erősíti annak az esélyét, hogy jelentését komolyan figyelembe vegyék. Azonban az új adminisztráció előtt álló azonnali feladatok (európai építkezés a brexit után, terrorizmus elleni küzdelem, a francia gazdaság strukturális gondjainak megoldása, illegális bevándorlás kezelése stb.) valószínűleg nem teszik lehetővé a javaslatok többségének megvalósítását.

Emmanuel Macron az új adminisztráció előtt sokasodó tennivalók ellenére pár hónap alatt eljutott a frankofónia fő kérdéseinek kezeléséhez is. Elképzeléseit a 2017. november 28-ai, Burkina Fasóban, a főváros, Ouagadougou egyetemén fejtette ki egyetemi hallgatók előtt (*Le discours d'Emmanuel Macron à Ouagadougou – Jeune Afrique, le 28 novembre 2017*). A beszéd afrikai körútjának első állomásán hangzott el, s nagyban alapozott az elnökségen létrehozott 11 tagú tanácsadói testület, az Elnöki Tanács Afrikáért által kidolgozott elképzelésekre.

A francia elnök felvázolta általános Afrika-politikáját, amely a gyarmatosítás korszakának meghaladásán, új típusú, az egyenrangúságon alapuló kapcsolatok kialakításán alapul, s meg kívánja haladni a régi – regionális, nyelvi, történelmi – megosztások reflexeit. Nagy hangsúlyt helyez a demokrácia fejlesztésére, a női egyenjogúság kérdésére, a biztonság helyreállítására, a szélsőségek, a terrorizmus elleni küzdelemre, a migráció kezelésére, a gazdasági fejlődés ösztönzésére.

A frankofónia rendszerét ezen új Afrika-politika elképzelésein belül kívánja elhelyezni, kiterjeszteni a korábban angol vagy portugál munkanyelvű országokra is. Kifejtette, hogy a francia nyelv már nem Franciaországé, hanem egyre inkább a nyelvet beszélő afrikaiaké, ami alapot ad a különböző társadalmi, gazdasági, oktatási feladatok közös megoldására. Franciaország hosszú távú vízumok kiállításával könnyíti majd meg a francia egyetemeken diplomát szerzett afrikaiak gyakori utazását, s ezzel is intenzívebbé kívánja tenni az oktatási-gazdasági jellegű kapcsolattartást. Macron ebben az egyetemi beszédében jelentette be, hogy a Frankofónia előtt álló új kihívások kezelésére új struktúrát hozott létre. Miniszteri megbízatás helyett személyes képviselőt jelölt ki a frankofónia ügyének különböző fórumokon történő előrevitelére Leïla Slimani, fiatal francia-marokkói író, újságíró személyében. A francia elnök a frankofónia fejlesztésére vonatkozó részletes és konkrét terveket 2018 elején kívánja majd ismertetni.

Konklúzió

A Frankofónia Nemzetközi Szervezet lassú fejlődés után elérkezett arra a szintre, hogy a francia nyelvet beszélők, s a frankofón kultúrához kötődők közösségét ezen a területen összefogja, de komoly továbblépési gondokkal küzd. A világban tapasztalható globalizációs folyamatok mellett ugyanakkor megfigyelhető annak igénye és lehetősége is, hogy államok, közösségek változatos csoportjai sajátos regionális, közösségi együttműködéseket hozzanak létre.

Franciaország számára ma az elsődleges közeg Európa, a világban elfoglalt helyét, státuszát elsősorban az Európai Unió sikere, ereje határozza meg. Nem elhanyagolható azonban

számára az a pótlólagos háttér, amelyet a francia nyelv és kultúra köré építkező közösség nyújthat. A történelmi déli és nyugati kapcsolatokon kívül a frankofón mozgalomba az elmúlt két évtizedben belépő közép- és kelet-európai országok is fontosak lehetnek a francia diplomácia számára – elsősorban a nemzetközi szervezetekben megvalósuló alkalmi egyeztetések révén, még ha a főként megfigyelői státusszal rendelkező tagok szervezethez való kötődését nem is szabad felülértékelni.

Magyarország – és a többi közép-európai állam – számára a Frankofónia pótlólagos lehetőséget nyújt a politikai érdekérvényesítésre. Könnyebbé teheti a gazdasági együttműködést a szervezetben részt vevő afrikai, ázsiai országokkal (déli és keleti nyitás). A nyelvi-kulturális sokszínűség védelmére irányuló együttműködés hozzájárulhat a globalizáció káros homogenizálási hatásainak kivédéséhez, a szuverenitásukat visszanyerő országok nyelvének, kultúrájának, az idegen nyelvi környezetben létező kisebbségi nyelvet használók védelméhez is. Megfontolandó, hogy a Frankofónia ügyében hasonló állásponton levő V4-országok együttműködését ezen a területen erősíteni kellene.

Felhasznált irodalom

- AGGAR, Salim (2016): L'Algérie refuse d'adhérer à la Francophonie, mais participe aux assises de l'OIF depuis 2002. *Dia-algerie.com*, 2016. 11. 24. Elérhető: <http://dia-algerie.com/lalgerie-refuse-dadherer-a-francophonie-participe-aux-assises-de-loif-2002> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)
- ATTALI, Jacques (2014): *La Francophonie et la Francophilie – moteur de croissance durable. Rapport à François Hollande, président de la République Française*. Elérhető: www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/144000511.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)
- La Francophonie* (s. a.). Elérhető: www.francophonie.org/IMG/pdf/francophonie-2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 16.)
- Langue française et langues de France* (s. a.). Elérhető: www.culture.gouv.fr/Thematiques/Langue-francaise-et-langues-de-France (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)
- Liste des 84 États et gouvernements membres de plein droit, membres associés et observateurs de l'Organisation internationale de la Francophonie* (2016). Elérhető: www.francophonie.org/IMG/pdf/som_xvi_membres_oif_vf.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 16.)
- MEYER, Jean – TARRADE, Jean – REY-GOLDZEIGUER, Annie – THOBIE, Jacques (1991): *Histoire de la France colonial*. Paris, Armand Colin.
- PORTER, Andrew (2002): *Bibliography of Imperial, Colonial and Commonwealth History since 1600*. London, Royal Society.
- WOLFF Alexandre ed. (2010): *La langue française dans le monde 2010*. Paris, Nathan. Elérhető: www.francophonie.org/IMG/pdf/langue_francaise_monde_integral.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)

Vákát oldal

Gazdaság és külpolitika

Szűcs Anita

Bevezetés

A francia gazdaság növekedése az elmúlt közel másfél évtizedben elmaradt az euróövezetben vezető német gazdaság növekedésétől. A közgazdasági elméletek irányából megközelítve ennek egyik oka a termelékenység növekedésének alacsonyabb szintje. Ennek hátterében egyrészt a munkaerő termelékenysége, másrészt a vállalati, állami szabályozói környezet állhat. Nem a munkaerő termelékenységével van gond, a francia munkás termelékenyebb, mint német kollégája, egy óra alatt átlagosan 52,4 eurónyi jövedelmet állít elő, míg a német munkás átlagosan 47,9 euró jövedelmet. Az egy főre eső munkaerő költsége Franciaországban (Unit Labour Cost, ULC) a kedvező adózás és a visszafogott béremelések miatt csökkent.

A probléma elsősorban az, hogy a termelékenység növekedését a piaci versenyképesség és a technológiai újítások lassú elterjedése gátolja. A termelékenységnek a németnél lassúbb növekedése erősen visszafogta a francia vállalatok versenyképességét. A gazdaság ezért továbbra is igen drágán állít elő termékeket, a költséghatékonyság azonban az utóbbi időszakban javult, bár még mindig nem érte el a válság előtti szintet. A kormánynak mindenekelőtt a vállalati szféra termelékenységét kell javítania, egyebek között a munkaerőpiac rugalmasabbá tételével, továbbá a munkabérekre rakódó járulékok csökkentésével.

A francia érdekérvényesítő képesség gazdasági gyökerei

A 2017 májusában hatalomra került, az elnökválasztási kampányban egyedüli Európa-párti jelöltként induló Emmanuel Macron már a kampányidőszak alatt magára vonta a figyelmet az európai integrációt aktiváló, a megerősített együttműködések előnyben részesítő Európa-tervekkel. A kampányüzenet egyértelmű volt: a francia nagyság feltétele az Európai Unió aktiválása, a francia Európa-koncepció hatékony érvényesítése. Nem lehet tovább húzni a francia gazdaságpolitikai szerkezet átalakítását, Franciaországnak saját gazdasági növekedését az Európai Unióra támaszkodva kell beindítania.

A program megvalósításának nehézségeit jól mutatja, hogy a franciák érdekérvényesítő képessége a hidegháború után több területen is lanyhult. Franciaország súlya az Európai Unió hagyományos motorjaként az utóbbi két évtizedben elsősorban a gazdasági együttműködés területén csökkent. Legnagyobb kereskedelmi partnerével, Németországgal szemben versenyképessége az utóbbi tíz évben folyamatosan visszaszorult, államháztartását immár

43. éve nem sikerült kiegyensúlyoznia.¹ Az új nemzetközi rendszerben a gazdasági együttműködések irányvonala többnyire a német elképzeléseket követte.

Az új elnök otthon sincs könnyű helyzetben, hazai és európai szintű reformokat együttesen, egymást erősítve kell véghez vinnie. A francia gazdasági modell (dirigizmus, etatizmus) átalakításának társadalmi és politikai költsége nem elhanyagolható. Nem véletlen, hogy az 1990-es évek óta nem volt francia köztársasági elnök, aki vállalta volna az átalakításért fizetendő politikai árat. A Párizs előtt álló kihívás összetett: a francia gazdasági növekedést ösztönző francia Európa létrehozása a lassan, ám fokozatosan csökkenő politikai súly mellett.

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a gyengülő pozíciók ellenére hogyan tudja Franciaország saját Európa-képét a tengelyen belül érvényesíteni, milyen tényezőkre támaszkodva képes az erősödő német vezető szerepet ellensúlyozni. Összefoglalva, hogyan hatnak a francia gazdasági kapacitások az európai politikai kezdeményezőkézségre.

A Macron által az elnökválasztási kampány alatt felvázolt Európa-politika főbb retorikai pontjai és hangsúlyai nem változtak a hatalomra kerülés után sem.² A prioritást élvező területek – az európai gazdasági kormányzás, az európai közös kül- és belpolitika, valamint a migrációs politika – közül továbbra is előnyt élvez a gazdasági kormányzás létrehozása. Ennek oka a francia gazdaság lassuló teljesítményében keresendő. Az elmúlt időszak elnökei François Hollande-ig bezárólag sikertelenül próbálták a hazai gazdasági növekedést saját forrásokra alapozva beindítani. Emmanuel Macron a fiskális unió életre hívásával nemcsak az európai projekten, de a hazai gazdaság számos problémáján is segítene.

Az Emmanuel Macron által felvázolt Európa – vagy legalábbis annak egyes elemei – létrejötté nagymértékben azon múlik, hogy a monetáris és a formálódó fiskális unióban a francia kezdeményezőkézség hogyan és milyen területeken tud hatást gyakorolni az európai integrációra. Az európai kül- és biztonságpolitika területén éppen fordított a helyzet. Az együttműködésben itt a franciáké a domináns szerep.³ Kérdés, hogy az alkufolyamatban az egyik terület gyengeségeit hogyan tudják a másik terület erősségeivel ellensúlyozni. A francia kompromisszumkézséget számos külső körülmény befolyásolja. Ezek közül a két legfontosabb gazdasági erőforrás a gazdasági modell rugalmassága és a két állam között fennálló aszimmetrikus interdependenciák jellege.

A francia gazdaság hagyományosan felértékeli az állam közvetlen szerepét, interveniálását a gazdaságban. A német modell jóval nagyobb szerepet szán a piaci ösztönzőknek, szerepe inkább szabályozó jellegű. Már a monetáris unió kapcsán is felmerült, de a formálódó gazdasági kormányzás miatt jóval nagyobb hangsúlyt kap, hogy a két modell hogyan tud együttműködni. Melyik modell tudja a másikat magához hajlítani? Minél kevesebbet kell az adott modellnek változnia, annál kisebb lesz a transzformáció költsége és épp fordítva, minél nagyobb változtatásokra van szükség egy modellenél, annál drágább lesz az átalakulás. A transzformációs költségek a legritkábban oszlanak meg kiegyensúlyozottan. A két állam számára nemcsak elvi tétje, hanem pénzösszegben jól meghatározható értéke is van a gazdasági alapelveknek, amelyek mentén az európai közösség mélyülni fog.

¹ Commission Européenne 2017.

² MACRON 2017a.

³ GÁLIK 2011.

A másik tényező a két állam között fennálló aszimmetrikus interdependenciák alakulása. A két állam egymástól való gazdasági függési rendszere erősen meghatározza alkupozícióikat. Mindkét állam meghatározó szerepet játszik egymás kereskedelmi forgalmában, a szolgáltatászektor erősen összefonódott, közös európai nagyprojektekben vesznek részt. Meghatározó még, hogy hogyan épülnek be a két állam vállalatai egymás termékláncaiba, milyen a működőtöke relációs viszonya, illetve a német és a francia bankrendszer eltérő és versengő érdekei milyen európai közösségi lépéseket igényelnek.

Az említett két tényezőtől kívül még léteznek egyéb befolyásoló tényezők is, a tanulmány azonban a francia gazdasági modellre koncentrál, mivel az egyéb tényezők az előbbi kettő valamelyikéhez illeszkednek.

A gazdaság erőforrásai megmutatják, hogy Franciaország hogyan tudja a komplex politikai alkufolyamatokban a gazdasági hátrányokat politikai előnnyé változtatni, illetve az előnyök érvényesítését hogyan befolyásolják a németeknek nyújtott engedmények. A komplex interdependencia rendszerében az alkufolyamatban kialakuló kompromisszumok az erőforrások „értékesítésének” konkrét eredményeivé válnak.

A francia pozíciók a kampány óta ismertek. A német álláspont azonban nem világos.⁴ 2017 szeptemberében Németországban választások voltak, amelyeket Angela Merkel nyert meg. Bárhogya is alakul a német kormánykoalíció, és ennek függvényében a német Európa-politika, Európa jövőjéről az Európai Unió motorját alkotó két tagállam megkezdte az egyeztetést. A megbeszélések végeredményét az idő majd megmutatja. A hatalommegosztás változásának korlátait, a gazdasági kapacitások politikai érdekérvényesítéssé alakulását azonban már most érdemes alaposabban megvizsgálni.

A gazdasági kapacitások és korlátaik

A francia gazdaság 2016-ban a világ hatodik legnagyobb gazdasága volt, a világ GDP-jének 5%-át és a világkereskedelem 6%-át termelte ki. A németek és a britek után az Európai Unió harmadik leggazdagabb tagállama volt.⁵ A 2000-es évek második felének világgazdasági válsága azonban a felszínre hozta azokat a strukturális problémákat, amelyek már az 1990-es évek elején jól körvonalazódtak. A gazdaság egymással összefüggő, egymást erősítő két fő problémája – a francia versenyképesség az elmúlt évtizedben a legnagyobb kereskedelmi partnerrel, Németországgal szemben folyamatosan gyengült, illetve hogy az államháztartás 1974 óta folyamatosan deficites volt – érezhetően hatott az állam európai szintű érdekérvényesítési képességére.

A válság megmutatta a francia modell előnyeit, a válság után azonban a recesszió elhúzódott, az ország nehezebben állt talpra, mint nyugati partnerei. Az Európai Unió gazdasági architektúrájának formálását érintő francia kezdeményezéseket meghatározta, hogy milyen várakozásokat tápláltak a válságmegoldással kapcsolatban. Mivel a francia államháztartás szerkezete jobban hasonlított a görögére, mint a németre, illetve saját gazdasági növekedésük nem tudta kiegyensúlyozni az egyensúlytalanságokat, erősebben osztották a nettó fogadó, mint a nettó befizető államok érdekeit. Ennek ellenére a görög válságkezeléshez a franciák

⁴ A tanulmány összeállítása 2017. szeptember 30-án zárult le.

⁵ DUVAL–LAFONT 2017.

a német után a második legnagyobb mértékben járultak hozzá. A 2010-es évektől a francia kezdeményezések okait a megoldatlan gazdasági problémákban és az eltérő kapitalizmus-modellből fakadó gazdaságpolitikai logikában találjuk meg.

A francia gazdasági modell eltérő történelmi fejlődésen ment keresztül, mint főbb európai versenytársai, a britek és a németek. A francia modell éppen ezért jól megkülönböztethető gazdaságszervezési sajátosságokkal rendelkezik. A dirigista gazdaságpolitika az abszolutista államig, Colbert merkantilista gazdaságpolitikájáig vezethető vissza. A dirigizmus (vagy más néven etatizmus) az állami szerepvállalást részesíti előnyben a piaci erők helyett. A klasszikus francia felfogás szerint a piaci erőket az államnak kell megszelídítenie és a társadalom szolgálatába állítania. Csak az állam rendelkezik azokkal az erőforrásokkal, amelyek képessé teszik a feladat megoldására, és a társadalmi szerződés eszméjéből fakadóan csak az államnak van legitim felhatalmazása (kötelezettsége), hogy a társadalom jólétét biztosítsa. A francia állam gazdasági szerepvállalása mélyen a francia politikai szerepvállalásban gyökeredzik.⁶

A francia gazdaság ízig-vérig piacgazdaság, ahol azonban a gazdasági tervezés ma is fontos szerepet játszik. A dirigizmus eszmerendszere ma is áthatja a francia politikai elitet, formája azonban időről időre változott. A második világháború után a Tervhivatal (Commissariat du plan) ötéves terveket dolgozott ki, amelyekre a francia gazdaság működése is épült. A hivatalt olyan legendás nevek irányították, mint az európai integráció megálmodója, Jean Monnet, illetve az az Étienne Hirsch, aki francia részről a párizsi szerződés főtárgyalója volt. A Tervhivatal önállósága 2006-ban szűnt meg, amikor Jacques Chirac betagotha az elnöki hivatalba. Ettől kezdve Stratégiai Elemző Központ (Centre d'analyse stratégique) néven, tanácsadó testületként működött tovább. A tervek azonban továbbra is irányt mutatnak az állami gazdaságpolitikának.⁷

A francia gazdaság általános állapota az elmúlt tíz évben, a 2007-es másodlagos jelzalogpiaci válság után kezdett a francia politikai elite erős nyomást gyakorolni.

A gazdaság hosszú recesszió, majd stagnálás után 2015-ben indult növekedésnek. Míg 2014-ben 0,2% volt, 2015-ben az azt megelőző 4 év legjobb eredményét hozta, 1,1%-ot. A növekedés még mindig kisebb volt, mint az euróövezet átlagos bővülése (1,5%). A gazdasági növekedés továbbra is elmarad az európai partnerektől, 2016-ra enyhén, a 2015-ös 1,3%-ról 1,2%-ra csökkent. Mind az OECD, mind az Európai Bizottság optimista a növekedést illetően, 2017-re átlagosan 1,4%-ot, 2018-ra 1,7%-ot jeleztek.⁸

A javulás okai összetettek, de három faktor jelentős szerepet játszott benne.⁹ Az egyik a belső fogyasztás növekedése. Franciaország a második világháború után a német és az olasz gazdasággal ellentétben nem az exportorientált gazdasági fejlődés irányába mozdult el. A belső fogyasztás erősebb szerepet játszott a növekedésben, mint az export. A fogyasztói kiadások a munkanélküliség enyhe és az olaj világpiaci árának jelentősebb csökkenése hatására indultak növekedésnek.¹⁰ 2015-ben 1,5%-kal nőttek, ami hatással volt a gazdaság bővülésére. A fogyasztás csökkenésének általában az egyik oka a munkanélküliség.

⁶ SZÜCS 2015.

⁷ SOMAI 2017.

⁸ PALIER 2016.

⁹ Centre d'Analyse Stratégique 2010.

¹⁰ CSICSMANN 2016.

A munkanélküliségi ráta csökkenésével nőtt a francia háztartások fogyasztása. A fogyasztói kiadásokra erősebben hatott az olaj árának csökkenése. A vásárlóerő-paritás javult, többet költöttek a francia háztartások. A belső fogyasztás terén azonban még mindig vannak kihasználatlan termelői kapacitások.

A gazdaság növekedésének másik oka a François Hollande elnöksége alatt bekövetkezett gazdaságpolitikai fordulat volt. Hollande 2012-ben baloldali, megszorítások nélküli növekedési program ígéréttel került a köztársasági elnöki posztra. 2012 májusa és 2014 augusztusa között (Hollande augusztus 25-én mondatta le a Jean-Marc Ayrault vezette kormányt) számos, egymásnak ellentmondó gazdaságpolitikai kezdeményezés időszaka következett. A Sarkozy-időszak alatti megszorítások politikáját széles körű adóemelésekkel ellensúlyozta, majd megkésve kísérletet tett a közkiadások csökkentésére: adót csökkentett és megkönnyítette a vállalkozások helyzetét. Az ellentmondó üzenetek következménye a vállalkozói bizalom csökkenése, a befektetések lanyhulása lett.

2014-től azonban nem jött el az egyértelmű fordulat. A baloldali Sarkozyként emlegetett, népszerű Manuel Valls kormányra hívásával egy időben a köztársasági elnök ragaszkodott a baloldal balszárnyát képviselő Arnaud Montebourg gazdasági miniszteri kinevezéséhez. Montebourg nyíltan kritizálta a megszorítások visszatérését. Egy, a *Le Monde* napilapban elhangzott interjújában úgy nyilatkozott, hogy a deficitcsökkentés nem más, mint „gazdasági aberráció” és „pénzügyi abszurditás”.¹¹ Montebourg nem csupán saját véleményét képviselte, de a francia baloldali elit túlnyomó többségének idegenkedését is kifejezte azzal szemben, hogy Franciaország a német jobboldal eszmei alapjai irányába kötelezze el magát. Az államháztartási fegyelem, a Schröder kancellársága alatt elindított munkaerőpiaci reformok a francia gondoskodó állam baloldali képét rombolták.

A bizonytalanság időszakának az átszervezett kormányban Montebourg lemondatása és a fiatal, ekkor a politikai életben még ismeretlen Emmanuel Macron gazdasági miniszterré való kinevezése vetett véget. Az ekkor meghirdetett gazdaságpolitikai fordulat (Pacte de responsabilité) következetes végrehajtása kiszámíthatóbbá tette a gazdaság szabályozó környezetét. 2014-ben Valls és Macron a program keretében a francia versenyképességet a munkaerő árának csökkentésével és a vállalkozásoknak nyújtott éves 40 milliárd eurós támogatásokkal igyekeztek javítani. A munkaerőpiaci intézkedések ugyan rövid távon visszavetették a növekedést, de hosszabb távon, már a következő évre pozitív hatást gyakoroltak rá. A vállalatok versenyképessége növekedésnek indult.

A gazdasági növekedés beindulásának harmadik tényezője az euró tartós alulértékeltisége volt, ami kedvezett a francia exporttermékeknek, növelve ezzel a gazdaság exportjövendelmét. 2016-ban a GDP növekedésének 1 százalékpontját tette ki az exportnövekmény. A 2008-as pénzügyi válság után a francia növekedési potenciál – összhangban a többi tagállammal – jelentősen romlott.

A munkanélküliség a gazdaság számára a belső fogyasztás és a kieső termelői kapacitás miatt jelentős volt. Az elnökválasztási kampányban a politikai térkép átrendeződését a munkanélküliség miatti aggodalom, a megváltozott választói magatartás mozgatta. Hollande elnök 2012-es megválasztásakor ígéretet tett, hogy csak abban az esetben indul újra a köztársasági elnöki posztért, ha a munkanélküliséget sikerül 10% alá csökkentenie. Az első két év elmaradt munkaerőpiaci reformja, majd az utána következő fellazított

¹¹ BONNEFOUS–ROGER–WIEDER 2014.

intézkedések egyaránt felelőssé tehetők azért, hogy – ellentétben más európai államokkal – Franciaországban a munkanélküliség épp csak 10% alá esett.

A munkanélküliség 2015-ben érte el a tetőfokát, amikor a francia hatóságok 2015 decemberében 3,59 millió munkanélkülit regisztráltak, a munkaképes korú lakosság 10,4%-át. 2016 márciusában indult meg a csökkenés, ekkor mérték a 2000 szeptembere óta legnagyobb havi csökkenést a munkanélküliek számában, ekkor 60 ezerrel kevesebb munkanélkülit regisztráltak. A munkanélküliek aránya ekkor érte el a bűvös 10%-ot. Egy hónap alatt 1,7%-kal kevesebben voltak, de még így is 0,5%-kal többen, mint az előző év ugyanezen időszakában. A kedvező trend azonban két aggasztó jelenséget fed el. Az egyik a részleges munkanélküli-segélyben részesülők aránya, amely új rekordot ért el. A másik a munkanélküliség hossza. A hosszú távú (egy éven túli) munkanélküliek munkanélküliségének hossza is új rekordot ért el. A francia átlag 580 nap volt, és emelkedő tendenciát mutat. 2016-ban a munkanélküliek 44,2%-át tették ki azok az emberek, akik több mint egy éve nem találtak munkát maguknak. Az Európai Unióban az egy éven túl is munkanélküliek munkanélküliségének ideje csökkenő tendenciát mutat. Bár a munkanélküliség összességében csökken, és a várakozások szerint csökkenni is fog, a fiatalok között mért adatok magasak, a 18 és 24 év közöttiek 24%-a munkanélküli, míg a szakképzetlen fiatal munkaerő esetében ez az arány 46%.¹²

Az infláció jelenleg alacsony (0,8%), de emelkedő tendenciát mutat. A növekedés oka a 2016-os olajárcsökkenés jótékony hatásának múlása.

Az államháztartás továbbra sincs egyensúlyban. Az egyik problémát a kiadási oldal folyamatos túlsúlya jelenti a bevételek felett, a másikat az adósságállomány nagysága. Az államháztartási deficit 2016-ban 3,8% volt, az előrejelzéseknél nagyobb arányban csökkent. 2017 végére kell a stabilitási és növekedési paktum 3%-os hiánycéljának megfelelnie. A Költségvetési Tanács (Le haut conseil des finances publiques) szerint a magas állami költségek miatt nem tudja teljesíteni az egymást követő kormányok célkitűzéseit. A még mindig 3% fölött lévő deficit, az alacsony infláció és a lassú növekedés együtt arra enged következtetni, hogy az adósságállomány a közeljövőben nem fog meredeken csökkenni. Az államadósság 2015 negyedik negyedében a GDP 95,7%-a, 2096 milliárd euró volt, 2016 végén a GDP 96,4%-a. A Valls-kormány alatt a kiadási oldal mérsékelt reformját láttuk: a nyugdíjrendszer átalakításával, területi reformjával az önkormányzatok adóbehajtása hatékonyabbá, a nyugdíjrendszer fenntarthatóbbá vált.¹³

Az államháztartás bevételi oldalának legfontosabb tétele az exportbevétel. A francia exporttevékenység az európai partnerekhez képest továbbra is korlátozott. 2012-től az exportpiaci részesedés stabilizálódott, de 2016-ban a növekedés minimális volt. 2016-ban a külkereskedelmi deficit romlott, és ez a tendencia 2017-ben sem látszik megfordulni. Az olaj árának változása itt is érezteti a hatását, és az import továbbra is nagyobb tétel, mint az export. Mivel Franciaország nem exportorientált külgazdasági stratégiát követ, rövid távon a kormányzatnak nem célja a deficit javítása, de hosszú távon a gazdasági növekedést a tendencia nem segíti. Az export erősítése Macron számára hangsúlyosabb, mint elődeinél volt. A befektetések 2015-ben 2%-kal bővültek.

¹² DUVAL–LAFONT 2017.

¹³ STERDYNIÁK 2017.

A francia gazdaság egyik legnagyobb problémája, hogy a lassú növekedés nem, vagy csak részben termeli ki az erőforrásokat, amelyek a világpolitikai és európai uniós porondon a francia célokat támogathatnák.

A gazdasági teljesítőképesség hatása a külpolitikai orientációra

A francia kezdeményezőkézséget az európai gazdasági kormányzásról szóló vitában két tényező határozza meg. Az egyik a dirigista gazdaságpolitikai modell, amely az állam szerepét részesíti előnyben a piaci szereplők rovására a gazdaság ösztönzésében. A „nagy” állam, az állami kiadások nagysága szemben áll a költségvetési fegyelmet hirdető, a piaci ösztönzőket előnyben részesítő német modellel. A kettő kompromisszuma jelöli ki az európai gazdasági kormányzás konkrét lépéseit. Az alkufolyamatban az engedmények mindkét államnál saját modelljük transzformációs költségeit növelik. A francia modell saját növekedési kapacitásait kimerítette, mind Hollande, mind Macron elkötelezte magát a francia növekedés európai forrásokból történő beindítása mellett. A francia modell átalakítása nyilvánvalóbbá vált. A másik fontos tényezőt azok a kapcsolódások jelentik, amelyek a francia gazdasági szereplőket az európai partnerekhez – elsősorban Németországhoz – kötik. A francia gazdasági érdekfogalom mögött ott áll a gazdaság minden szereplőjének érdeke. A tanulmány az első tényezőt veszi górcső alá.

A dirigizmus hatása a külpolitikára

A francia dirigista (etatista) gazdaságmodell hagyományai az abszolutizmusig nyúlnak vissza. Az Európában elterjedő új gazdaság szerveződés, a kapitalizmus sajátos válfajokat alakított ki az európai nagyhatalmakban. A brit iparosítás a szabad versenyű kapitalizmus talaján jött létre, a németek „feltalálták” az oligopol modellt. A franciák az ún. „bankárkapitalizmus” modelljét hozták létre, ahol az állam szerepe nemcsak a piaci szereplők ösztönzésében és szabályozásában merült ki, hanem számos tevékenységet (beruházásokat, gazdaságfejlesztést, a gazdaság bővítését) át is vállalt a gazdaság szereplőitől. Egyrészt állami monopóliummá tette a távolsági kereskedelmi tevékenységet, a kereskedőtársaságok létrehozását, másrészt a nehézipar kiépítését célzó beruházásokat finanszírozta. Az állam a sikeres iparosítás után sem húzódott vissza. Mint a legnagyobb beruházó és a legnagyobb munkáltató, továbbra is kulcsszerepet játszott a gazdasági folyamatokban.

A második világháború után az akkori ideiglenes kormányok élén álló Charles de Gaulle az újjáépítés során visszatért a dirigizmushoz. A biztosítótársaságok és nyugdíjintézetek államosításával a francia tőke több mint 60%-át vette állami irányítás alá. A háború után a franciák jóval nehezebben kapcsolódtak be a „dicsőséges harminc év” („les trente glorieuses”) néven ismert „aranykorba”, az Egyesült Államok növekedése által generált világgazdasági konjunktúrába. Az állam Jean Monnet újjáépítési tervében a legnagyobb beruházóként megalkotta azokat a stratégiai iparágakat, amelyek modernizálták a francia gazdaságot, és bekapcsolták a világgazdaság új húzóágazataiba. A második világháború egyik politikai konszenzusa a teljes foglalkoztatottság volt. A francia elit, a legtöbb nyugat-európai állammal egyetértésben a háborúért azokat a gazdasági feszültségeket tette

felelőssé – elsősorban a munkanélküliséget –, amelyek hozzájárultak a társadalom radikalizálódásához és az állam demokratikus intézményrendszerének gyöngüléséhez. Franciaország is, ahogy a nyugati jóléti államok, a teljes foglalkoztatottságot politikai alapelvként kezelte. Az állam ennek megfelelően élen járt a munkahelyteremtésben. Mivel a gazdaság nagyon lassan, jórészt az 1950-es évek elejére állt csak talpra, nemcsak ösztönözte a gazdasági szereplőket, de át is vállalta tőlük a munkaadói szerepet.¹⁴

A nemzetközi gazdasági rend átalakulása az 1970-es évek után a franciákat sem hagyta hidegen. A Thatcher és Reagan alatti neoliberális gazdaságpolitikai fordulatokhoz Valéry Giscard d'Estaing alatt Franciaország is csatlakozott. A Raymond Barre névvel fémjelzett csomag egész korán – igaz, csak rövid időre –, már 1979-ben a neoliberális pályára állította a francia gazdaságot. François Mitterrand ezt követő, 1981-es baloldali kísérlete egy kis időre zárójelbe tette a liberalizációt, és a neokenesiánus politikával ismét az állam szerepét tolta előtérbe a piaci szereplőkkel szemben. A modern kori történelemben innentől datálódik az a gazdaságpolitikai váltógazdaság, miszerint ha a baloldal került hatalomra, akkor adóemeléssel, az állam szerepvállalásának erősítésével, míg ha a jobboldal, akkor adókönyttéssel, a piaci szereplők ösztönzésével kívánták aktiválni a gazdaságot. Ennek ellenére mind a politikai bal-, mind a jobboldal retorikájában a piac, a piaci erők, ha nem is ellenségként, de olyan erőkként jelennek meg, amelyek szabad mozgásától meg kell védeni a társadalmat. Az elszabadult piaci erőket csak az állam képes megfékezni, és kizárólag az államnak van legitim felhatalmazása.

Az etatista modell nem egyszerűen gazdaságpolitikai rendszer, hanem a francia identitás szerves része.

A dirigista modellben az állam feladata nemcsak a gazdasági szereplők motiválása, hanem a gazdasági folyamatokba való közvetlen, nagymértékű intervenció is. Válságok, egyensúlytalanságok esetén az állam mint legnagyobb beruházó és legnagyobb munkáltató avatkozik be. A piaci szereplők ösztönzése csak másodlagos szerepet játszik a válságok megoldásában. Az állam gazdaságirányító tevékenysége drága, így érthető módon az államháztartás kiadási oldala folyamatosan többletet mutat. A francia állam kiadásai 2015-ben a GDP 57%-át tették ki. Az Európai Unió tagállamai közül egyedül Finnország közkiadásai voltak magasabbak. Németországban a közkiadások jóval alacsonyabbak, a GDP 44%-át teszik ki. A francia közkiadásoknak az európai uniós államokhoz viszonyított nagysága 2010 és 2014 között jelentősen megnövekedett, 8,5%-ról 11,5%-ra. Mivel a túlköltekezés a modell jellegzetessége, az államháztartás kiegyensúlyozása nincs a gazdaságpolitika homlokterében. A tartós egyensúlytalanság azonban felemésztheti az állami jövedelmeket, szűkítve a világpolitikai szerepvállalásra jutó forrásokat, ezzel az állam mozgásterét.¹⁵

A 2007-es másodlagos jelzálogpiaci válság alatt világosan kirajzolódott a felülreprezentált állami szerepvállalás előnye. A 2007-es hitelpiaci válság kevésbé viselte meg Franciaországot, mint az Európai Unió többi tagállamát. A gazdasági növekedés lassabban lassult, a fogyasztói kiadások nem estek drasztikusan, és a kormány is kisebb költségvetési deficitet (6,2%) jelzett előre 2009-ben, mint a britek (13,6%) vagy az amerikaiak (9,8%). A válságnak a monetáris szférára elenyésző hatása volt más államokhoz képest, komolyabb kihívást a reálszférában okozott. 2008-ban úgy tűnt, hogy a közélet hirtelen „felfedezte”

¹⁴ GAZDAG 2011, 240.

¹⁵ STERDYNIÁK 2017.

a francia gazdasági modellt. Számos cikk, politikai kommentár (*Newsweek*, Gordon Brown, *Le Monde*)¹⁶ hirdette az „angolszász kapitalizmus halálát”, és éltette a francia gazdasági modellt.

A francia modell – bár a válságban hatékonyabbnak bizonyult – nem tudta előnyét, vonzerejét hosszú távon megőrizni.¹⁷ Éppen ezért a gazdasági haszon nem tudott politikai tőke formájában megjelenni. A francia Európa-politika nem volt képes az Európai Monetáris Unió napirendjét a francia érdekeknek megfelelően tematizálni. Bár Nicolas Sarkozy, Franciaország akkori elnöke Európa-politikájának középpontjába állította a gazdasági kormányzás kérdését, az európai szuverén adósságválság kezelését az Európai Unió által megszokott módon a „kis lépések politikája” jellemezte. A válság gyors és szükséges, stabilizációt segítő intézkedései (gazdaságélénkítő, megsegítő csomagok) után az európai gazdasági szabályozás elemeit külön-külön, a tagállamokkal és a Bizottsággal egyeztetve, fokozatosan hozta létre.

A francia gazdasági modell két szembevető, az angolszász piaci gondolkodástól eltérő sajátossága a kiegyensúlyozatlan államháztartás (ennek részeként a magas állami költségek) és a romló versenyképesség. Mindkettő hatással van az állam külpolitikájára, európai kezdeményezőkézségére.

Államháztartás és külpolitikai kezdeményezőkézség

A kiegyensúlyozatlan költségvetés egyik nagy problémája, hogy az állam többet költ, mint amennyi bevétele van. A francia állam 1974 óta nem hozta egyensúlyba az államháztartást, 2016-ban a bevételei csak a kiadásai 80%-át fedezték. A költségvetési szervek (a kormány, a társadalombiztosítási rendszer és a helyi önkormányzati szervek) 1981 óta vannak eladósodva. A bevételek és a kiadások különbsége 2016-ra azt eredményezte, hogy az állam 2 millió 160 ezer euró adósságot halmozott fel, azaz jelen pillanatban minden francia lakosra több mint 32 ezer euró adósság jut.¹⁸

Hogy a gazdasági válság hatására fokozódó kiadásokat ellensúlyozzák, a francia állam Nicolas Sarkozy és François Hollande elnöksége alatt fokozatosan emelte adóbevételeit és a szociális kiadásokhoz való hozzájárulásokat. 2016-ra mindez a GDP 45%-át tette ki. Sehol ilyen magasak nem voltak az adóterhek, az európai átlagot hét százalékponttal haladták meg. A következmények súlyosak voltak, az állam nyugati partnereinél jóval lassabb ütemben volt képes újra növekedési pályára állni. A vállalkozások teljesítőképesége és a háztartások fogyasztása visszaesett, a befektetések száma szintúgy. Franciaország jelenleg az egyetlen euróövezet-beli állam, amely többet költ, mint amennyit fogyaszt.

Az egyensúlytalanság az 1980-as években szabadult el, ekkor még mind Németországnak, mind Franciaországnak az adósságállománya megközelítőleg a GDP 20%-át tette ki. Az európai szuverén adósságválság kibontakozásakor, 2010-ben az adósság már mindkét államnál a GDP 80%-a volt. Az adósságállomány lefaragása működött a németeknél, de nem

¹⁶ Newsweek Staff 2009.

¹⁷ RAHN 2009.

¹⁸ Centre d'Analyse Stratégique 2010.

működött a franciáknál. Németország 2015-re a GDP 72%-ára szorította le az adósságát, míg Franciaországnál az elérte a GDP 96%-át.

Az államháztartás egyensúlytalansága hatással van a külpolitikára. Rontja a francia szavahihetőséget, a vezetői kvalitások megítélését, hiszen Párizs a saját maga által hozott szabályok betartásában sem mutat jó példát. Franciaország 1997 után alig tartotta magát saját deficitcsökkentő terveihez (1998–2000, 2010–2011 és 2014–2015). A gazdasági és monetáris unió alapköveként lefektetett „arany szabályokat” Németország és Franciaország együttesen lazította fel, majd a válság után kialakuló európai felügyeleti rendszer elemeinek kialakításában tevékeny részt vállalva hangsúlyozta a közösségi szintű növekedésösztönző programok intézményesítését. Az euróvezetben betöltött vezető szerep kapcsán a szavahihetőség és szabálykövetés kritikája rendszeresen visszatér, hatása van a francia érdekérvényesítésre.

A magas adósságállomány miatt a francia gazdaság ki van szolgáltatva az Európai Központi Bank (EKB) árfolyam-politikájának. A franciák az euró bevezetése óta menetrendszerűen kifogásolták, hogy a túl erős közös valuta gátolja exportjuk növekedését. A francia exportnak a felértékelt euró azért okoz problémát, mert a francia gazdaság nem elég versenyképes: drága a munkaerő, és elmaradtak azok a szerkezeti reformok, amelyek jobban kihasználják a közös valuta előnyeit. A válság elején a 2008-as francia elnökség egyik fő üzenete az EKB felé az volt, hogy helyezze a hangsúlyt a növekedésre. Csökkentse az inflációt, és értékelje le az eurót.¹⁹

A világgazdasági válság alatt Európa ugyan az amerikai másodlagos jelzáloghitelek problémáit elkerülte, az erős euró azonban problémát jelentett: fékezte a gazdasági növekedést, ami az eurózónában átlagosan 2% körül maradt. A válság alatt az euróvezet gazdasági teljesítménye gyorsabban romlott, mint az Egyesült Államoké. A két legnagyobb exportpiac (az Egyesült Államok és Nagy-Britannia) szűkülését megéreztek az importáló országok. Növekedésük az import beszűkülésével lassult. A németek masszívan exportáltak ugyan Ázsiába, de a legtöbb országban keveset költöttek, azaz lassan szívták fel az exportot. A Fed-hez (Federal Reserve System – Szövetségi Tartalék Rendszere) hasonlóan az EKB is ügyelt a likviditás fenntartására, de a Fed-dal ellentétben nem csökkentette a kamatlábat. Az ok a magas inflációban (3,5%, az eddigi legmagasabb) keresendő. Az EKB feladata – a német árfolyam-politika hagyományait folytatva – nem az árfolyam, hanem az árszínvonal alacsonyan tartása. Ez a lépés azonban visszafogta a francia exportot, ezzel együtt az exportból befolyt jövedelmet is csökkentette. Az EKB alacsonyan tartotta a kamatlábakat, miközben a hitelezés volumene nőtt. Ha továbbra is a 2005-ös kamatszínvonal lenne érvényben, az adósságállomány megkétszereződne. Az adósság finanszírozásához a befektetői bizalom elengedhetetlen. Ennek megtartása nem hagy az állam számára túl nagy mozgásteret.²⁰

A magas adósságállományt csak a kiadási oldal megnyirbálásával lehet egyensúlyban tartani. A francia állam költségei azonban – köszönhetően az aktív világpolitikai jelenlétnek, az Iszlám Állammal folytatott háborúnak és a még mindig tartó szükségállapotnak – magasak. Az állam költsékezési, beruházási mozgásteret leszűkül, a költségvetés kiegyensúlyozása visszafogja az állam alapvető biztonságának biztosításához szükséges

¹⁹ SZÜCS 2011.

²⁰ SZEMLÉR 2014.

lehetőségeket. Az állam a magas kiadások ellenére szűk lehetőségekkel rendelkezik. Világpolitikai szerepvállalását egyre nehezebben tudja tartósan finanszírozni.

Romló versenyképesség és külpolitikai hatásai

A versenyképesség és az államháztartás szoros kapcsolatban állnak egymással. A francia állam növekedése elmarad az euróövezet-beli partnereitől, a növekedés egyik, belső forrása a termelékenység növelése kellene hogy legyen. A francia versenyképesség a némethez képest az elmúlt tíz évben fokozatosan csökkent. A termelékenységnek a németnél lassúbb növekedése erősen visszafogja a francia vállalatok versenyképességét. A gazdaság továbbra is igen drágán állít elő termékeket, a költséghatékonyság azonban az utóbbi időszakban javult, bár még mindig nem érte el a válság előtti szintet. Nem a munkaerő termelékenységével van gond, a francia munkás termelékenyebb, mint német kollégája, egy óra alatt átlagosan 52,4 eurónyi jövedelmet állít elő, míg a német munkás átlagosan 47,9 euró jövedelmet. Az egy főre eső munkaerő költsége Franciaországban (Unit Labour Cost, ULC) a kedvező adózás és a visszafogott béremelések miatt csökkent. A termelékenység növekedését a piaci versenyképesség és a technológiai újítások lassú elterjedése fogja vissza. A vállalati szféra termelékenységét kell a kormánynek javítania, egyebek között a munkaerőpiac rugalmasabbá tételével, másrészt a munkabérré rakódó járulékok csökkentésével.²¹

A munka termelékenyebbé tételében a munkaerőpiac merevségének feloldása és a célzott munkahelyteremtés segíthet. A fiatal pályakezdők és a nyugdíj előtt állók hatékonyabb integrálása a munkapiacba a Bank of America Merrill Lynch elemzése szerint 2%-ra növelhetné a gazdasági növekedést.²²

Az egyik fő problémát a vállalatok munkaerőpiaci érdekeltsége jelenti. A munkaerő magas költsége miatt a vállalatok nem érdekeltek abban, hogy a munkavállalókat állandó munkaszerződéssel, határozatlan időre alkalmazzák. A munka törvénykönyvének reformja a 2016-os El Khomri-törvénnyel a vállalatok munkaerőpiaci igazodását segítette.

A munkaerőpiac reformja nemcsak gazdaságpolitikai lépés, hanem a francia identitás egyik alapelemét is sérti. A második világháború után a jóléti vívmányok a nemzeti konszenzus alapjává, a francia identitás részévé váltak. A munkatörvénykönyv (Code du travail) alapelvei dogmák, nem vitathatók. Már a Sarkozy alatti mérsékelt munkaerőpiaci reformok is milliós tömeget vonzottak az utcára.

Az egyik probléma nem a munkaerőpiaci törvények tartalmát, hanem azok átláthatóságát, betarthatóságát érinti.²³ Franciaországban szigorú munkatörvények vannak, a szabályozás részletekbe menő. A munka törvénykönyve 3 ezer oldalas, összesen 10 ezer cikket tartalmaz. Pár példa: a munkahelyen tilos az alkoholfogyasztás – kivéve a sör és a bor fogyasztása. Tilos szendvicset enni a számítógép mellett – ki kell venni a rendes ebédszünetet. Tilos a szabadság alatt munkaügyben e-mailt küldeni. A munkaügyi reform fő célja már a Valls-kormány alatt – Emmanuel Macron gazdasági minisztersége idején – a törvénykönyv egyszerűsítése, érthetőbbé tétele lett.

²¹ Commission Européenne 2017.

²² Bank of America Merrill Lynch 2016.

²³ PALIER 2016.

A törekvés nem új keletű, az 1980-as évek óta valamilyen formában folyamatosan napirenden van. Ekkor kezdtek a munkavállalók engedményeket kiharcolni, a kivételes esetek külön szabályozása tette a törvényt ilyen bonyolulttá és komplikálttá. Az időszak a részmunkaidő megnövekedésével, az esélyegyenlőségi szabályok miatt főleg a nők körében elterjedő részmunkaidő bevezetésével kezdődött. Az egyszerűsítés hiánya, az átláthatatlanság következménye, hogy igazán sem a munkavállalók, sem a munkaadók nem ismerik a rendelkezéseket.

A törvény reformja – átláthatóbbá tétele – ellen is számos érvet hozott fel elsősorban a Szocialista Párt (Parti socialiste – PS) balszárnya. A legerősebb érvek között szerepel, hogy nincs bizonyított összefüggés a törvénykönyv és a magas munkanélküliség között. Nem az eddigi törvények, hanem a vállalkozások új formái teszik kiszámíthatatlanná a munkavállalást (lásd az *Über körüli vita Franciaországban*). A reformnak a munkaerőt kell védenie az új vállalkozási formákkal szemben, és a kollektív szerződés rendszerét nem szabad megbontani: hatalmi viszonyokról szól, ahol a munkavállaló mindig gyengébb. Macron elnöksége ebből a szempontból folytatja a gazdasági minisztersége alatt megkezdett munkát: a törvénykönyv rendelkezései felelősek a magas munkanélküliségért, az egyszerűsítésen túl tartalmi reformokra van szükség.

Az egyik legtöbbet kritizált vívmány a 35 órás munkahét. A bebetonozott munkaerő felelős azért, hogy nem jönnek a befektetések. A túlszabályozott, a munkavállalók jogait bebetonozó törvénykönyv nem adja meg a munkavállalóknak a valódi védelmet. A francia munkaerőpiac kétosztatú: kisebbségbe kerültek a határozatlan idejű, állandó munkaszerződések és többségbe a határozott idejű, ideiglenes munkaszerződések, amelyek általában 3-4 hónapra szólnak. Ma Franciaországban a munkaerő 90%-a a kisvállalkozásoknál így van foglalkoztatva. Az ő szociális védelmük eltöpreng az állandó szerződésekkel rendelkezőkkel mellett.

A törvényi környezet változása, a vállalkozások ösztönzése Hollande elnökségének második felétől, a Valls-kormány jelezte gazdaságpolitikai fordulattól kezdve felgyorsult. Az állam támogatásokat ad azoknak a vállalatoknak, amelyek állandó szerződéseket kötnek, illetve fiatalokat, pályakezdeket alkalmaznak.

Továbbra is problémát jelent, hogy a minimálbér-indexet nem alakították át, illetve a munkaerőpiac továbbra is erősen töredezett maradt, ami nem segíti a munkaerő szakképzettségének, átképzésének fejlődését. Az Európai Unió más tagállamaival összehasonlítva a vállalatokra nehezedő adóterhek jóval magasabbak.²⁴

A munkanélküli-segélyek bonyolult és közel átláthatatlan rendszerét a kormány nem egyszerűsítette, itt is számos tartalékkal rendelkezik a francia munkaerőpiac.²⁵

Az Emmanuel Macron elnökségének kezdetét jelző, a munkaerőpiac átalakítását célzó törvény az El Khomri-törvény folytatása volt. Az elnök 2017. szeptember 15-én írta alá, és rendelet formájában emelte törvényerőre. A törvény két legfontosabb rendelkezése a kollektív munkaszerződés megbontása és az elbocsátások deregulálása. A vállalatok egyénileg letárgyalhatják a munkaszerződést: a munkaórát, a fizetést és a túlórákat, az állam csak keretet biztosít, amelyen belül az alkut a munkaerőpiaci szereplőkre bízta. A másik rendelkezés az elbocsátásokat érinti. Az eddigi szabályozás szerint a vállalatnak kell bizonyítania

²⁴ PALIER 2016.

²⁵ BOUILLE 2016.

bíróság előtt, hogy szükséges volt a leépítés. Ha a bíróság jónak látja több ezer eurós végkielégítést is megítélhet a munkavállalónak. A gyakorlat azt mutatta, hogy a bíróságok gyakran éltek ezzel a lehetőséggel.

A vállalatok számára azonban mindez kiszámíthatatlanná tette a foglalkoztatást. Előnyben részesítették rövid távú munkaszerződéseket a hosszú távúak rovására, szociális védelem nélkül hagyva a munkavállalót.

A munkaerőpiac másik arany szabálya a 2000-ben Martine Aubry munkaügyi minisztersége alatt törvényerőre emelt 35 órás munkahét Franciaországban. A 35 órás munkahetet a kormány mint átlagot hagyja meg, az ettől való eltérést, a túlóra szabályozását egyéni alku keretében állapítja meg a munkaadó és munkavállaló. A francia munkaerő az országos átlagot tekintve nem tartja a 35 órás hetet, átlag 40 órát dolgozik. A teljes állásban foglalkoztatottak 50%-a túlórázott 2010-ben a francia Statisztikai Hivatal szerint.²⁶

A 2016-os Macron-törvény a nagy liberalizációs csomagok részeként megkezdte a vállalati adóterhek csökkentését. A vállalati beruházásoknak és a növekedésnek a vára-kozásoktól való elmaradása miatt a munkaerőpiac merevsége mellett az adóterhek a felelősök. Ezzel együtt a vállalati adók szintje még mindig az európai átlag (25%) felett van. Macron gazdasági programjának egyik pontja a ma 33%-os vállalati adóterhek csökkentése. Az adózás szabályai szintén túlszabályozottak és kevésbé átláthatók.

Az export, a növekedés külső forrása szintén megsínyli a vállalatok lanyhuló versenyképességét. A fentiekben említettekén túl a francia exportszektor áruszerkezetét tekintve erősen diverzifikált. Az elaprózott piaci részesedések sérülékenyebbé teszik a vállalatokat a világgazdaság ingadozásaival szemben. A Franciaországról készült országjelentések (OECD és az Európai Bizottság jelentése) kiemelik,²⁷ hogy az utóbbi időszakban a francia termékek minősége enyhén romlott a versenytársakéhoz képest, ami szintén csökkenti a franciák piaci részesedését. A szolgáltatások piaca az exportszektorban 2008 után jobban teljesít. Az Hollande elnöksége alatt végbement gazdaságpolitikai fordulat egyik eredménye, hogy a gépipar és az építőipar beruházási szintje növekedésnek indult. A probléma a beruházások minőségével van. A francia innovációs beruházások szintje csökkent, megoszlásuk egyenetlen, főként a világpiacon jól teljesítő francia nagyvállalatok köré koncentrálódik. A kis- és középvállalkozások jövedelme a magas bérköltség és az azt terhelő – Európában a legmagasabb szintet elérő – járulékok miatt nem áramlik az innovatív termékek és gyakorlatok irányába. Az állam koordinálókészsége nem támogatja a hatékony eloszlást. Az innováció támogatására elkülönített állami összegek és a közepes innovációs ráta nem állnak összhangban.²⁸

Emmanuel Macron elnöksége a digitális technológiát kiemelt stratégiai iparágként kezeli. Az a folyamatos innovációs kényszer, amit a francia gazdaság az exportbevételek mellett saját belső, innovációra alapozott növekedésére épít, utoljára az 1970-es években Georges Pompidou és Valéry Giscard d'Estaing alatt volt ilyen erős. Mindkét elnök kiemelt kutatási és támogatási területként kezelte a kommunikációs technológiát. A francia információs technológia a világgazdasági húzóágazatban a világpiacon is versenyképes maradt. Mitterrand elnök ennek a törekvésnek adott külpolitikai dimenziót, amikor a hétéves

²⁶ INSÉE 2017.

²⁷ DUVAL-LAFONT 2017. és Commission Européenne 2017.

²⁸ Centre d'Analyse Stratégique 2010.

keretprogramokkal, az EURÉKA és az ESPRIT szoftver- és integráltáramkör-fejlesztési projektjeivel európai forrásokat teremtett.

Macron elképzelése hasonló logikát követ. A szabályozási környezet miatt az angol-szász országokba települt, világgazdasági szinten is sikeres francia startupcégek hazacsábításával, az amerikai és brit vállalatok behívásával nyíltan elkötelezte magát az innovatív iparágak és vállalatok felkarolása mellett. Hogy nyomatékot adjon gazdasági programjának, a digitalizációt hivatalos diplomáciai területté nyilvánította. A Macron alatti külpolitika egyik területe a digitális diplomácia keretében a külgazdasági és külpolitikai területet ötvözte.

Európa – egyelőre – harmadik legnagyobb (a németek és a britek után) gazdasága erősen integrálódott az európai piacba. Franciaország kereskedelmének 56%-át, befektetéseinek közel felét az Európai Unió tagországaival bonyolítja. Az erősen az európai piacba integrálódott Franciaország jelentős mennyiségű közös, európai vállalati projektet bonyolít.

A franciaországi strukturális reformok pozitív hatása az összefonódások miatt más tagállamokban is megnyilvánul. Párizs hosszú távú pozícióit erősítheti, ha termék- és munkaerőpiaci reformja, az adózási környezet piacbaráttá tétele beindítja saját gazdasági növekedését, és erre a növekedésre az összefonódó termékláncokon keresztül más tagállamok is rákapcsolódhatnak. A francia vezető szerep legerősebb gazdasági pillére a növekedésen keresztüli igazodás lehetne.

Európai kezdeményezőkészség: a francia gazdasági modell az Európa jövőjéről folytatott vitában

A külpolitika a gazdasághoz hasonlóan identitáselemeket is tartalmaz. A francia önkép Franciaországot mint a „történelem laboratóriumát” látja, amely a francia forradalommal, a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavával, a népszuverenitás megalkotásával megalapozta a nyugati civilizáció politikai alapelveit, és elindította a modernitás politikai projektjét. A modernitás, a nyugati civilizáció élén tehát Franciaország mint alapító állam vezető szerepe magától értetődik. Az ország külpolitikájában hagyományosan nemcsak érdekeket érvényesít, de értékeket is terjeszt, azaz civilizatórikus missziótudata (mission civilisatrice) van. Az értékek között ott találjuk sajátos dirigista gazdaságmodelljét is, amely védi a társadalmat a piacnak való kiszolgáltatottságtól. Ennek a modellnek a terjesztését, az elemek megvalósítását Franciaország az európai szintre is projektálja.

A francia modell európaizálására számos törekvés történt eddig. A francia retorika a hidegháború végétől hangsúlyozta, hogy a nagyobb állami szerepvállalás, a tervezés és szabályozás „féken tartja” a globalizáció elszabadult erőit. A nyelvhasználat jól mutatja a franciák gondolkodásmódját. A „maîtriser” azaz a „mesterévé válni, uralni” igét használják a globalizáció kapcsán. A francia „nagyság” (a „grandeur”) egyik 21. századi arca mutatkozik meg a törekvésben, hogy Franciaország gazdaságpolitikai téren is modellként szolgáljon az Európai Unió számára, biztosítva ezzel a francia nagyhatalmi szerepvállalást. A francia történelmi küldetésstudat egyik 21. századi megnyilvánulása a globalizáció „megszelídítésében” érhető tetten. Az angolszász modellel szemben a francia retorika saját modelljét élhető, versenyképes alternatívának mutatja. A francia piacgazdasági berendezkedés

megtartja a világgazdaság bővüléséből fakadó előnyöket, miközben az állami intervenció távol tartja a hátrányokat.

Az európai integráció kezdeteitől jelen volt a „védelem” retorikája a francia döntéshozók Európa-projektjeiben. Igazán nyilvánvalóvá azonban a gazdasági globalizáció kibontakozása után, François Mitterrand elnöksége alatt vált. Pénzügyminisztere, Pierre Bérégovoy segítségével dolgozta ki a gazdasági kormányzás francia modelljét. 1990 októberében a francia elnök arról beszélt, hogy a közös valuta és az EKB önmagukban „lélektelen eszközök”, ha nem áll mögöttük egységes gazdasági kormányzat. A gazdasági kormányzat a franciák számára a politikai intervenció intézményesített eszközrendszerét jelentette.

A gazdasági kormányzás számára a nagy pillanat az 1980-as években, a Spinelli-tervvel érkezett el. Mitterrand a terv továbbgondolásában két irányban tette meg a praktikus lépéseket. Az egyik a politikai unió felé, a másik a „gazdasági kormányzat” felé vezetett. Mitterrand számára a gazdasági integráció felé való megindulás az erős Európa (l'Europe puissance) építésével függött össze. Ebben az időszakban az európai integráció mélyítése volt az egyetlen garancia arra, hogy a francia nagyhatalmiságot meg lehet őrizni, a francia nemzeti érdeket az európai színpadra vetítve, a francia Európa építésével lehet a világszínpadon képviselni. Az erős Európa-koncepció a francia nemzeti érdek európai színpadon történő multiplikálásával a francia Európa vízióját erősítette.

Mitterrand az európai gazdasági integráció mélyítésével nemcsak az 1980-as évek elejét jellemző recesszióból segítette a tagállamokat kihúzni, hanem a francia modell egyes elemeit is áttemelte az európai projektbe. Az 1986-tól életbe lépő Egységes Európai Okmány által előírányzott belső piac fellendítette az exportpiacot, és ezzel lendületet adott a stagnáló európai gazdaságoknak, megerősítette Franciaország vezető pozícióját.

Chirac alatt benuótltság és inaktivitás jellemezte a francia Európa-projektet. Nagyon kevés francia kezdeményezés volt, az európai gazdasági integráció területén alig történt jelentős előrelépés. Sarkozy elnöksége elején Franciaország – maga Sarkozy így fogalmazott beiktatási beszédének első mondataiban – „visszatért” Európába. Valóban, a Chirac-időszak konfrontációi után úgy tűnt, a 2000-es évek végén egy kezdeményezőbb Franciaországot láthatunk.²⁹

A piac ellenséges erőitől való védelem retorikáját Nicolas Sarkozy vitte tovább. Nemcsak a gazdasági kormányzat retorikája őrizi ezt a kontinuitást, hanem Sarkozy álláspontjának tartalma is. Annak idején, 1997-ben a Jospin-kormány alatt az euró bevezetésének előestéjén a szocialisták – többek között Dominique Strauss-Kahn pénzügyminiszter – négy feltételhez kötötték az euró bevezetését. Sarkozy ebből kettőt szó szerint átvett. A két feltétel pedig az eurózónának a növekedésre és a munkahelyteremtésre való törekvése, illetve a közös valuta túlzott felértékelésének ellenzése volt.³⁰

A 2008-as gazdasági válság kirobbanása után Franciaország aktív kezdeményező szerepet játszott a közösségi válságkezelési mechanizmus kialakításában. A válságkezelő mechanizmus nem Sarkozy tervei szerint jött létre, a közösségi megoldás helyett a válság egyes elemeit kezdte külön kezelni az unió. Sarkozy szavaiban a közös intézményesülést indokolva visszanyúlt Mitterrand pénzügyminiszterének, Pierre Bérégovoy-nak egyik 1989-es szófordulatához: „Nem a technokratákra, igen a demokratákra.” Strasbourg-i beszédében

²⁹ FEJÉRDY 2015.

³⁰ SZÜCS 2011.

Sarkozy úgy fogalmazott, hogy a „technokrata gyakorlatot fel kell hogy váltsa a politikai akarat”. A politikai akarat ebben az értelemben a legitim, államok által képviselt szabályozórendszer volt. Macron 2017. szeptember 26-án a Sorbonne-on elmondott, Európáról szóló beszédében szintén kiemelte a demokratikus felügyeletet, amely az euróövezet számára politikai irányítórendszert jelent.³¹

A piaci erőktől való védelem, amely a legitim képviselet elvére épülő intézményrendszer alapjain áll, jól tükrözi a francia dirigizmus európai szintre történő projektálását. Nemcsak gazdaságpolitikáról, hanem a politika interveniáló szerepének erősítéséről van szó. Az európai gazdaságirányítási rendszer szerepe a Macron által felvázolt Európa-vízióban közel áll a francia állam szerepéhez a gazdaságban. Nemcsak a piaci szereplőket ösztönözné és politikai döntéseket hozna a jövedelem újraelosztásáról, de aktívan interveniálna is a növekedés megteremtése érdekében.

Gazdasági lehetőségek és korlátok Macron kezdeményezéseiben

Macron Európa-politikája erős kontinuitást mutat elődei politikájával. A mitterrand-i hatalom-multiplikáció, az intézményesülés és az unió önálló politikai, gazdasági szerepének erősítése a világpolitikai porondon mind megtalálhatók az új elnök terveiben. A francia hatalom multiplikálása Mitterrand-hoz hasonlóan itt sem jelent mást, mint hogy az intézményesülésnek, a mélyülésnek francia szemszögből a francia érdekek mentén kell alakulnia. A nemzetközi környezet a 21. századra átalakult. Az európai hatalommegoszlás változását jól tükrözi, hogy míg a hidegháború alatt, a maastrichti szerződést megelőzően a francia vízió dominálta a gazdasági együttműködések, az új nemzetközi rendszerben a gazdasági mélyülést egyre látványosabban a német modell dominálja.³²

A második világháború utáni újjáépítések erősítették fel azt a vitát Európában, hogy hogyan lehet stabilizálni a recesszióba süllyedt, kiegyensúlyozatlan gazdaságokat. A franciák az árfolyam-stabilizáció, a németek a termelés stabilizálásának irányából közelítették meg a kérdést. Az Egyesült Államok döntése, hogy 1971-ben felfüggeszti a dollár aranyra válthatóságát új, a lebegő árfolyamokon alapuló nemzetközi gazdasági rendet hozott létre. A megváltozott környezetre az európai államok lassan, nehézkesen reagáltak. A Wernerterv, az európai árfolyam-mechanizmus létrehozása azt mutatta, hogy a gazdasági mélyülés a francia elgondolások irányába indul el, azaz a monetáris harmonizáció felől közelítik az európai gazdaság egyesülését.

Az európai közös valuta, az euró bevezetését megelőző, a maastrichti szerződésben létrehozott Stabilitási és Növekedési Paktum mutatta meg először a német érdekérvényesítés megváltozott erejét. Közvetlenül a német egység megvalósulása és a hidegháború vége után a közös valuta bevezetésének és fenntartásának alapja a német gazdaságpolitika történelmi hagyományai által meghatározott államháztartási fegyelem lett. A franciák számára már ekkor oly fontos növekedés csak a paktum nevében szerepelt, a maastrichti kritériumok

³¹ MACRON 2017b.

³² GÁLIK 2016.

néven elhíresült feltételrendszer négy tételéből egyik sem vonatkozik közvetlenül a növekedésre.³³

Az európai gazdasági kormányzás még az 1990-es évek elején létrehozott része a közös monetáris politika. Az Európai Központi Bank a pénzmennyiség szabályozásán keresztül különböző célokat fogalmazhat meg. A közös valutát bevezető államokban az elsődleges cél az alacsony árszínvonal tartása volt. Ez egybevágott a német gazdaságpolitikai elképzelésekkel, hiszen tradicionálisan a vágató infláció réme határozta meg az 1950-es évek elejére aranszabályként lefektetett német monetáris célokat. A francia interveniáló, a gazdasági folyamatokba beavatkozó állam viselte a magas költségeket, és az államháztartási fegyelem nem tartozott az állam kiemelt gazdaságpolitikai céljai közé.

Az 1990-es években nem történtek nagy lépések a korábban beharangozott gazdasági kormányzás mélyítése terén. Németország és Franciaország együttesen lazította fel a Stabilitási és Növekedési Paktum államháztartási fegyelmet célzó rendelkezéseit. A 2008-ban kibontakozó európai szuverén adósságválság alatt indult meg a válságkezelési mechanizmusok egyes elemeinek kidolgozása. Emmanuel Macron számára ezek a már meglévő elemek teszik lehetővé, hogy összekapcsolásukkal a Sorbonne-on elmondott 10 éves úti-tervében az európai gazdasági kormányzást megvalósítsa.³⁴

Nem véletlen, hogy Macron elnök Európa-projektjében a globalizáció féktelen megnyilvánulása és a bürokratikus túlszabályozás adta a hatékony és eredményes Európa építése előtt álló akadályokat. Az Európai Unió dolga, hogy megvédje az uniós polgárokat az elszabadult piaci erőktől, és ezt legitim módon megválasztott, demokratikus intézményeken keresztül tegye, akárcsak a francia állam. Visszatér a francia politikai gondolkodás állam és piac viszonyáról: az állampolgárok sorsát csak az állam (politikai intézmény) irányíthatja, és nem a piac.³⁵

A macroni beszédben az öt célterület (a digitalizáció, az éghajlat, a biztonság és védelem, a migráció és a gazdasági és kereskedelmi kérdések) közül kettő (a digitalizáció és a gazdasági, kereskedelmi kérdések) foglalkozik a gazdaság területével. Az elnök Európa-politikája az eddig megismerthez képes nem sok új, a jövő irányát meghatározó elemet tartalmazott, a beszéd koherens egészet alkot az eddig megismert elemekkel.

A macroni útiterve továbbviszi a Maastrichtnál félbeszakadt gondolatot az átfogó európai gazdasági kormányzás megteremtéséről. Az euróövezeten belül megy tovább a francia politika, a gazdasági kormányzás megteremtésével. Az eddig létrejött, az államháztartás fegyelmén alapuló elveket elfogadva a mélyítést a közös költségvetés irányában folytatja, lehetőséget teremtve arra, hogy a fegyelmezett gazdálkodó tagállamok új, közösségi eszközöket hozzanak létre a válságok kezelésére is.

Az Európai Uniónak már van saját bevétele. A költségvetést a tagállamok utalják át az Európai Unió Bizottságának, az rendelkezik felette. A hagyományos bevételi források közül megmaradtak a vámbevételek, a legnagyobb tételt a tagállamok bruttó nemzeti jövedelmével arányos hozzájárulás és az áruforgalmi adó képezi. Ez a közösségi bevételi forrás

³³ JEANNESSON 2012.

³⁴ MACRON 2017b.

³⁵ SZÜCS 2015.

azonban nem ad lehetőséget a közös európai valutával rendelkező államokat sújtó válságok kezelésére. A fiskális unió megteremtése azonban igen.³⁶

Az eurózóna jövőendő költségvetésének főösszege a Macron által az elnöki programban, illetve a német külügyminiszterrel, Siegmar Gabriellel folytatott tárgyalások során felvázolt francia álláspontban jelentősen nagyobb kell hogy legyen, mint amennyit a tagállamok befizetni hajlandóak. A tagállami befizetéseknek erős politikai korlátja van, amely sem azt nem teszi lehetővé, hogy az összegyűlt összeg a gazdasági válságot kezelje, sem egy esetleges gazdasági kormányzáshoz nem nyújt megfelelő keretet.

Hogyan lehet az európai államok számára a megfelelő pénzalapot megteremtteni? Mivel a tagállamok politikai hajlandósága kicsi arra, hogy megemeljék a főösszeget – azaz saját adófizetőik pénzét közösségi, európai célokra költsék –, két út rajzolódott ki 2016 óta a francia retorikában. Az első – és nagyobb hangsúllyal szereplő – az európai tranzakciós adó. A pénzt ebben az esetben nem a tagállamok, hanem közvetlenül a gazdasági szereplők utalnák át az uniónak úgy, hogy például a banki tranzakciókat megterhelik egy nagyon minimális összeggel. A másik forrás a német–francia körökben sokat vitatott külső finanszírozás lehetne. A német politika már jóval a kancellárválasztási kampány előtt is rendkívül óvatosan közelített ehhez az úthoz. A német külügyminiszter, Siegmar Gabriel több nyitottságot mutatott, míg a német pénzügyminiszter, Wolfgang Schäuble mereven elzárkózott a kérdéstől. Az európai közösség – az eurózóna – hitelt venne fel a piacról. Ez utóbbinak meglenne az a nagy előnye, hogy akár deficitese is lehetne a költségvetés, növelve ezzel az európai közösségi gazdaságpolitika mozgásterét. A közös pénzalap ebben az esetben nem a materiálisan felhalmozott pénzösszeget jelentené, hanem közös kockázatvállalást. Az Európai Unió venne fel hitelt a piacokról – ezt most szigorúan tiltja az Alapszerződés.

A gazdasági kormányzás mechanizmusának kialakítására többféle forgatókönyv létezik.³⁷ Egyrészt a külső finanszírozás – ha a piaci szereplők finanszírozzák meg az uniót –, ekkor az eurózóna, illetve az eurózóna nevében a tagállamok veszik fel a hitelt, majd azt beruházásokra, vagy egyéb, közösen megállapított célra költik, végül visszafizetik. A másik – a franciák által már Hollande elnöksége alatt felvázolt – út a tagállamokat jobban bevonja a finanszírozásba. Ebben az esetben az adott tagállam az Európai Unió nevében bocsáthat ki kötvényt, amely európai államkötvény lesz, és az eurózónában meghozott szabályok döntenek el, hogy az adott pénzösszeget mire és hogyan költheti el a tagállam.

A fiskális uniónak (az eurózóna közös költségvetésének) nem sok értelme van politikai intézményesülés nélkül. A Sorbonne-on felvázolt macroni útitervezés közös pénzügyminisztert, közös parlamentet biztosítana az új, hatékonyabb együttműködésnek. Az euróövezet pénzügyminiszteri posztja létrehozásának ötlete nem új keletű, egészen az 1970-es évekig nyúlik vissza. Macron Európa-politikájában a hagyományos francia vízió köszön vissza, a központi szabályozás erősítése a piaci erők felett. Ugyanakkor mindez soha nem volt ilyen komoly politikai fontolgatás tárgya. A létrejövő intézményrendszer célja a kialakítandó új pénzügyi alap kezelése, azaz a gazdasági eszközökről politikai döntéseket kell hozni. Bármilyen célokra, bármely politikára is fordítják a pénzt, erőteljes pénzmozgás jön létre az EU által meghatározott célok mentén. Ez a – bár kisebb arányban, de ma is létező – transzferunió.

³⁶ STERDYNIAK 2017.

³⁷ STERDYNIAK 2017.

A fiskális unióban létrehozott intézmények (pénzügyminiszter, parlament) határoznák meg, hogy mire költi a pénzt az eurózóna. A már korábban felmerült területek közül Macron mindegyiket megerősítette.

Az első terület a közpolitikák részleges központosítása. Itt volt eddig is és most is a legóvatosabb a francia retorika.³⁸ A külpolitika, biztonságpolitika, igazságszolgáltatás és a bűnüldözés, kommunikációs szolgáltatások, közlekedés stb. területén a francia Európa-politika homlokterében a kül- és biztonságpolitika áll. Ennek egyenes és közvetlen összekötése az új európai forrásokkal még nem történt meg. Ennek ellenére hosszú távon a két cél, a megerősödő közös külpolitika és a hatékony európai biztonságpolitika európai forrásokból történő finanszírozása a francia külpolitikai törekvések számára kézenfekvő.

A második terület a különböző redistribúciós politikák területe. Ebben a vonatkozásban a Sorbonne-on elhangzott beszéd összhangban állt a Macron által már az elnökválasztási kampány alatt felrajzolt Európa-képpel. Az 1880-as évek Németországhoz hasonlóan létre lehetne hozni az európai társadalombiztosítási, újraelosztási politikákat, eszközt lehetne teremteni a Franciaország számára kiemelten fontos munkanélküliség legyőzéséhez. A szolidaritás, a szociális egység, mint hagyományos, a franciák által már a római szerződésben is hangsúlyozott alapérték, most is kiemelt helyet kapott. A francia hatalom multiplikálásának a francia szociális modell európai szintre való átültetése a francia külpolitika homlokterében állt. Első lépcsője az egységes európai bérminimum bevezetése lenne. Az a tagállam, amelyik nem vállal részt a szociális és szolidáris Európa megteremtésében – azaz nem alkalmazza a közösen megállapított bérminimumot –, nem részesülhetne a kohéziós alapok támogatásában.

A harmadik – és kiemelten kezelt – terület a gazdaságpolitika. Lényegében az európai gazdasági kormányzás létrejöttének szíve-lelke, motorja és a jelenlegi tárgyalások alapja a makroszintű anticiklikus gazdaságpolitika, gazdasági sokk esetén kockázatmegosztás kialakítása. Transzferek – a Kohéziós Alap, a Regionális, Strukturális Alap – már eddig is léteztek, ezek azonban meg sem közelítik az európai gazdasági kormányzáshoz szükséges pénzmozgások nagyságát. Macron már gazdasági minisztersége alatt is kiemelt egy új célt: a közös kereskedelempolitika reformját. Ahhoz, hogy a világpiacon az amerikai, orosz és kínai konkurenciával szembe tudjon szállni az Európai Unió, erős, protekcionista Európára van szükség, amely képes vállalatait a külföldi felvásárlásoktól megvédeni.

A gazdasági kormányzás tehát lényegében azt jelenti, hogy a tagállamok megállapodnak abban, hogy mely politikaterületekre milyen módon és milyen mértékben kívánnak pénzt juttatni. A közösségi fiskális (transzfer) unió egyes részelemei már létrejöttek, mások még a megvalósítás módját illetően vita alatt állnak. A központi fiskális politikáról – a föderális szintű költségvetés szerepéről és méretéről, illetve a kockázatvállalás megosztásának mikéntjéről a fiskális transzfereken keresztül – a német választások után indulhat meg a vita.

A nemzeti szintű fiskális politikák korlátozása a szuverén adósságválság alatt megkezdődött, ennek részleteit és szabályozását taglalja a Fiskális Paktum (2011), a Hatós Paktum (2011) és a Kettős Paktum (2013). Az államháztartás vezetésének tagállami harmonizálása, a nem központosított fiskális politikák harmonizálása a 2011-ben létrejött európai szerkezettel megindult. A hitelfelvétel módjának szabályozása és a válságkezelési eljárások kidolgozása jelenleg is folyamatos megbeszélés és egyeztetés tárgya.

³⁸ JEANNESSON 2012.

Az európai gazdasági kormányzás eddig meglévő elemei egymástól függetlenül, az európai szuverén adósságválság kezeléséből származnak. Az Európai Unió ideiglenes és állandó alapokat hozott létre, hiszen semmiféle olyan eszköze nem volt, amellyel közösségi szinten tudta volna kezelni a tagállamokban létrejött szuverén adósságválságot.

Az első ideiglenes alap az európai pénzügyi stabilizációs mechanizmus volt, amely 60 milliárd euró felett rendelkezett. Az Európai Bizottság a külső finanszírozás szigorú szabályát megkerülve hitelként vette fel, a biztosíték az EU költségvetése volt.

A második alap szintén ideiglenes volt, a görög adósságválság kezelésére hozták létre. Az európai pénzügyi stabilitási eszköz (EFSF) korlátolt felelősségű társaságként jött létre. Az Európai Unió Luxemburgban gazdasági társaságot hozott létre, amely kötvényeket bocsát ki. A tagállamok saját hitelképességükkel biztosítják ezeket a kötvényeket.

A harmadik alap állandó intézményként jött létre. Az európai stabilitási mechanizmust (ESM – European Stability Mechanism) 2012-ben hozták létre az eurózóna tagállamai. Az intézmény jogilag önálló nemzetközi szervezet, nem része az Európai Unió szerződésének. Az európai stabilitási mechanizmusnak 500 milliárd eurós kapacitása van, ám a részes államok ennél nagyobb összeget, 750 milliárd eurót garantálnak. A szervezet lényegében e fölött diszponál. Az európai stabilitási mechanizmus feladata a tagállami költségvetések közötti stabilitás biztosítása, nem ez az intézmény az eurózóna központi költségvetésének alapja. Ugyanakkor lehet látni, hogy ez az összeg jóval nagyobb, mint az Európai Unió többéves pénzügyi kerete, ami megközelítőleg 140 milliárd euró körül van.³⁹

Az európai stabilitási mechanizmus körül élénk viták folynak, amelyekben Franciaország aktív kezdeményezőként vesz részt. Macron elnök célja, hogy az intézményt a Nemzetközi Valutaalaphoz hasonló Európai Valutaalappá alakítsák és az eurózóna működésébe integrálják. Az egyik – a francia felet is megosztó – kérdés, hogy kéttrillió euróra növelhető-e az 1500 milliárd euró. Ez az összeg már valódi stabilitást adhat.

A másik kérdés a finanszírozottak körét érinti. Az európai szuverén adósságválság miatt felmerült, hogy lehessen-e a stabilitást szolgáló alaptól bankokat finanszírozni, vagy csak a tagállamokat, uniós célokat. A francia álláspont nem zárkózik el a bankok támogatásától, hiszen abból jó pár francia bank is részesülhetne. A bankok feltőkésítésének ez az útja közvetlen uniós hatáskör lehetne, amely megkerüli a tagállamokat.

További kérdés, hogy banki tevékenységet folytathat-e az ESM? A szervezet maga válhat-e hitelezővé? A hitelezési tevékenység megnyitná az utat az Európai Valutaalap létrejötté előtt.

Talán az egyik leghevesebb vitát kiváltó kérdés a kiigazítási receptekre vonatkozik. Milyen recepteket adhat ki az ESM? Hogyan lehet kiigazítást végrehajtani? Jelenleg ugyanis nincs önálló autoritása, a Nemzetközi Valutaalappal közösen dolgozik. Nincs önálló szakértői bázisa sem, nem dolgoz ki önálló modelleket, az IMF által kidolgozott programokat hajtja végre.

A Macron-féle francia útiterv ugyan nem részletezi, de az elnök korábbi Európa-politikai megnyilvánulásai, illetve az Hollande-elnökség alatt létrejött megállapodások megmutatják a politikai akaratot a jelenlegi elemek összehangolására. Az Európai Unió tagállamai a válság óta monitoring-, prevenciós és intervenciós elemeket, szabályrend-

³⁹ Bank of America Merrill Lynch 2016.

szereket hoztak létre. Jelentések, különböző programok segítik a még meg nem született európai költségvetés és a tagállami költségvetések közötti koordinációt.

A jelenlegi szabályozás magától értetődően a tagállami költségvetéseket érinti. A tervezett új közösségi költségvetés természetesen nem jelenti azt, hogy a tagállamoknak megszűnne az önálló költségvetésük, azonban azok tevékenységének összehangolása 2011-ben már megkezdődött. A tagállami költségvetéseket elsősorban harmonizálni kell. A viták az ütemezésről szólnak, arról, hogy ki jogosult ellenőrizni az adott költségvetést, illetve hogy hogyan lehet azt korrigálni akár tagállami szinten. A nyugdíjrendszer, a társasági adóalap megállapítása mind napirenden van. Emmanuel Macron Sorbonne-on elhangzott útterve javaslatot tett arra, hogy az elkövetkezendő négy évben hogyan harmonizálja a közösség a vállalati adókat.

A harmonizálás mellett a jelenlegi uniós szabályozás erősen korlátozza a tagállamok költségvetését. A Stabilitási és Növekedési Paktum megsabta a költségvetési hiányt, az államháztartás kiadásait és az adósságot. A szabályozás azóta finomodott. A harmonizálás és a korlátozás mellett a kisegítés feltételeit – az európai stabilitási mechanizmuson keresztül – is szabályozza a közösség.

A tagállami költségvetésekre 2011-től kezdve sorra jöttek létre a közösségi szabályok. A fiskális paktum néven elhíresült szerződés a gazdasági és monetáris unióbeli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról (TSCG – Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union, 2011) kormányközi megállapodás, amely az eurózána tagságánál jóval szélesebb körben, huszonöt tagállam között jött létre. A megállapodás csak az eurózána-tagoknak kötelező. Az Egyesült Királyság és Csehország nem csatlakozott. A szerződő felek biztosítják a saját középtávú célkitűzésükhöz való gyors közelítést.

Emmanuel Macron átemelte elnöki programjába a szerződés pontjait, amelyek azóta is Európa-politikája alapjait jelentik. Macron fokozott lépéseket tett annak érdekében, hogy Franciaország 2022-re képes legyen betartani a szerződés pontjait, miszerint a strukturális hiány alsó határa nem lehet több, mint a piaci áron számított bruttó hazai termék 0,5%-a. A szerződés kimondja, hogy „amennyiben az államadósság bruttó hazai termékhez viszonyított aránya jelentősen alacsonyabb, mint 60%, a középtávú célkitűzés alsó határa a piaci áron számított bruttó hazai termék legfeljebb 1,0%-át kitevő strukturális hiányt is elérheti”.⁴⁰ Eltérés esetén a korrekciós mechanizmus automatikusan életbe lép. Az Európai Unió Bírósága pénzügyi szankciókat szab ki (a GDP 0,1%-a), ha a részes állam nem megfelelően emeli be az új szabályokat belső jogszabályaiba. A pontok végrehajtását nem uniós, hanem tagállami szinten felügyelik.

A másik 2011-es nagy szerződés a Hatós Csomag, amely megerősíti a Stabilitási és Növekedési Paktumot. Ez lényegében egy fiskális és makrogazdasági felügyeleti rendszer, a Makrogazdasági Egyensúlyhiány kezelésére szolgáló eljárás (Macroeconomic Imbalance Procedure). Ezt követte 2013-ban a Kettős Csomag.

A tagállamok költségvetésének szabályozása, korlátozása és harmonizálása mellett megjelenik a második, az uniós szint: a közösségi költségvetés működtetése. Ennek egyes elemei mentén európai uniós szintű intézmények jöttek létre, hogy két szinten működtessék a fiskális uniót.

⁴⁰ Haut Conseil des Finances Publiques 2017.

A fiskális unió működtetéséhez mostanra egész intézmények álltak fel, szerződések jöttek létre és mechanizmusok léptek életbe. A felügyeleti rendszer részeként megalakultak a makroprudenciális és a mikroprudenciális hatóságok. Három Európai Unión kívüli szerződést kötöttek az európai államok, amelyeket alkotmányos szintű törvényekben rögzítettek: a Fiskális Paktum (Fiscal Pact, 2011), a Hatos Paktum (Six Pact, 2011) és a Kettős Paktum (Two Pact, 2013). Három mechanizmus jött létre, amelyek a költségvetéseket uniós szinten szabályozzák: a túlzottdeficit-eljárás, a bírósági büntetések és az automatikus szankciók.

Emmanuel Macron, amikor felvázolta az Európai Unió szélesebb költségvetését, nem a távoli, ködös jövőre tett utalást. A terv elemei készen állnak, hogy megkezdődjön összekapcsolásukról a politikai vita. A francia Európa-kép és a francia gazdasági érdekek együtt jelölik ki azt az utat, amelyen az új elnök saját vízióját európai síkra vetíti. Nagyon messze kerültünk a Nicolas Sarkozy által felelevenített, megszokott francia beidegződésektől. A költségvetési fegyelem lazítása helyett annak fenntartása és fenntarthatóvá tétele áll a fegyelem középpontjában. Az export élénkítése érdekében az euró leértékelésének folyamatos követelése is megszűnt, a protekcionizmus finanszírozásának francia szándékát felváltotta az Európai Uniót mint egészet protekcionista tömbbé alakító francia akarat.

Az európai gazdasági kormányzás további elemei is szót érdemelnek, bár mélyebb elemzésükre nem itt fog sor kerülni. A franciák az Hollande-elnökség óta aktívan alakítják a bankunióról és a tőkepiaci unióról szóló tárgyalásokat.

A bankunió az európai bankrendszer stabilizálására törekszik, hogy a formálódó európai monetáris rendszer intézményi hátterét biztosítsa. A szabályozás megkezdésének előfeltétele az átláthatóságot biztosító egységes szabálykönyv (single rule book) létrehozása volt. A bankunió első lépésének tekintett bankfelügyeleti rendszerről 2017-ben kezdődtek meg a tárgyalások Párizsban. A második lépésnek tekintett bankszanálási rendszerről majd csak 2018-tól kezdenek tárgyalni a tagállamok. A tárgyalások középpontjában a bajba került bankok megsegítése áll, továbbá azon bankok bezárásának mikéntje, amelyeket már nem lehet megsegíteni. Az egységes betétbiztosítási rendszer mint harmadik lépés zárja a bankunió megteremtésének tervezetét.

A tőkepiaci unióval (capital markets union) kapcsolatos tervek előkészítése még csak most van folyamatban. Az európai gazdasági rend részeként a közösség a tőkepiacokat is szabályozza, hogy az európai vállalatok egységes feltételrendszer mentén tudjanak a közösségi piacon hitelhez jutni.

A közös monetáris politikáról már esett szó. Az Európai Központi Bank a pénzügyi szabályozásán keresztül különböző célokat fogalmazott meg, kiemelten az árszínvonal stabilitását. Az európaiak fokozatosan eltértek saját szabályuktól. A francia álláspont az Európai Központi Bank létrehozása óta folyamatosan támadta az euró árfolyamának alacsonyan tartását. Most a másodlagos célok kerültek a francia Európa-politika homlokterébe: a stabilitás és a likviditás biztosítása. Az európai gazdasági kormányzás keretein belül a Macron által felvázolt kép is ezt erősítette meg.

A francia Európa-kép és a gazdasági kapacitások körében még egy dologról szót kell ejteni. A francia külpolitikának ugyan nem, de a francia gazdaságpolitikának a technológiai újdonságok mindig is kiemelt részét képezték. Már az 1970-es években, Georges Pompidou és Valéry Giscard d'Estaing alatt az innováció, a kommunikációs iparágakban való vezető szerepvállalás az elnök alá rendelt kiemelt területté vált. A francia gondolkodás jól értette, hogy innováció, folyamatos kutatás-fejlesztés nélkül nincs gazdasági vezető szerep.

A világgazdasági húzóágazatba való bekapcsolódás olyan folyamatos kényszer, amely a mai napig a francia külgazdasági stratégia alapját képezi.⁴¹

Emmanuel Macron a digitális diplomáciát a francia külpolitikai stratégia részévé tette. A francia külügyminisztériumban külön főosztály foglalkozik a területtel. Európa-politikája is kiemelten kezeli a digitális forradalmat. Az általa javasolt „európai digitális ügynökség” a kutatás és fejlesztés ösztönzését támogatná. Az elnök útitervében is megismételte a startupok, a fiatal tehetségek Európába vonzását. A digitális megújulás sem mehet végbe azonban a piaci logika mentén, a piaci automatizmusokra bízva. A szerzői jog, az érdekvédelem biztosítása és a multinacionális informatikai cégeknek az adott államban előállított szellemi terméktől függő megadóztatása alkotja a francia szabályozórendszer elemeit.

Konklúzió

Az Emmanuel Macron alatti francia Európa-politika jóval több, mint aktív és kezdeményező: François Mitterrand óta nem látott, történelmi lendületben van. A német választások lezárulása után megindult a vita az európai gazdasági kormányzásról és Európa hosszú távú jövőjéről. A vita indítója Emmanuel Macron 2017. szeptember 26-án, a Sobonne-on elmondott beszéde volt. A régi-új német kancellár, Angela Merkel és az Európai Bizottság elnöke, Jean-Claude Juncker első reakciója pozitív, ami azt mutatja, hogy a nagy viták a részletek kidolgozása, és nem a vita tényleges megindítása körül lesznek.

A Macron-féle francia Európa-kép nem fantazmagóriákon alapszik, és nem is távoli víziót, hanem stratégiai célokat vázol fel. Az európai szuverén adósságválság kikényszerítette, hogy a közösség továbbhaladjon az 1990-es évek elején lefektetett projekttel, az európai gazdasági kormányzással. A hidegháború után a szigorú államháztartási fegyelem felé konvergáló tagállamok elvesztették rugalmas válságkezelési eszköztárukból a monetáris politikát, de nem kaptak cserébe európai szintű, intézményes anticiklikus gazdaságpolitikai eszközöket. Hogy Franciaország visszatérjen az integráció eredeti szelleméhez, és olyan Európát hozzon létre, amely képes a világgazdaság ingadozásai ellen védelmet nyújtani, az uniós szintű eszközrendszer kiépítése és fenntartható működtetése elengedhetetlen.

A szuverén adósságválság megoldása érdekében az államok a válság egyes részterületeit kezelő szabályozó, prevenciós és interveniálós elemeket hoztak létre. Az egyes elemek összekapcsolása politikai döntést igényel, ennek mikéntje körül forog az európai gazdasági kormányzás kidolgozása. A francia álláspont erősen eltávolodott attól a retorikától, amelyet még Sarkozy alatt, a válság kibontakozásakor képviselt. A költséges nagy állam, ahol a gazdasági intervenciók költsége az államháztartás kiadási oldalán jelenik meg, az elmúlt tíz évben nem tudta a gazdasági növekedést olyan mértékben ösztönözni, hogy az ellensúlyozza a kereskedelmi deficitet. A versenyképesség elmúlt évtizedes visszaszorulása a legnagyobb kereskedelmi partnerhez, Németországhoz képest nemcsak a francia gazdasági pozíciókat erodálta, hanem hatással volt a franciák európai vezető szerepére is. A francia exportbevételek az alulértékelt közös valuta és a termelékenység növekedésének tartós lassulása miatt nem segítették az államháztartás stabilizálását. A franciák számára hagyományosan jelentős belső fogyasztás a termelékenység, a munkaerőpiaci problémák miatt szintén nem az elvárt mértékben nőtt.

⁴¹ GAZDAG 2011.

Az Emmanuel Macron által felvázolt Európa nemcsak a gazdasági közösség jövőjéről, hanem legalább annyira a hazai gazdaság stabilizálásáról is szól. A második világháború utáni Európa felé forduló gazdasági modernizáció óta több alkalommal is a franciák által kezdeményezett kontinentális méretű, sikeres reformok állították helyre a francia gazdaságot. A francia gazdasági kapacitások és az otthoni politikai elit által meg nem oldott problémák erősen meghatározzák a köztársasági elnök által felvázolt, az Európai Unió jövőjéről szóló úttervet.

A politikai akaratot az európai projekt erősítésére a brexit-tárgyalások következtében megváltozott hatalommegoszlás is megerősítette. Macron a tervéről annak nyilvánosságra hozatala előtt 22 országban egyeztetett, ami növeli a terv legitimitását. A legfontosabb egyeztetés azonban a választások után megújult Németországgal kell, hogy végbemenjen, folyamatos párbeszéd formájában. A macroni Európa-politika alapjai nem állnak ellentétben a német elképzelésekkel. A német fél az államháztartási fegyelmet, a francia a növekedés beindítását, a válságkezelő mechanizmusok kiépítését hangsúlyozza. A kettő kiegészíti egymást, de a tárgyalások részletei eltérő gazdaságpolitikai modellek érvényesítéséről szólnak. Franciaország számára a költségvetési fegyelem és a munkaerőpiac rugalmasabbá tételének elfogadása önmagában nagy transzformációs költséget jelent. A romló gazdasági mutatók azonban európai reformok nélkül is könnyen kikényszeríthették volna ugyanezt az utat. A francia politika a történelem folyamán nem először áll élére annak a változásnak, amelyre elkerülhetetlenül rákényszerült volna, ezzel csökkentve a változás költségeit és növelve a külpolitikai mozgásterét.

Felhasznált irodalom

- Bank of America Merrill Lynch (2016): *Euro Area Economic Watch – Where has Everybody Gone?*
Forrás: <https://francestrategie1727.fr/wp-content/uploads/2016/02/where-has-everybody-gone.pdf2>
(A letöltés dátuma: 2016. 03. 02.)
- BONNEFOUS, Bastien – ROGER, Patrick – WIEDER, Thomas (2014): Arnaud Montebourg: «Les choix politiques ne sont pas figés». L'intégralité de l'entretien accordé au «Monde» par le ministre de l'économie. *Le Monde*, 2014. 08. 23. Elérhető: www.lemonde.fr/politique/article/2014/08/23/arnaud-montebourg-les-choix-politiques-ne-sont-pas-figes_4475668_823448.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- BOUILLÉ, Benoît (2016): Objectif Zéro Déficit. *iFRAP*, No. 165. 2016. 02. 18. Elérhető: www.ifrap.org/budget-et-fiscalite/objectif-zero-deficit (A letöltés dátuma: 2016. 03. 02.)
- Centre d'Analyse Stratégique (2010): France and Europe faced with the Economic Crisis. *Strategic Newswatch*, Nos. 191–194. Elérhető: www.strategie.gouv.fr (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- Commission Européenne (2017): *Document de Travail des Services de la Commission: Rapport 2017 pour la France comprenant un bilan approfondi des mesures de prévention et de correction des déséquilibres macroéconomiques {COM(2017) 90 final}*. Elérhető: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-france-fr.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- CSICSMANN László (2016): A közel-keleti hatalmi egyensúly átalakulása az iráni nukleáris megállapodás fényében. *Világpolitika*, 1. évf. 1. sz. 86–106.
- DUVAL, Guillaume – LAFONT, Pierre (2017): *Rapport annuel sur l'état de la France en 2017*. Bruxelles, Commission Européenne.

- FEJÉRDY Gergely (2015): Franciaország Európa politikájának gyökerei, jelene és perspektívái. In MARJÁN Attila szerk.: *Európa-politológia: tagállamok Európai*. Budapest, NKE Szolgáltató. 117–157.
- GÁLIK Zoltán (2011): Brit koalíciós Európa-politika konzervatív módra: távolságtartás új alapokon. *Külügyi Szemle*, 10. évf. 1. sz. 71–106.
- GÁLIK Zoltán (2016): Az Európai Unió szerepének értékelése az ukrajnai konfliktusban. *Regio*, 24. évf. 1. sz. 6–19.
- GAZDAG Ferenc (2011): *Franciaország története 1918–1995*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Haut Conseil des Finances Publiques (2017): *Avis relatif aux prévisions macroéconomiques associées au programme de stabilité pour les années 2017 à 2020*. Elérhető: www.hcfp.fr/Avis-et-publication/Actualites/Avis-n-2017-1-relatif-aux-previsions-macroeconomiques-associees-au-programme-de-stabilite-pour-les-annees-2017-a-2020 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- INSÉE (2017): *Indicateurs de compétitivité et parts de marché de la France dans l'OCDE en 2016. Données annuelles de 1991 à 2016*. Elérhető: www.insee.fr/fr/statistiques/2016046 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- JEANNESSON, Stanislas (2012): Diplomatie et politique étrangère de la France contemporaine: un bilan historiographique depuis 1990. *Histoire, économie & société*, Vol. 31, No. 2.
- MACRON, Emmanuel (2017a): *Programme – En Marche!* Elérhető: <https://storage.googleapis.com/en-marche-fr/COMMUNICATION/Programme-Emmanuel-Macron.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- MACRON, Emmanuel (2017b): *Initiative pour l'Europe – Discours d'Emmanuel Macron pour une Europe souveraine, unie, démocratique*. Forrás: www.elysee.fr/declarations/article/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- Newsweek Staff (2009): Europe Follows the French Model. *Newsweek*, 2009. 01. 09. Elérhető: www.newsweek.com/europe-follows-french-model-78231 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- PALIER, Bruno (2016): *Pour une stratégie inclusive de montée en qualité de l'économie et de la société française*. Elérhető: <http://francestrategie1727.fr/wp-content/uploads/2016/02/pour-une-strategie-inclusive-de-montee-en-qualite-bruno-palier.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- RAHN, Richard W. (2009): The French Model. *Washington Times*, 2009. 08. 26. Elérhető: www.cato.org/pub_display.php?pub_id=10483 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- SOMAI Miklós (2017): Állami befolyás a francia gazdaságban: válságtól válságig. *Külgazdaság*, 61. évf. 3. sz. 51–73.
- STERDYNIÁK, Henri (2017): *Pour refonder la politique budgétaire – commentaire de la Note de France Stratégie: Dette, déficit et dépenses publiques: quelles orientations?* Elérhető: <http://francestrategie1727.fr/wp-content/uploads/2016/02/dettedeficitdepenses-henristerdyniak.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- SZEMLÉR, Tamás (2014): The Role of the EU in Global Crisis Management. *Papers Based on the Presentations of the Expert Workshop Held in Warsaw, 26 November 2014*. Elérhető: www.europeum.org/data/articles/eu-role-in-global-crisis-management.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- SZŰCS Anita (2011): *A régi-új francia álom: Sarkozy versenyfutása Európáért*. Forrás: www.grotius.hu/doc/pub/TREJPE/a%20régi-új%20francia%20álom%20sarkozy%20versenyfutása%20európáért.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- SZŰCS Anita (2015): Az igazságosság nemzetközi politikaelméleti fogalmának megjelenése az európai gazdasági kormányzásról szóló vitában. *Polgári Szemle*, 11. évf. 4–6. sz. 60–67.

Vákát oldal

A francia védelmi stratégia modernizációja

Fregán Beatrix

Bevezetés

Franciaországban a haderő, a nemzetvédelem társadalmi elfogadottsága európai összehasonlításban is kiemelkedő. A társadalom széles rétegei magukénak érzik a biztonság különböző aspektusait, melyeket kiterjesztve nemcsak hazájukra, hanem Európára és globálisan, különösen az afrikai kontinensre nézve is értelmeznek, elfogadnak.

A haderő-nemzet kapcsolat

A haza és a nemzet védelme iránti elkötelezettségüket a védelmi eszme (*esprit de défense*) kifejezéssel azonosítják. Ez kettős attitűdöt takar, egyrészt erős, egyetemes morális öntudatot és akaratot a megvédendő értékek viszonylatában, másrészt a kihívások, kockázatok és fenyegetések megítélésének intellektuális képességét.

A francia forradalomig, 1789-ig visszanyúló francia republikánus hagyományok alapján a védelem minden francia állampolgár, vagyis a nemzet közös ügyeként jelenik meg. Innen eredeztethető az az erős kötelék, amely a franciákat nemzetük védelme ügyéhez köti, hiszen a modern hadkötelezettség szülőhazája Franciaország. Ebben az elvrendszerben különös és érdekes elem lett az általános hadkötelezettségen alapuló haderő felfüggesztését kihirdető 1997. évi törvény, amely az előzőekhez képest új távlatokat nyitott az állampolgárok honvédelemhez fűződő kapcsolatában. Új fogalommal ismertette meg a nemzetet, amit védelmi felkészítésre szóló behívásnak neveztek el. A felkészítés elsődleges célja a fiatal francia állampolgárok honvédelmi tudatának kialakítása, fejlesztése a megváltozott társadalmi környezetben.¹

2010-ben újabb törvényt alkotott a Nemzetgyűlés: az elfogadott állampolgári szolgálatról szóló törvény megváltoztatta a korábbi honvédelemre felhívás napját is, azt felváltotta a honvédelmi és állampolgári nap, ezzel is jelezve, hogy a nemzetvédelem ügye állampolgári felelősség is. Ezt a törvénybe foglalt eseményt több mint 280 katonai helyőrségben rendezik meg évente, közel 800 ezer fiatal részvételével, és ennek az is fontos eleme, hogy minden fiatalnak kötelezően előírja a programon történő részvételt. A honvédelmi és állampolgári nap az állampolgári védelmi csomag egyik fő elemeként azonosítható, amelyet megelőz a 16. életévüket betöltött állampolgárok lakhely szerinti, a polgármesteri hivatalokban történő összeírása és az általános iskolai honvédelmi nevelés is.

¹ *Loi n° 2010-241 du 10 mars 2010.* (A rövidítések feloldását lásd: *Felhasznált irodalom*)

Ezen a napon minden 16 és 25 év közötti francia állampolgárnak kötelező a megjelenés a kijelölt helyőrségben. Részükre a nemzeti szolgálati központok létesítményeiben tájékoztató előadásokat, vitákat tartanak a védelmi szférát érintő kihívásokról, a honvédelem szervezeti elemeiről, a fegyveres erők összetételéről, a haderő által felajánlott szakmai elhelyezkedési és munkalehetőségekről.

Az állampolgári ismeretek és a honvédelmi ismeretterjesztés összekapcsolása a személyiségfejlesztést, a modern társadalmi folyamatok szélesebb alapokra helyezését, és ezek által a nemzethez, a nemzeti értékekhez való kötődést szolgálja. Jó alkalmat nyújt emellett a haderőtoborzásra, valamint a tartalékos szolgálatra való jelentkezés népszerűsítésére is. A tájékoztató nap végén mindenki részvételi igazolást kap, amelynek bemutatása elengedhetetlen feltétele az állami okiratok, például az érettségi bizonyítvány és a gépjárművezetői engedély megszerzésének is. Ezek a rendezvények nagy kihívást jelentenek a szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok szempontjából is, 2014-ben például a francia nyelvi tesztek kitöltése mutatott rá arra a társadalmi problémára, hogy a résztvevők 9,6%-a olvasási zavarokkal küzd.

A törvényi előírások meg is hozták az eredményüket. Megfigyelhető, hogy az utóbbi években egyre élénkebb a fiatalok pozitív és aktív hozzáállása a honvédelemmel és a biztonsággal kapcsolatos kérdésekhez, azonosulni tudnak a társadalmi problémákkal.

A 2015. januári merényleteket követően a köztársasági elnök februárban jelentette be az Önkéntes Katonai Szolgálat intézményének felállítását, amely a 18 és 25 év közötti fiatalok számára biztosít egyidejűleg munka- és képzési lehetőséget 6–12 hónapos időtartamban, a honvédség keretében. Az első ilyen központ 2015. október 15-én nyílt meg Montigny-lès-Metz-ben, ahol előírták, hogy a jelentkezőknek az előírt katonai alkalmassági követelményeken túl az erkölcsi bizonyítvány megléte és az egészségügyi feltételeknek való megfelelésük mellett igazolniuk kell a honvédelmi és állampolgári napon való részvételüket is. Az önkéntes katonai szolgálatra az érdeklődés meglepően nagy lett. Okkal, mivel a katonai jogállás számos előnyét élvezhetik a szolgálat alatt, iskolai végzettségüknek megfelelő havi illetményt, gépjárművezetői tanfolyam elvégzését, szakmai továbbképzést is biztosítanak számukra. A katonai közeg fegyelemre, pontosságra és bajtársi szemléletre nevel, amely a továbbiakban nagymértékben elősegíti e korosztályok társadalmi reintegrációját, állás- és munkalehetőségeik kiszélesedését.

Reprezentatív felmérések alapján nagyon pozitív eredményeket hozott a honvédelmi nevelés programsorozata, 2015-ben már a francia lakosság 80%-a támogatta például egy új kötelező nemzeti szolgálat bevezetését mindkét nem számára. A kérdőív egyik idevonatkozó kérdése az alábbi volt:

1. táblázat

Támogatja-e Ön egy kötelező néhány hónapos nemzeti szolgálat bevezetését minden fiatal lány és fiú részére?

	Teljes válasz-adók (%)	18–24 év (%)	25–34 év (%)	35–49 év (%)	50–64 év (%)	65 év és felette (%)
Összes támogató	80	67	71	78	82	90
Támogatja	40	31	34	38	47	43
Inkább támogatja	40	36	37	40	35	47
Összes ellenző	20	33	29	22	18	10
Inkább nem támogatja	13	13	19	14	12	9
Nem támogatja	7	20	10	8	6	1

Forrás: www.ifop.fr/media/poll/2915-1-study_file.pdf

A katonai védelmi tervezést meghatározó stratégiai alapidokumentumok

Franciaország védelempolitikai alapelveit, valamint a haderő alkalmazását a nemzeti védelmi stratégia írja elő, az ország biztonság- és védelempolitikáját pedig két fő stratégiai dokumentum határozza meg.

A 2013-ban megjelent *Fehér könyv a védelemről és a nemzetbiztonságról*² stratégiai irányvonalakat ad 2025-ig, többek között a francia haderő fejlesztésére és alkalmazására vonatkozóan, a jelenleg hatályos katonai tervezési törvény³ pedig biztosítja a végrehajtáshoz szükséges erők, eszközök költségvetési keretét a 2015-től 2019-ig tartó időszakban.

A Fehér könyv fő elemei között megtaláljuk a nemzetközi biztonsági környezet változásaiból fakadó kockázatok, fenyegetések beazonosítását, valamint a geostratégiai prioritások adaptálását a megváltozott biztonsági környezethez. Ennek egyik kiemelt területe geopolitikai vonatkozásban a francia politikai elit különösen foglalkoztató, az afrikai kontinensen és a közel-keleti térségben megsokszorozódott válságócok száma, de kiemelik az orosz erőpolitika visszatérését is az ukrán–orosz fegyveres konfliktusban, amely ráadásul az európai uniós határok mentén zajlik.

Felhívja a figyelmet arra, hogy a gyenge államok, a porózus határok, az ellenőrzés hiánya, a szélsőséges eszmék terjedése a nemzetközi terrorizmust táplálja, amely bűnözői célokra használja a globalizmust.

A francia haderőnek ennek következtében új, mind komplexebb katonai kihívásokkal kell szembenéznie. A francia katonai részvétel mind nemzeti, mind nemzetközi szinten jelentős elkötelezettséget tükröz.⁴

² *Livre blanc.*

³ *Loi no. 2015-917 du 28 juillet 2015.*

⁴ *Chiffres clés 2016.*

A katonai stratégia szintjén a Fehér könyv 3 fő feladatot jelölt ki:

1. a területvédelmet, beleértve a lakosság megóvását;
2. a nukleáris elrettentést;
3. a beavatkozást honi területen kívül.

A három feladat szervesen összefügg egymással, kiegészíti egymást. A területvédelem mint hadászati alaprendeltetés kizárólag a honi területet és lakosságot érinti. Az ország határainak közvetlen közelében található veszélyforrás hiányában a védelem többnyire inkább belső biztonsági műveletek formájában valósul meg, mint kifejezetten katonai védelmi akciókban.

A külföldön bevetett alakulatok védelme pedig a távoli területeken történő alkalmazás kategóriájába tartozik.

A területvédelem fogalma alá a következő feladatok ellátása tartozik:

1. a nemzeti terület biztonságának és integritásának garantálása;
2. a kormány szabad cselekvésének és a lakosság oltalmazásának biztosítása;
3. a rendbontás, zsarolás, destabilizálás, a terrorizmus és a korlátozott agresszió elleni fellépés.

A légvédelem, az ország felségvizeinek védelme, a nemzeti terület operatív védelme és a polgári védelem egyaránt részét képezik a területvédelemnek. Mindezek mellett a Fehér könyv definiálja, hogy az általános katonai stratégia alapján a fegyveres erők hozzájárulnak Franciaország befolyásának erősítéséhez a hagyományos erők áttelepítésével és alkalmazásával.

A 2015. januári merényleteket követően a köztársasági elnök válaszul rögtön elrendelte a Vigipirate elnevezésű terrorellenes készségi terv legmagasabb szintre emelését. Ennek a következménye lett, hogy a lakosság és a honi területvédelmi feladatokban közel 10 ezer főnyi mobilizálható katonai állomány egy hónapig a belbiztonsági erőkkel kiegészülve teljesített szolgálatot. Ez a művelet jelenleg Sentinelle (Őrszem) néven működik,⁵ és hosszú távon átlagosan 7 ezer fő szárazföldi katonát is mozgósíthat.

Franciaország a professzionalizáció fejlesztése mellett fontos és kiemelkedő szerepet tulajdonít a nukleáris képességek szinten tartásának, mivel azt az elrettentés meghatározó eszközeként és biztonságának garanciájaként is értékeli.

A nukleáris elrettentés a védelmi modernizáció során is kulcsfontosságú maradt, pedig évente 3,5 milliárd eurós költséggel jár. A nukleáris csapásmérő erők jelentette reagálási képesség képezi Franciaország függetlenségének és biztonságának végső eszközét, stratégiai önállóságát. Megítélésük szerint ez egyúttal a nemzet túlélésének alapgaranciája. Ennek érdekében az atomtűz erő megfelelő szinten tartása ma is kiemelt célt és feladatot jelent, ami hozzájárul Európa biztonságához és a világban kialakult egyensúly fenntartásához. A francia politikai vezetők nyilatkozataikban gyakran hivatkoznak a de Gaulle-i örökségre, amelynek érvényességét ma sem kérdőjelezzük meg nukleáris vonatkozásban, bár a nemzetközi környezet átalakulása az atomtűz erő szerepének az új viszonyokhoz történő rugalmas adaptálását követelte meg.

⁵ A művelet weboldalát lásd: www.defense.gouv.fr/operations/operations/france/operation-sentinelle

François Hollande 2015. február 19-én az istres-i légibázison első ízben árult el részleteket a francia nukleáris arzenálról.⁶ Erről a témáról hagyományosan csak a francia köztársasági elnökök valamelyik nukleáris katonai támaszponton elmondott beszédéből értesül a nyilvánosság. Hollande a transzparencia jegyében kinyilvánította, hogy Franciaország háromszáz atomrobbanófejjel, három, egyenként tizenhat darabos, tengeralattjáróra szerelt rakétakészlettel és ötvennegy ASMP-A⁷ rakétával (Missile nucléaire air-sol moyenne portée améliorée) rendelkezik, amelyeket Rafale vagy Mirage típusú repülőgépekről indíthatnak. A nukleáris fegyverzetet illetően több kérdés is felmerül, amelyre jellegénél fogva bizonytalan a válasz. A stockholmi SIPRI⁸ Nemzetközi Békakutató Intézet szerint Franciaország kétszázkilencven telepített atomrobbanófejet birtokol, de kérdés, hogy hol van a hiányzó tíz, és milyen rombolóképességet produkál.

Mindazonáltal Franciaország aktívan részt vállal a nukleáris leszerelésben; beszüntette kísérleti atomrobbantásait, atomfegyvereinek, illetve azok szállítóeszközeinek számát egyharmadával csökkentette, elsők között írta alá az atomkísérletek teljes körű betiltásáról szóló egyezményt (Comprehensive Test Ban Treaty)⁹ 1996. szeptember 24-én New Yorkban, és szorosan együttműködik az atomhatalmakkal az atomsorompó-egyezmény akciótervének folytatása érdekében. Az 1996 óta befagyasztott kísérleti atomrobbantások helyett ma már a laboratóriumi szimulációkat preferálja, bezárták a marcoule-i, továbbá a pirrelatte-i plutónium- és urándúsító üzemeket, a Francia Polinéziában üzemelő kísérleti telepet, modernizálták a nukleáris erőket, megerősítve az alkalmazás szigorúan legszükségesebb szinten tartását a politikai-stratégiai kontextus figyelembevételével. Az atoműtőerő-képesség a lehetőségekhez mérten legalacsonyabb fokú meghatározását pedig a biztonság faktorai befolyásolják.

A fegyveres beavatkozáshoz sorolható a Franciaország határain kívül végrehajtott valamennyi katonai művelet. A külső beavatkozások célja általában a külföldön tartózkodó francia állampolgárok védelme, kimenekítése, valamint Franciaország, illetve a szövetséges országok stratégiai és biztonsági érdekeinek megvédése.

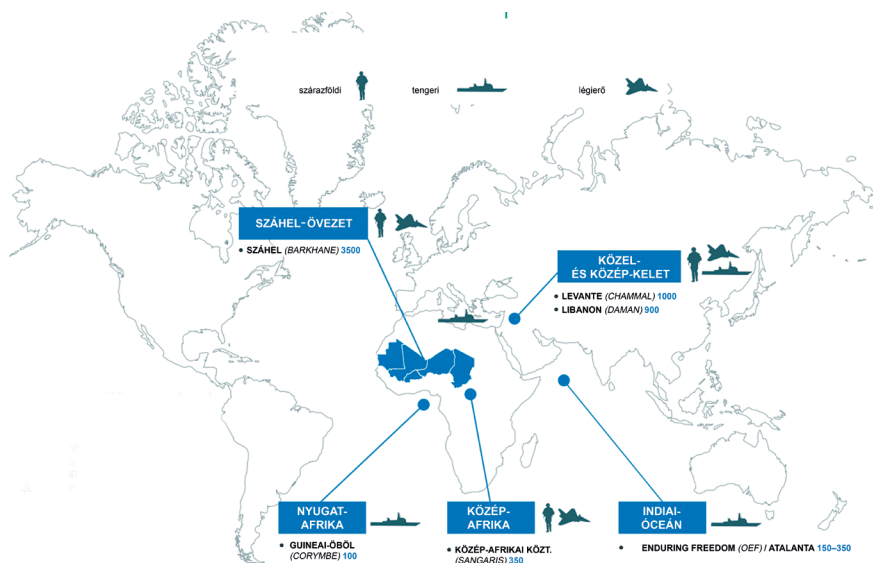
Az erők alkalmazását honi területtől távol mindig az adott helyzet befolyásolja, amelyhez különlegesen kiképzett, egymást jól kiegészítő és megfelelő szállítóeszközökkel felszerelt alakulatokra van szükség, amelyek állomáshelyüktől távol eső műveletekben is megállják helyüket. A parancsnoki vezetési rendszer megfelelő megszervezéséhez azonban a támogató képességek sem nélkülözhetők.

⁶ Forrás: François Hollande: «Le temps de la dissuasion nucléaire n'est pas dépassé» (2015).

⁷ Megnövelt közepes hatótávolságú levegő-föld rakéta.

⁸ Forrás: www.sipri.org

⁹ Forrás: www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/comprehensive-nuclear-test-ban-treaty-ctbt

1. ábra

Franciaország szerepvállalása külföldi békeműveletekben

Forrás: Chiffres clés 2016

Franciaország a kialakult nemzetközi, katonai, gazdasági és politikai helyzetet előzőleg önállóan is megítéli egy-egy beavatkozás előtt, ugyanis csak így garantálható, hogy a nemzeti érdekek ne sérüljenek. Amennyiben francia fegyveres erőt alkalmaznak koalíciós, többnemzeti keretben, úgy a kötelék vezetését, irányítását úgy szervezik meg, hogy a vezérkari főnök ellenőrizni tudja a francia alakulatok nemzeti akarattal összhangban történő felhasználását.

Megtartva általában a francia alakulatok feletti műveleti vezetést, a vezérkar főnöke pontosan meghatározott keretek között (művelet, tér, idő) átengedheti a műveleti vezetést a többnemzeti hadműveletet irányító parancsnoknak.

Az ilyen típusú beavatkozások a francia elgondolás alapján az erőszakos cselekmények terjedésének megelőzéséből, megakadályozásából és kézben tartásából tevődnek össze. Ez akkor valósítható meg, ha a művelethez folyamatosan rendelkezésre áll a politikai támogatás, amely diplomáciai és humanitárius tevékenységgel egészül ki, és a megvalósítandó politikai és katonai célok függvényében a megfelelő erőket vetik be. Az ellenségnek lehetőséget kell hagyni a harc feladására, majd a konfliktus megoldását követően be kell vonni a rendezés folyamatába és a béke megerősítésébe.

A haderő összhaderőnemi szintű alkalmazásának elveit és módszereit külön doktrína határozza meg, melyben rögzítik azokat a legfontosabb elveket és célokat, amelyeknek a kötelékek alkalmazása és tevékenysége során teljesülniük kell.

Ilyen a *stratégiai megelőzés*, amelynek célja azon körülmények felismerése és elemzése, amelyek valamilyen fenyegetést vagy veszélyt jelentenek, illetve a szükséges intézkedések megtétele a válságnak még a lehető legalacsonyabb fokán. Alapját elsősorban az elemzőképesség képezi, megvalósulását a nemzeti felderítés eredményei, a szövetségi rendszerek és a külföldön állomásoztatott erők biztosítják.

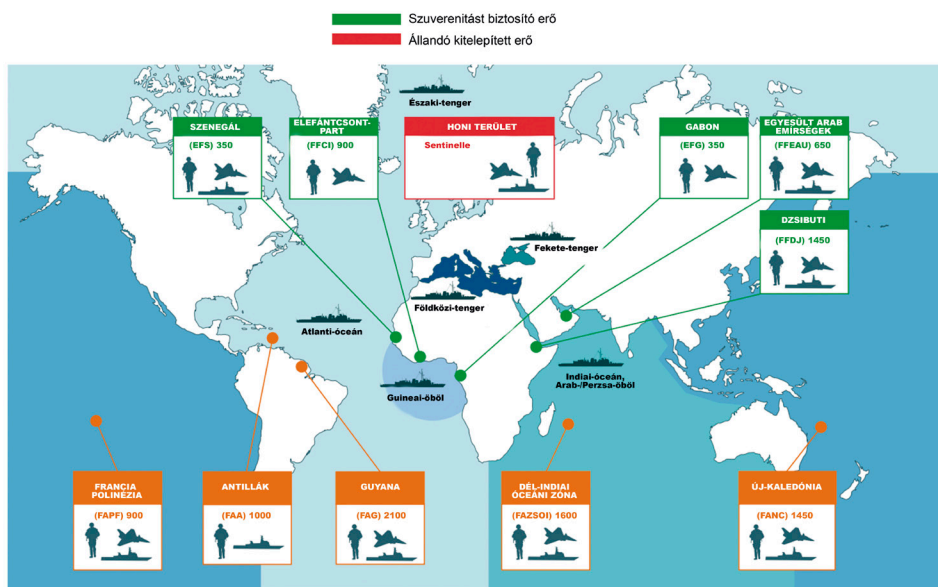
A *célok következetessége* azt jelenti, hogy az erők alkalmazására akkor kerülhessen sor, ha a politikai és a katonai célok összhangban vannak a diplomáciai, gazdasági és humanitárius akciókkal. Az előírások alapján egy válságba beavatkozó katonai erő nagyságát oly módon kell meghatározni, hogy az a győzelem lehetőségének biztosítása mellett kellő erőfölényben legyen, de arra is ügyelni kell, hogy elkerüljék az erőszak fokozódását a harcoló felek között. Az alakulatok alkalmazkodóképességének hatékony érvényesüléséhez szükséges továbbá a kiküldött erők cselekvési szabadságának és biztonságának szavatolása is.

Többnemzeti hadműveletben való részvétel esetén Franciaországnak képesnek kell lennie a hadművelati irányításra. Ez azt jelenti, hogy – a nemzetközi törzson belül – nagy felelősséggel járó beosztások betöltését látják el francia tisztek, ezen felül – amennyiben Franciaország adja az adott művelethez a keretet – biztosítaniuk kell a szükséges szervezeti struktúrákat is.

A francia haderőt egy időben két vagy három különböző hadművelati területen tudják alkalmazni válságkezelésre a vezetési-irányítási és támogató eszközökkel együtt. Ez magában foglal különleges művelati erőket, kibervédelmi kapacitásokat, egy összhaderónemi dandár szintű, 6-7 ezer fős szárazföldi haderőt, egy fregattot bevetési és parancsnoki hajó-csoporttal, egy támadó atom-tengeralattjárót és tizenkét vadászrepülőgépet.

Az *erők szétbontakoztatásához* és támogatásához megfelelő harcászati mozgékony-ságra van szükség, hogy a támogatáshoz szükséges eszközökkel együtt végrehajtható legyen a távoli hadművelati területekre történő átszállítás és a csapatok mobilizálása, valamint a későbbi visszaszállításhoz szükséges manőverkapacitás. A támogatás a csapatok előre tervezett áttelepülésénél hosszabb időre is elegendő erő-eszköztartalékot igényel, az erők azonnali reagálású részének szállítását nemzeti szinten kell megoldani katonai légi szállítóeszközökkel, míg a fő erők átszállítására polgári vagy szövetséges eszközök is igénybe vehetők. A támogatásnak kezdetben lehetővé kell tennie az alakulatok egy-két hónapos helyszíni tartózkodását, amely idő alatt a hadművelati sajátosságokhoz igazodó utánpótlás megszervezése kezdődhet meg.

Békeműveletek

2. ábra

Állandó műveletekben részt vevő erők

Forrás: Chiffres clés 2016

A válságmegelőzés mint műveleti stratégiai alaprendeltetés a hagyományos erők alkalmazására épül, a regionális válságmegoldási képesség érvényre juttatásával. Célja, hogy megelőzze a közvetett, illetve közvetlen fenyegetéseket potenciálisan magukban hordozó helyzetek kialakulását, biztosítsa az erő alkalmazását és a konfliktusok, válságok minimális szinten tartását. A megelőzés komplex módon realizálódik diplomáciai, gazdasági, humanitárius, kulturális, katonai eszközök összehangolt igénybevételével, a felderítés és a meggyőzés alkalmazásával.

A fenyegetések országhatárokon átnyúló jellege miatt a válságmegelőzés feladatai előtérbe kerültek. E téren elsősorban hatékony és erős védelmi diplomácia szükséges az Európát, illetve Franciaországot közvetlenül vagy közvetetten érintő válságok megelőzése és kezelése érdekében. Az ország védelmi diplomáciája gyakran a nem kormányzati szereplők bevonásával aktív szerepet játszik a nemzetközi fegyverzet-ellenőrzésben is, és amennyiben szükséges, kész összehangolt politikai-jogi eszközöket szorgalmazni az együttműködés eléréseért. Franciaország az ENSZ BT felhatalmazásán és az államközi együttműködésen alapuló jogok tiszteletben tartását meghatározónak tartja a nemzetközi legitimitáció elve alapján.

Az elmúlt időszak terrorista cselekményei tükrében a felderítés prioritása különösen előtérbe került. Ez abban is megnyilvánult, hogy a köztársasági elnök nemzeti koordinátort nevezett ki közvetlen alárendeltségben erre a területre. Jelentősen megemelték a személyi állomány létszámát, és korszerű technikai eszközökkel szerelték fel. Terveik szerint 2019-ig

rendszerbe áll a MUSIS (Multinational Space-based Imaging System for Surveillance, Reconnaissance and Observation) többnemzeti műholdas katonai felderítő és megfigyelő rendszer optikai műholdas eleme, amely igen nagy felbontású képalkotásra képes, megnövelt átrepülési idővel. A katonai felderítő pilóta nélküli eszközök modernizációját nélkülözhetetlennek tartják a sikeres katonai műveletek végrehajtásához.

A felderítéshez szorosan kapcsolódik a *kibervédelmi képességek* megerősítése, amelyeknek szintén kiemelt szerepet szánnak. Franciaország igyekszik ezen a téren olyan saját biztonsági rendszereket gyártani, amelyek fokozzák a kibertámadások elleni védelmet. Ennek rendkívüli fontosságát hangsúlyozva 2014-ben a honvédelmi miniszter javaslatára Kibervédelmi Kiválósági Központot állítottak fel Bretagne-ban.¹⁰

Mivel a haderőnemek között aránytalanságok, képesség- és eszközhiány léphet fel ezen a területen, így nemzeti koordinátor felügyeletével zajlik az eszközök megosztása.

A védelmi modernizáció egyik fő pillére az új *haderőmodell* lett, amely új célokat fogalmazott meg 2025-ig. A megszorítások miatt a kölcsönösség elve alapján NATO és EU szövetségi keretben az erők és eszközök megosztására, koncentrációjára helyeződött a hangsúly.

A merényletek utáni intézkedéseket megfelelő pénzügyi háttérrel kellett megalapozni. A katonai tervezési költségvetési törvény kiigazítását a 2015-ben elfogadott törvény írta elő a 2015-től 2019-ig terjedő időszakra. Négy év viszonylatában a 2013-ban elfogadott katonai tervezési törvényhez képest a pénzügyi kereteket 3,8 milliárd euróval egészítették ki, így a módosított törvény alapján 2014–2019 között a védelmi szektor összességében 162,4 milliárd euró költségvetéssel rendelkezhet.

Fontos volt annak a Fehér könyvben meghatározott védelmi célkitűzésnek a teljesítése is, amely szerint a francia haderő képes kell hogy legyen elsőként beavatkozni hadművelleti területen, beleértve a tervezési, előkészítési, vezetés-irányítási és végrehajtási képességeket. Eszerint a haderőnek képesnek kell lennie egyszerre három művelési területen válságkezelési műveletet végrehajtani max. 7 ezer fővel és az őket támogató légi tengeri eszközökkel.

Ennek megfelelően 2016-tól 77 ezer főre emelkedett a Szárazföldi Művelési Erők létszáma, valamint 1000–1000 fővel növekedett a felderítőszolgálatok és a Kibervédelmi Központ állománya is. A szervezeti struktúra átalakítása során a vezérkaron belül összhaderőnemi kibervédelmi művelési törzset és tartalékos parancsnokságot állítottak fel.

Ugyanakkor a Fehér könyv jelentős létszámcsökkentést írt elő a fegyveres erők viszonylatában, hiszen összesen 33 675 beosztás megszüntetését tervezték 2019-ig, amelyből 2015-ben 18 500 fő mégis maradhatott a haderő hadművelési képességeinek megőrzése érdekében. Ehhez forrásként a törvény még 2,8 milliárd eurót rendelt a működési költségekre.

A merényletekre válaszul a köztársasági elnök 2016. november 16-án a Kongresszus, azaz a Nemzetgyűlés és a Szenátus összevont ülése előtt jelentette be a haderő létszámcsökkentésének felfüggesztését 2019-ig.

¹⁰ Le pôle d'excellence cyber inauguré ses locaux (2016).

2. táblázat
A haderő létszáma 2015-ben

	Katona	Polgári	Összlétszám
Szárazföldi	108 449	0	108 449
Légielő	42 607	0	42 607
Haditengerészet	36 331	0	36 331
Teljes létszám	202 964	60 386	263 350

Forrás: Chiffres clés 2016. 3.2. La répartition des effectifs en 2015 par catégorie de personnel

A francia védelmi stratégia egyik fő célkitűzése az Európai Unió védelmének lendületbe hozása, ez azonban a tagállamok pénzügyi helyzeténél fogva mindig nehézségekbe ütközött. A francia Fehér könyv javaslatot tett egy *Európai védelmi és biztonsági fehér könyv* megjelentetésére. A cél az EU-műveletek során tapasztalható hiányosságok csökkentése, hatékony képességmegosztásra való törekvés, valamint nem utolsósorban az európai védelmi ipar fellendítése volt. Ez a javaslat tulajdonképpen már megvalósult, hiszen 2016-ban elkészült az új uniós globális kül- és biztonságpolitikai stratégia.

Franciaország az euroatlanti védelmi szervezetekben az európai védelmi képességek és az Európai Unió védelempolitikájának megerősítését szorgalmazta folyamatosan már eddig is. A brexitet követően a francia és a német vezetés elszántnak mutatkozott az európai védelmi törekvések ismételt beindítására.

A 2016. szeptemberi, Pozsonyban megrendezett európai uniós csúcstra a francia és a német védelmi miniszterek már javaslatcsomaggal érkeztek. Eszerint a menhelyek és a migrációs nyomás hatására meggyengült biztonsági környezet miatt szükség van a tagállamok közötti fokozott védelmi kooperációra, a Globális Európai Külpolitikai és Biztonsági Stratégiát pedig rövid távon akciótervekben célszerű megvalósítani, különös tekintettel a lisszaboni szerződés által létrehozott állandó strukturált együttműködésre.

Egyetértettek az Európa Hadtest megerősítésének szükségességében, amely harcászati szintű képességekkel, mentorálással, stratégiai tanácsadással, mobil vezetés-irányító rendszerekkel támogatná az EU-, illetve szükség esetén a NATO-műveletek tervezését és végrehajtását. Kezdeményezték többek között egy európai egészségügyi parancsnokság és egy európai logisztikai szállítási központ felállítását az EU-tagállamok számára, és felajánlottak a közös műholdas megfigyelő rendszerhez való szélesebb hozzáférést az európai határok megvédése érdekében. A tisztképzés területén fejleszteni kívánják az európai tiszti szellem kohézióját, közös tisztképzési kurzusok kibővítésével.

A francia védelmi stratégia

A francia védelmi stratégiai dokumentumok kiemelik, hogy a NATO fontos színteret nyújt Franciaország számára érdekei érvényesítéséhez, ráadásul, mivel az egyik legjelentősebb hozzájáruló országa a szövetségnek mind költségvetési, mind katonai műveleti szempontból, egyre inkább erősíti is a pozícióit. A NATO Norfolk-i Transzformációs Parancsnokságának élére már a harmadik francia parancsnokot nevezték ki az integrált szervezetekhez való

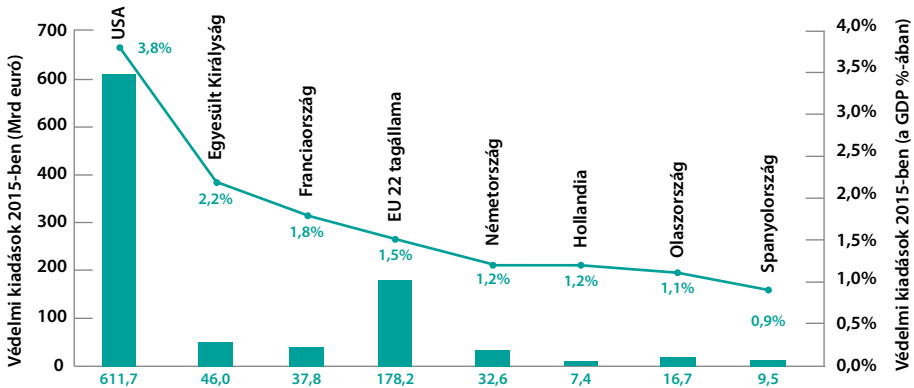
visszatérés (2009) óta, és figyelemre méltó, hogy a NATO védelmi befektetésekért felelős főtítkárhelyettese is francia.

2017-ben az ország 300 fős kontingenssel vesz részt Észtországban a megerősített jelenléti erők részeként, ezenkívül a Száhel-övezeti és a levantei műveletek révén erősíti Európa és a szövetség globális biztonságát.

Franciaország a 2016 őszen a NATO keretében elindított Sea Guardian elnevezésű földközi-tengeri terrorizmus elleni biztonsági műveletben is bizonyította szakmai tapasztalatait a francia haditengerészeti csapatok részvételével. A Guépratte francia könnyűfregatt több hétig biztosította olasz és spanyol hajókkal a tengeri útvonalak biztonságát a nyugati térségben.

A katonai tervezési törvény

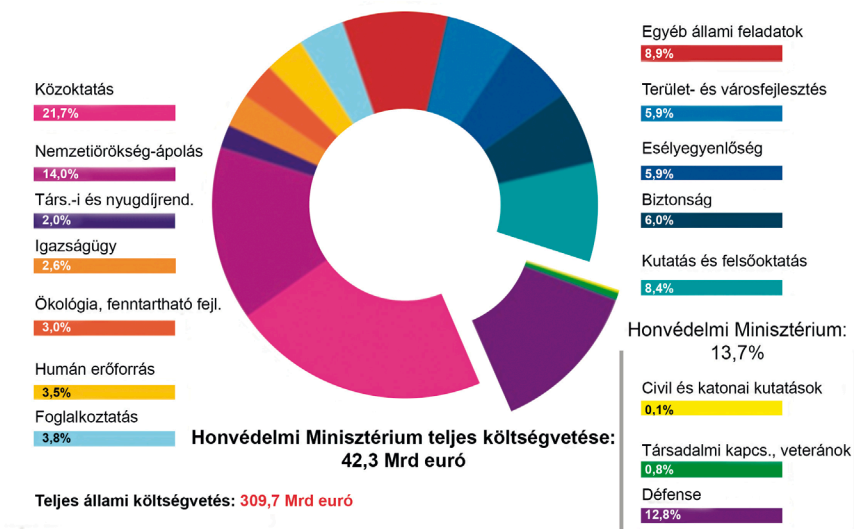
A katonai tervezési törvény 2014–2019-re vonatkozóan az első lépés az új „Haderő-modell 2025” terv megvalósítása felé. A franciák 2016-ban a GDP 1,79%-át fordították védelmi kiadásokra, amellyel Franciaország a 7. helyet foglalja el a NATO-tagállamok sorában, és célja a 2% elérése 2025-ig.

3. ábra

A védelmi kiadások összehasonlítása (2015)

Forrás: Chiffres clés 2016

4. ábra

A honvédelmi tárca részesedésének aránya az állami költségvetésből (2016)

Forrás: Chiffres clés 2016

3. táblázat

Védelmi költségvetés (2016)

Stratégiai területek	2016. évi költségvetés (Mrd euró), nyugdíjak nélkül
Bértömeg	11,3
Hadműveletek	1,2
Működési költség	2,4
Külföldi műveletek	0,3
Egyéb fegyveres műveletek	1,2
Nukleáris elrettentés	3,6
Járulékos felszerelések	0,9
Fegyverprogramok	0,1
Fenntartási költségek	3,4
Személyi költségek	0,2
Védelmi infrastruktúrák	1,1
Nagyberuházások	5,6
Felkészítés-előkészítés	0,5
Felderítés	0,2
Teljes védelmi költségvetés	32,1

Forrás: Chiffres clés 2016

Nukleáris elrettentés két komponenssel

Ez a terület továbbra is a védelmi stratégia alapeleme, a nemzetközi stabilitás fontos tényezője, Franciaország létérdekeinek fenyegetése elleni végső garancia maradt, továbbra is a tömegpusztító fegyverekkel rendelkező regionális hatalmakra történő nyomás eszköze a ballisztikus, nukleáris, biológiai és vegyi fegyverek proliferációja ellen.

A francia nukleáris erő két egymást kiegészítő összetevőre épül.

*Az óceáni komponens*t a csapásmérő atommeghajtású rakétahordozó tengeralattjárók képezik, melyek biztosítják az elrettentés állandóságát. Egy rakétahordozó tengeralattjáró az év minden napján harckészültségben van, és bármikor alkalmazható, ha a köztársasági elnök ezt elrendeli. Még ebben a ciklusban megkezdődnek a harmadik generációs atommeghajtású rakétahordozó tengeralattjáró és az M51 rakéta további fejlesztési munkálatai.

A légi szállítású komponens kötelékében az atomrobbanófejes rakétákkal felszerelt repülőgépek biztosítják a rugalmasságot és alkalmazkodóképességet.

Franciaországban megkezdődik az ASMP-A rakéta felújítása, továbbá megkezdtek a Rafale-repülőgépek szállítását is a második nukleáris légi csoport átalakításához. A C135 típusú utántöltő repülőgépek felújítása a haderő modernizálása jegyében 2014-ben elkezdődött. Ez annál is inkább időszerű volt, mivel ezek a gépek több mint ötven éve vannak rendszerben. A vezetés-irányítási képességek növelése érdekében modernizálják a nukleáris híradó- és kommunikációs hálózatokat, valamint az ehhez szükséges infrastruktúrát is.

Felderítő rendszerek

A MUSIS-program keretében a katonai műholdas felderítő és megfigyelő rendszerek optikai komponensének (CSO) fejlesztési programja folyamatban van.

A komponens mellett 110 darab MALE típusú, közepes repülési magasságú, felderítő, pilóta nélküli repülő eszköz beszerzését tervezik 2019-ig az amerikai Reaper-drónok mellé, amelyeket főleg a Száhel-övezeti bevetéseknél alkalmaztak. Ezenkívül fontos a CERES (Capacité d'écoute et de renseignement électromagnétique spatiale) műholdas elektromágneses elfogó és felderítőképeség elnevezésű program befejezése a ciklus végéig.

A haditengerészet műveleteiben is ígéretesnek bizonyult a harcászati drónok alkalmazása, így tovább folynak a tengeri platformokra integrált változatok tesztelési folyamatai a közepes méretű fregattok esetében.

Különleges erők

A különleges erők szerepe a közelmúlt műveleteiben meghatározónak bizonyult a hagyományos erők mellett, ezért állományuk létszámát a törvény ezer fővel megemelte, és alkalmazásukhoz egy támogatócsoportot is létrehozta. A haderőfejlesztési program a fegyverzetkorszerűsítés mellett a csapatok felszerelésének javítását is megcélozza, ennek keretében a MELCHIOR védett híradórendszerek program realizálása, valamint nagy hatékonyságú éjjellátó távcsövek beszerzése szerepel a kiemelt célok között.

Szárazföldi csapatok

A szárazföldi csapatok modernizációja alapvető fontosságú, hiszen ezek létszáma a legmagasabb. Az új biztonsági környezethez új szervezetet és vezetési struktúrát alakítanak ki a haderőn belül. Szervezeti felépítésben két magas készenléti fokú dandár, két kétéltű dandár és két könnyűdandár mellett egy légi műveleti dandárral számolnak, amelyek mellett 2025-ig 200 nehéz harckocsi, 2700 többfunkciós harcjármű, 147 felderítő és támadó helikopter, 115 manőverező helikopter, legalább 30 harcászati pilóta nélküli repülőeszköz áll hadrendbe.

A fejlesztés eredményeként felállítanak egy összefegyvernemi kiképzési és felkészítési parancsnokságot a hadműveleti képzési igények koordinációja céljából, és folytatódik a SCORPION elnevezésű program, amelyet 2014 decemberében jelentett be Jean-Yves le Drian, akkori védelmi miniszter. A program keretében két fő területen modernizálják a Harcászati Összefegyvernemi Harccsoportok felszerelését: a Griffon típusú többfunkciós páncélozott harckocsik és a Jaguar típusú páncélozott felderítő harcjárművek vonatkozásában. Ez a program magában foglalja a korábbi Leclerc harckocsik felújítását, valamint harcászati hálózatintegrációt (C2 rendszer = Command and Control) céloz meg a terepen.

2017-től megkezdődik az első százezer darab AIF¹¹ egyéni gépkarabély szállítása a FAMAS típusú gépkarabély kiváltására. Érdekessége, hogy ezt a fegyvert a német Heckler & Koch cég fogja gyártani, mivel a saint-étienne-i francia fegyvergyártó cég 2002-ben beszüntette tevékenységét.

2018-tól 200 Leclerc harckocsi felújítására és 2080 többfunkciós páncélozott harckocsi leszállítására is sor kerül.

Haditengerészet

A haditengerészet a nukleáris elrettentő erő egyik fő eleme. A tervezési törvény értelmében 2025-ig négy atommeghajtású tengeralattjáró, hat nukleáris támadó atom-tengeralattjáró, egy repülőgép-hordozó anyahajó, tizenöt első osztályú fregatt, hat felderítőfregatt fokozza a nukleáris tenger alatti, tengeri műveleti és part menti ellenőrző képességeket. A tengeri járőr feladatok ellátására két repülőgép felújítását tervezik, és a tengeri mentéshez támogatást nyújtó NFH 90 CAIMAN harci helikopterekből 27 darabot fognak szállítani.

Légierő

A modern francia légierő stratégiai irányvonalai a globális harcképességek megszilárdítására, a szervezeti struktúra racionalizálására, a többi haderőnemmel, a nemzeti és nemzetközi szereplőkkel való együttműködés fejlesztésére, és főként az állomány munka- és életkörülményeinek valorizálására összpontosulnak.

Ennek érdekében megújul és differenciáltabb lesz a vadászpilóták kiképzése, létrehoznak egy állandó és egy NATO-interoperábilis vezetés-irányítási központot is.

¹¹ Armement Individuel Futur.

2025-ig huszonhat új Rafale-vadászrepülőgépet állítanak rendszerbe, folytatódik a Mirage 2000D vadászgépek felújítása, az A400M típusú szállítógépek leszállítása pedig 2013-ban elkezdődött. A légi hadműveleti áttelepítőképeség hatékony növelésére tizenkét Airbus A330 MRTT (Multi Role Tanker Transport) légi utántöltő gépet állítanak hadrendbe.

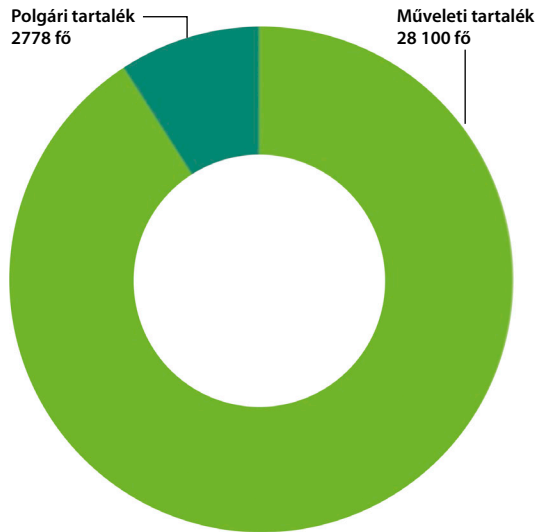
Tartalékos állomány

A katonai tartalékos állomány az új haderőmodell szerves része. Ennek egyik fő eleme a műveleti tartalékos állomány, akiket főként területvédelmi feladatokban alkalmaznak, de alkalmazhatók akár külföldi műveleti területen vagy súlyos válság esetén is. A műveleti tartalékosok olyan önkéntesek, akik minden esetben tartalékos szolgálati szerződést kötnek. A védelmi reform alapján 40 ezer főre emelkedik a létszámuk, és főként az aktív alakulatok képességeit kell erősíteniük. A katonai tartalékos állomány másik része a polgári tartalékos állományt foglalja magában.

Új elemként jelent meg, hogy a tartalékos állományhoz kapcsolódó feladatok összehangolását a Katonai Tartalékos Főtanács végzi, amely közvetlenül a védelmi miniszter alá tartozik. Mivel feladataik összhaderőnemi és interminisztériális jellegűek, ebben a társadalom minden szegmense képviselteti magát. Összesen 79 tagja van, akik évente üléseznek és tematikus bizottságokban dolgoznak. Munkarendjében javaslatokat, reflexiókat fogalmaznak meg, amelyeket éves jelentés formájában terjesztenek a védelmi miniszter elé.

A tartalékostoborzási rendszer célja olyan állampolgárok toborzása, akik hároméves viszonylatban legalább minimum egy hónapig vállalják a készenlétet, főként olyan kritikus területeken, mint a kibervédelem, a válság utáni újjáépítés, a gazdasági felderítés. A műveleti tartalékosokkal szemben a polgári tartalékosok nem kötnek szerződést a minisztériummal, de önkéntes alapon vállalják, hogy szakértelmükkel, tapasztalatukkal hozzájárulnak az ország védelméhez és biztonságához.

A Védelmi Minisztérium a toborzás kibővítésére törekszik, a civil társadalom minél szélesebb rétegeit megszólítva, a tartalékosok diverzitása fontos tényező a haderő és a társadalom közötti kapcsolatban, a toborzás során pedig természetesen nélkülözhetetlen elem a munkaadók tájékoztatása, bizalmuk elnyerése.

5. ábra

A tartalékos állomány összetétele (2015)

Forrás: Chiffres clés 2016

A francia védelmi ipar

A hadiipar erősítése jelentősen hozzájárul a stratégiai autonóm képességek megvalósításához, és természetesen jelentős gazdasági élénkítő hatással bír a mintegy négyezer haditechnikai vállalkozással, illetve beszállítóval.

A védelmi ipari projekteket a Védelmi Minisztériumban működő Fegyverzeti Főtanács koordinálja, hirdeti meg, illetve hajtja végre. A katonai tervezési törvény 2014–2019 értelmében a francia védelmi ipar hatéves időtartamban mintegy 17 milliárd euró állami támogatásra számíthat. Ez a haditechnikai modernizáció érinti szinte az összes haderónemi komponenst, ugyanakkor a pénzügyi megszorítások, az új nemzetközi piaci szereplők megjelenése és a verseny jelentősen befolyásolta a francia megrendelések számát. Ezért a releváns francia döntéshozók érdeklődése egyre inkább a nemzetközi civil együttműködésben folytatott projektek felé fordult.

A védelmi modernizáció során prioritást élveznek a védelmi kutatások és technológiai megoldások, amelyek az alábbi területekre koncentrálnak:

1. a nukleáris elrettentés komponenseinek továbbfejlesztése;
2. pilóta nélküli repülőgépek alkalmazása, rakétarendszerek megújítása, a jövő harci repülőeszközei koncepciójának kialakítása terén alapvetően francia–brit kooperációs keret preferálása;

3. moduláris tengeri, tenger alatti harcrendszerek hálózati megoldásai, tengerfelszíni hadihajók innovatív architektúrái;
4. harcjárművek, azok személyzete védettségének javítása, új lőszer-technológiák ki-fejlesztése;
5. kibervédelmi képességek hatékonyságának növelése;
6. kommunikációs, műholdas felderítő, rádiónavigációs rendszerek fejlesztési lehetőségei;
7. geofizikai környezet digitalizációja.

4. táblázat

Franciaország jelentős hadiipari szereplői

Hadiipari csoport	2014. évi össz-bevétel (M euró)	Össz-bevétel hadiipari aránya 2014-ben (%)	Össz-létszáma	Össz-bevétel-növekedés 2011–2014 (%)	Hadiipari bevétel-növekedés 2011–2014 (%)	Tevékenységi területek
AIRBUS GROUP	60 713	18%	138 622	24%	-7%	Katonai és polgári repülés, katonai és polgári helikopterek, drónrendszerek, katonai és civil műholdak, védelmi elektronika, kibervédelem.
DASSAULT-AVIATION	3680	27%	11 745	11%	11%	Légi járművek, harci repülő, pilóta nélküli rendszerek, tengeri felderítő- és járőr repülő, műholdas és pirotechnikai termékek.
DCNS	3066	99%	14 024	17%	17%	Tengerfelszíni hadihajók, tengeralattjárók, tengeralattjárók fegyverzete, fegyverrendszerek, vezetési rendszerek, tengeri drónintegráció, haditengerészeti támogatórendszerek, haditengerészeti és nukleáris energia.
MBDA	2400	100%	10 000	-20%	-20%	Levegő-föld rendszerek, levegő-levegő rakéták, irányított fegyverek, cirkálórakéták, hajók elleni rakéták, harc-kocsik elleni rakéták.
NEXTER	1048	100%	3324	23%	23%	Páncélozott és fegyverrendszerek, lőszer, mechanikus és hidraulikus rendszerek, elektronikus eszközök, légi-földi robotok (Nexter Robotics), páncélozott eszközök éjjellátó rendszerei (Optsys), ABV-rendszerek (NBC-Sys).
RENAULT TRUCKS DEFENSE	384	100%	1200	52%	52%	Kerekes harcjárművek, logisztikai és harci járművek, harcjárműlántalp, torony-fegyverrendszerek.

Hadiipari csoport	2014. évi össz-bevétel (M euró)	Össz-bevétel hadiipari aránya 2014-ben (%)	Össz-létszáma	Össz-bevétel-növekedés 2011–2014 (%)	Hadiipari bevétel-növekedés 2011–2014 (%)	Tevékenységi területek
SAFRAN	15 044	20%	68 945	29%	29%	Hajtómotor, hadihajó és rakétameghajtású hadihajórendszerek, eszközök, navigáció, elektronika, kritikus szoftverek, védett drónrendszerek.
THALES	12 974	52%	60 781	0%	-11%	Hadihajóeszközök, rendszerek, szenzorok, kommunikációs rendszerek, fegyverrendszerek és lőszer, szimulációs rendszerek, üreszközök.

Forrás: Direction générale de l'armement 2015

Macron konfliktusa a vezérkarral

A 2017-es elnökválasztáson nyertes Emmanuel Macron közpénzügyi minisztere, Gérald Darmani a *Le Parisien* lapnak adott interjújában¹² jelentette be, hogy a Parlament által már megszavazott 2017-es védelmi költségvetést az előírt keretek között kell tartani, ami 850 millió euró elvonást jelent a haderő számára a hátralévő öt hónapra. Tehát a védelmi tárcának saját erőforrásokból kell kigazdálkodnia a külföldi műveletek költségeit, amelyeket addig központi forrásokból fedeztek, megosztva a minisztériumok között.

Ez a hír sokkhatásként érte Pierre de Villiers tábornokot, a francia vezérkar főnökét, ráadásul a hír pár nappal a nemzeti ünnep előtt érkezett, ami egyúttal a katonai díszfelvonulás napja a Champs-Élysées-n. A választási kampányban tett ígéretek szerint ugyanis a honvédelemre fordított költségvetés nemhogy csökken, de 2025-ig eléri a GDP 2%-át. A felháborodott vezérkari főnök, De Villiers tábornok 2017. július 12-én a Védelmi Tanácsnak a köztársasági elnök jelenlétében megtartott ülésén, majd a Nemzetgyűlés Nemzetvédelmi Bizottsága előtt is erőteljesen kifejezte ellenérzéseit az intézkedéssel kapcsolatban. Az amúgy zárt körű meghallgatásról kiszivárgott hírek szerint a haderő szókimondó stílusáról ismert, rendkívül tekintélyes katonai vezetője nyers őszinteséggel közölte véleményét, amelyet a képviselők többsége tapssal támogatott.

A nemzeti ünnep előestéjén az Hôtel de Brienne (Honvédelmi Minisztérium) épületében a hagyományoknak megfelelően a katonai és civil állomány előtt tartott beszédében az elnök az éles hangú kritikára válaszul hangsúlyozta, hogy a problémákat nem méltó dolog kitergetni, és határozott hangon figyelmeztette a katonákat a kötelességtudatra és a fegyelemre, valamint kiemelte, hogy ő a haderő főparancsnoka. Bár név nélkül, de nyílt célzásokat tett a vezérkar főnökének számára elfogadhatatlan viselkedésére.¹³

A konfliktus végül a tábornok lemondásához vezetett. Ilyen lépésre eddig nem volt példa az Ötödik Köztársaság történetében. De Villiers Facebook-oldalán nyílt levélben óva

¹² PELLOLI 2017.

¹³ Discours d'Emmanuel Macron à l'hôtel de Brienne 2017.

intett az elvakultságtól, és kiállt a bizalom mint alapérték mellett.¹⁴ A konfliktus széles körű vitát gerjesztett, ami nagyon megosztotta a társadalmat. Politikusok, katonák és civilek fejezték ki szimpátiájukat De Villiers iránt, és támadták az államfőt, amiért így kezelte köztisztviselőiben álló parancsnokát.

A bemutatott eset ellenére a francia politikai és katonai vezetés számára különösen fontos a francia cselekvési önállóság fenntartása, a katonai védelmi képességek fejlesztése és a költségvetési megszorítások közötti egyensúly fenntartása.

Franciaország a haderő folyamatos korszerűsítésével és a technikai eszközök modernizálásával Európa egyik legerősebb és legütőképesebb fegyveres erejével rendelkezik, amelyet a NATO-elvű alkalmazások és eljárások adaptálása jellemez.

Felhasznált irodalom

Chiffres clés 2016 = Les chiffres clés de la défense. Édition 2016 (2016). Paris, Ministère de la Défense.

Forrás: www.defense.gouv.fr/actualites/articles/chiffres-cles-de-la-defense-2016 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

Direction générale de l'armement (2015): *Calepin 2015. Des entreprises internationales de défense.*

Paris, DGA–FRS. Elérhető: <https://theatrum-belli.com/calepin-2015-des-entreprises-internationales-de-defense> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

Discours d'Emmanuel Macron à l'hôtel de Brienne (2017). *Élysée.fr*, 2017. 07. 19. Elérhető: www.elysee.fr/declarations/article/discours-d-emmanuel-macron-a-l-hotel-de-brienne (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

François Hollande: «Le temps de la dissuasion nucléaire n'est pas dépassé» (2015). *Le Monde*, 2015. 02. 20. Elérhető: www.lemonde.fr/politique/article/2015/02/20/francois-hollande-le-temps-de-la-dissuasion-nucleaire-n-est-pas-depasse_4580472_823448.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

Le pôle d'excellence cyber inauguré ses locaux (2016). *Bretagne.bzh*, 2016. 12. 12. Elérhető: www.bretagne.bzh/jcms/prod_380226/fr/le-pole-d-excellence-cyber-inaugure-ses-locaux (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

Livre blanc = Livre blanc. Défense et sécurité nationale (2013). Paris, Direction de l'information légale et administrative.

Loi n° 2010-241 du 10 mars 2010 = Loi n° 2010-241 du 10 mars 2010 relative au service civique Article L114-3 du code du service national. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000021954325&categorieLien=id (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

Loi no. 2015-917 du 28 juillet 2015 = Loi no. 2015-917 du 28 juillet 2015 actualisant la programmation militaire pour les années 2015 à 2019 et portant diverses dispositions concernant la défense. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030943133&categorieLien=id (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

PELLOLI, Matthieu (2017): Le plan du gouvernement pour économiser 4,5 milliards d'euros. *Le Parisien*, 2017. 07. 10. Elérhető: www.leparisien.fr/economie/le-plan-du-gouvernement-pour-economiser-4-5-milliards-d-euros-10-07-2017-7124781.php (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)

¹⁴ Forrás: www.facebook.com/notes/chef-d%C3%A9tat-major-des-arm%C3%A9es/confiance/1548451188570705

Vákát oldal

A francia migrációs politika irányvonalai

Vajkai Edina

A történelmi múlt és az aktuális helyzet

Franciaország történelmi múltja és földrajzi érintettsége miatt is fokozottan ki van téve a migrációs folyamatoknak, sokkal inkább cél-, mintsem tranzitországgként tartjuk számon. Volt gyarmattartó országgént az egykori gyarmatok függetlenedése után is aktív kapcsolatot tart fent ezekkel az országokkal. Rengeteg francia polgár vállalt munkát például Marokkóban és Tunéziában, és számos volt gyarmati ország állampolgára keresett boldogulást az anyaországban, nem beszélve a francia vállalatok „kitelepüléséről”.

1. táblázat

*Franciaország egykori gyarmatai
és a Frankofónia Nemzetközi Szövetségéhez történő csatlakozásuk dátuma*

Kontinens	Korábbi név	Jelenlegi név	Függetlenség kivívásának éve	OIF-csatlakozás éve
Afrika	Francia Kamerun (gyámsági terület)	Kamerun	1960	1975
Afrika	Francia Togo (gyámsági terület)	Togo	1960	1970
Afrika	Francia Egyenlítői Afrika	Csád	1960	1970
Afrika	Francia Egyenlítői Afrika	Gabon	1960	1970
Afrika	(Közép-Kongó)	Kongói Köztársaság	1960	1977
Afrika	(Ubangi Shari)	Közép-Afrikai Köztársaság	1958	1973
Afrika	Francia Marokkó (protektorátus)	Marokkó	1956	1981
Afrika	Francia Szomáliföld	Dzsibuti	1977	1977
Afrika	Francia Tunézia	Tunézia	1956	1970
Afrika	Francia Nyugat-Afrika	Benin	1960	1970
Afrika	Francia-Guinea	Guinea	1958	1981
Afrika	Francia-Szudán	Mali	1960	1970
Afrika	Francia-Szudán	Elefántcsontpart	1960	1970
Afrika	Francia-Szudán	Mauritánia	1960	1980
Afrika	Niger	Burkina Faso	1960	1970
Afrika	Niger	Niger	1960	1970
Afrika	Niger	Szenegál	1960	1970
Afrika	Madagaszkár és függőségei	Comore-szigetek	1975	1977
Afrika	Algéria	Algéria	1962	–

Kontinens	Korábbi név	Jelenlegi név	Függetlenség kivívásának éve	OIF-csatlakozás éve
Ázsia	Francia Indokína	Vietnám	1945	1970
Ázsia	Francia Indokína	Laosz	1949	1972
Ázsia	Francia Indokína	Kambodzsa	1953	1991

Forrás: La France face à la décolonisation de 1945 à 1962, valamint Statut et dates d'adhésion des états et des gouvernements

A többnyire afrikai volt gyarmatok és Franciaország közötti jelenleg is szoros kapcsolatot a közös történelmi múlt, az ebből fakadó kulturális hasonlóságok, illetve az esetek többségében a nyelvi kapcsolódás is elősegítik. Az 1970-ben még „Agence de coopération culturelle et technique” (Kulturális és Technikai Együttműködés Szervezete) néven létrehozott, jelenleg a Frankofónia Nemzetközi Szövetsége néven működő szervezet célja, hogy segítse a részes államok demokratikus működését, a konfliktusok megelőzését és békés rendezését, az emberi jogok tiszteletben tartását, az országok közötti gazdasági kapcsolat élénkítését, és legfőképpen hozzájáruljon a kultúrák és civilizációk közötti párbeszéd előmozdításához, valamint az oktatás és képzés színvonalasabbá tételéhez.¹ Világszerte több mint 274 millió franciául beszélő embert tartanak számon, és maga a szervezet jelenleg 54 teljes jogú, 4 társszorgalmazó és 26 megfigyelő országot számlál.²

A volt gyarmati országok és Franciaország közötti együttműködés azonban nemcsak ezekben a hivatalos kapcsolatokban érhető tetten, hiszen a még mindig rendkívül erős kötődés nagyon jól megmutatkozik a migrációs csatornák vizsgálata során is.

Mit mutatnak az adatok 2017-ben?

2014-ben Franciaország lakossága elérte a 65,8 millió főt, közülük 7,6 millióan születtek külföldön, ami a lakosság 11,6%-át jelenti. Az 58,2 millió Franciaországban született személy közül 57,6 millióan rendelkeznek francia állampolgársággal (idesorolják a francia mellett egy másik ország állampolgárságával is rendelkező kettős állampolgárokat), 600 ezren külföldiek.³ Ez utóbbiak esetében az érintettek 80%-a olyan 14 éven aluli, külföldi szülők gyermekeként Franciaországban született személy, akik legkésőbb a nagykorúság elérésekor

¹ Forrás: *La Francophonie*. A frankofónia kérdéskörét e kötetben részleteiben tárgyalja Robák Ferenc írása.

² *Liste des 84 États et gouvernements membres de plein droit, membres associés et observateurs de l'Organisation internationale de la Francophonie* (2016). A frankofónia kérdéskörét e kötetben részleteiben tárgyalja Robák Ferenc írása.

³ A francia terminológiában el kell különítenünk a bevándorló és a külföldi kifejezéseket. A francia statisztikai hivatal (INSÉE – Institut national de la statistique et des études économiques) meghatározása szerint külföldi minden olyan személy, aki Franciaországban tartózkodik, de nem rendelkezik francia állampolgársággal, vagy azért, mert kizárólagosan egy másik ország állampolgára, vagy pedig hontalan státuszából kifolyólag. Egy külföldi azonban nem feltétlenül bevándorló, születhetett már Franciaországban (külföldi szülők gyermekeként).

Bevándorló pedig az a személy – szintén az INSÉE meghatározása alapján –, aki nem Franciaországban és nem franciaként született, de Franciaországban él. Eszerint a külföldön született francia állampolgárok nem tartoznak ebbe a kategóriába.

megkaphatják a francia állampolgárságot azzal a feltétellel, hogy 11 éves koruk óta legalább öt éve folyamatosan Franciaországban élnek.⁴ Franciaországban jelenleg több mint 5,9 millió bevándorló él, ami az összlakosság 8,8%-a. Ez a szám jócskán, 800 ezer fővel meghaladja a 2004-es szintet, ami akkor a lakosság 8%-át jelentette.⁵

2. táblázat

A bevándorlók létszáma származásuk szerint Franciaországban

	2010	2012	2013	2014*
Portugália	588 000	599 000	606 741	615 573
Olaszország	304 000	293 000	288 418	286 709
Spanyolország	248 000	245 000	245 104	247 019
Más EU-állam	680 000	701 000	707 394	730 723**
más európai ország	241 000	263 000	274 261	277 396
Algéria	730 000	748 000	759 757	774 266
Marokkó	671 000	693 000	709 001	722 627
Tunézia	242 000	251 000	258 597	265 760
más afrikai ország	719 000	778 000	796 591	848 958
Ázsia és egyéb országok összesen	1 091 000	1 143 000	1 074 192	1 198 328
összesen	5 514 000	5 714 000	5 719 761	5 967 359

* A statisztikai adatok feldolgozásának időigényessége miatt a legfrissebb, pontos adatok 2014-ből származnak.

** 2013. július 1-jén Horvátország csatlakozott az Európai Unióhoz.

Forrás: saját szerkesztés, insee.fr,⁶ ined.fr,⁷ insee.fr⁸ felhasználásával

A táblázatban foglalt adatok egyértelműen alátámasztják, hogy folyamatosan növekszik a Franciaországban élő bevándorlók létszáma (a 2010-es 5 514 000 főhöz képest 2014-ben már 5 967 359 főről beszélhetünk), azonban a küldő országok területén a fent említett időszakban nem történt jelentős elmozdulás. A három legjelentősebb európai uniós küldő állam Portugália, Spanyolország és Olaszország: az adatok bizonyítják azt a feltételezést is, amely szerint a földrajzi adottságok, jelen esetben a földrajzi közelség is nagy szerepet játszik a migrációs célország kiválasztásában.

A bevándorló és külföldi kategória nem mosódik össze teljesen: egy bevándorló nem feltétlenül külföldi, és fordítva: vannak olyan külföldiek, akik Franciaországban látták meg a napvilágot. A bevándorló-státusz – a külföldivel ellentétben, aki a francia állampolgárság megszerzésével elveszti ezt a státuszát – élet-hosszig szól, még abban az esetben is, ha időközben megszerzi a francia állampolgárságot.

⁴ Étrangers – immigrés (2016).

⁵ *Les immigrés récemment arrivés en France. Une immigration de plus en plus européenne* (2014).

⁶ www.insee.fr/fr/statistiques/1288329?sommaire=1288404, valamint www.insee.fr/fr/statistiques/1906669?sommaire=1906743 (A letöltések dátuma: 2017. 07. 17.)

⁷ www.ined.fr/fr/tout-savoir-population/chiffres/france/immigres-etranagers/immigres-pays-naissance (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)

⁸ www.insee.fr/fr/statistiques/2381755#tableau-Tableau1 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)

3. táblázat

Az európai és afrikai származású bevándorlók összlétszáma és százalékos aránya

	2010		2012		2013		2014	
Európa	2 061 000	37%	2 101 000	37%	2 121 918	37%	2 157 420	36%
Afrika	2 362 000	43%	2 470 000	43%	2 523 946	44%	2 611 611	44%
Összesen	5 514 000		5 714 000		5 719 761		5 967 359	

Forrás: saját szerkesztés

Ha az európai és afrikai származású bevándorlók egymáshoz viszonyított arányát és létszámát vesszük alapul, jól látszik, hogy 2010 és 2014 között a létszámok tekintetében mérsékelt növekedés volt tapasztalható. Míg 2010-ben az európai származású bevándorlók 2 061 000-en, addig 2014-ben már 2 157 420-an tartózkodtak Franciaországban, míg afrikai származású sorstársaik létszáma 2 362 000-ről 2 611 611-re nőtt. A bevándorlók összlétszámához viszonyított arányuk azonban a többi országban is tapasztalt növekedésnek köszönhetően alig változott. A fenti adatok azt is bizonyítják, hogy még mindig rendkívül erős a kapocs a volt gyarmati országok és Franciaország között, hiszen a top 3 afrikai küldő ország jelenleg is Algéria, Tunézia és Marokkó, de jelentős létszámú mali, szenegáli és kongói közösség is tartózkodik Franciaországban. Számukra könnyebbséget jelenthet a boldogulás során a nyelvismeret és a francia kultúra közelsége is.

Az INSÉE egy másik szempontból készült elemzése azonban rámutat arra is, hogy az országba frissen érkezők között már túlsúlyban vannak az európai országok szülöttei. A 2012-ben Franciaországba érkezettek mintegy fele valamelyik európai államból érkezett (minden bizonnyal az Európai Unió bővülésével, és így az EU-n belüli szabad mozgás és helyváltoztatás jogával járó könnyebbségek miatt), és csak minden harmadik származott valamelyik afrikai országból. Az európai származású bevándorlók között továbbra is nagy számban találhatunk portugálokat, spanyolokat és olaszokat, valamint a britek és németek is nagy számban képviseltetik magukat. Ez az öt ország adja a 2012-ben érkezett európai származású bevándorlók 57%-át, és a szintén ebben az évben érkezett összes bevándorló negyedét. Az afrikai származású bevándorlók hozzávetőlegesen fele érkezett a Maghreb-országok valamelyikéből. Érdekes, hogy folyamatosan növekszik a Kínából érkező bevándorlók száma is, 2012-ben az újonnan érkezettek összlétszámához viszonyítva 3% volt az arányuk, ami megegyezik az ekkor érkezett német állampolgárok létszámával.

2009 és 2012 között az európai országokból érkezettek számában erős emelkedés volt tapasztalható: összességében átlagosan 12%-kal nőtt a létszámuk. Ez az emelkedés a Portugália, Spanyolország és Olaszország felől érkező migrációs hajlandóság élénkülésének volt köszönhető, nevezetesen a spanyol és portugál bevándorlók száma megkétszereződött ezen időszak alatt, ami többek között a gazdasági világválságnak és az ezzel együtt járó bizonytalanságnak és kedvezőtlen munkaerőpiaci feltételeknek volt köszönhető.⁹

⁹ *Les immigrés récemment arrivés en France. Une immigration de plus en plus européenne* (2014).

A Franciaországba irányuló migráció korszakai

Az első nagy migrációs hullám

Franciaország vonatkozásában az első, bevándorlásra vonatkozó pontos adatsorokat az 1851-es, első népszámlálás eredményeiben találjuk meg, noha az ok-okozati összefüggéseket sokkal korábbi időszakokban is kell keresnünk. A fontos gazdasági és történelmi események nagy hatást gyakoroltak a Franciaországba érkező és az onnét kiinduló migrációs csatornák működésére egyaránt.

Az 1850-es évektől kezdődően, főleg az ipari forradalom hatására megélénkült a Franciaországba irányuló vándorlás, hiszen a termelési lehetőségek és kapacitás növekedésének következtében megnőtt a munkaerő iránti kereslet. Jól szemlélteti ezt a tény az is, hogy míg 1853-ban a vasúti ágazatban 31 500-an dolgoztak, addig 1869-ben már 138 200-an. A munkaerő iránti megnövekedett kereslet Franciaország vidéki területein is éreztette hatását. 1821 és 1871 között 3,5 millióan hagyták el addigi lakóhelyüket, hogy városokban vállaljanak munkát, de egy idő után ez sem volt elég, így fokozatosan egyre több nő és gyermek állt munkába. 1866-ban még 4,6 millió, negyven évvel később, 1906-ban már 7,7 millió fő vállalt munkát országszerte. A gyárok munkavállalók iránti elszánt küzdelmét jól mutatja az is, hogy 1850-ben még 25, 1900-ban pedig már 200 kilométeres körzetben toboroztak munkavállalókat. A munkavállalók iránti fokozott igény azonban nem volt összhangban az ország természetes népszaporulatával. Az 1876-ban 36,9 millió, 1911-ben pedig 39,6 millió lakossal rendelkező Franciaországban 1900 és 1911 között a halálozások száma meghaladta az élveszületések számát, ami szintén kedvezőtlenül hatott az ország lélekszámára.¹⁰

A külföldi, bevándorló munkaerő létszáma számottevően ebben az időszakban indult növekedésnek. A kisebb fizetési igények és rosszabb munkakörülmények tolerálása miatt a munkáltatók szívesen alkalmazták őket, ráadásul a bevándorló háttérű munkavállalók olyan munkaköröket is betöltöttek, amelyeket a francia polgárok visszautasítottak. Innét is eredeztethető a ma gyakran „3D”-s munkákként emlegetett kifejezés (Dirty, Dangerous, Demeaning – piszkos, veszélyes, lealacsonyító), ami kifejezi az ilyen típusú munkákkal kapcsolatban a megbecsültség és elismertség hiányát, valamint az adott tevékenység veszélyes mivoltát.¹¹ Az ipari munkákat övező biztonsági problémákat jól mutatja például az is, hogy egy 1906-os, bányában bekövetkezett földcsuszamlásban több mint 1200 bányász vesztette életét.

Amíg a korabeli becslések szerint 1800-ban 100 ezer főre volt tehető a külföldi, bevándorló munkaerő létszáma, addig az 1851-es első népszámlálás adatai szerint akkor már 380 ezren voltak, a következő, 1886-ból származó adat szerint pedig már 1 millió fölé kúszott a számuk. Ebben az időszakban főleg belga, olasz, német és spanyol polgárok érkeztek, az esetek többségében munkavállalási céllal. Belgiumból főleg a belga ipar válsága miatt érkeztek munkavállalók Franciaországba: 1851-ben a 130 ezer belga a bevándorlók 30%-át jelentette, míg 1886-ban a külföldiek mintegy felét. Ebben az időszakban az olasz (63 ezer fő → 290 ezer fő) és német munkavállalók létszáma is számottevő volt, utóbbiak

¹⁰ *Histoire de l'immigration en France...* (2004).

¹¹ *D is for Doctor...* (2013).

a belgákkal ellentétben nem a német ipar, hanem a német mezőgazdasági ágazat válságos helyzete miatt hagyták el addigi otthonukat.

A küldő/kibocsátó országok köre ekkoriban is folyamatosan bővült: 1910–1911-ben egyre több osztrák–magyar, brit, orosz és Maghreb-országból származó személy érkezett Franciaországba.¹²

Az első világháború és a második nagy migrációs hullám

A következő fordulópontra nemcsak az egész világ, hanem Franciaország életében is az első világháború volt, ami a népességmozgások területén is mély nyomokat hagyott. A 8 millió harcoló francia polgár közül 1,4 millióan életüket veszítették, 3 millióan megsebesültek (közülük pedig 1,4 millióan örökre munkaképtelenek lettek). A háború nagy csapás volt egyrészt a munkaképes korú lakosság létszámára (az aktív korú francia lakosság 10,5%-a odaveszett, míg ez az arány a németeknél 9,8% volt), másrészt pedig az élveszületések számában is drasztikus csökkenés volt tapasztalható: az 1913-ban mért 604 ezres születésszám 1916-ra 313 ezerre csökkent. E két tényező együttes hatására ismételten kritikus méreteket öltött a munkaerőhiány. Az újjáépítési törekvések mellett a gazdaság is virágzásnak indult (az acéltermelés a '20-as évek végére 1920-hoz képest megháromszorozódott, és a nemzeti jövedelem 1924–1929 között 4,6%-kal emelkedett), azonban a munkaerőpiac nem tudott lépést tartani a folyamatosan növekvő igényekkel és kereslettel, így, ahogy arra már előtte is volt példa, a megoldás ekkor is a bevándorló munkaerő alkalmazásában mutatkozott meg. Ekkor már a kormányzati szervek is felkészültebben, tisztább elképzelésekkel készültek: fontosnak tartották, hogy a gyarmati területekről érkezők számát szigorú keretek között tartásuk, hiszen számukra a helyi, gyarmatokon mutatkozó munkaerőigények teljesítése is kiemelt jelentőséggel bírt. Ebben az időszakban emiatt főleg szláv és latin származású munkavállalók érkeztek Franciaországba, azonban a gyarmati országokkal szembeni szigorúság sem akadályozta meg Algériát abban, hogy 1922 és 1924 között 175 ezren vándoroljanak ki a gyarmattartó országba.

Franciaország tehát nagyon vonzó bevándorlási célszázzá vált a '20-as években, így egyre nagyobb igény mutatkozott a migráció szabályozására, amit többnyire bilaterális egyezmények és megállapodások segítségével valósították meg. A számok is jól mutatják, hogy erre a lépésre mennyire szükség volt: 1921 és 1926 között addig soha nem látott mértékben, évente 10%-kal nőtt az országban tartózkodó bevándorlók aránya, akik az ország teljes népességnövekedésének mintegy 50%-át adták.¹³ Ebből is látható, hogy Franciaország az első világháborút követő kritikus demográfiai és munkaerőpiaci helyzetből a bevándorlók nélkül nem, vagy csak nagyon nehezen tudott volna kilábalni.

A '30-as években bekövetkezett visszaesés előtt Franciaország a világon az első helyet foglalta el a bevándorlók összlakosságához viszonyított arányát tekintve: ekkor ez a mutató 7%-on állt, ráadásul az ipari szektor bizonyult a bevándorló munkásokat felvevő legnagyobb piacnak: 60%-uk itt találta meg a boldogulást.

¹² *Histoire de l'immigration en France...* (2004).

¹³ *Histoire de l'immigration en France...* (2004).

Az 1940 és 1944 között működő Vichy-rezsimhez számtalan migrációs és állampolgársági tárgyú rendelkezés köthető. A kifejezetten bevándorlóellenes intézkedések többsége a zsidó származású személyek és a honosított francia polgárok ellen irányult. 1940 júliusától megkezdte működését az a bizottság, amelynek a feladata az 1927-es, az állampolgárság megszerzésének feltételeit szabályozó törvény¹⁴ óta megszerzett francia állampolgárságok és honosítási eljárások felülvizsgálata volt. A törvény következtében százezres nagyságrendben fosztottak meg állampolgárságuktól többnyire zsidó származású¹⁵ vagy „illegális külföldi tartózkodáson” ért franciákat – ez utóbbi intézkedés nyilvánvalóan a francia diszszidensek ellen irányult. Ez utóbbiak közé tartozott de Gaulle tábornok is, aki néhány évig hontalan státuszban élt.¹⁶

Az 1940. október 4-ei, zsidók jogállásáról szóló törvény¹⁷ egy újabb, jelentősen diszkriminatív, és az akkori hitleri vonal ideológiáját követő rendelkezés volt: lehetőséget teremtett a zsidó származású személyek „speciális táborokba” (azaz munkatáborokba) történő deportálására. Az 1940. szeptember 29-ei törvény¹⁸ pedig azokról a nem zsidó származású bevándorlókról rendelkezett, akik a törvény megfogalmazása szerint a nemzetgazdaságban „létszámfelettinek” mutatkoztak:¹⁹ őket a rendelkezés értelmében szigorú ellenőrzés alá kellett vonni, megvonták tőlük az országon belüli szabad mozgás és helyváltoztatás jogát, és a munka törvénykönyve által biztosított védelmi mechanizmusok többé már nem vonatkoztak rájuk.

1945 után: a harmadik nagy bevándorlási hullám

A második világháború szintén komoly problémával szembesítette Franciaországot, hiszen ezúttal 320 ezer katona és 270 ezer civil francia áldozatot követeltek a háborús évek, nem számítva a megsebesült és ezzel esetleg munkaképtelenné vált polgárokat is. Az ország infrastruktúrájának jelentős része elpusztult: több mint 9 ezer híd, 115 pályaudvar, 91 ezer gyár és üzem és 550 ezer lakóház semmisült meg a háború éveit alatt.²⁰ Az ismételten hatalmas emberveszteséggel párhuzamosan a lakosság elöregedése is egyre komolyabb méreteket öltött, és a nők és férfiak létszáma közötti egyensúly is felborult: ekkor 91 férfira 100 nő jutott. Összehasonlításképpen: napjainkban ez az arány 96/100 a teljes francia lakosság körében, míg a fiatalabb korosztályban (0–24 éves kor között) 105/100.²¹ A lerombolt infrastruktúra

¹⁴ Loi du 10 août 1927 sur la nationalité. Forrás: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORF-TEXT000000312717 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 10.)

¹⁵ LAGUERRE 1988.

¹⁶ *Une mesure opposée aux principes républicains* (2016).

¹⁷ Loi du 4 octobre 1940 sur les ressortissants étrangers de race juive (Journal Officiel du 18 octobre 1940.) Elérhető: www.yadvashem.org/yv/en/education/languages/french/lesson_plans/pdf/righteous2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 10.)

¹⁸ Document 2: loi du 27 septembre 1940 sur la création des GTE. Loi relative à la situation des étrangers en surnombre dans l'économie nationale. Elérhető: www.petergaida.de/cartes/doc%202.htm (A letöltés dátuma: 2017. 07. 23.)

¹⁹ LOCHAK 1995.

²⁰ *Histoire de l'immigration en France...* (2004).

²¹ *France Demographics Profile 2017*. Elérhető: www.indexmundi.com/france/demographics_profile.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 21.)

és a társadalom szerkezetében bekövetkezett változások ismét egyértelművé tették, hogy Franciaországnak újból a bevándorló munkaerőre kell támaszkodnia a talpra állás érdekében: még az óvatos becslések is azt mutatták, hogy a hatékony és gördülékeny fejlődés és továbblépés érdekében mintegy 1,5 millió új munkavállalóra van szüksége az országnak.

Franciaország a megnövekedett létszámú bevándorló munkavállalóra vonatkozó igényének megjelenésével egy időben ugyanakkor egyértelműen kifejezte abbéli szándékát is, hogy a bevándorlással kapcsolatos kérdéseket még jobban a kezében kívánja tartani. Ennek érdekében Charles de Gaulle tábornok az 1945. november 2-án kiadott, a Franciaországba való beutazás és tartózkodás feltételeiről szóló rendeletének 5. fejezetében létrehozta a Nemzeti Bevándorlási Hivatalt (Office nationale de l'immigration – ONI), amelynek céljával egyrészt a munkavállalási céllal érkező bevándorlók toborzását, másrészt a beilleszkedésük elősegítését tűzte ki.²² A bevándorlással kapcsolatos kérdések jelentőségét jól mutatja az is, hogy ebből az időszakból (1945-ből) származik a többek között a francia állampolgárság megszerzésének és elvesztésének lehetséges eseteiről szóló állampolgársági törvény elődje.²³

Közvetlenül a háború után még csak mérsékelten növekedett a bevándorlók létszáma, ami inkább az óvatosságnak és a kialakult helyzet körüli bizonytalanságnak volt betudható. Az érkező bevándorlók küldő ország szerinti összetétele valamelyest megváltozott: a lengyel bevándorlók száma nagyságrendekkel visszaesett, míg a spanyol és olasz érkezők létszáma továbbra is jelentős maradt: az 1945-ben mért 1,8 millió bevándorlóból 500 ezer volt olasz, 240 ezer spanyol állampolgár, 210 ezren pedig Algériából származtak.

Az ezt követő „30 Glorieuses”, azaz a három dicsőséges évtized alatt az ország gazdasága fellendült, köszönhetően a jól irányított és menedzselt migrációnak is. Franciaország kétoldalú megállapodásokat kötött többek között Spanyolországgal, Marokkóval, Jugoszláviával, Törökországgal, valamint számos afrikai országgal. Az algériaiak 1962-től, az eviani békeszerződést követően utazhattak szabadon Franciaországba, noha a volt anyaország a későbbiekben egy bizonyos létszámkvótát is meghatározott számukra.²⁴

1956 és 1965 között mintegy 112 ezer bevándorló érkezett az országba évente, és ez a szám az olajválságot megelőző évben, 1972-ben elérte a 129 ezer főt. Jelentősen nőtt a volt gyarmati országokból érkezők száma is: 1974-ben 711 ezer algériai, 260 ezer marokkói és 140 ezer tunéziai bevándorlót számlált Franciaország, ezen felül több mint 80 ezer jugoszláv állampolgár tartózkodott a területén.

Az 1970-es évek közepén az olajválság és a következtében fellépő gazdasági világválság hatására ez a trend megtorpant, Franciaország ekkor a bezárkózás politikáját követte, azaz felfüggesztette a bevándorlók munkavállalását segítő programjait: ezzel pedig kifejezetten a saját állampolgárainak kedvezőbb helyzetbe hozása volt a cél. Mivel a munkavállalási célú migráció jelentősen visszaszorult, ennek következtében egyre inkább a családgyesítési célú migráció került előtérbe.

²² Ordonnance n°45-2658 du 2 novembre 1945 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000699737&categorieLien=cid (A letöltés dátuma: 2015. 06. 24.)

²³ Ordonnance n° 45/2447 du 19 octobre 1945 portant code de la nationalité française. Elérhető: www.legislation.cnv.fr/Pages/texte.aspx?Nom=ORD_452447_19101945 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

²⁴ Accords d'Évian (1962). Elérhető: <http://mjp.univ-perp.fr/france/1962-1903evian.htm> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

Az ezt követő időszakban a vasfüggöny lebontása, valamint a volt Jugoszlávia felbomlása voltak azok a főbb történelmi események, amelyek nagyban hozzájárultak a migrációs csatornák és útvonalak megélénküléséhez. Ezen felül az Európai Unió bővülése – és ezáltal az utazás és helyváltoztatás könnyebbé válása – is jelentős, migrációt elősegítő tényezővé lépett elő, csakúgy, mint a 2008-ban kirobbant gazdasági világválság is. Az 1930-as évekhez hasonlóan ez az esemény is emberek tömegeit mozgatta meg, akik a jobb megélhetés, és adott esetben addigi munkájuk elvesztése miatt keltek útra.²⁵

Napjaink motiváló tényezői

Míg a migráció fő motiváló erejét a 19. és a 20. században viszonylag jól és tisztán el lehetett különíteni, addig napjainkban ezen a területen is vegyes képet kapunk, és az egyes motivációs tényezők sem különíthetők el élesen egymástól. Az INSÉE által biztosított adatsorok ugyan a legutóbbi népszámlálás adatait veszik alapul és 2010-re vonatkoznak, de ennek ellenére alkalmasak tendenciák megállapítására és következtetések levonására.

Ha az első körös tartózkodási engedélyhez jutott személyek által megjelölt, migrációjukat kiváltó indokokat vesszük alapul, akkor megállapítható, hogy az engedélyek főként gazdasági (munkavállalás), családi (családegyesítés), tanulmányi és humanitárius indokok alapján kerültek kiadásra.

4. táblázat

A motiváló tényezők szerinti tartózkodási engedélyt megszerzők származási, nyelvismereti és iskolai jellemzői, 2010

	Családi célú	Menekült	Munkavállalás	Egyéb	Összesen
Állampolgárság					
Európa	4	10	5	3	5
Afrika	73	38	76	69	68
Algéria	22	1	7	6	17
Marokkó	14	0	8	9	12
Tunézia	10	0	5	3	8
Ázsia	17	49	12	23	21
Törökország	7	8	2	6	7
Amerika és Óceánia	6	3	7	5	6
Francia nyelvismeret szintje					
gyenge	19	36	8	10	20
közepes	46	28	47	57	44
folyékony	35	36	45	32	36
Iskolai végzettség					
alapfokú	36	44	49	68	40
középfokú	41	42	39	27	39
felsőfokú	23	14	20	5	21

²⁵ *Histoire de l'immigration en France...* (2004).

	Családi célú	Menekült	Munkavállalás	Egyéb	Összesen
Nők aránya	59	42	20	44	52
Életkori medián	32	31	36	33	32
Összesen	72	13	9	6	100

Forrás: Fiches thématiques – Flux d’immigration (2012)

5. táblázat

Az első tartózkodási engedélyhez való folyamodás fő motiváló tényezői

	Gazdasági	Családi	Tanulmányi	Egyéb	Humánitárius	Összesen
EGT-n kívüli országok és a volt SZU	1 213	3 102	2 625	523	2 333	9 796
Afrika	7 298	59 792	24 578	5 592	8 496	105 756
Algéria	701	16 413	4 645	1 668	862	24 289
Marokkó	1 597	15 114	5 800	1 197	233	23 941
Tunézia	1 372	7 944	2 743	326	83	12 468
Nem Maghreb	3 628	20 321	11 390	2 401	7 318	45 058
Ázsia	4 832	13 380	20 850	2 564	6 017	47 643
Törökország	461	4 076	743	335	854	6 469
Kína	1 157	2 468	9 722	530	222	14 099
Japán	657	569	1 680	201	0	3 107
India	975	862	1 101	162	52	3 152
egyéb ázsiai ország	1 582	5 405	7 604	1 336	4 889	20 816
Amerika, Óceánia	4 721	10 459	11 903	2 816	776	30 365
USA	2 164	923	3 406	985	3	7 481
Haiti	130	3 792	529	359	565	5 375
Ismeretlen, hontalan	3	94	8	19	163	287
Összesen	18 067	86 827	59 964	11 514	17 785	194 157

Forrás: Fiches thématiques – Flux d’immigration (2012)

Hangsúlyozni kell, hogy a fenti adatok a szabályozott helyzetű, legálisan az országban tartózkodó, első alkalommal tartózkodási engedélyhez jutott személyek motiváló tényezőit és származási országait tartalmazzák. A két legnagyobb kibocsátó régió a fenti adatsorok szerint egyértelműen Afrika és Ázsia, viszont mellettük jelentős számban érkeztek bevándorlók az amerikai és óceániai térségből, főleg az USA-ból és Haitiről.

A fenti táblázatokból is visszaköszön a tanulmány első felében már taglalt gyarmati múlt, illetve a volt gyarmati országok és az anyaország közötti kapcsolat jelentősége, hiszen ha például csak Algériát, Marokkót és Tunéziát vesszük alapul, ez a három volt gyarmat akkor is az összlétszám 31%-át adja, az összes afrikai ország pedig a több mint felét (54,5%). Az afrikai belső arányokat tekintve az látszik, hogy a motiváció tekintetében a gazdasági

indok nem számottevő, az afrikai összlétszámhoz képest annak mindössze 7%-át teszi ki, viszont ha a világ többi térségére vonatkozóan végezzük az összehasonlítást, ott az afrikai eredetű legális gazdasági migráció az összes gazdasági célú migráció mintegy 40%-át jelenti. Ha az összes kiadott tartózkodási engedélyt vesszük alapul, akkor egyértelműen a családi, családdegyesítési célú motiváció a fő tényező: az 194 157 kiadott engedélyből mintegy 86 827-en kapták meg azt erre történő hivatkozással. Második helyen áll a tanulmányi célú bevándorlás 59 964 kiadott engedéllyel, ebben az afrikai küldő államok mellett előkelő helyen szerepelnek az ázsiai országok, különösen Kína. Kínából annyian kérelmeztek és kaptak tanulmányi célú tartózkodási engedélyt, mint Marokkóból és Tunéziából együttvéve, viszont ezen országok lakosságának létszámát figyelembe véve arányaiban még mindig az afrikai országokból érkeznek tanulmányi céllal a legtöbben. A humanitárius céllal (menekülti, oltalmazotti státusz) érkezők hozzávetőlegesen fele (8496 fő) érkezett Afrikából, 6017-en Ázsiából, és több mint 2000-en az EGT-térségen kívüli európai területekről, illetve a volt Szovjetunió utódállamaiból.

A törvényi szabályozás alakulása. A Pasqua-törvények

A migrációs tárgyú francia törvények alapját nagyon sokáig a Charles de Gaulle által inspirált 1945. november 2-án kelt rendelet²⁶ jelentette. Az 1986-os²⁷ Charles Pasqua-törvény is ezt a rendeletet módosította, mégpedig jelentős szigorításokkal. A belépés vagy az ország területén való tartózkodás joga megtagadható volt attól a külfölditől, akivel szemben korábban már beutazási és tartózkodási tilalmat rendeltek el, továbbá ha az illető súlyos veszélyt jelent az országra és a közbiztonságra. A kiutasítás azonnal végrehajtható volt, kivéve, ha az eljáró hatóság egy meghatározott időponttól kezdve rendelte azt el. A törvény értelmében a francia állampolgár külföldi házastársa csak abban az esetben kaphatott engedélyt, ha legalább már egy éve házasok voltak, és az életközösség bizonyíthatóan, ténylegesen és tartósan fennállt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az eljáró hatóság jogosult volt helyszíni ellenőrzés során meggyőződni arról, hogy a házastársak együtt élnek-e.

Tartózkodási engedélyt kaphatott a francia gyermeknek a nem francia állampolgárságú szülője, ha bizonyíthatóan gondoskodik a gyermekről, akár megosztott felügyeleti jog keretein belül, illetve meghatározott esetekben letelepedési engedélyt kaphattak francia harcoló alakulatokban és az Idegenlégióban harcolt nem francia állampolgárok is.

Szigorították a tartózkodási engedély visszavonásának feltételeit is: abban az esetben, ha az érintett 12 egymást követő hónapnál hosszabb időre elhagyta Franciaország területét, a tartózkodási engedélyét érvénytelenítették, kivéve, ha az országból való távozásának ténylegét és várható időtartamát előre jelezte.

Abban az esetben, ha egy bevándorló nem a hatályos törvényeknek megfelelő módon érkezett az országba, vagy nem rendelkezett a tartózkodáshoz szükséges feltételek

²⁶ Ordonnance n°45-2658 du 2 novembre 1945 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France.

²⁷ Loi no. 86-1025 du 9 septembre 1986 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/jo_pdf.do?id=JORFTEXT000000317301&pageCourante=11035 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 31.)

mindegyikével, 2–20 ezer frank²⁸ közötti büntetést és/vagy 1–12 hónap szabadságvesztést is kaphatott, amelynek letöltése után vele szemben elrendelhető volt a kiutasítás, illetve egy maximum három évig terjedő beutazási és tartózkodási tilalom elrendelése is.

A határra történő visszakísérést abban az esetben lehetett elrendelni, ha a bevándorló az ellenőrzés során nem tudta igazolni tartózkodásának jogszerűségét, ha lejárt az engedélye, illetve ha a kérelmezés során bebizonyosodott, hogy félrevezette a hatóságot. Kiskorú külföldi esetében, ha az 1984. december 7-e előtt született, és még nem töltötte be a 16. életévét, valamint bizonyíthatóan iskolai oktatásban részesült, ugyanolyan típusú tartózkodási engedélyt kaphatott, mint amilyennel szülei rendelkeztek.

Az 1993-ban kiadott, Pasqua II-törvény²⁹ még az addiginál is komolyabb szigorításokat vezetett be például a családegyesítésre, munkavállalásra, illetve az állampolgárság megszerzésére vonatkozóan. Szakított azzal az 1889 óta érvényben lévő gyakorlattal, amely szerint a nem francia szülők gyermekeként Franciaországban született gyermekek nagykorúságuk elérésekor automatikusan megkaphatták a francia állampolgárságot, azaz hatályon kívül helyezte a „droit du sol”-t, az állampolgárság megszerzéséhez kapcsolódó területi elvet. Amennyiben ezek a gyermekek francia állampolgársághoz szerettek volna jutni, ezt 16 és 21 éves koruk között egy szándéknyilatkozatban kellett jelezniük.

Az állampolgárság megszerzésének – honosítás – feltételei más tekintetben is szigorodtak, mivel a törvény hatálybalépését követően nem kaphatott francia állampolgárságot az a személy, akit valamilyen bűncselekmény miatt legalább hat hónap börtönbüntetésre ítélték.

A külföldiek részére folyósítható különböző szociális juttatásokat a törvény a tartózkodás jogszerűségének igazolásához kötötte: ezzel kizárta a támogatások köréből a valamilyen okból az országban nem jogszerűen tartózkodókat.

A különböző kultúrák együttéléséből fakadó potenciális konfliktusokat is számba vették a törvény alkotói. A poligám kapcsolatban élők például nem kaphattak 10 évre szóló tartózkodási engedélyt, és az addigi gyakorlattal ellentétben csak egy házastársra kérhették a családegyesítési célú tartózkodási engedély kiadását, valamint a lakhatási és egyéb feltételek szigorításával a második feleségeket is nehéz helyzetbe hozta a törvényalkotó.

A törvény ezenfelül kötelezte a munkaügyi hivatalt, hogy az álláskeresőként történő regisztrálás előtt ellenőrizze a regisztráló külföldi országban történő tartózkodásának jogszerűségét. A törvényalkotók ezzel a passzussal is a jogellenesen tartózkodó külföldi szociális juttatásokhoz való hozzájutását kívánták megakadályozni. Ezenfelül az engedély nélkül munkát vállaló külföldiekkel szemben kiutasítás, illetve maximum 5 évig terjedő beutazási és tartózkodási tilalom is elrendelhető volt.

²⁸ 1998-as árfolyamon számolva majdnem 100 ezer – 1 millió forint.

²⁹ Loi n° 93-1027 du 24 août 1993 relative à la maîtrise de l'immigration et aux conditions d'entrée, d'accueil et de séjour des étrangers en France NOR: INTX9300081L. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT00000530357&categorieLien=id (A letöltés dátuma: 2017. 07. 30.)

Enyhítés a Guigou- és a Chevènement-érában

Az 1998-as Guigou-törvény³⁰ módosította a Pasqua-féle törvények állampolgárság megszerzésére vonatkozó részeit, így újra az 1889 és 1993 között hatályos területi elv (*droit du sol*) érvényesült. A Franciaországban, külföldi szülők gyermekeként születetteknek már nem kellett szándéknyilatkozatot tenniük, ha nagykorúságuk elérésekor meg kívánták szerezni a francia állampolgárságot: ha 1980. február 1-je után Franciaországban született, 18 éves korában ott is élt, valamint legalább 5 éven keresztül, 11 éves kora óta ott élt, akkor automatikusan megkapta a francia állampolgárságot. Ezenfelül, mintegy könnyítésként a törvény létrehozott egy olyan típusú személyazonossági igazolványt, amellyel a Franciaországban, nem francia szülők gyermekeként születettek a francia állampolgárságuk megszerzése előtt is szabadon utazhattak a schengeni térségen belül.

Szintén 1998-ban lépett hatályba a külföldiek beutazási és tartózkodási feltételeit, valamint a menedékjogot szabályozó Chevènement-törvény, amelyet annak rövidítéséből adódóan RESEDA-törvénynek³¹ (*Loi Relative à l'Entrée et au Séjour des Étrangers en France et au Droit d'Asile*) is szoktak nevezni. A törvény létrehozott egy új, egy évig érvényes tartózkodásiengedély-típust, illetve megszüntette a lakhatási feltételek meglétét igazoló dokumentum bemutatásának kötelezettségét is. Könnyített a vegyes házasságban élők tartózkodási engedélyhez jutásának feltételein, ugyanis lehetővé tette, hogy a francia állampolgár házastársa rögtön érvényes tartózkodási engedélyhez jusson abban az esetben, ha jogszerű módon érkezett az országba. Egyszerűbbé vált a családegyesítési célból kérelmezett engedélyekkel kapcsolatos eljárás is, hiszen a törvény értelmében az elégtelen anyagi fedezetre való hivatkozással nem tagadható meg az engedély kiadása, ha a kérelmező jövedelme eléri a francia minimálbér összegét. Ez az 1998-as törvény a külföldiek beilleszkedésének reményében könnyebbé tette a szociális juttatásokhoz való hozzáférést, illetve módosította a menedékjoggal kapcsolatos korábbi intézkedéseket is.

Az állampolgárság megszerzésének feltételei szintén módosultak némiképp, hiszen amellett, hogy a Franciaországban, de nem francia szülők gyermekeként születettek a Guigou-törvény értelmében 18 éves korukban újra automatikusan állampolgárságot kaphattak, ezentúl 16 éves korukban a saját maguk által, 13 éves korukban pedig a szülők által benyújtott kérelem révén – az egyéb feltételek fennállása esetén – kaphatták meg a francia állampolgárságot. Mindemellett, ha valaki francia állampolgárral kötött házasság révén kívánt francia állampolgársághoz jutni, az ehhez szükséges várakozási idő kettőről egy évre csökkent.

³⁰ Loi n° 98-349 du 11 mai 1998 relative à l'entrée et au séjour des étrangers en France et au droit d'asile NOR: INTX9700112L. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000191302&-categorieLien=id (A letöltés dátuma: 2015. 03. 30.)

³¹ Loi n° 98-349 du 11 mai 1998.

Sarkozy szelektív bevándorlási politikája

Nicolas Sarkozy már a Raffarin- és Villepin-kormányokban betöltött belügyminisztersége idején is markáns és szigorú vonalat képviselt a bevándorlással kapcsolatos kérdések tekintetében. Nemcsak a legális, hanem az illegális bevándorlást érintő szabályozások is születtek ez alatt az időszak alatt. A 2003-as Sarkozy-I-törvény³² a belépési és tartózkodási feltételeket is egyaránt szigorította, a törvényeket figyelmen kívül hagyó tartózkodás esetében növelte az őrizetbe vétel maximálisan kiszabható időtartamát, és lehetővé tette súlyosabb büntetések kiszabását azokban az esetekben, amikor valakit jogszerűtlen beutazás vagy tartózkodás elősegítésén értek.

A törvény lehetővé tette a vízumkérelmezés során levett ujjlenyomatok és elkészített képek tárolását: a legális módon az országban tartózkodó külföldiektől nyert, azonosításra alkalmas adatok abban az esetben lehettek hasznosak, ha tartózkodásuk időközben jogszerűtlenné vált (túltartózkodás, nem a kiadott engedélynek megfelelő célú tartózkodás).

Fontos változás, hogy amíg az ezt megelőző törvények az engedély nélkül munkát vállaló külföldit áldozatként kezelték, és nem, vagy csak minimálisan büntették, addig a 2003-as Sarkozy-törvény már sokkal súlyosabb szankciókkal sújtotta őket.

Az érdekházasságok kiszűrése érdekében is fontos lépés történt, hiszen a törvény és a polgári törvénykönyv módosítása következtében az érdekházasság már mint bűncselekmény jelent meg a francia jogrendben, amit 5 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy 15 ezer eurós pénzbírsággal, illetve csoportosan, bünszervezetben elkövetve 10 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy 750 ezer eurós pénzbírsággal szankcionálhattak; ezenfelül pedig a házasság is érvénytelenítésre került. Egyes vélemények szerint ez az intézkedés azért volt diszkriminatív, mert csak és kizárólag a tartózkodási engedély megszerzésének céljából megkötött házasságokra vonatkozott, és nem vette számba és nem szankcionálta az érdekházasság egyéb eseteit (munkahelyi előrelépés, családi juttatások megszerzése stb.).

2005-ben lépett hatályba a Dominique de Villepin által is szorgalmazott CESEDA³³ (Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile – a külföldiek országba történő belépéséről és tartózkodásáról, valamint a menedéjogról szóló) törvény. Az 1993 és 2003 közötti időszakban az egyes bevándorlási tárgyú törvények sűrűn, szinte évente változtak, így az érvényben lévő szabályzók aktualizálása és egységes keretbe foglalása több mint indokolt volt. Egyes vélekedések szerint ez a törvény egy komplex, ámde nehezen olvasható, és sok esetben félreértésekre alkalmat adó jogszabálycsomag lett. Rendszerezte az országba történő belépés és ott-tartózkodás feltételeit, a különböző tartózkodásiengedély-típusokat, a családdegyesítési folyamatra vonatkozó szabályokat, az országból történő eltávolítás lehetséges módjait és az alkalmazható szankciókat, valamint a menedékjoggal kapcsolatos szabályozást.

³² Loi n° 2003-1119 du 26 novembre 2003 relative à la maîtrise de l'immigration, au séjour des étrangers en France et à la nationalité NOR: INTX0300040L. JORF n°274 du 27 novembre 2003 page 20136 texte n° 1. Forrás: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000795635&categorieLien=id (A letöltés dátuma: 2013. 03. 30.)

³³ Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070158 (A letöltés dátuma: 2017. 03. 30.)

Sarkozy 2006-os törvénye³⁴ a belépés-beléptetés, az integráció, a munkavállalás és a családegyesítés területén is egy sor újítást és szigorítást hozott. Ennek értelmében a tartózkodási engedély csak a kérelmezéskor érvényes vízum megléte esetén adható ki, illetve az engedély kiadását megtagadó hivatal is elrendelhetette a kiutasítást – korábban ez a prefektúrák hatáskörébe tartozott.

Kötelezővé vált a harmadik országbeli bevándorlók számára egy úgynevezett „bevándorlási és integrációs szerződés” (Contrat d'accueil et d'intégration) megkötése is, ami a fogadó társadalomba történő beilleszkedésüket volt hivatott elősegíteni többek között a polgári életben való boldogulást segítő és szükség esetén nyelvi képzés biztosításával.

A bevándorlási és integrációs szerződés³⁵ egy olyan egyéni szerződés, amely az újonnan, legális módon érkező bevándorló és Franciaország között köttetik, és amelynek célja a bevándorló beilleszkedésének elősegítése. 2003-tól kezdve még csak kísérleti jelleggel, a 2006-os Sarkozy-féle törvény hatálybalépése óta már kötelezően minden újonnan érkezett bevándorlónak alá kell írnia ezt a dokumentumot. Ha valaki nem tesz eleget az ebben vállalt kötelezettségeinek (például nem tartja tiszteletben a köztársaság által képviselt eszméket, vagy esetleg olyan súlyú bűncselekményt követ el, amely szembe megy a francia értékekkel), a CESEDA-törvény értelmében a tartózkodásra jogosító okmányának érvényessége nem hosszabbítható meg.

Maga a dokumentum két fő részből áll: az általános, mindenkire vonatkozó szakaszban a felek kölcsönös vállalásokat tesznek. A bevándorló a maga részéről vállalja, hogy tiszteletben tartja Franciaország törvényeit és az általa képviselt értékeket, valamint részt vesz egy, a polgári életbe történő beilleszkedést elősegítő képzésen, ahol a gyakorlati ügyintézéshez szükséges tudnivalóktól kezdve a francia jogrenden át a különböző eljárások szabályait bezárólag kap a mindennapi életvitelhez elengedhetetlen ismereteket. A francia állam pedig vállalja, hogy tiszteletben tartja a bevándorló jogait, és biztosítja a számára szükséges és előírt polgári és nyelvi képzést. A dokumentum második fele pedig már egyénre szabott célokat és vállalásokat határoz meg annak érdekében, hogy a beilleszkedés minél teljesebb körű legyen. A szerződés nevét és feltételeit a 2016-os Valls–Cazeneuve-törvény módosította.³⁶

Változtak a 10 évre szóló tartózkodási engedély kiadásának követelményei is: a francia társadalomba történő beilleszkedés alapkövetelmény lett. Ennek megvalósulását egy hármas feltételrendszer megléte esetén tekintették biztosítottnak: a kérelmező személyes elköteleződése a köztársaság értékei iránt, ezek minden körülmények közötti tiszteletben tartása, illetve a francia nyelv mindennapi boldoguláshoz szükséges mértékű ismerete (ez utóbbi alól kizárólag a 65 év feletti kérelmezők képeztek kivételt).

Újítás volt továbbá, hogy azok, akik addig rendezetlen státuszukat kívánták volna rendezni a tartózkodási engedély kérelmezése révén, még akkor is elutasításra kerültek, ha több mint 10 éve éltek Franciaország területén.

³⁴ Loi n° 2006-911 du 24 juillet 2006 relative à l'immigration et à l'intégration NOR: INTX0600037L. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT00000266495 (A letöltés dátuma: 2013. 03. 30.)

³⁵ *Le Contrat d'accueil et d'intégration: un parcours obligatoire, condition d'une installation durable* (2007).

³⁶ *S'intégrer en France. Le contrat d'intégration républicaine*. Forrás: www.ofii.fr/s_integrer_en_france_47/?sub_menu=5 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 30.)

A törvény két új munkavállalási célú engedélyt vezetett be: az ideiglenes dokumentumot azok kaphatták meg, akiknek 12 hónapnál rövidebb időre szólt a munkaszerződésük, míg az állandó engedély az ennél hosszabb, vagy határozatlan időre szóló szerződéssel rendelkezők számára volt kiadható. Tanulmányi célú engedélyt az kaphatott, aki bizonyíthatóan elégséges anyagi fedezettel rendelkezett a kérvényezett időszakra, amely alatt akár részmunkaidős állást is vállalhatott.

Sarkozy már ekkor megágyazott a később „szelektív bevándorláspolitiká” (immigration choisie) néven ismertté vált kezdeményezésének. Létrehozott egy olyan tartózkodásiengedély-típust, amelyet azok a személyek kaphattak meg, akik tudásukkal és tehetségükkel jelentősen hozzájárulhatnak Franciaország gazdasági, tudományos, szellemi és kulturális fejlődéséhez. Ezzel az intézkedéssel a későbbi köztársasági elnök az agyelszívás jelenségét is erősítette, illetve előnybe hozta a tehetősebb, bevándorolni szándékozó rétegeket.

Mindezekon felül a családegyesítés várakozási ideje az addigi egy év helyett 18 hónapra emelkedett, ami szintén a fentebb említett szelektív bevándorláspolitikai irányvonalat erősítette tovább. Ugyanezt tette a házasság révén letelepedési engedélyt kérelmezőkkel – nekik a házasságkötést követően legalább három évet kellett várniuk –, illetve a házasság révén állampolgárságot folyamadókkal – a korábbi 2 évnyi várakozási idő 4 évre nőtt – is. Ugyanakkor feltétlenül hozzá kell tenni, hogy ez a három intézkedés a visszaélések lehetőségének csökkentését is célozta.

A bevándorlás szabályozása 2010 után

A 2011-ben Besson-törvényként³⁷ is emlegetett intézkedéscsomag szintén az akkor már köztársasági elnök Sarkozy szelektív bevándorláspolitikájának erősítését célozta, mégpedig úgy, hogy átültette a francia jogrendbe a visszatérési, az EU-s kék kártya és az illegálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárokat foglalkoztatókkal szembeni szankciókról szóló irányelveket. Ezen felül az őrizetbe vétel maximális időtartamát 35 napról 42 napra módosította, illetve korlátozta azokat az eseteket és lehetőségeket, amikor a menedékjog iránti kérelem elutasítását követően a kérelmező a Menedékjogi Bírósághoz (CNDA) fordulhatott.

2016. február 13-án a francia Szenátus elfogadta a Valls–Cazeneuve-féle törvényt,³⁸ amely alapjaiban reformálta meg a francia migrációs politika irányvonalait. A dokumentum egy újfajta nyitottságot tükröz: a befogadás, a nyitás hangsúlyos szerepet kap benne, és tovább erősíti a legálisan az országba érkezők jogait, illetve új lehetőségeket nyújt az állampolgárság megszerzésére. A javaslatcsomagot minden feltűnés és felhajtás nélkül tárgyalták és fogadták el, ezzel óhatatlanul teret adva az olyan véleményeknek, amelyek szerint ezek az intézkedések egyértelműen gyengítik az állam eszközeit és fellépési lehetőségeit az illegális migrációval szemben.

³⁷ Loi n° 2011-672 du 16 juin 2011 relative à l’immigration, à l’intégration et à la nationalité NOR: IOCK1003689L. JORF n° 0139 du 17 juin 2011 page 10290 texte n° 1. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?categorieLien=id&cidTexte=JORFTEXT000024191380 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 20.)

³⁸ Projet de loi relatif au droit des étrangers en France. (Texte définitif.) Elérhető: www.assemblee-nationale.fr/14/ta/ta0683.asp (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

A legálisan az országban tartózkodók esetében megszűnt az ideiglenes 1 évre szóló, öt év alatt évente megújítható tartózkodási engedély, és felváltotta a 4 évre szóló, megújítható dokumentum. Az elhangzott kritikák értelmében az addigi 1 éves, évente megújítható engedély azért volt praktikus és hasznos, mert a bevándorló ezáltal kötelezhető volt arra, hogy évente megjelenjen az illetékes hivatal előtt a megújítás érdekében. Így viszont, hogy az első év végén egy rögtön négy év tartózkodásra jogosító dokumentumot kap, kevesebb hangsúlyt kap a beilleszkedési folyamatának figyelemmel kísérése, ami akár visszaélésekre is lehetőséget ad. Ugyanakkor sejthető az intézkedés mögött húzódó jogalkotói szándék is: ezzel a döntéssel igyekeztek valamelyest csökkenteni az eljáró hivatalokra háruló (munka)terhet.

A következő fontos módosítás az irreguláris módon az országban tartózkodó beteg bevándorlókat érintette. Azon személy számára ugyanis, aki legalább már három hónapja, de a jogszabályoknak nem megfelelő módon (engedélyek hiányában) Franciaországban tartózkodik, és olyan súlyos testi vagy pszichiátriai betegségben szenved, amelynek a kezelését a saját forrásaiból sem otthon, sem Franciaországban nem tudja biztosítani, Franciaország a kezelést és a kapcsolódó ellátásokat biztosítja, még hozzá az irreguláris státuszának rendezését követően (azaz érvényes, tartózkodásra jogosító okmányokkal látja el). Ezt az intézkedést szintén éles kritikák követték, amelyek arra hivatkoztak, hogy az irreguláris státusz ilyen téren történő rendezésével az állam a saját dolgát nehezíti az illegális migráció elleni küzdelem során. A mögöttes szándék ebben az esetben gyaníthatóan az ország humanitárius tevékenységének előmozdítása és elismertségének növelése volt. Az időzítés mindenesetre lehetett volna jobb is, hiszen a 2015-ben elindult európai migrációs válság hatására a közhangulatban az illegális módon bevándorlókkal szembeni ellenérzések ekkor is igen magasak voltak.

Éles kritika érte a kormányt az ötnapos őrizet megszüntetése kapcsán, ugyanis a prefektúra ezentúl csak 48 óra időtartamra rendelhette el ezt az intézkedést, amelyet kivételes esetben és rendkívül alapos indoklás alapján lehetett csak 48 órával meghosszabbítani. Az ellenzők indokai szerint 48 óra egyáltalán nem elegendő idő arra, hogy a prefektus a visszaküldés körülményeit és feltételeit megszervezze, így veszélybe sodorja az érintett származási országába történő visszaküldését, és mivel akkoriban 4 visszaküldésről szóló döntésből csak egy volt hatékonyan végrehajtható, féltő, hogy ez a szám tovább növekszik. Az őrizetbe vételhez kapcsolódik a másik kifogásolt pont is: a törvény megszüntette annak lehetőségét, hogy azokat a családokat, ahol kiskorú gyermek van, őrizetbe lehessen venni. Ez a passzus a kritikusok szerint számos visszaélésre adhat lehetőséget (például nem saját gyermek sajátként való feltüntetése), illetve szinte lehetetlenné válik az irreguláris státuszú családok visszaküldése, ami még tovább nehezíti az illegális migráció elleni küzdelmet.³⁹

A nemzetgyűlési vitát követően, egy módosításnak köszönhetően a legalább hatéves koruk óta Franciaországban élő gyerekek – amennyiben bizonyíthatóan Franciaországban járnak iskolába, és van olyan testvérük, aki már megszerezte a francia állampolgárságot – a nagykorúság elérésekor megkaphatják a francia állampolgárságot.⁴⁰

A törvény új alapokra helyezte az addig bevándorlási és integrációs szerződés néven ismert dokumentumot. Ezt követően a köztársasági és integrációs szerződést már mindazokkal az első alkalommal Franciaországba érkező harmadik országbeli bevándorlókkal,

³⁹ THÉAS 2016.

⁴⁰ *Loi du 7 mars 2016 relative aux droits des étrangers en France* (2016).

illetve 16 és 18 éves koruk között rendszeresen az országba utazó harmadik országból érkezőkkel meg kell kötni, akik tartósan szeretnének ott letelepedni. Ehhez és a beilleszkedéshez egy személyre és saját igényekre szabott integrációs folyamat lépéseit és az ahhoz szükséges ismereteket tartalmazza a dokumentum.⁴¹

A francia menedékjog

Az illegális migrációval szembeni küzdelem, illetve a legális migrációs csatornák szabályozása mellett mindenképpen fontos szerep jut a menedékjognak és a menedékjogi szabályozásnak Franciaországban is. Ennek alapját az 1951-es, menekültek jogállásáról szóló genfi egyezmény és az azt kiegészítő 1967-es New York-i jegyzőkönyv jelenti, Franciaországban pedig a 2005-ben hatályba lépett CESEDA-törvényben szabályozzák a menedékjogi eljárás részleteit.

Míg a legális migrációval kapcsolatos mindennemű kérdésben a korábban igazságügyi, menekült- és bevándorlásügyi, jelenleg belügyminisztériumi irányítás alatt, 8-900 fővel Párizsban és kilenc további kirendeltségen működő OFII⁴² (Office français de l'immigration et de l'intégration – Migrációs és Integrációs Hivatal) az illetékes, addig a menedékjogi kérdésekben az OFPRA⁴³ (Office français de protection des réfugiés et des apatrides – Menekült- és Hontalanügyi Hivatal) működik központi szervként. A hivatal feladata, hogy eljárjon a beérkezett kérelmek ügyében, jogi és adminisztrációs segítséget nyújtson az eljárásban részt vevő menekülteknek, hontalanoknak és oltalmazottaknak, valamint egyéb eljárásokban – amennyiben más szervezet az illetékes – tanácsadói segítséget nyújtson.

A korábban a Külügy-, jelenleg a Belügyminisztérium irányítása alatt álló szervezet Párizsban működik, ezenfelül Guadeloupe-on van egy kihelyezett irodája. A beérkezett kérelmeket a földrajzi illetékesség alapján létrehozott főosztályok vizsgálják meg, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben egy régióból szokatlanul nagy mennyiségű kérelem érkezik be, akkor az egyenlőbb munkateher érdekében előfordulhat, hogy nem a földrajzilag illetékes főosztály fog döntést hozni.

2015-ben a megelőző évhez képest 24%-kal, 2016-ban pedig 7,1%-kal több kérelmet regisztráltak a hivatalban, illetve 30%-kal több fellebbezés is érkezett. 2016-ban 85 440 kérelem közül 78 805 került első alkalommal benyújtásra, 7 325 második alkalommal, illetve 286 hontalanság megállapítására irányuló kérelmet kapott a hivatal (a kérelmezők leggyakrabban szudáni, afgán és szír származásúak voltak). Érdekesség, hogy a Franciaország tengerentúli területeiről benyújtott kérelmek száma az előző évhez képest 55%-kal nőtt. 2016-ban 89 919 döntést hozott a hivatal, ennek pedig 28,8%-a volt kedvező, azaz ennyien részesültek a nemzetközi védelem valamilyen formájában – ez az arány egyébiránt 6%-kal túlszárnyalja az előző évi pozitív döntések arányát. Ha ehhez még azokat az eseteket is hozzászámoljuk, amikor a Menedékjogi Bírósághoz benyújtott fellebbezés nyomán az megváltoztatta az elsőfokú határozatot, akkor mintegy 38,1%-os értéket kapunk.

⁴¹ *S'intégrer en France. Le contrat d'intégration républicaine...*

⁴² Forrás: www.ofii.fr/qui_sommes-nous_46/index.html?sub_menu=1 (A letöltés dátuma: 2017. 05. 30.)

⁴³ Forrás: www.ofpra.gouv.fr/fr/l-ofpra/presentation-generale (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

Az elismert menekültek 14%-a szudáni, 12%-a szír, míg az oltalmazotti státuszban részesültek közül 27% afgán, 20% szír állampolgár.⁴⁴

A menedékjog iránti kérelmet Franciaország esetében háromféleképpen lehet benyújtani. Ha valaki külföldön szeretne ehhez az eljáráshoz folyamodni, akkor a francia nagykövetségen vagy konzulátuson teheti ezt meg. Ekkor a Belügyminisztérium az OFPRA tanácsát kikérve dönt a menekültügyi vízum kiadásáról: amennyiben a döntés pozitív, a vízum birtokában az érintett beléphet az országba, ezt követően pedig az eljárás további menete megegyezik a Franciaország területén benyújtott kérelmekével.

Amennyiben valaki a határra érkezését követően nem rendelkezik az országba történő belépés összes feltételével, de menedékjogi kérelmet nyújt be, akkor első körben egy „várakozási zónába” (zone d’attente) kerül, ahol azt vizsgálják, hogy a kérelme megalapozottnak tekinthető-e. Amennyiben igen, egy menetlevél birtokában beléphet az országba a további eljárás lefolytatásának céljából.

Ha valaki Franciaország területén kérelmez menedékjogot, akkor az illetékes prefektúrán jelentkezik, ahol három dolgot vizsgálnak:

1. az eljárás megindítható-e;
2. ellenőrzik a kérelmező személyazonosságát;
3. Franciaország illetékes-e az eljárás lefolytatásában.

Ezt követően a kérelmező kap egy nyomtatványcsomagot és egy átmeneti tartózkodási engedélyt (ennek kiadása csak akkor tagadható meg és ezzel az eljárás nem folytatható le, ha az eljárás lefolytatásában nem Franciaország az illetékes, a kérelmező biztonságos harmadik országból érkezett, egyértelmű veszélyt jelent az országra, vagy pedig család gyanúja merült fel), amely helyett akkor kapja meg a hat hónapra szóló engedélyt, ha a nyomtatványokat kitöltötte és visszaküldte a hivatalba.

Az eljárásnak három fő szakasza van: személyes találkozó, tényleges vizsgálati szakasz, és a döntés meghozatala. Ezek során az eljáró tisztviselő megvizsgálja a kérelmező által előadottakat, szükség esetén konzultál a Dokumentációs Főosztállyal, és végül meghozza döntését.

A kérelmező akkor élhet fellebbezéssel, ha a kérelmét elutasították, vagy oltalmazotti státuszt kapott, de meggyőződése, hogy a fennálló körülmények alapján jogosult a menekültstátuszra, illetve ha bármelyik nemzetközi védelemre jogosító státuszát a hivatal visszavonta.

Migrációs kérdések az elnökválasztási kampányokban

2012-ben a leköszönő köztársasági elnök, Nicolas Sarkozy és François Hollande csapott össze a választások második fordulójában. A migrációval kapcsolatos kérdések már ekkor is a kampány központi elemévé váltak, noha az ilyenkor szokásos felmérés eredménye szerint, amely azt vizsgálta, hogy mely kérdések foglalkoztatják legjobban a francia polgárokat és véleményük szerint melyek játszanak majd döntő szerepet a választások

⁴⁴ Forrás: www.ofpra.gouv.fr/sites/default/files/atoms/files/rapport_dactivite_ofpra_2016_1.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 30.)

végkimenetelében, a bevándorlással kapcsolatos kérdések mindössze a kilencedik helyet foglalták el a rangsorban, rögtön a biztonsággal kapcsolatos problémák után.

6. táblázat

Mely kérdések foglalkoztatják legjobban a francia választópolgárokat? (2012)

1.	Vásárlóerő	42%	7.	Adók és terhek	14%
2.	Munkanélküliség	30%	8.	Biztonság	8%
3.	Gazdasági növekedés	23%	9.	Bevándorlás	8%
4.	Államadósság	20%	10.	Nyugdíj	7%
5.	Szegénység	18%	11.	Egészségügy	5%
6.	Oktatás	17%			

Forrás: La sécurité n'est pas la priorité des Français (2012).

Ennek tükrében is érdemes megvizsgálnunk a két jelölt kampány során tett vállalásait, ígéreteit és ötleteit. Sarkozy a köztársasági elnöki ciklusa, illetve belügyminisztersége alatt tanúsított markáns álláspontjához ragaszkodott. Állítása szerint Franciaországban már így is túl sok bevándorló tartózkodott, így javasolta, hogy megválasztása esetén az évente hozzávetőlegesen 200 ezer első alkalommal kiadott tartózkodási engedélyek számát 100 ezerben limitálják. Hollande szerint ugyanakkor ez szinte lehetetlen, hacsak nem tiltják meg a francia állampolgároknak, hogy külföldi személlyel kössenek házasságot, ugyanakkor ő is megfogalmazta, hogy a kiadott engedélyek számát célszerű lenne csökkenteni, de pontos számot nem közölt. Sarkozy minden bizonnyal nem gondolta végig azt sem, hogy a történelem során a legális módon érkező bevándorlók mennyit segítettek Franciaország számára a túlélésben és a későbbi talpra állásban – hangzott az ellenérv.

Sarkozy felvetette azt is, hogy megválasztása esetén Franciaország kilép abból a schengeni egyezményből, amely többek között a személyek szabad mozgását is lehetővé teszi, arra való hivatkozással, hogy így az illegális migráció elleni küzdelmet is sokkal hatékonyabban lehet folytatni, mivel az akkori helyzetben – szerinte – egyes európai államok nem tettek meg minden tőlük telhetőt az illegális migrációval szembeni küzdelem során. Ez az ötlete szintén összhangban van a korábbi belügyminisztersége alatt született törvényekkel. Az illegális migrációval szembeni küzdelem fokozott igénye Hollande programjában is megjelent: ő egy külön egységet kívánt létrehozni az országba be-, illetve az országon átutazó illegális státuszú vándorokkal szembeni küzdelem jegyében. Sarkozy elképzelése szerint a bevándorlók helyi választójoggal sem rendelkeznének, mivel az magával vonná, hogy az általuk támasztott igények (például a halál húsok és étkezés) az élet egyéb területein is megjelenének.

Hollande ezen felül megcélozta a menedékjogi eljárás lefolytatásának felgyorsítását (annak érdekében, hogy egyrészt a kérelmezők hamarabb kézhez kapják a döntést, és ennek megfelelően alakíthassák további életüket, másrészt a hivatalnokok munkájának egyszerűbbé és gyorsabbá tétele is cél volt), valamint a tanulmányi célú mobilitás és a tanulmányi célú engedélyek és vízumok megszerzésének könnyebbé tételét is. Parlamenti vizsgálóbizottságot hozott volna létre annak megállapítására, hogy Franciaországnak évente mennyi külföldi munkavállalóra van szüksége.

Sarkozy programjában megcélozta a vegyes házasságok számának csökkentését, még-hozzá úgy, hogy a családegyesítési célú tartózkodási engedély kiadásának egyik feltételül támasztott lakhatási körülmények meglétét írta elő, ráadásul azt is el kívánta volna érni, hogy a családegyesítési folyamat ne legyen automatikus, a várakozási időt 18 hónapra növelte volna, illetve az addigiaknál komolyabb anyagi és lakhatási körülmények meglétét írta volna elő. Ezen felül tovább korlátozta volna a szociális juttatásokhoz történő hozzáférés lehetőségét, és a tanulmányi célból Franciaországban tartózkodók munkavállalásának lehetőségeit.⁴⁵

7. táblázat

Mely kérdések foglalkoztatják legjobban a francia választópolgárokat? (2017)

1.	Terrorizmus elleni küzdelem	64%	7.	Bevándorlók integrációja	37%
2.	Munkanélküliség	63%	8.	Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek	34%
3.	Adók és járulékkerhek mértéke	50%	9.	EU működése	33%
4.	Migráció	50%	10.	Környezetvédelem	32%
5.	Bűnözés elleni küzdelem	47%	11.	Gazdaság	31%
6.	Oktatás	41%			

Forrás: Présidentielle 2017: chômage et terrorisme, premières préoccupations des Français (2016)

2017-ben az elnökválasztás második fordulójába a szélsőjobboldali Nemzeti Front (Front national) jelöltje, Marine Le Pen és a viszonylag frissen alapított párt, az En marche jelöltje, Emmanuel Macron jutottak. A 2017 tavaszán, a választások előtt készített felmérések jól mutatták az előző választási ciklus óta lezajlott események hatásait. A 2015-ös és 2016-os franciaországi terrortámadások hatására a terrorizmus elleni küzdelem lett a franciákat legjobban foglalkoztató kérdés, míg a munkanélküliség a második helyre szorult. A 2015-ben megindult európai migrációs válság hatására a migrációval kapcsolatos témák a negyedik helyre léptek előre ebben a felmérésben (emlékeztetőül: 5 évvel ezelőtt még a kilencedik helyen voltak), és megjelent egy új elem is a listán: a bevándorlók integrációjával kapcsolatos aggodalmak.

Marine Le Pen programjában előkelő helyet kaptak a bevándorlással összefüggő kérdések, amelyeknek négy fő elemét különböztette meg. Egyrészt, tartotta magát az öt évvel ezelőtti vállalásához, amely szerint évente 10 ezer fő számára lehetett volna csak legális tartózkodásra jogosító bármilyen típusú engedélyt kibocsátani. Megválasztása esetén azonnal moratóriumot hirdetett volna, „a helyzet további tisztázásáig, illetve annak pontos felméréseig” egyetlen engedélyt sem bocsáthattak volna ki a francia hatóságok.⁴⁶ Ezen felül az addigi létszám 95%-os csökkentése hosszú távon a franciaországi demográfiai adatokban is megmutatkozott volna, újra teret engedve a társadalom elöregedésének és fogyásának. Nem beszélve arról, hogy a legális migrációs csatornák ilyen mértékű és ilyen hirtelen történő korlátozása általában az illegális migrációs útvonalak intenzívebbé válását is maga

⁴⁵ L'immigration au coeur de la campagne. À droite comme à gauche, la situation des immigrés en France constitue un thème central (2012).

⁴⁶ ALBERTINI 2017.

után vonja (hiszen a vándor észszerű lény,⁴⁷ oda megy, ahol úgy ítéli meg, hogy jobb körülményei lehetnek, és ha ezt legális úton nem tudja elérni, akár az illegális lehetőségeket is kihasználhatja).

Le Pen szigorította volna a menedéjjoggal kapcsolatos szabályozást, azaz eltörölte volna a határon és a Franciaország területén belül benyújtott kérelem lehetőségét, így ezt csak a francia nagykövetségeken vagy konzulátusokon lehetett volna megtenni, illetve csökkentette volna a menekültek és menedékkérők számára juttatható szociális támogatások mértékét és körét is.

Sarkozyhoz hasonlóan a kampány során ő is szorgalmazta a schengeni övezetből való kilépést, mivel véleménye szerint nagymértékben az a felelős az illegális migrációs csatornák létrejöttéért és működéséért.

Marine Le Pen visszanyúlt az 1986-os és 1993-as Pasqua-féle törvényekhez is, hiszen kampánya során azt javasolta, hogy a francia állampolgárság területi alapon történő megszerzésének lehetőségét (*droit du sol*) törölje el az állam. Szintén ez volt a véleménye a kettős állampolgárság intézményéről is: nemkívánatosnak tartotta azt.

A kampány során a tőle megszokott, rendkívül erős retorikát alkalmazta a bevándorlással kapcsolatos témák során is. Véleménye szerint – Macronnal ellentétben – a bevándorlás nem egy lehetőség a világ és Franciaország számára, hanem egy dráma, aminek ha teret engednek, nem lesz jó vége. A franciaországi merényletek által felborzolt kedélyeket még tovább korbácsolta azzal a kijelentésével, amely szerint a „bevándorlás és a terrorizmus kéz a kézben járnak” – tette mindezt annak ellenére, hogy a szóban forgó támadásokat (egy vagy két kivételtől eltekintve) nem első generációs bevándorlók, hanem már akár több nemzedék óta Európában élő leszármazottak követték el.⁴⁸

Emmanuel Macron volt az, aki az akkori francia kormány tagjai közül legjobban támogatta Angela Merkel német kancellár szíriai menedékkérőket befogadó döntését. Macron gondolkodásmódjában jól tetten érhető a történelem során már több alkalommal is tapasztalt, tipikus francia küldetéstudat, hiszen szerinte a bevándorlás, illetve annak előmozdítása egyszerre kötelesség és lehetőség Franciaország számára. Lehetőség, mert ha helyesen és egyszerre kezelik a legális és illegális migrációt, akkor az a lehetőségek széles tárházát nyitja meg Franciaország előtt gazdasági (gazdasági szektor erősödése) és társadalmi (kulturális egymásra való pozitív hatása) tekintetben egyaránt.⁴⁹

Míg Macron azt szorgalmazta, hogy Franciaország vegye ki a részét az Európába érkező menedékkérők befogadásából, addig ellenfele, Le Pen pont az ellenkezőjét sürgette: ő minden áron és minden körülmények között vissza akarta őket küldeni származási országukba, de legalábbis az Unió kívülre, még abban az esetben is, ha ezzel veszélynek teszi ki őket. Elgondolása szerint Macron a befogadást célzó kezdeményezésével csupán fragmentálni akarja a francia társadalmat.

Macron programja⁵⁰ egyes migrációs kérdésköröket tekintve nagyban hasonlít Hollande 2012-es vállalásaihoz, és négy fő pont köré összpontosul.

⁴⁷ HAUZINGER 2016, 15.

⁴⁸ FAYE 2017.

⁴⁹ SIMON 2017.

⁵⁰ Le programme d'Emmanuel Macron concernant l'asile et l'immigration. L'Europe fait actuellement face à une crise migratoire sans précédent (2017).

Egyrészt Macron egy olyan Európát (és benne Franciaországot) szeretne, amely megvédi a határait úgy, hogy közben tiszteletben tartja az értékeket. Emiatt tovább szeretné erősíteni az európai határőrzetet egy tartósan működő, felügyeleti és határőrzeti kapacitás segítségével, és egy 5 ezer fős határőrzeti ambíciószint fenntartásával. Ezen felül szükség van olyan programokra is, amelyek a főbb származási országokban nyújtanak (többek között fejlesztési és ellenőrzési) segítséget.

Másrészt a menekültügyi rendszerben is változtatásokat tervez bevezetni: ismételten (mint Hollande-nál) megjelenik a menedékjogi eljárás időtartamának 8 hétre való csökkentése, illetve a fellebbezés benyújtása esetén rendelkezésre álló eljárási határidő mérséklése is.

Harmadrészt a hasznos tudással rendelkező bevándorlók érkezésének és beilleszkedésének megkönnyítését is célul tűzte ki Macron: itt nem az elődeinél tapasztalható „agyelszívásra” fókuszál, hanem a hasznos tudás és ezáltal a tapasztalatcsere kerül előtérbe. Ezen felül könnyíteni szeretne a Franciaországban mesterdiplomát szerzett harmadik országbeli állampolgárok munkavállalásán is.

Negyedrészt a bevándorlók integrációja az eddigieknél várhatóan sokkal nagyobb hangsúlyt fog kapni, mivel Macron elképzelései szerint minden rendezett státuszú bevándorlónak biztosítani kell majd a megfelelő nyelvi képzést (legalább B1 szinten, ami amúgy a honosítás egyik feltételét is jelenti), és tervbe vette különböző, helyi integrációs programok életre hívását is.

Konklúziók. Franciaország és a 2015-ös migrációs válság

Mint a nemzetközi és európai politikai élet meghatározó szereplője, értelemszerűen Franciaország sem kerülhette el a 2015-re eszkalálódott európai migrációs válság hatásait és következményeit. Az akkor még François Hollande köztársasági elnök által vezetett ország tevékenysége két irányba indult el: egyrészt belpolitikai téren törekedtek a szükséges és előremutató reformok minél gyorsabb végrehajtására, másrészt pedig aktív szerepet vállalt az ország a kérdés nemzetközi porondon történő rendezését illetően.

A többek között az instabilitásra, háborúra és terrorizmusra visszavezethető eseménysorozat próbára tette és teszi az európai és a schengeni övezet külső országait, valamint az egész Európai Unió apparátusát is. A francia kormány felismerte a gyors és hatékony reagálás jelentőségét, amelynek jegyében például megreformálta a menedékjogi szabályozás egyes elemeit: célul tűzték ki a menedékjogi eljárás lefolytatására rendelkezésre álló határidő csökkentését, hiszen a reform előtt átlagosan két év alatt született meg a nemzetközi védelem megadására/megtagadására irányuló döntés – az új rendelkezés értelmében pedig ez a határidő 9 hónapra kellett hogy csökkenjen. Ezen felül a Cazeneuve-kormány javaslatot tett a menedékkérők országon belüli jobb elosztására: ennek keretében növelték a menedékkérők által igénybe vehető befogadó központokat (CADA – Centre d'accueil pour demandeurs d'asile), illetve napirenden volt a menedékkérők jogainak erősítése is – a vonatkozó európai normákkal és irányelvekkel összhangban.

Mivel a bevándorlók és a menekültek lakhatási feltételei korántsem megfelelőek (a menedékkérők 50%-a nem rendelkezik megfelelő lakóhellyel), a 2015. június 7-én előterjesztett terv 11 ezer plusz férőhely létesítését szorgalmazta (ebből 1,5 ezer sürgősségi, 4 ezer menedékkérők, 5,5 ezer pedig menekültek részére), ezen felül pedig további lépéseket

irányzott elő az irreguláris bevándorlás és az embercsempészet visszaszorítása érdekében. 2015 eleje és 2015 szeptembere között több mint 177 embercsempész-hálózatot számolt fel a francia hatóság.

A calais-i zsúfoltság és helyzet kezelése is napirendre került. A francia kormány által vázolt terv értelmében megkönnyítenék az ott tartózkodó migránsok számára a menedékjogi eljáráshoz való hozzáférés lehetőségét, és javítanának az ott élők életfeltételein is. A terv értelmében biztonságosabbá kell tenni a határokat, valamint a kikötői és vasúti infrastruktúrát, egyrészt brit pénzügyi hozzájárulással, másrészt pedig az ott állomásozó rendvédelmi erők megerősítésével. Ezen felül pedig – a terv szerint – különös hangsúlyt kell fektetni a Calais-ban is nagy problémákat okozó embercsempész-hálózatok felszámolására, amit egyrészt a hírszerzés, másrészt pedig a fentebb említett rendvédelmi erők megerősítésével lehet elősegíteni.

Franciaország aktív szerepet vállalt a kérdés európai megoldására tett kísérletek terén is, hiszen például egyik kezdeményezője és katalizátora volt az úgynevezett „hot spotok” létrehozásának, kiállt és kiáll a menedékkérők EU-s országok közötti egyenlőbb elosztása mellett (kvóta), szerepet vállal az embercsempészetre építő bűnözői csoportok elleni összefogásban, és szintén elkötelezett a tranzitországokat középpontba helyező migrációs diplomácia létrehozása iránt.⁵¹

Fontos megjegyezni, hogy nemcsak François Hollande, hanem az új köztársasági elnök, Emmanuel Macron alatt is nagy hangsúlyt kap a migrációs válság kezelése. Macron 2017 júliusában elhangzott beszédében bejelentette, hogy Franciaország Líbiában is létre fog hozni hot spotokat,⁵² illetve 2017. augusztus végén felvetette annak a lehetőségét is, hogy például a Nigerben és Csádban alapítandó hot spotok segítségével hatékonyabban lehetne kiszűrni az Európába tartók közül a látványosan és nyilvánvalóan nem megalapozott menedékjogi indokkal érkezőket.⁵³

Felhasznált irodalom

- ALBERTINI, Dominique (2017): Marine Le Pen durcit son programme sur l'immigration. *Oeilsurlefront.liberation.fr*, 2017. 04. 18. Elérhető: https://oeilsurlefront.liberation.fr/les-idees/2017/04/18/marine-le-pen-durcit-son-programme-sur-l-immigration_1563417 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 23.)
- D is for Doctor... Or is it for Dirty, Dangerous, And Demeaning? (2013). *Immigrationtalk.org*, 2013. 07. 11. Elérhető: <https://immigrationtalk.org/2013/07/11/d-is-for-doctor-or-is-it-for-dirty-dangerous-and-demeaning> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)
- Étrangers – immigrés (2014). In *Tableaux de l'Économie Française*. Paris, Institut national de la statistique et des études économiques. Elérhető: www.insee.fr/fr/statistiques/1288329?sommaire=1288404 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)

⁵¹ La France à l'action face à la crise migratoire (2012–2017).

⁵² MARESCHAL 2017.

⁵³ LASSERRE 2017.

- Étrangers – immigrés (2016). In *Tableaux de l'Économie Française*. Paris, Institut national de la statistique et des études économiques. Elérhető: www.insee.fr/fr/statistiques/1906669?sommaire=1906743#titre-bloc-3 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)
- FAYE, Olivier (2017): A Marseille, Marine Le Pen enfonce le clou sur l'immigration. *LeMonde.fr*, 2017. 04. 19. Elérhető: www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2017/04/20/en-meeting-a-marseille-marine-le-pen-se-pose-comme-la-candidate-de-la-vraie-droite_5114029_4854003.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 30.)
- Fiches thématiques – Flux d'immigration* (2012). Elérhető: www.insee.fr/fr/statistiques/1374020?sommaire=1374025 (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)
- HAUTZINGER Zoltán (2016): *Idegen a büntetőjogban*. Pécs, AndAnn.
- Histoire de l'immigration en France. La contribution des immigrés au développement économique et aux guerres françaises de 1850 à aujourd'hui* (2004). Elérhető: www.preavis.org/formation-mr/Luttins/brochure_immigration_1-0.a5.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 10.)
- L'immigration au coeur de la campagne. À droite comme à gauche, la situation des immigrés en France constitue un thème central (2012). *LePoint.fr*, 2012. 03. 19. Elérhető: www.lepoint.fr/politique/election-presidentielle-2012/l-immigration-au-coeur-de-la-campagne-19-03-2012-1442687_324.php# (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)
- La France à l'action face à la crise migratoire (2012–2017). *Gouvernement.fr*, 2012. 05. 15. – 2017. 05. 15. Elérhető: www.gouvernement.fr/la-france-a-l-action-face-a-la-crise-migratoire-2817 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)
- La France face à la décolonisation de 1945 à 1962* (s. a.). Elérhető: www.cndp.fr/crdp-reims/cinquieme/decolonisation.htm (A letöltés dátuma: 2017. 07. 15.)
- La Francophonie* (s. a.). Elérhető: www.francophonie.org/IMG/pdf/francophonie-2.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 16.)
- La sécurité n'est pas la priorité des Français (2012). *LeParisien.fr*, 2012. 03. 27. Elérhető: www.leparisien.fr/espace-premium/actu/la-securite-n-est-pas-la-priorite-des-francais-27-03-2012-1925483.php (A letöltés dátuma: 2017. 05. 23.)
- LAGUERRE, Bernard (1988): Les dénaturalisés de Vichy (1940–1944). *Vingtième Siècle, revue d'histoire*, Vol. 20, No. 1. 3–15. Elérhető: www.persee.fr/doc/xxs_0294-1759_1988_num_20_1_2792 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 24.)
- LASSERRE, Isabelle (2017): Crise migratoire: Européens et Africains en mal de solution. *LeFigaro.fr*, 2017. 08. 28. Elérhető: www.lefigaro.fr/international/2017/08/28/01003-20170828ARTFIG00257-une-feuille-de-route-pour-la-crise-migratoire.php (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)
- Le Contrat d'accueil et d'intégration: un parcours obligatoire, condition d'une installation durable (2007). *Vie-publique.fr*, 2007. 07. 03. Elérhető: www.vie-publique.fr/actualite/dossier/integration/contrat-accueil-integration-parcours-obligatoire-condition-installation-durable.html (A letöltés dátuma: 2017. 02. 23.)
- Le programme d'Emmanuel Macron concernant l'asile et l'immigration. L'Europe fait actuellement face à une crise migratoire sans précédent (2017). *En-Marche.fr*, 2017. 02. 01. Elérhető: <https://en-marche.fr/emmanuel-macron/le-programme/immigration-et-asile> (A letöltés dátuma: 2017. 06. 30.)
- Les immigrés récemment arrivés en France. Une immigration de plus en plus européenne (2014). *Insee Première*, No. 1524. Elérhető: www.insee.fr/fr/statistiques/1281393#inter2 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 18.)

- Liste des 84 États et gouvernements membres de plein droit, membres associés et observateurs de l'Organisation internationale de la Francophonie* (2016). Elérhető: www.francophonie.org/IMG/pdf/som_xvi_membres_oif_vf.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 16.)
- LOCHAK, Danièle (1995): *Les étrangers sous Vichy. Article extrait du Plein droit n° 29–30, novembre 1995* «Cinquante ans de législation sur les étrangers». Elérhető: www.gisti.org/spip.php?article3834 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 23.)
- Loi du 7 mars 2016 relative aux droits des étrangers en France (2016). *Vie-publique.fr*, 2016. 03. 07. Elérhető: www.vie-publique.fr/actualite/panorama/texte-discussion/projet-loi-relatif-au-droit-etrangers-france.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 30.)
- MARESCHAL, Edouard de (2017): La France va créer en Libye des «hot spots» pour demandeurs d'asile. *LeFigaro.fr*, 2017. 07. 27. Elérhető: www.lefigaro.fr/actualite-france/2017/07/27/01016-20170727ARTFIG00178-la-france-va-creer-en-libye-des-hotspots-pour-demandeurs-d-asile.php (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)
- Présidentielle 2017: chômage et terrorisme, premières préoccupations des Français (2016). *LeParisien.fr*, 2016. 09. 28. Elérhető: www.leparisien.fr/elections/presidentielle/sondages/presidentielle-2017-chomage-et-terrorisme-premieres-preoccupations-des-francais-28-09-2016-6157473.php (A letöltés dátuma: 2017. 06. 20.)
- SIMON, Théophile (2017): Que dit vraiment Macron sur l'immigration? *Nouvelobs.com*, 2017. 04. 27. Elérhető: www.nouvelobs.com/presidentielle-2017/20170426.OBS8601/que-dit-vraiment-macron-sur-l-immigration.html (A letöltés dátuma: 2017. 05. 30.)
- Statut et dates d'adhésion des états et des gouvernements* (s. a.). Elérhető: www.francophonie.org/Statut-et-date-d-adhesion-des.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 15.)
- THÉAS, Alexis (2016): Immigration: les dangers d'une loi irresponsable votée en catimini. *LeFigaro.fr*, 2016. 02. 19. Elérhető: www.lefigaro.fr/vox/politique/2016/02/19/31001-20160219ARTFIG00300-immigration-les-dangers-d-une-loi-irresponsable-votee-en-catimini.php (A letöltés dátuma: 2017. 08. 18.)
- Une mesure opposée aux principes républicains (2016). *Le Monde*, 2016. 01. 07. Elérhető: www.lemonde.fr/idees/article/2016/01/07/une-mesure-opposee-aux-principes-republicains_4843407_3232.html (A letöltés dátuma: 2017. 02. 28.)

A politikai jobboldal Franciaországban

Bene Krisztián

Bevezetés

A közelmúltig úgy tűnt, hogy Franciaország politikai életét – sokszínűsége ellenére – a bal- és jobboldali politikai erők dominálják, amelyek a demokratikus váltógazdálkodás elvei szerint időről időre egymást váltva hatalomra kerülnek, majd hosszabb-rövidebb ideig irányítják a Francia Köztársaságot. Még ha ez a hagyományos felállás megváltozni is látszik a 2017-es francia törvényhozó és elnökválasztások eredményeinek következtében, érdemes áttekinteni a politikai jobboldal múltját Franciaországban, amely nem csupán döntő befolyást gyakorolhat a jövőbeni francia közügyekre, hanem egyben tanulságos példaként szolgálhat más országok – például hazánk – számára, amelyek hasonló politikai berendezkedésűek.

A 18. századi kezdetek

A modern politikai jobboldal előzményei a 18. századig nyúlnak vissza, amikor a tudományos és politikai gondolkodás fejlődése során a felvilágosodás tanításai számos ponton alapvetően változtatták meg a hagyományos mentalitást. Ezek a változások a születőfélben lévő liberalizmus és a leendő baloldali politikai mozgalmak ideológiai megalapozásaként is szolgáltak. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy voltak olyanok is, mint Johann Gottfried Herder¹ és Edmund Burke,² akik szembehelyezkedtek ezekkel az elvekkel, mivel úgy vélték, hogy a hagyományos értékeket kell védeni a liberális elvekkel szemben. Ők voltak a modern konzervativizmus első megfogalmazói, akiknek számos követőjük akadt Franciaországban is.³

¹ Johann Gottfried von Herder (1744–1803). Német költő, műfordító, teológus, filozófus. Meghatározó irodalmi munkássága mellett filozófiai műveiben heves kritikával illette a felvilágosodás tanait. Ez a megközelítés nagy hatást gyakorolt mind hazai, mind külföldi kortársaira, hozzájárult a konzervativizmus kialakulásához.

² Edmund Burke (1729–1797). Író, politikus, politikai gondolkodó. Jogászként politikai karriert futott be a whig pártban, melynek során számos politikai röpirat szerzője volt. A pártok létrehozásának és a királyi hatalom korlátozásának szükségessége mellett foglalt állás, miközben elítélte a francia forradalmat és annak következményeit. A gyors változásokkal szemben a megfontolt reformok híve volt, a radikalizmussal szemben a jogállamiságot helyezte előtérbe, a demokráciát pedig a nép alkalmatlansága és a kisebbségek védelme okán ellenezte. Nézetei széles körben elterjedtek, elsősorban az ellenforradalmi gondolkodók tették magukévá.

³ FERENCZI 2004, 104–105.

A modern értelemben vett politikai jobboldal már születésekor – annak körülményeihez kapcsolódva – megosztott volt, és három, alapvetően eltérő elveket valló csoportra oszlott, amelyek között tartósan fenn is maradtak a nézetkülönbségek. Az első tömörülés tagjai a forradalmat és annak eredményeit teljes egészében elvetők közül kerültek ki, akik a régi rend értékeit és berendezkedését kívánták megőrizni. Bár elfogadták bizonyos – elsősorban gazdasági természetű – reformok szükségességét az állam zökkenőmentes működésének érdekében, szembehelyezkedtek az alkotmány gondolatával és az egyenlőség szellemiségével. Egyik fő szószólójuk Maury abbé volt,⁴ a Francia Akadémia tagja, aki a rendi gyűlésben, majd a Nemzetgyűlésben is keményen harcolt a forradalmi eszmék ellen.⁵ Az ezeket az elveket osztók – főleg nemesek – többsége a Bastille bevétele, illetve a különböző alkotmányos és köztársasági reformok után emigrált, később pedig a külföldi hadseregek kötelékében harcolt a forradalmi rendszer ellen. Őket nevezhetjük ellenforradalmi rojalistának.⁶

A második csoportba azok a jobboldaliak tartoznak, akik maguk is mélyreható politikai reformokat kívántak, azonban szigorúan fenntartva a királyságot mint államformát. Ennek következtében a francia forradalom vívmányait részben elfogadták, és egy angol mintára szerveződő alkotmányos monarchiát szerettek volna létrehozni, amely megtart egyes liberális eredményeket (mint a hatalmi ágak szétválasztása és a kétkamarás törvényhozó nemzetgyűlés), de a király személye köré szerveződik. Jean-Joseph Mounier⁷ vezetésével aktívan részt vettek a rendi gyűlés és az alkotmányozó nemzetgyűlés munkájában, ahol egyaránt szemben találták magukat a királyi hatalmat minimumra szorítani kívánó demokratákkal, illetve az azt teljes egészében megtartani akaró ellenforradalmi rojalistákkal. Az alkotmányozó viták során azonban teljes vereséget szenvedtek, mivel sem a kétkamarás kétkamarás törvényhozás, sem a korlátlan királyi vétőjog nem került be az alkotmányba. Jelentős részük a királyi család Párizsba költöztetése után úgy látta, hogy céljaik elérésére az alakulóban lévő politikai rendszer keretei között többé már nem kínálkozik esély, ezért az emigráció mellett döntött.⁸ Ennek a csoportnak a tagjai voltak a liberális jobboldaliak.⁹

A harmadik csoportosulás tagjai időben valamivel később, Napóleon hatalomra kerülése után szerveződtek meg, és a császár által kialakított politikai berendezkedést kívánták fenntartani, illetve annak bukása után helyreállítani. Némiképp ellentmondásos módon

⁴ Jean-Sifrein Maury (1746–1817). Párizs érseke, bíboros és író, a Francia Akadémia tagja. Az 1789-es rendi gyűlésen képviselőként az egyház és a nemesség érdekeit védve szembeszáll a forradalmi reformjavaslatokkal. Az alkotmányozó nemzetgyűlés feloszlása után emigrál, és sikeres egyházi karriert fut be Rómában. A császárság alatt visszatér Franciaországba, ahol aktívan támogatja Napóleon politikáját, amit többek között szenátori és érseki kinevezésekkel jutalmaztak. A restauráció során minden rangját elveszíti, ezért újból Rómába menekül, ahol 1817-ben meghal.

⁵ RADUGET 1912, 631–643.

⁶ WINOCK 2012, 13–14.

⁷ Jean-Joseph Mounier (1758–1806). Ügyvéd, politikus. Jogászként a grenoble-i parlament (legfelsőbb bíróság) tagja, az 1789-es rendi gyűlés tagja. A reformok elkötelezett híve, a labdaházi eskü egyik kezdeményezője. Angol mintájú monarchikus berendezkedés kialakításáért küzd, javaslatait azonban a többség leszavazza. 1789 októberében elmenekül Párizsból, 1790-ben pedig Franciaországból is emigrál. 1801-ben tér vissza hazájába, ahol prefektusi, majd államtanácsosi kinevezést kap, és a Becsületrenddel is kitüntetik 1806-ban bekövetkező halála előtt.

⁸ HAHNER 2002, 142.

⁹ WINOCK 2015, 24–25.

legfőbb ideáljuk egy olyan, köztársasági elvek alapján szerveződő császárság volt, amelynek élén Napóleon Bonaparte vagy valamelyik családtagja áll. Ennek a hibrid rendszernek a központi rendező elvei a nacionalizmus és az erős végrehajtó hatalomra támaszkodó autoriter politikai berendezkedés voltak, amely elősegíti a belső rend fenntartását, valamint a sikeres nemzetközi fellépést (utóbbit akár háborúk formájában is), amely a nemzeti önkép egyik alapja. Ennek a csoportnak a képviselői hittek az olyan köztársasági elvekben, mint a népszuverenitás és a törvény előtti egyenlőség. Mivel közvetlen kapcsolatot kívántak kiépíteni a kormányzó elit és a nép között, az előbbi népszavazások formájában rendszeresen kikérte az utóbbi véleményét a fontosabb kérdésekről. Az első császárság bukása után a változékony politikai helyzetekben rendszeresen előtérbe kerültek, mivel rendet és dicsőséget ígértek, amelyekre a bizonytalan átmeneti időszakokban mindig komoly igény jelentkezett. Ennek az irányzatnak a képviselői voltak a bonapartisták.¹⁰

A 19. századi Franciaország monarchikus rendszerekben betöltött szerepe

Napóleon császárságának bukása és XVIII. Lajos visszatérése után kezdődött a restauráció időszaka (1815–1830), amelynek során négy párt volt jelen a francia politikai életben. Közülük a köztársaságpártiaknak volt a legkisebb befolyásuk, hiszen a forradalmi rendszerek kudarca után esélyük sem volt a hatalom közelébe kerülni. Ugyanakkor ez egyben a jobboldali mozgalmak előtérbe kerülését is jelentette, melyek közül három rendelkezett saját ideológiával és ennek megfelelő elképzelésekkel arról, hogyan kellene irányítani Franciaországot. A három párt a legitimistáké, az orléanistáké és a bonapartistáké volt.¹¹

A legitimisták elméletileg a restauráció győztesei voltak, hiszen az általuk támogatott Bourbon-dinasztia tért vissza Franciaország élére, így tehát az emigrációban töltött időszak után a forradalom elől elmenekült, majd annak bukása után hazatérő jobboldaliak voltak az új rendszer legnagyobb támaszai és haszonélvezői. Utóbbit jól érzékelteti, hogy a XVIII. Lajos által készített alkotmány értelmében létrehozott kétkamarás törvényhozásban a képviselői helyek 78%-át a legitimisták nyerték el 1815-ben. Ugyanakkor olyannyira revansot kívántak venni a forradalmárokon, hogy ezt a képviselőházat maga a király oszlatta fel egy évvel később, hogy megakadályozza az intoleráns túlkapásokat.¹² Ennek következtében az a furcsa helyzet állt elő, hogy a monarchia legelkötelezettebb hívei gyakran még az uralkodóval szemben is a királyi hatalmat éltették, és szembeszálltak döntéseivel. Mivel azok a főleg vidéki bázisú, politikailag tapasztalatlan, kis- és középnemesi származású monarchisták kaptak helyet a törvényhozásban, akik a királyi tekintély és a katolikus vallás legelszántabb védelmezői voltak, számos esetben még a király által kezdeményezett polgári reformkísérletek ellenében is felléptek. Ebből kifolyólag ultraroyalistának is nevezhetjük őket, ugyanakkor elveik megvalósítása érdekében elszánt védelmezői voltak a parlamentarizmusnak és a választójog kiterjesztésének, ami lehetővé tette számukra, hogy a hatalom közelében tudjanak maradni, és befolyást gyakoroljanak Franciaország politikai

¹⁰ FERENCZI 2004, 72–73.

¹¹ RICHARD 2017.

¹² HAHNER 2002, 181–183.

berendezkedésére. Mivel XVIII. Lajos a megbékélés híve volt, uralkodásának nagyobbik felében a mérsékeltbb jobboldali erőkre támaszkodva kormányzott legelkötelezettebb legitimista híveit – akik egyben ellenzékét is képezték – háttérbe szorítva, ahonnan nem is tudtak többé visszakerülni a politika első vonalába.¹³

Az 1830-as francia forradalom és Lajos Fülöp trónra kerülése jelentős változásokat hozott a politikai életben, aminek következtében a liberális konzervatívok kerültek vezető szerepbe 1830 és 1848 között. Ezeket a politikusokat orléanistáknak is nevezik, mivel az alkotmányos monarchia létrehozásának és fenntartásának érdekében a Bourbon-ház fiatalabb, orléans-i ágának trónöröklését is elfogadták és támogatták. A párt legfontosabb vezető személyiségei Benjamin Constant¹⁴ és François Guizot¹⁵ voltak, akiknek legfontosabb célja a forradalom demokratikus és liberális vívmányainak átültetése volt a politikai gyakorlatba (hatalmi ágak szétválasztása, törvény előtti egyenlőség, oktatás kiterjesztése stb.), miközben fenn kívánták tartani a monarchikus állami berendezkedést. Ennek a megközelítésnek ugyanakkor fontos jellemzője volt, hogy a király csupán a hatalmi ágak közti döntőbíró szerepét töltötte be, nem pedig egy abszolút hatalmú uralkodót, vagyis uralkodott, de nem kormányzott. A polgárosodó közép- és felső osztályokat képviselő politikai berendezkedés igyekezett beépíteni a forradalom örökségét, ugyanakkor pedig új, tartós rendet ígérő politikai rendszert létrehozni. Minden bizonnyal ez a társadalmi támogatottság és a jól megalapozott ideológia is hozzájárult ahhoz, hogy a párt 1848 után sem veszítette el jelentőségét, és – változó mértékben ugyan – érdemi befolyást tudott gyakorolni a francia politikai életre az egymást követő különböző rendszerek alatt is.¹⁶

Ezt követően 1848 és 1870 között a harmadik jobboldali párt képviselői, a bonapartisták is lehetőséget kaptak arra, hogy elveiket a gyakorlatban is megvalósíthassák. A leendő III. Napóleon, azaz Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (Napóleon Bonaparte öccsének, Louis Bonapartének a fia) az 1848-as forradalom után létrehozott új republikánus rendszerben – a Második Köztársaságban – köztársasági elnöki posztot nyert el. Ezt az előéletét alapján meglepő sikert elsősorban családnevének, későbbi népszerűségét pedig választójogi és szociális jellegű intézkedéseinek köszönhette, amellyel elnyerte az immár szavazati joggal rendelkező alsóbb osztályok szavazatait.¹⁷ 1851-ben puccsot hajtott végre, majd császári címet vett fel, és III. Napóleon néven irányította a Második Császárságot, melyet a választók többsége népszavazás útján újból támogatott. Rendkívül sikeres szociális

¹³ WINOCK 2012.

¹⁴ Benjamin Constant de Rebecque (1767–1830). Író, politikus. A svájci származású író németországi és skóciai tanulmányai után Franciaországban telepedik le 1795-ben, ahol aktívan részt vesz a politikai életben mint a liberális ellenzék tagja. Támogatja Napóleont Elba szigetéről való visszatérése után, amiért száműzik, de az ítéletet röviddel később visszavonják, így részt tud venni az új alkotmányos monarchia politikai életében mint a mérsékelt ellenzék meghatározó tagja és ideológusa.

¹⁵ François Pierre Guillaume Guizot (1787–1874). Történész, politikus. Családja a forradalom elől Svájcba menekül, ezért ott végzi tanulmányait, mielőtt 1805-ben visszatér hazájába. Történelmi karrierje a császárság alatt indul el, amelynek köszönhetően egyetemi katedrát is kap a Sorbonne-on. A restaurációs időszakban az első pillanattól részt vesz a politikai életben mint a liberális monarchisták egyik képviselője. 1848-ig számos fontos kormányzati posztot töltött be, és korábbi kiemelkedő tudományos pályafutása mellett a francia politika meghatározó alakjává nőtte ki magát. Az 1848-as forradalom miatt angliai száműzetésbe vonult, ezt követően érdemi politikai szerepvállalása nem volt.

¹⁶ RICHARD 2017, 41–45.

¹⁷ PRICE 2001, 169–175.

politikájának és a folyamatos gazdasági fejlődésnek köszönhetően az uralkodó népszerű volt egész uralkodása alatt, még 1870-ben is, nem sokkal a rendszer váratlan összeomlása előtt. A porosz–francia háborúban elszenvedett vereség ugyanakkor forradalmat robbantott ki Párizsban, amely rövid időn belül a köztársaságpártiak győzelmét hozta.¹⁸ Paradox módon a császár személye maga akadályozta egy jól szervezett és komoly politikai érdekérvényesítő képességgel rendelkező bonapartista párt kialakulását, mivel az uralkodó olyan sikerrel központosította a végrehajtó hatalmat, hogy nem volt szüksége egy önálló politikai szereplőként működő pártra, még akkor sem, ha az saját rendszerének támogatója lett volna. Ennek eredményeként, noha a Második Császárság a bonapartizmus egy válfajaként működött az adott politikai, gazdasági és társadalmi helyzethez igazodva, irányításában a bonapartista párt nem játszott jelentős szerepet.¹⁹

A Harmadik Köztársaság

A 1870–1871-es porosz–francia háborúban elszenvedett gyors és megalázó francia vereség nem csupán a kül-, hanem a belpolitikában is jelentős változásokat hozott. A Második Császárságot vérontás nélkül felszámolták, és kikiáltották a Harmadik Köztársaságot, amely 1940-ig létezett, tehát a modern kori francia történelemben ez a rendszer állt fenn a leghosszabb ideig. Az új kormánynak a porosz megszálló hadsereg fegyvereinek árnyékában azzal kellett kezdenie működését, hogy leverni a fővárosban a megalázó békefeltételek elleni tiltakozás jegyében kirobbant felkelést, a párizsi kommünt. Ugyanakkor ez a kemény fellépés azt is bebizonyította, hogy a köztársasági berendezkedés is eredményezhet stabil politikai rendszert, ami kétségtelenül hozzájárult a rendszer hosszú távú fennmaradásához.²⁰ Némi képp meglepő módon a frissen létrejövő republikánus rendszer törvényhozó testületeiben 1871-ben a jobboldali képviselők kerülnek elsöprő többségbe, akik királyságot szerettek volna köztársaság helyett. A problémát az jelentette, hogy a három jobboldali párt három különböző személyt szeretett volna Franciaország trónján látni: a legitimisták X. Károly unokáját, Chambord grófját, az orléanisták Lajos Fülöp unokáját, Párizs grófját, a bonapartista pedig III. Napóleon fiát, Louis-Napoléont. A természetlen vitával és alkudozással töltött évek során a republikánusok megerősítették pozícióikat mind a szavazók körében, mind pedig a törvényhozásban, így végül stabil többséget szereztek, ami lehetővé tette számukra, hogy szilárdan kormányozzák az országot. Ebből kifolyólag annak ellenére, hogy a francia politikai paletta jobb oldalán elhelyezkedő erők mind egy – még ha különböző elvek alapján kiválasztott és más módon irányító – uralkodó vezetése mellett szeretnék volna programjukat sikerre vinni, egy idő után kénytelenek voltak elfogadni, hogy a köztársasági rendszer adta kereteken belül kell politizálniuk a fennálló rendszer szövetségeseiként (mint a liberálisok) vagy ellenzékeként (mint a bonapartista). Természetesen ennek a helyzetnek a következtében számos átalakulásra is sor került a jobboldalon, amelynek jelentős része új utakon indult el a Harmadik Köztársaság időszakában.²¹

¹⁸ DAVIES 2002, 751.

¹⁹ RICHARD 2017, 45–52.

²⁰ HAHNER 2002, 202–205.

²¹ WINOCK 2015, 51–53.

Az egyik új jelenség a keresztényszocialista mozgalom megjelenése. Ezen a területen XIII. Leó fellépése hozott alapvető változást, aki 1892-ben francia nyelven közreadott *Au milieu des sollicitudes* (*Inter sollicitudines*) kezdetű enciklikájában arra biztatott minden katolikust, hogy csatlakozzon a köztársasághoz, vagyis a királyság helyett fogadja el a köztársasági berendezkedést. Ugyanakkor a körlevélnek van egy nem várt hatása is: a katolikusok egy része úgy értelmezte, mint felszólítást a politikai életben való aktív részvételre, így több kisebb jelentőségű kereszténydemokrata párt is megszerveződött ebben az időszakban. A pápa ennek hatására 1901-ben tette közé *Graves de communi re* kezdetű enciklikáját, melyben tisztázta, hogy a keresztényszocializmusnak csak a szociális fellépésben szabad megnyilvánulnia, a politikai fellépés tilos a hívők számára. Ez jó időre visszavetette a kereszténydemokrata mozgalom politikai fellépését, amelyre végül csak 1924-ben került sor a Parti démocrate populaire (Népi Demokrata Párt) létrehozásával, amely jobbközép pártként tevékenykedett a két világháború közti időszakban.²²

A katolikus ihletésre létrejövő politikai mozgalmak közül a legismertebb az Action française (Francia Akció) volt, amelynek ideológiája egyes pontokon igen messze állt az egyház tanításaitól, alapvetően mégis a jobboldali katolikus érdekek egyik legismertebb védelmezőjeként és a hivatásrendiség egyik válfajának képviselőjeként lépett fel a 20. század első felében. A szervezet a Dreyfus-ügy kapcsán kirobbant országos felháborodás egyik következményeként jött létre 1898–1899 fordulóján.²³ Az antiszemizmust hirdető Dreyfus-ellenes szélsőjobboldali erők két személyisége, Henri Vaugois²⁴ és Maurice Pujo²⁵ hozta létre azért, hogy szervezett módon adjanak hangot véleményüknek az egész országot megosztó ügyben, és nacionalista intellektuális forradalmat hajtsanak végre.²⁶ A katolikus vallás meghatározó szerepet játszott az Action française születésében, ideológiájában és tevékenységében, mivel vezetőinek és tagságának döntő többsége olyan katolikus volt, akit sértett a Harmadik Köztársaság antiklerikális politikája. Ezek az alapvetően jobboldali és királypárti érzelmű emberek nagy örömmel fogadták a lehetőséget, hogy végre hangot adhatnak a köztársasági rendszer politikájával szembeni elégedetlenségüknek.²⁷ A mozgalom ideológiájának szócsove

²² PELLETIER 1997, 55–59.

²³ WINOCK 2015, 98.

²⁴ Henri Vaugois (1864–1916). Politikai aktivista. A kezdetben baloldali meggyőződésű filozófiatanár a Dreyfus-ügy hatására nacionalista érzelmű lett, és részt vett az Action française megalapításában. Jelentős szerepe volt a nemzeti integralizmus ideológiájának kidolgozásában.

²⁵ Maurice Pujo (1872–1953). Újságíró és politikus. Eleinte baloldali köztársaságpárti filozófus volt, de Vaugois-val együtt megváltozott a meggyőződése a Dreyfus-ügy alatt, így közösen létrehozták a nemzeti érzelmű *Action française*-t. Maurras meggyőződéses híveként a második világháború alatt támogatta a Vichy-rendszert, ami miatt börtönbüntetésre ítélték a felszabadulás után.

²⁶ RÉMOND 1982, 170.

²⁷ AUZÉPY-CHAVAGNAK 2002, 23–31.

az azonos nevű folyóirat volt, amelynek főszerkesztője és egyben az egész szervezet első számú ideológusa Charles Maurras²⁸ volt.²⁹

Murras ideológiája, mely a nemzeti integralizmus nevet kapta, a társadalom egységét hirdette, amelyet meggyőződése szerint egy katolikus uralkodó kezében összpontosuló erős központi hatalom tudna biztosítani, amely természetesen szilárd támaszra lelne a társadalom katolikus köreiben.³⁰ Az állami antiszemitizmust hirdető ideológia sajátos logikával a nem francia zsidóság ellen irányult, amely nem tette magáévá a francia értékeket, így veszélyt jelentett a nemzetre nézve. A mozgalom valódi ellenségeinek a demokráciát, a köztársaságot és a parlamentarizmust tekintette, amelyek akadályozzák a nacionalizmus kiteljesedését. Ugyanakkor az ehhez vezető úton szükségesnek tartotta a nőkre is kiterjesztett általános választójog bevezetését, amely a nemzet valódi akarátának kifejezője.³¹ Az Action française rövid idő alatt nagy népszerűsége tett szert a katolikus és jobboldali polgárság köreiben, valamint nagy hatást gyakorolt az egyetemi hallgatóságra, de a köztársasági berendezkedés hívei és a munkások szinte egyáltalán nem támogatták a konzervatív értékeket hirdető mozgalmat.³²

Az idők folyamán kialakuló republikánus jobbközép pártok – a Köztársasági Szövetség (Fédération républicaine), a Demokratikus Szövetség (Alliance démocratique) és a Liberális Akció (Action libérale) – már elfogadták a köztársasági játékszabályokat, így aktív szerepet tudtak játszani Franciaország vezetésében. Ennek következtében támogatták az első világháború alatt kialakult nemzeti egység mozgalmat, majd 1919 és 1924 között Nemzeti Blokk néven az országot is kormányozták. Ez azt jelzi, hogy a jelentős átalakuláson átesett jobboldal sikeresen kapcsolódott be a parlamenti váltógazdálkodásba, és képes volt kormányképes erővé válni a köztársasági rendszeren belül is.³³

Ezek mellett a szalonképes formációk mellett jelentősen megerősödtek a szélsőjobboldali mozgalmak, melyek számos kisebb-nagyobb politikai párt képében voltak jelen az 1930-as években Franciaországban. A teljesség igénye nélkül érdemes ezek sorában megemlíteni a Francia Néppártot (Parti populaire français), a Francia Nemzeti Kommunista Pártot (Parti français national communiste) vagy a Francia-fasiszta Pártot (Parti franciste), amelyek mind élesen szembe helyezkedtek a fennálló politikai rendszerrel, és annak tekintélyelvű reformját tűzték ki célul.³⁴

²⁸ Charles Maurras (1868–1952). Újságíró és politikus. Elismert íróként az elsők között csatlakozott az *Action française*-hez, melynek rövid időn belül első számú ideológusa és szellemi vezetője lett. Katolikus, nacionalista és royalista meggyőződése sok követőt vonzott a 20. század első évtizedeiben. Ez a szellemi holdudvar befolyást gyakorolt a francia kulturális és politikai életre, a mozgalom folyóiratának 1926-os pápai elítélése azonban komoly presztízisvesztést jelentett, amelyet később sem sikerült kiheverni. A második világháború alatt Pétain marsall rendszerét támogatta, ezért a háború után életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Végül halála előtt fél évvel szabadult ki, de írói munkásságát egész idő alatt folytatta.

²⁹ WEBER 1985, 39.

³⁰ RÉMOND 1982, 171–172.

³¹ GIOCANTI 2006, 238–239.

³² RÉMOND 1982, 180.

³³ GAZDAG 2011, 16–17.

³⁴ BENE 2012, 18–20.

Vichy (1940–1944)

Az új rendszerben, mely a Francia Állam nevet vette fel, Philippe Pétain lett a végrehajtó és törvényhozó hatalmat kezében tartó államfő, míg a kormányfői tisztséget Pierre Laval kapta meg. Az ún. Nemzeti Forradalom keretében egy antidemokratikus, tekintélyelvű politikai rendszer létrehozásán dolgoztak, mely – látszólag a fasiszta államok mintájára – totális ellenőrzést kívánt gyakorolni az egész társadalom felett. Bizonyos szempontból ez az ellenforradalmi ultraroyalisták átmeneti győzelmének is tekinthető, hiszen az ő elveiket ültette át a gyakorlatba.³⁵

Mindemellett azonban, noha egyértelműen a hagyományos jobboldali ideológia bizonyos elemeit valósította meg, jelentősen gyengítette is a jobboldalt, mivel a parlamentarizmus felszámolásával nem volt szüksége saját pártra, így tehát meg sem szervezte azt. Ennek következtében a Vichy-rendszer négyéves működése során hivatalosan egyetlen párt sem működött, tehát a megszokott értelemben vett jobboldaliságról sem beszélhetünk.³⁶

Miután a fegyverszünet megkötését követően az új francia kormány Vichy városában rendezte be székhelyét, Párizs pedig német megszállás alá került, a német hatóságok engedélyével és bátorításával számos – részben a '30-as években már létezett – szélsőjobboldali politikai párt és mozgalom szökkent szárba. Ezek a csoportosulások aktívan felléptek annak érdekében, hogy a németekkel együttműködve komolyabb befolyásra tegyenek szert, távlatilag pedig képesek legyenek az egész országot kormányozni képes erővé válni.

A politikai csoportosulások között kettő olyan volt, mely létszámánál és jelentőségénél fogva esélyes volt a szélsőjobboldal vezetőjének szerepére: a Jacques Doriot³⁷ vezetése alatt álló már említett Francia Néppárt és a Marcel Déat³⁸ irányítása alatt működő Népi Nemzeti Tömörülés (Rassemblement national populaire). Mellettük a teljesség igénye nélkül érdemes megemlíteni az Eugène Deloncle³⁹ irányítása alatt álló, radikális akcióiról elhíresült

³⁵ WINOCK 2015, 191–204.

³⁶ RICHARD 2017, 235–242.

³⁷ Jacques Doriot (1898–1945). Politikus. Munkáscsaládból származó vasúti munkás, aki harcolt a világháborúban, ahol kitüntetést is kapott. 1920-ban belépett a kommunista pártba, ahol veszelüetett vezetői képességeinek köszönhetően beiskolázták a moszkvai káderiskolába. 1931-ben Saint-Denis polgármesterének választották. Miután kritizálta a hivatalos központi pártirányvonalat, 1934-ben kizárták a pártból. 1936-ban létrehozta saját pártját, mely mind a munkás-, mind az értelmiségi körökben nagy népszerűségre tett szert harcos antikommunizmusával. A német megszállás alatt vezéralakja volt a Francia Antibolsevik Légio létrehozásának, amelyben személyesen is részt vett, az elsők között vonult ki a keleti hadszíntérre. 1945 februárjában légítámadásban vesztette életét. Lásd WOLF 1969.

³⁸ Marcel Déat (1894–1955). Politikus. 1926-tól a szocialista párt képviselője volt, melynek egyik fő teoretikusává és szószólójává vált. Nyugtalanította Hitler hatalomra kerülése, éppen ezért hangoztatta a Németországgal való megbékülés és a békefeltételek felülvizsgálatának szükségességét. 1933-ban ezen véleménye és a párt marxista irányvonalának megreformálásáról vallott nézetei miatt számos képviselőtársával együtt kizárták a pártból. Az 1940-es vereség után megpróbált – fasiszta mintára – állami egypártrendszer létrehozni, a sikertelen próbálkozás után Párizsban a németekkel való együttműködés egyik legfőbb szószólója lett. 1941-ben létrehozta saját kollaboráns pártját, 1944 márciusában munkaügyi miniszteri tárcát kapott, majd a szövetséges csapatok elől Németországba menekült, ahol az emigráns (báb)kormány tagja volt. RANDA 1997, 118–126.

³⁹ Eugène Deloncle (1890–1944). Mérnök, politikus. Az első világháború után csatlakozott az Action française-hez, azonban annak mérsékelt irányvonala nem felelt meg tettvágyának, ezért annak feloszlata után létrehozta saját titkos szervezetét, a Cagoule-t. A szervezet által elkövetett merényletek után letartóztatták,

Forradalmi Szociális Mozgalmat (Mouvement social révolutionnaire) és az olyan kisebb szerveződések, mint a Francia Nemzeti Kollektivista Párt (Parti français national collectiviste), a Francia Nemzetiszocialista Párt (Parti national socialiste français) vagy a Nemzeti Szocialista Mozgalom (Mouvement national socialiste). Viszonylag nagy számuk ellenére ezek a kollaboráns pártok érdemi eredményt nem tudtak felmutatni, aminek a legfontosabb oka az volt, hogy az egymással rivalizáló mozgalmak képtelenek voltak összefogni és egységes célok és közös vezető mögé felsorakozni. Ennek eredményeként politikai jelentőségük marginális maradt, ugyanakkor a németekkel való együttműködésük miatt a jobboldali eszmék ellenszenvet váltottak ki a lakosságból.⁴⁰

De Gaulle és a gaulle-izmus

A második világháborút követő időszakban a hagyományos jobboldal gyakorlatilag eltűnt a francia politikai palettáról a Vichy-rendszerhez kötődő rossz érzések miatt. Ennek eredményeképpen előretörték a háború alatti ellenállásban kulcsszerepet játszó kommunista és szocialista pártok, másrészt pedig a korábbi jobboldali pártok helyén megjelent a jelentősen megerősödött kereszténydemokrata párt, a Köztársasági Népi Mozgalom (Mouvement républicain populaire), akik mellett még a radikálisok vannak jelen a politikai életben. A szavazatok többségét a szocialisták, a kommunisták és a kereszténydemokraták gyűjtötték be a választásokon, ami egy háromosztatú hatalmi megosztást, úgynevezett tripartizmust eredményezett a francia döntéshozásban. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a korábban a kormányfői posztról lemondó Charles de Gaulle 1947-ben egy új jobboldali párt élén tért vissza a politikába, ez volt a Francia Népi Tömörülés (Rassemblement du peuple français), amely a tábornok által lefektetett elvek mentén működött, mint ahogy későbbi utódai is az 1970-es évek közepéig.⁴¹

A tábornok elképzelései szerint egy olyan politikai mozgalom jött létre pártja megalapításával, amely nem jobb- és nem baloldali, ettől függetlenül azonban megfogalmazott programja egyértelműen a jobboldalra sorolta be. Annak ellenére, hogy de Gaulle nem tartotta magát Napóleon szellemi örökösének, elképzelései az erős vezető irányítása alatt álló Franciaországról határozott rokonságot mutatnak a bonapartizmus ideológiájával. Az egyik ilyen jellemző az erős végrehajtó hatalom előtérbe helyezése a különböző tanácskozó testületekkel szemben, a másik pedig a politikai vezetésnek a néppel ápolat közvetlen kapcsolata, amelyet népszavazásokon, majd pedig később a közvetlen elnökválasztáson keresztül tart fenn. Emellett sajátos jellemzője a nacionalizmus egy formája, amely Franciaország függetlenségét és érdekeit helyezi előtérbe, ugyanakkor nem idegengyűlölő vagy rasszista. Ezt a megközelítést a nemzetállam kifejezés adja vissza legjobban, amely nem enged befolyási zónájából, és nem adja fel nemzeti szuverenitását egy európai integrációs folyamat kedvéért

a komolyabb börtönbüntetéstől a háború kitérése mentette meg, mivel visszahelyezték aktív katonai szolgálatba. 1940-ben létrehozta saját pártját, 1942-ben azonban kizárták belőle. A német hatóságok 1944 januárjában saját lakásán végeztek vele. RANDA 1997, 129–137.

⁴⁰ BENE 2013, 56–72.

⁴¹ GAZDAG 2011, 40–64.

sem. Mivel a párt nem aratott akkora sikert a választók körében, mint ahogy azt alapítója elképzelte, de Gaulle 1953-ban feloszlatta, maga pedig újból visszavonult a politikai életből.⁴²

Ez a visszavonulás, amelyet a sivatagi átkelésnek is neveznek száműzetéssel felérő jellege miatt, végül a tábornok számára diadalmasan ért véget. A világháború után létrejövő Negyedik Köztársaság – számos érdeme mellett – nem tudott megbirkózni a gyarmatbirodalmi függetlenségi mozgalmak által támasztott problémákkal, amelyek közül a legjelentősebb az algériai függetlenségi háború volt. Ebből kifolyólag 1958 májusában a polgárháborúval fenyegető helyzetben de Gaulle-nak kínálták fel a köztársasági elnöki posztot, amelyet ő elfogadott, lecsillapította a lázadásra kész hadsereget, majd pedig új alkotmányt írt és fogadtatott el népszavazás útján. Így jött létre a ma is fennálló Ötödik Köztársaság.⁴³

De Gaulle elképzelései szerint erős és egységes Franciaországot kellett létrehozni, amely a folyamatos belső csatározások helyett megszilárdított helyzetből tud szembenézni a kívülről érkező kihívásokkal, melyekkel szemben hatékonyabban tud helytállni. Ennek érdekében Franciaországnak függetlenítenie kellett magát a nagy nemzetközi szervezetektől (NATO, ENSZ, Európai Gazdasági Közösség) és a nagy befolyással rendelkező államoktól (Egyesült Államok), amelyek korlátozták mozgásterét politikai, gazdasági, katonai és kulturális téren egyaránt. Határozott nemzetközi fellépéssel ki kellett vívnia a többi állam tiszteletét. A köztársasági elnök által irányított végrehajtó hatalomnak kellett prioritást adni az állam működésén belül. Közvetlen kapcsolatot kellett kiépíteni az államfő és a nép között a közvetítő testületek kihagyásával, amire kiválóan alkalmasak voltak a népszavazások. Ennek a kapcsolatnak a segítségével minden francia állampolgárt – pártállástól függetlenül – fel kellett sorakoztatni a közös ügyek mögé. A gazdaságban a liberalizmus helyett az állam befolyására kellett törekedni (keynesi gazdaságpolitika), amely hatékonyabban teszi lehetővé a közös célok elérését. A kapitalizmus és a marxizmus elvetésével egy harmadik utat kellett megvalósítani szociális téren, amely hatékonyabb és igazságosabb lesz az egész társadalom számára. Összességében ezeknek az eszközöknek a segítségével az egységes és erős Franciaországnak vissza kellett nyernie függetlenségét és nagyságát a nemzetközi politikában.⁴⁴

Ez az irányvonal ebben a formában csupán de Gaulle elnöksége alatt létezett, mivel egyrészt erősen kötődött a tábornok meggyőződéséhez és személyiségéhez, másrészt pedig sikere erősen függött a belső és külső politikai, gazdasági stb. körülményektől. Miután de Gaulle 1969-ben lemondott, eredeti elképzelései már nem valósulhattak meg teljes egészében, a változó bel- és külpolitikai helyzetben óhatatlanul változtatásokra volt szükség, amelyeknek az egyik megtestesítője, Georges Pompidou, az Ötödik Köztársaság második köztársasági elnöke (1969–1974) volt. Ebből kifolyólag kétségkívül alatta beszélhetünk a gaulle-izmus mint politikai irányvonal „polgárosodásáról”. Noha törekedett a francia függetlenség megőrzésére, ezt sokkal rugalmasabban kezelte elődjénél, így rendezni tudta a korábban időnként viharos kapcsolatokat az Európai Közösséggel, és hozzájárult Nagy-Britannia csatlakozásához az európai integrációs folyamathoz. Eközben folytatta azt a gazdasági modernizációs politikát, melynek keretében olyan máig sikeres projektek indultak el, mint az Airbus és a TGV. Halálával ugyanakkor hosszú időre véget ért a gaulle-ista dominancia Franciaországban,

⁴² WINOCK 2012, 133–136.

⁴³ PRICE 2001, 305–306.

⁴⁴ RICHARD 2017, 323–343.

amit jól jelez az a tény, hogy ezt követően 1995-ig kellett várni a következő gaulle-ista meggyőződésű köztársasági elnökre.⁴⁵

Az 1974 és 1981 között a köztársasági elnöki posztot betöltő Valéry Giscard d'Estaing a liberális jobboldalt képviselte, és mandátuma során – noha nyíltan nem szakított de Gaulle örökségével – sokat tett azért, hogy Franciaország kevésbé centralizált és demokratikusabb berendezkedésű legyen. Ettől függetlenül a francia választók nem szavaztak újra bizalmat annak a vezetőnek, aki az 1970-es évek gazdasági válságának idején nehezen találta meg a közös hangot honfitársaival, így a következő 14 év során baloldali elnök állt Franciaország élén François Mitterrand személyében.⁴⁶

1974 után

A következő húsz év során a jobboldali eszmék tovább formálódtak, és egyrészt létrejött a neogaulle-izmus, amely az eredeti gaulle-ista ideológia továbbgondolt (sok szempontból liberálisabb) változata volt, másrészt pedig – mint láttuk – megerősödött a nem gaulle-ista (centrista) jobboldal, illetve az 1980-as évek elejétől egyre komolyabb tényezőként kellett számolni a korábban jelentéktelen szélsőjobboldallal. Ezek mellett számos más kisebb jobboldali párt is létezett a francia politikai palettán, ezek azonban nem voltak képesek komolyabb befolyást gyakorolni a politikai életre vagy a közvéleményre, így tehát összességében egyfajta jobboldali reneszánsznak lehetünk tanúi a 20. és 21. század fordulóján a francia politikai életben.⁴⁷

Az ellenzék legerősebb gaulle-ista pártja a Jacques Chirac vezetése alatt álló Tömörülés a Köztársaságért (Rassemblement pour la République) volt, amely a korábbi alapvetések megtartása mellett (egységes és erős Franciaország) elfogadta a gazdasági liberalizmust és az európai integrációs folyamatban való aktív részvételt. 2002-ben már ennek szellemében jött létre Jacques Chirac vezetésével a Népi Mozgalom Uniója (Union pour un mouvement populaire), amely a neogaulle-istákon kívül számos más jobboldali, centrista és liberális pártot és személyiséget is soraiba tudott gyűjteni, ami hozzájárult a párt 2002-es és 2007-es választási győzelmeihez. Utóbbi alkalommal már Nicolas Sarkozy (aki apja révén magyar származású) vezette a pártot és szerezte meg a köztársasági elnöki széket. Elnöki időszaka a gazdasági világválság idejére esett, amely – egyéb okok mellett – minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy 2012-ben a választók a baloldal jelöltjét, François Hollande-ot választották köztársasági elnöknek.⁴⁸ Ennek eredményeképpen 2012-től a jobboldali párt ellenzékben van, 2015-től pedig Les Républicains néven létezik, a 2017-es elnökválasztáson jelöltje, François Fillon a harmadik helyen végzett.⁴⁹

Ezzel szemben a szélsőjobboldal komoly szereplővé vált a francia politikai életben. A több hasonló ideológiájú párt közül egyértelműen kiemelkedik az 1972-ben létrehozott

⁴⁵ FERENCZI 2004, 386–388.

⁴⁶ RIOUX 2005, 446–447.

⁴⁷ WINOCK 2015, 243–295.

⁴⁸ RICHARD 2017, 472–503.

⁴⁹ Forrás: www.interieur.gouv.fr/Elections/Election-presidentielle-2017/Election-presidentielle-2017-resultats-globaux-du-premier-tour (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

Nemzeti Front (Front national), amelynek súlya messze felülmúlja a politikai intézményrendszerben jelenleg betöltött szerepét. A párt programja nacionalista, laikus (főleg a nem keresztény vallások ellen irányul), bevándorlásellenes, gazdasági téren protekcionista és globalizációellenes, az euró kivezetését is lehetségesnek tartja, biztonspárti, választási alkotmányreformot ígér (arányosítás), európai téren a „nemzetek Európáját” kívánja létrehozni. A Front national jelöltjeként Jean-Marie Le Pen 2002-ben a szavazatok 16,86%-ával bejutott az elnökválasztás második körébe, ahol végül 17,79%-kal szenvedett vereséget Chirackal szemben.⁵⁰ 2011-től lánya, Marine Le Pen vette át a párt vezetését, aki sokat tett azért, hogy a párt radikalizmusa csökkenjen, és meg tudják szólítani a jobboldali szavazókat, akik korábban elzárkóztak a szélsőséges elveket is hirdető formációtól. 2012-ben apjánál jobban szerepelt az elnökválasztáson, a harmadik helyen végzett a szavazatok 17,9%-ával. 2014-ben a Front national nagyon jól szerepelt a helyhatósági és európai parlamenti választásokon, utóbbin első helyen végzett 24,86%-kal, majd a szenátusi választásokon első alkalommal két helyet is megszereztek.⁵¹

2017-ben a köztársaságielnök-választás első fordulójában 21,3%-kal a második helyen végzett, a másodikban pedig Emmanuel Macronnal szemben maradt alul a szavazatok 33,9%-val,⁵² mint ahogy a törvényhozói választásokon sem sikerült komolyabb sikert elérnie (8 mandátum),⁵³ tehát egyelőre nem kell azzal számolni, hogy a szélsőjobboldal bele tudna szólni Franciaország irányításába.

Konklúziók

A francia politikai jobboldal messze nem alkot egységes egészet, már születése pillanatától jellemző rá a heterogenitás. Ez a sokszínűség az eltelt több mint két évszázadban is fennmaradt, miközben a különböző elveket valló jobboldali politikai erők mind megfordultak a hatalomban egyedül vagy másokkal közösen. Jellemző az átjárás akár a hasonló, akár a részben különböző jobboldali elveket vallók között, ennek eredményeképpen alakultak át a pártok számos alkalommal, illetve maguk a választók is változtattak választási preferenciáikon.

Az utóbbi évek során ennek egyik legszembeötlőbb jele a szavazók átvándorlása volt a hagyományos jobbközépről a szélsőjobboldal felé, aminek legnagyobb haszonélvezője egyértelműen a Front national volt. Mindazonáltal a 2017-es választások egy másik váratlan fejleménye, hogy egy új politikai erő jelent meg Franciaországban, A Köztársaság Lendületben (La République en marche), amely centrista ideológiájával és programjával mindkét hagyományos politikai oldal szavazóit sikeresen tudta megszólítani, 308 mandátumot szerzett. Ennek fényében a jövő nagy kérdése az, hogy ez a változás csupán egyszeri

⁵⁰ Forrás: [www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2002/\(path\)/presidentielle_2002/index.html](http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2002/(path)/presidentielle_2002/index.html) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

⁵¹ Forrás: [www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Europeennes/elecresult__ER2014/\(path\)/ER2014/FE.html](http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Europeennes/elecresult__ER2014/(path)/ER2014/FE.html) (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

⁵² Forrás: www.interieur.gouv.fr/Actualites/L-actu-du-Ministere/Resultats-globaux-du-second-tour-de-l-election-du-President-de-la-Republique-2017 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

⁵³ Forrás: www.interieur.gouv.fr/Elections/Elections-legislatives-2017/Second-tour-des-elections-legislatives-les-resultats (A letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

alkalomra szól, vagy pedig egy új tendencia kezdete, amely a jelenleginél is komolyabb válságba sodorja mind a jobb-, mind a baloldal képviselőit Franciaországban.

Felhasznált irodalom

- AUZÉPY-CHAVAGNAK, Véronique (2002): *Jean de Fabrègues et la jeune droite catholique: aux sources de la Révolution Nationale*. Paris, Septentrion.
- BENE Krisztián (2013): *A Francia Antibolsevik Légió a keleti hadszíntéren*. Budapest–Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság.
- BENE, Krisztián (2012): *La collaboration militaire française dans la Seconde Guerre mondiale*. Talmont St. Hilaire, Codex.
- DAVIES, Norman (2002): *Európa története*. Budapest, Osiris.
- FERENCZI, Thomas ed. (2004): *La politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours*. [Paris], Le Monde – Larousse.
- GAZDAG Ferenc (2011): *Franciaország története 1918–1995*. Budapest, Kossuth.
- GIOCANTI, Stéphane (2006): *Charles Maurras: le chaos et l'ordre*. Paris, Flammarion.
- HAHNER Péter (2002): *Franciaország története*. Budapest, Műszaki.
- PELLETIER, Denis (1997): *Les catholiques en France depuis 1815*. Paris, La Découverte.
- PRICE, Roger (2001): *Franciaország története*. Budapest, Maecenas.
- RADUGET, Xavier (1912): La carrière politique de l'abbé Maury de 1786 à 1791. *Revue d'histoire de l'Église de France*, Vol. 18, No. 3. 631–643.
- RANDA, Philippe (1997): *Dictionnaire commenté de la collaboration française*. Paris, Jean Picollec.
- RÉMOND, René (1982): *Les droites en France*. Paris, Aubier-Montaigne.
- RICHARD, Gilles (2017): *Histoire des droites en France de 1815 à nos jours*. Paris, Perrin.
- RIOUX, Jean-Pierre (2005): *Une histoire du monde contemporain*. Paris, Larousse.
- WEBER, Eugen (1985): *L'Action française*. Paris, Fayard.
- WINOCK, Michel (2012): *La droite hier et aujourd'hui*. Paris, Perrin.
- WINOCK, Michel ed. (2015): *Histoire de l'extrême droite en France*. Paris, Seuil.
- WOLF, Dieter (1969): *Doriot. Du communisme à la collaboration*. Paris, Fayard.

Vákát oldal

Politikai földrengést hozó francia elnökválasztások, 2017

Fejérdy Gergely

Előzmények

A 2017-es franciaországi elnök- és nemzetgyűlési választások elemzéséhez fontos néhány előzményre ráirányítani a figyelmet. A voksolás eredményeit, amelyek egyfajta „földrengést”, azaz radikális átrendeződést hoztak a francia politikai életben, évekre visszavezethető, nagyrészt a színpalak mögött zajló, de sokak által érzékelt jelenségek magyarázzák.⁵⁴ A francia politikai elit hosszú esztendő óta képtelen volt a lakosság számára megnyugtató, jövőbe mutató válaszokat adni. Nem születtek válaszok a jelenkor kihívásaira, így többek között olyan kérdésekre, mint a munkanélküliség (1983 óta nem esett 7% alá),⁵⁵ az államháztartási hiány (1975 óta folyamatosan deficit),⁵⁶ a bevándorlás, az iszlám, az Európapolitika, a technológiai fejlődés, a környezetvédelem/energiapolitika stb.⁵⁷ A megválasztott elnökök és az általuk kinevezett kormányok iránt ciklusról ciklusra, folyamatosan csökkent a bizalom. A választók többsége kiábrándult a klasszikus pártokból, azok változó formációiból, amelyek egymást váltva vagy közösen (ún. „társbérletben”) uralták a francia politikai palettát, és amelyek képtelenek voltak valódi reformok bevezetésére. A hatalmon lévő eliten belüli alapvető ideológiai és politikai különbségek – jóllehet hivatalosan két nagy, egymással szemben álló mérsékelt jobb- és baloldali csoportba tömörültek – az 1990-es évek második felére lépésről lépésre egyre inkább elmosódtak. A jobboldal a tradicionális értékek (család, nemzettudat stb.) területén kezdte feladni korábbi álláspontját, miközben a baloldal egyre inkább a gazdasági és szociális kérdések területén mutatkozott rugalmasabbnak. Az 1990-es években egyre inkább úgy tűnt, az elnökválasztások – ahol a választók lényegében Franciaország politikai orientációjának jövőjéről dönthetnek – nem kínálnak valós alternatívát a korábbi és sokszor kritizált elnöki ciklussal szemben.

A 2000-ben megtartott népszavazás eredményeként 7-ről 5 évre csökkentették az elnöki mandátumot. Ezt a választók 73%-a támogatta azzal a reménnyel, hogy megszünteti a politikai mozdulatlanságot, amit a társbérleti kormányzás okozott, és így hatékonyabbá

⁵⁴ Számos Franciaország problémáit elemző kötet látott napvilágot. Az egyik legalaposabb elemzés, amely a francia politika kérdését járja körül, Alain Duhamel írása, aki történelmi távlatokon keresztül próbál rávilágítani a véleménye szerint is negatív változásokra: DUHAMEL 2016.

⁵⁵ RABREAU 2016.

⁵⁶ RABREAU 2015.

⁵⁷ Franciaország legfőbb kihívásait kiválóan elemzi Nicolas Baverez. Lásd: BAVEREZ 2017.

teszi a francia politikai hatalom működését. A reform életbelépését követő 15 év azonban megcáfolta ezt a reményt.

Az első sokk, 2002. április 21.

Már az új, rövidebb elnöki ciklust nyitó választások földrengést hoztak. A 2002-ben a legesélyesebb jelöltek Lionel Jospin szocialista miniszterelnök és a távozó Jacques Chirac elnök voltak, mégis csak az államfő Chirac jutott a második fordulóra. 2002. április 21-én ugyanis majdnem 200 ezerrel több szavazatot szerezve, mint a szocialista Lionel Jospin, a Nemzeti Front akkori elnöke, Jean-Marie Le Pen jutott tovább. Ennek egyik okaként szokás emlegetni, hogy Jean-Pierre Chevènement elnökjelöltségével a baloldali voksok megszűntek. Ez minden bizonnyal szerepet játszott, de fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy Jospin veresége azt is megmutatta, hogy a francia társadalom elitből való kiábrándultsága egyre növekedett, és egészen odáig elment, hogy az 1972-ben alapított szélsőjobboldali politikai formáció jelöltje hatalomba jutásának valós lehetősége is felmerült. Ez utóbbi óriási megdöbbenést keltett.⁵⁸ A második fordulóban a baloldali szavazatok segítségével, 82,21%-kal újraválasztott, ekkor már 70 éves Jacques Chirac nem tudta garantálni a megújulást. A társadalmi várankozás kielégítetlen maradt. Mindeközben pedig a jobboldalon a 2007-es elnökválasztások perspektívájában zajlott a helyezkedés. 2002-ben a jobbközép erők összefogására megalakult az UMP (Union pour un mouvement populaire – Szövetség a Népi Mozgalomért) párt, amely csakhamar a legnagyobb francia politikai erővé vált, több mint 200 ezer taggal.

Chirac azért egyes területeken tudott eredményeket felmutatni. Így többek között a nyugdíjreform terén, amely még az első elnöki ciklusban, Alain Juppé miniszterelnöksége idején óriási tüntetésekhez vezetett. 2003-ban viszont François Fillon vezetése mellett nagyrészt megvalósult, de az államfő népszerűsége lassú csökkenésnek indult. A korszakban bevezetett adóreform, illetve a gazdaság élénkítésére tett kísérletek nem hoztak lényeges áttörést. A mélyszegénységben élők száma fokozatosan növekedésnek indult. A belbiztonság, amely 2002-ben egyik központi eleme volt Chirac kampányának, ellentmondásosan alakult. Egyik oldalon a bűnözés jelentősen csökkent, másfelől pedig 2005 novemberében hosszú heteken át tartó, korábban nem ismert zavargásokra került sor Párizs külvárosaiban.⁵⁹ Ugyanebben az évben a franciák népszavazáson elutasították az európai alkotmányt, amely mély törést hozott a társadalomban.

Rendkívüli várankozások és kiábrándulás, 2007–2012

Mindezeket figyelembe véve a 2007-es választásuktól sokat: a megújulást és a reformokat várták a franciák. Nicolas Sarkozy, akinek a programja esszenciáját François Fillon későbbi miniszterelnöke írta, megpróbált Jacques Chirac elnök politikájától markánsan eltávolodni.

⁵⁸ A Nemzeti Front először 1983-ban a helyhatósági választásokon, majd 1984-ben az európai parlamenti választásokon aratott jelentősebb győzelmet, és 10% feletti támogatottságra tett szert.

⁵⁹ Lásd: MUCCHIELLI – LE GOAZIOU 2013.

A jobbközép párt jelöltjének legfőbb kihívói, Ségolène Royale (François Hollande élet-társa 1978–2007 között) és François Bayrou is megpróbált újat felmutatni. A szocialista politikusszpony például a baloldal számára szinte tabunak számító közrend és tekintély kérdését is politikai programjára tűzte. Az esélyes jelöltek egyedi összetétele – így például, hogy egyikük sem volt korábban elnökjelölt, ráadásul egy új, ötvenéves generációhoz tartoztak – egyfajta garanciának tűnt, hogy valóban a korábbi, sikertelennek ítélt politikával szakító új korszak kezdődik.

2007. május 6-án 53,06%-kal Nicolas Sarkozy nyerte az elnökválasztásokat. Az új elnök kézzelfogható eredményeket ígért, amelyekben nagyon sokan reménykedtek ekkor. A pozitív várakozások ellenére Nicolas Sarkozy egy bő fél év alatt elvesztette a franciák többségének bizalmát. 2007 végére népszerűsége 50% alá süllyedt, egy évvel később 32%-ra. Az eredmények egyre vártak magukra, és ezzel párhuzamosan ráadásul a választók többségét irritálta az új államfő funkcióhoz nem méltónak ítélt viselkedése, magánéletének kitergetése, állandó médiaszereplése és mindenkit háttérbe szorító állandó jelenléte. A helyzetet tovább nehezítette a 2008-ban kirobbant pénzügyi gazdasági válság is.⁶⁰ Ez az elnök amúgy is szűkös pénzügyi mozgásterét lehatárolta. Sarkozy hiába próbált újításokat bevezetni olyan intézkedésekkel, mint a túlóra adóztatásának eltörlése (ún. Tapa-törvény), a nyugdíjrendszer reformja, illetve olyan kérdésekben, mint a migráció, az igazságszolgáltatás, a környezetvédelem és az oktatás – és ezen keresztül Franciaországot részben modernizálni –, a franciák jelentős része egészen az elnök meggyűlöléseig jutott. Nicolas Sarkozy képtelen volt az irányába megmutatkozó ellenérzéseket megfelelően kezelni, és (1 millió 200 ezer szavazat híján) elvesztette a 2012-es választásokat François Hollande-dal szemben.

Megjegyzendő, hogy eredetileg a közvélemény-kutatási felmérések szerint nem az új elnök lett volna a baloldal esélyes jelöltje, hanem Dominique Strauss-Kahn, aki végül botrányos körülmények között kénytelen volt lemondani már a 2011-ben tartott előválasztásokon való részvételről is. Hollande nem tartozott a különösen népszerű politikusok közé, mégis az elnökválasztásokon sikeresen használta ki a baloldalon belüli ellentéteket és a Sarkozyval szembeni elégedetlenséget.

Rekord népszerűtlenséggel küzdő elnök, François Hollande

2012-ben a szocialista François Hollande 51,62%-kal lett Franciaország elnöke. Az 1958-ban Charles de Gaulle által létrehozott Ötödik Köztársaság hetedik államfőjeként, egyben második baloldali elnökeként vehette át a hatalmat öt évre. Az elnökválasztást követő nemzetgyűlési választásokon a szocialista párt 40,91%-kal győzedelmeskedett, s az 577 fős Nemzetgyűlésben 294 képviselői helyet szerzett. A 2012. június 17-én lezajlott voksolás után – az Ötödik Köztársaság történetében egyedülálló módon – minden szinten a szocialista párt került hatalmi pozícióba. A nemzetgyűlési többséghez ugyanis hozzá kell számítani a Szenátusban már 2011-ben megszerzett előnyt, illetve az őszi helyhatósági és a regionális szintű választások győztes eredményeit is. Egyedül az alkotmánymódosítást

⁶⁰ Sarkozy 2017 júliusában a *Le Monde*-nak részletes elemzést adott a válsággal és saját évvel kapcsolatos döntéseivel kapcsolatban. Az interjút lásd: CHAPERON–EVENO–GUÉLAUD 2017.

lehetővé tevő Kongresszusban nem rendelkezett a baloldali politikai formáció többséggel. A voksolások eredményének köszönhetően 2012 nyarára a legfontosabb állami tisztségek mind a Szocialista Párt kezében összpontosultak.⁶¹ François Hollande ezzel a rendkívüli lehetőséggel azonban nem tudott megfelelően élni. Az első évben meghozott döntései (első helyen az adóemelések) és a rohamosan növekvő munkanélküliség 2013-ra rekord népszerűtlenné tették személyét.⁶² A 2013. tavaszi közvélemény-kutatásokban Hollande neve mellett már csak 24%-os támogatottság szerénykedett. A népszerűtlenségi trend tovább folytatódott. A megválasztását követő első év után – leszámítva a 2015 novemberi terrortámadások utáni rövid „kegyelmi állapotot” – Hollande népszerűsége már egyszer sem haladta meg a 30%-ot. 2014-től pedig már a lakosság alig 20%-a támogatta. Sőt, ebben az évben rekord mélypontra süllyedt az államfő népszerűsége, alig 13% volt elégedett vele. Ezt csak 2016 novemberében szárnyalta túl 11%-os népszerűségi indexszel.⁶³ A franciák túlnyomó többsége gyakorlatilag 2013-tól egyértelműen François Hollande távozását és mélyreható politikai változásokat várt. Az Ötödik Köztársaság hagyományából kiindulva szinte mindenki egy jobbközép hatalomátvételt prognosztizált.

A jobbközép pártszövetség útkeresése

Nicolas Sarkozy 2012-es veresége után az Union pour un mouvement populaire, az UMP (Népi Mozgalom Uniója) csak súlyos belső konfliktusok után volt képes lábra állni. Maga a volt elnök a vereség napján kijelentette, hogy visszavonul a politikából, így ő ezekből a belső csatározásokból hivatalosan kimaradt.

2010. november 17-től Jean-François Copé vezette a konzervatív jobboldali pártot. 2012-ben Sarkozy elnök újraindulását nem ellenezte a párvezetés, így előválasztásokat nem szerveztek, de Copé már 2012. május 4-én hangsúlyozta, hogy öt évvel később ezt már nem lehet majd megspórolni.⁶⁴ Sarkozy vereségét követően a 2002-ben létrejött nagy egységpárt, az UMP bomlásnak indult. Mindenekelőtt Jean-Louis Borloo 2012. október 21-én megalakított formációja, az Union des démocrates indépendants (UDI), a Független Demokraták Szövetsége kiválását kell kiemelni. Maga az UMP saját vezetésének megújítását próbálta felgyorsítani. Ennek egyik része volt a 2012. november 18-án megtartott UMP-pártelnök-választás is. A szigorú belső szabályozás következtében csak Jean-François Copé és François Fillon maradt versenyben a pártelnöki tisztért. A várakozásokkal ellentétben Sarkozy miniszterelnöke, Fillon elvesztette a párton belüli voksolást. Copé 50,28%-kal győzedelmeskedett, de Fillon és támogatói az eredményt hosszú hetekig kétségbe vonták. 2012 decemberében született végül megállapodás a két rivális között. Az egyezmény elvileg 2013 szeptemberére újabb pártelnöki választást írt elő, amelyet 2013 nyarán végül elhalasztottak 2015 novemberére.

Jean-François Copé azonban nem marad elnök a tervezett választásokig, mert 2014 nyarán a párt újabb súlyos válságba került. 2014 márciusában hiába sikerült az UMP-nek

⁶¹ FEJÉRDY 2012, 3–19.

⁶² FEJÉRDY 2013.

⁶³ Forrás: www.tns-sofres.com/dataviz?type=1&code_nom=hollande (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁶⁴ AFP 2012.

jelentős sikert aratnia a helyhatósági választásokon, két hónappal később, májusban az európai parlamenti választásokon a Nemzeti Front után másodikként csak 20 képviselői székert tudott megszerezni. A párt a vártnál rosszabbul szerepelt, de az újabb belső válságot valójában a 2012-es elnökválasztás törvénytelen pénzügyi kérdései idézték elő. Jean-François Copé jobbkeze, Jérôme Lavrielleux ugyanis beismerte, hogy személyesen neki is szerepe volt a Bygmalion cég által kiállított hamis számlák gyártásában. Vallomásával azonban a párt elnökét, valamint Sarkozyt és körét is felelőssé tette. A bejelentést követően 2014. május 27-én, rendkívül feszült légkörben, az UMP politikai vezetésének zárt körű ülése után 2014. június 15-i hatállyal Jean-François Copé lemondott. A párt irányítását átmenetileg a volt miniszterelnökökből álló „triumvirátus”, nevezetesen Alain Juppé, François Fillon és Jean-Pierre Raffarin vette át. Az UMP vezetésének megválasztására a novemberet jelölték ki. 2014. augusztus 20-án Jacques Chirac volt miniszterelnöke, a jobbközép pártot vezető „triumvirátus” tagja, Alain Juppé bejelentette, hogy indulni kíván a 2017-es elnökválasztásokat megelőzően tartandó előválasztáson. Ekkor már három jelentkező volt a párton belül: François Fillon (2012-ben), Xavier Bertrand (2013 októberében) és Christian Estrosi (2014 júniusában). Ebben a kontextusban, 2014 szeptemberében Nicolas Sarkozy is újra be-
robbant a politikába. Nemcsak azt jelentette be, hogy visszatér a közéletbe, hanem azt is, hogy indul a pártelnöki posztért.

Még ugyanebben a hónapban az UMP a szenátusi választásokon sikeresen szerepelt. A francia parlament felsőházaként működő intézmény képviselői helyeiért folyó részleges indirekt szavazást követően ismét a jobbközép pártok kerültek többségbe. 2014. október 1-jén Gérard Larcher lett a Szenátus elnöke. Ezzel lényegében a kormánytöbbség papíron csupán a Nemzetgyűlésben maradt meg. Sarkozy ezt a „kegyelmi pillanatot” kihasználva, illetve párton belüli riválisainak időben történő semlegesítése érdekében tért vissza kicsit több mint két év után ismét a politikába. Célja a pártelnöki poszt megszerzésén keresztül egyértelműen a 2017-es elnökválasztások megnyerése volt. Az UMP-n belüli elnökválasztást november 24-én tartották. A voksoláson a volt államfő mellett Bruno Le Maire volt mezőgazdasági miniszter, európai ügyi államtitkár és a nála tíz évvel idősebb Hervé Morin, volt tengerentúli területekért felelős miniszter is indult. A pártvezetői posztért zajló szavazást Nicolas Sarkozy nyerte 64,5%-kal. A volt államfő támogatottsága rendkívül erős volt a párton belül, de meglepetést okozott Bruno Le Maire is, aki a második helyen végzett. Az ekkor 48 éves, az új generációt képviselő politikus a voksok 29,18%-át szerezte meg.

Az UMP-n belüli választásokat követően a legtöbb elemző számára logikusnak tűnt, hogy 2017-ben François Hollande legesélyesebb kihívója Nicolas Sarkozy lesz, vagy esetleg Alain Juppé. Az ekkori belpolitikai mozgások arra utaltak, hogy a jobbközép pártszövetség számára lehetőség nyílik, hogy 2017-ben megnyerje a választásokat, annak ellenére, hogy a Nemzeti Front támogatottsága folyamatos növekedést mutatott, és már a 2015. november 13-i tragikus terrortámadások⁶⁵ előtt egy százalékkal megelőzte a jobbközép pártszövetséget.

⁶⁵ 2015. november 13-án este Párizsban terrorista merényletsorozatra került sor. Az összehangolt támadások hat helyszínen történtek. A merényletek összesen 130 halálos áldozatot követeltek, november 13-án éjjel 129-en haltak meg, egy személy pedig később hunyt el súlyos sérülései miatt. A végső hivatalos adat szerint 413 sérültet hagytak maguk után a merénylők. A támadásokat az ISIS/Daesh már november 14-én magára vállalta. A merénylet irányításában és közvetlen végrehajtásában a bíróság szerint összesen 12 fő volt érintett, de számos további személy közreműködésével valósult meg ez a brutális akció. A logisztikai szinten segítő személyek közül a legismertebb Salah Abdeslam, aki 2015-ben Magyarországon is megfordult

A TNS-Sofres felmérése szerint a Nemzeti Front 28%-os, a jobbközép pártszövetség pedig 27%-os támogatottságnak örvendett.

A közvélemény-kutatások eredményei ellenére Sarkozy hitt abban, hogy az ő, és egyben a jobbközép pártszövetség esélyei nagyok a 2017-es elnökválasztási győzelemre. A volt államfő mindenekelőtt az UMP vezetésén változtatott. 2014. decemberében maga mellé vette az akkor 40 éves Nathalie Kosciusko-Morizet-t mint elnökhelyettest, és a pártfőtökári pozíciót a konzervatív beállítottságáról ismert még fiatalabb (akkor 39 éves) Laurent Wauquiez-ra bízta. A két fiatal politikus korábban, Sarkozy elnöksége idején a kormány tagja volt, de a párt vezetésébe történő emelésük azt üzenete, hogy a volt államfő egy fiatalabb generációra támaszkodva kívánja visszahódítani a politikai hatalmat. Az egyetlen gondot Sarkozy számára az jelentette, hogy a centrum felé húzó Alain Juppé rendkívüli népszerűségnek örvendett a franciák körében. Általában 50% feletti bizalmi indexet tudhatott magáénak 2014-től. A volt államfő egyedül a saját pártjában élvezett kivételes támogatottságban bízhatott. A jobbközép oldal saját érdekeinek megfelelő átalakítására, az UMP-n belüli feszültségek feloldására Sarkozy a politikai formáció névváltását kezdeményezte. 2015 májusában ennek következtében az UMP-t átkeresztelik Köztársaságiak pártjára (*Les Républicains* – LR).

2014 őszétől a francia politika a regionális választásokra készült, mint a 2017-es elnökválasztások főpróbájára. Sarkozynak sikerült az UDI-vel és egyes régiók esetében a François Bayrou-féle MoDemmel (Mouvement démocrate – Demokrata Mozgalom) is megállapodást kötnie a közös jelöltállításról. 2015 őszétől az LR-en belül is félretették a belső ellentéteket és a rivalizálást, hogy hatékony kampányt folytatva az elnökválasztások előtti utolsó voksoláson a párt jól szerepelhessen.

Az eredetileg 2014 decemberében megtartandó regionális választásokat 2015 márciusára, majd ugyanezen év decemberére halasztották, mert jelentős változásokat fogadtak el a régiókkal kapcsolatban.⁶⁶

A reformok következtében a közigazgatási egységek kompetenciája és területe is megnövekedett, így ezek vezetése az országos szintű politikai eseményekben is nagyobb befolyási lehetőséggel kecsegtetett. Nem véletlen, hogy a pártok, így a jobbközép oldal részéről is a vezető politikusok (többnyire volt miniszterek) jelentkeztek a régió elnöki posztjáért, többek között Laurent Wauquiez, Christian Estrosi, Valérie Pécresse, Hervé Morin.

A 2015. december 6-án megtartott első forduló egyfajta hideg zuhanyként érte a jobbközép pártot, hiszen a 12 régióból (Korzika nélkül) csak négyben győzedelmeskedett,

a merényletben részt vevő, migrációs hullámmal érkező terroristák Belgiumba szállítása érdekében, és aki jelenleg börtönbüntetését tölti Franciaországban. A párizsi merénylet az utóbbi évek legvéresebb terrortámadása volt Európában. Az esemény komoly hatást gyakorolt a francia titkosszolgálatokra is, amelyek már 2015 nyarán javasolták a belügyminiszternek Abdelhamid Abaaoud belga–marokkói terrorista ártalmatlanítását, akinek egyébként köze volt több, 2015. november 13. előtti támadáskísérlethez is Franciaországban. A férfi az egyik szervezője volt a párizsi merényleteknek, és Saint-Denis-ben tudtak vele végezni november 18-án a speciális egységek. Ezzel kapcsolatban lásd: DUBOIS–PELLETIER 2017, 17–25., 216–227.

⁶⁶ A franciaországi decentralizációs folyamat, illetve a közelmúlt közigazgatási reformjának köszönhetően (a 2015. január 16-án kelt 2015-29. sz. törvény alapján) jelentősen átalakult a régiók területi beosztása Franciaországban, ami a kontinentális területeket érintette. A korábbi 22 régió helyett 13 nagy méretű régiót alakítottak ki, amelyek 2016. január 1-től kezdték meg működésüket. Ezt a változást egyrészt a francia közigazgatás egyszerűsítése és olcsóbbá tétele, másrészt a más európai régiókkal történő hatékonyabb együttműködés lehetőségének biztosítása motiválta.

miközben a Nemzeti Front hatban, a kormányzó szocialista párt pedig kettőben szerezte meg a legtöbb szavazatot. Ez jelentős presztízsveszteségnek és az elnökválasztások perspektívájában inkább riasztónak tűnt, jóllehet az alacsony részvételi arány (49,91%), illetve a voksolás kisebb tétje miatt a jobbközép párt részéről nem tartották az eseményt drámainak.

Egyesek, mint például Hervé Mariton, aki 2015. szeptember 20-án bejelentette elnökjelölti szándékát, magának Sarkozynak tulajdonította a jobbközép pártszövetség rossz szereplését, de az LR párt egy-két disszonáns hang ellenére továbbra is összezárt, és kifelé egységet mutatott. A 2015. december 7-én tartott pártvezetőségi tanácskozáson Alain Juppé, François Fillon és Bruno Le Maire is elfogadta a Sarkozy által meghirdetett stratégiát, amely elutasította a listák visszavonását vagy a baloldallal történő fúzió lehetőségét. A szocialista párt ennek ellenére három⁶⁷ régióban önként visszalépett a Nemzeti Front győzelmének megakadályozása érdekében, így a jobbközép erők 12 régióból 7-ben győzedelmeskedni tudtak a 2015. december 13-án megtartott második fordulóban. Az a tény, hogy jelentősen magasabb volt a választók részvételi aránya (58,41%), szintén kedvezett a Sarkozy által elnökölt pártszövetség relatív győzelmének. Különös jelentőséggel bírt, hogy Franciaország legnépesebb és legfejlettebb régióiban az ő jelöltjeik szereztek többséget – például az Ile-de-France régióban Valérie Pécresse győzedelmeskedett Claude Bartolone-nal, a korabeli nemzetgyűlési elnökkel szemben, az Auvergne-Rhône-Alpes régió vezetését pedig Laurent Wauquiez szerezte meg.

A 2015 decemberében lezajlott választások után a jobbközép pártszövetség a 2017-es elnökválasztások perspektívájában a jobboldali előválasztások előkészítésébe kezdett. A regionális választások eredményei reményt adtak arra, hogy az LR jelöltje, ha nem is elsőpró módon, de képes lesz győzedelmeskedni a 2017-es szavazásokon.

François Hollande útja az újrjelölésről való lemondásig

A 2015-ben lezajlott regionális választásokból nyilvánvalóvá vált, hogy legalább három, közel azonos politikai erő áll egymással szemben. A Nemzeti Front, illetve a klasszikusan egymást váltó két nagy párt (az LR, a PS [Szocialista Párt] és szövetségeseik). François Hollande újraválasztásának lehetősége ekkor még nem volt kizárt. Az Ötödik Köztársaság eddig legnépszerűtlenebb elnöke, felmérve elnöksége két évének sikertelenségét – amelynek egyik valódi fokmérője a rohamosan növekvő munkanélküliség volt –, 2013 végétől egy ún. „szociálliberális fordulatot” próbált végrehajtani. Vállalva pártja balszárnyának elégedetlenségét, az általános forgalmi adót (áfa) 19,6%-ról 20%-ra emelte, majd a vállalati terhek csökkentésére tett ígéretet. A lépések célja a foglalkoztatás növelése volt. 2014. március 31-én a kétfordulós helyhatósági választások után az államfő úgy döntött, hogy kormánycsere is végrehajt. Noha pártjának veresége nem volt katasztrofális,⁶⁸ az államfő jónak látta

⁶⁷ Hivatalosan háromban, de a gyakorlatban Alsace-Champagne-Ardenne-Lorraine régióban, Jean-Pierre Masseret a szocialista pártvezetés döntése ellenére nem lépett vissza, és indult a választáson.

⁶⁸ A PS meg tudta őrizni Párizst, ahol a város első női polgármestere, Anne Hidalgo kapott bizalmat, és többek között Lyon és Lille is megmaradt baloldali vezetés alatt. Továbbá a Jean-Marc Ayrault-kormány önkormányzati választásokon induló 11 miniszteréből 7-et újraválasztottak, mindazonáltal több, már évtizedek óta baloldali

a személycserékkel járó váltás azonnali végrehajtását.⁶⁹ Hollande teljesen tisztában volt azzal, hogy a kétéves „kegyelmi állapot”, amely szocialista többséget biztosított számára minden politikai szinten, a helyhatósági választásokkal véget ért. A remélt átütő eredményeket viszont egyáltalán nem sikerült elérnie ez alatt az idő alatt. Ilyen körülmények között az elnök személycserékkel kívánt pozitív fordulatot előmozdítani.

Hollande Manuel Valls kinevezésével egy kiválóan kommunikáló, a francia állampolgárok körében ekkor még inkább népszerű, fiatal, külföldi gyökerekkel rendelkező (katalán és svájci szülőktől született, és csak 1982-ben kapta meg a francia állampolgárságot), inkább liberális politikust tett miniszterelnökké, vállalva, hogy ez a döntés a pártján és a baloldali ellenzéken belül nemtetszést válthat ki. Ez az ellenérzés az új kormányfővel szemben nem sokat várattott magára. Ez, illetve Hollande elnökválasztási ígéreteihez való ragaszkodása erősen megkötötte Valls kezét. Hollande saját szempontjából ezt kedvezőnek tartotta, mert így határokat tudott szabni miniszterelnökének, akinek erős személyisége és politikai ambíciói veszélyt is jelentettek az államfő későbbi terveire, többek között a 2017-es elnökválasztások perspektívájában.

Valls első kormánya túlélte a 2014. május 25-én megtartott európai parlamenti választásokat, ahol nem csak az UMP, de a PS sem szerepelt fényesen. Az elnök pártja csupán a voksok 13,98%-át kapta, és csak 13 képviselői helyet szerzett a 74-ből. Ez a 2009-es eredményhez képest nem volt sokkal rosszabb – akkor 14 mandátumot tudott a szerezni a párt –, de az elnök és a kormány kedvezőtlen megítélése tovább erősödött, és a baloldalon belüli feszültségek is tovább nőttek.

Az újabb kormányátalakításra 2014 augusztusában került sor, amikor is Valls beadta lemondását. A miniszterelnök Arnaud Montebourg-ral, az akkori gazdasági és fejlesztési miniszterrel, illetve Benoît Hamonnal, az oktatásügyi miniszterrel való nézeteltérései miatt határozta el lemondását. Hollande úgy vélte, hogy a két érintett tárcának a vezetésével olyan személyeket kell megbízni, akikre támaszkodva javíthatók, illetve korrigálhatók elnökségének addigi kudarcai. Az államfő újra Vallst nevezte ki kormányfőnek, a gazdasági tárca élére a Franciaországban akkor még szinte teljesen ismeretlen, fiatal, a miniszterek között szokatlan profillal rendelkező Emmanuel Macront állította,⁷⁰ az oktatási ügyeket pedig a szintén fiatal, dinamikus Najat Vallaud-Belkacemre,⁷¹ a baloldali, progresszív ideológia elkötelezett hívére bízta.

A kormányátalakítás után az elnök és a Valls-kabinet kénytelen volt fokozottan számolni egy erős belső ellenzékkel, amely leginkább a liberális gazdaságpolitikai törekvéseket

pártállású irányítás alatt működő település „váltott tábor”. Míg a tízezernél nagyobb lélekszámú franciaországi városok (a tengerentúli területeket leszámítva) 2008-ban 509:433 arányban a baloldali vezetés alatt álltak, addig 2014-ben ez az arány 349:572-re fordult. 11 településen az FN szerzett polgármesteri posztot, és Marseille-ben, ahol a közbiztonsági helyzet különös aggodalomra ad okot, egy választókerületet sikerült szintén Marine Le Pen pártjának megszerezni. Kurióznak számít, hogy a magukat zöldeknek nevező, a kormányban részt vevő EELV (Európai Ökológiai Zöld Párt) Grenoble városát tudta elhódítani a PS-től. Vö.: FEJÉRDY 2014.

⁶⁹ François Hollande elnöksége alatt csupán 2016 őszéig 73 minisztert nevezett ki, ami rekordnak számít az Ötödik Köztársaság korszakában. Az államfő rendszeresen nyúlt a kormányátalakítás eszközehez saját pozíciójának megerősítésére. DAVET–LHOMME 2017, 111.

⁷⁰ Macron kinevezésében oroszlánrészre volt Jean-Pierre Joyet-nek, az elnöki hivatal akkori főtitkárának, de ekkor még Emmanuel Valls is közbenjárta ezért. FULDA 2017, 151.

⁷¹ Hollande saját bevallása szerint kedvelte Najat Vallaud-Belkacemet, aki a fiatal Ségolène Royale-ra, 1975–2007 közötti élettársára emlékeztette. DAVET–LHOMME 2017, 121.

ellenezte. Az új gazdasági miniszter ugyanis 2014 őszén egy új reformtervet dolgozott ki azzal a céllal, hogy dinamizálja a francia gazdaságot. A tervezet 2015 januárjában került a Nemzetgyűlés elé. A „Macron-törvény” néven elhíresült jogszabálytervezet vitája hosszú hónapokon át zajlott a francia parlament két házában. Az ellenzék és a kormány belső ellenzéke más és más indokokra hivatkozva támadta a szövegben található elképzeléseket. A parttalan vitáknak a miniszterelnök lépése vetett véget, aki az alkotmány 49. cikkelyének 3-as bekezdésére hivatkozva – vállalva a kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítvány beadásának kockázatát – több fordulóban is áterőltette a Nemzetgyűlésen a jogszabályt. A törvény 2015. augusztus 6-án került végül kihirdetésre.

A 2014-es, ún. „áprilisi szociálliberális fordulat” nem hozta meg Hollande számára az átütő változást sem a népszerűsége, sem pedig a konkrét eredmények területén. A 2015. január 7-én és 9-én lezajlott két váratlan,⁷² 17 halálos áldozattal (nem számolva a három támadót, akik szintén életüket veszítették) járó terrortámadás és a francia elnök erre adott reakciói csak átmenetileg javítottak az államfő imázsán. A *Charlie Hebdo* satirikus francia hetilap ellen elkövetett merénylet, majd két napra rá az Amedy Coulibaly által végrehajtott támadás egy párizsi – a Porte de Vincennes közelében található – kóserbolt ellen óriási nemzetközi és belföldi megdöbbenést keltett. Rövid időre háttérbe szorult a politikai szembenállás Franciaországban.⁷³

Valls 2015. január 13-án bejelentette, hogy Franciaország háborúban áll a terrorizmussal. A baloldali kormány komoly biztonsági intézkedéseket ígért, és felgyorsította a terrorizmussal szembeni, már folyamatban lévő törvénykezést is. Hollande számára a kegyelmi pillanatok nem tartottak sokáig, az események után már alig néhány héttel ismét csökkenésnek indult népszerűsége. Felmérések szerint Hollande 2015. október közepére a francia választók 79%-ának elvesztette a bizalmát. A miniszterelnököt, hasonlóan az államfőhöz, egyre kevesebb bizalom övezte a francia társadalomban, éppen úgy, mint saját politikai családjában. Mindeközben a gazdasági miniszter, Emmanuel Macron növekvő népszerűsége tett szert. Egyre több cikk jelent meg róla a sajtóban, amelyek visszatérően céloztak arra, hogy a kormányfő legfőbb riválisává lett a fiatal gazdasági tárcavezető. A miniszterelnök rendszeresen cáfolta a feltevéseket.

Hollande 2015 áprilisában kezdett el valóban kételkedni saját programjában és abban, hogy képes lesz-e 2017-ben mandátuma hosszabbítására.⁷⁴ 2015 őszére a gazdasági növekedés bátorítóbb számai (a GDP 1,2%-a) ellenére a munkanélküliségi adatok továbbra is aggasztók maradtak. Az elnök minden kételkedése ellenére megpróbálta pozitívan értékelni a helyzetet. Szem előtt tartva a decemberi regionális választások még nem hivatalos,⁷⁵ de már októberben kézzelfogható kampányát, Hollande médiaszereplésekkel próbált túllépni a holtponton. 2015. október 19-én az RTL rádióknak adott hosszú interjújában kijelentette: „Franciaország jobban van.”⁷⁶ Hangoztatta, hogy rendkívül negatív következményekkel járna, ha a Nemzeti Front jó eredményeket érne el a regionális választásokon. Hangsúlyozta, hogy a Marine Le Pen

⁷² Megjegyzendő, hogy 2014-ben a francia belföldi titkosszolgálatoknak (DGSI) 6 terrortámadást sikerült megakadályozniuk. Vö.: DUBOIS–PELLETIER 2017, 17.

⁷³ Hollande rendkívül intenzíven élte meg ezt a néhány napot. Egy rövid ideig azt is gondolta, hogy ezek az események végérvényesen előkészítik 2017-es újraválasztását. DAVET–LHOMME 2017, 541–550.

⁷⁴ DAVET–LHOMME 2017, 211–212.

⁷⁵ A kampány hivatalosan 2015. november 23-án kezdődött.

⁷⁶ CALVI 2015.

pártjára leadott szavazatokkal Franciaország nehéz helyzete tovább romlana. A rádióinterjúján keresztül sokszor homályos, ellentmondásoktól sem mentes, leegyszerűsített érveléssel próbálta a Nemzeti Fronthoz csapódott, korábbi szocialista választókat visszahódítani. Az államfő számára nyilvánvaló volt, hogy a decemberi regionális választásokon a baloldal akár súlyos vereséget is szenvedhet, de reménykedett abban, hogy a 2017-es választások eredménye még meglepetést tartogathat. Hollande mindezt szem előtt tartva, az érzelmekre hatva megpróbált a békéltető, a dialógust kereső, a baloldalt összefogó államfőként szerepelni.

Ebbe a kontextusba robbant be az újabb brutális terrortámadás november 13-án. Hollande, akit mélységesen megrendített⁷⁷ a barbár vérengzés, már november 14-től kormánya beleegyezésével szükségállapotot rendelt el. Ezt a francia parlament november 26-tól három hónapra meghosszabbította. Az államfő november 16-ára összehívta a Kongresszust (Nemzetgyűlés + Szenátus). Az itt elmondott beszédében megerősítette, hogy Franciaország harcba áll. Az ISIS elleni nemzetközi összefogás fontossága mellett bejelentette többek között, hogy:

1. az Alkotmányt és a szükségállapotot szabályozó 1955-ös törvényt a jelen kor szükségleteihez és kihívásaihoz kell igazítani;
2. a Franciaországra veszélyt jelentő személyektől az állampolgárságot meg kell vonni, és a veszélyes külföldieket ki kell utasítani;
3. a költségvetési nehézségek ellenére a rendfenntartó erők és a titkosszolgálatok létszámát növelni kell.

Felvetette továbbá a tartalékosok bevonásával egyfajta nemzeti gárda létrehozásának a gondolatát is.⁷⁸

Az ellenzék alapvetően támogatásáról biztosította az elnököt s elképzeléseit, vitát leginkább az alkotmánymódosítás kérdése kavart. A november 16-ai kongresszusi egység után másnap az ellenzéki politikusok nemzeti egységet demonstráló visszafogottsága megszűnt, és a délutáni parlamenti ülésen már élesen támadták a kormányt. A Nemzeti Front egyenesen a Valls-kabinet lemondását követelte. Hollande-nak azonban, úgy tűnt, sikerül a biztonságpolitikai kérdéseket, a terrorizmus elleni küzdelmet – azokat a témákat, amelyekre fel kívánta volna építeni kampányát a jobbközép pártcsalád,⁷⁹ illetve részben Marine Le Pen is – teljesen kisajátítani, és a gazdasági, társadalmi nehézségekről elterelni a figyelmet. Szintén az elnök sikerességét kívánta szolgálni a 2015. november 30. és december 12. között Párizsban ülésező ENSZ klímaváltozási konferencia is.

Vélhetően a novemberi tragikus események is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a baloldal a regionális választásokon végül nem szenvedett katasztrofális vereséget. A kormányerők öt régiót is megszereztek a 12-ből.⁸⁰ Negatív nyomot hagyott ugyanakkor az a tény, hogy a kormánypártok Marine Le Pen és pártja győzelmének megakadályozása érdekében több régióban is visszaléptek a jobbközép jelöltek javára.

⁷⁷ Vö.: DAVET–LHOMME 2017, 555–556.

⁷⁸ Az elhangzott teljes beszédet lásd: www.assemblee-nationale.fr/14/cris/congres/20154001.asp (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁷⁹ Az LR párt 2015. november 3-án tartotta biztonságpolitikai szemináriumát, ahol többek között megállapítást nyert, hogy ez a téma a későbbi kampányok egyik fontos eleme lesz.

⁸⁰ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a kormányzó pártok (szocialista párt és a zöldek) együttesen 555 regionális tanácsi helyet veszítettek el a 2010-ben megszerzett 1106-ból, Franciaország 13 európai régiójában. Komoly veszteségnek számított Ile-de-France régió, amelyet 17 éven át tartott a kezében a baloldal.

A regionális választások után Hollande alig ocsúdott fel a belső ellenzékével kitört súlyos konfliktusból, máris újabb népszerűségvesztéssel kellett szembenéznie. A 2015 decemberében készült TNS-Sofres felmérés szerint az államfő nem kerülne be az elnökválasztási második fordulóba, ha a választások 2015 végén zajlottak volna.⁸¹ Az Hollande elnök által a november 13-ai terrortámadás után felvázolt alkotmánymódosítás tervezete felháborodást szült, és megosztotta a baloldalt. Christiane Taubira igazságügy-miniszter is élesen támadta a franciának született kettős állampolgárok francia állampolgárságának elvesztését lehetővé tevő alkotmánymódosítást. A kérdés egyre inkább elmérgesedő vitához vezetett. 2016. január 27-én az igazságügyi tárca vezetője lemondott, helyét Jean-Jacques Urvoas szocialista képviselő vette át. Taubira távozása felerősítette a kormánypárton belüli ellentéteket.

A kormányzó párt baloldali szárnyát képviselő politikus távozása megerősítette az előválasztásokat követelő, Hollande elnök egyes döntéseit ellenző csoportot. Már 2016. január 11-én Daniel Cohn-Bendit, Thomas Piketty és negyven további, magát baloldalinak nevező személyiség aláírásával a *Libération* című napilapban felhívás jelent meg azzal a kijelentéssel, hogy a zöldeknek és a baloldali pártoknak előválasztásokat kellene tartaniuk 2016 novemberében. A felhívás nyíltan támadta Hollande elnök automatikus újraválasztását. A baloldalon ez a felhívás látványosan tovább élte az amúgy is meglévő ellentéteket. A PS főtitkára, Jean-Christophe Cambadélis az ötletet megfontolandónak tartotta, miután a felmérések is azt mutatták, hogy a baloldali szavazók 81%-a is jónak látná az előválasztások megszervezését. Mindeközben a kormány több tagja, köztük például Jean-Yves Le Drian védelmi miniszter teljesen irreálisnak nevezte az elképzelést.

Hollande elnök a számára egyre kedvezőtlenebb politikai kontextusban, illetve az elnökválasztások perspektívájában a kormányzó erők lázadó balszárnyának leszerelésére kormányátalakítást kezdeményezett. Az államfő február 11-én lépett akcióba. A kormányátalakítást Hollande az elnökválasztások előtti utolsó változtatásnak szánta. Jelentősebb személycseréket eszközölt, így többek között a külügyminiszteri poszton Laurent Fabius a volt miniszterelnök, Jean-Marc Ayrault váltotta.⁸² Valls harmadik kormányába az új miniszterek és államtitkárok nem csupán a szocialista pártból, hanem a zöld párt két frakciójából, illetve a Baloldali Radikális Pártból is érkeztek. Hollande-nak sikerült szélesebb körű összefogásra épülő kormányátalakítást végrehajtania. A megosztott zöldek sikerült tovább gyengítenie, míg a radikális baloldal és a szocialista párt balszárnyának vitorláiból is megpróbálta kifogni a szelet. Az államfő úgy vélte, minél inkább megosztott a baloldal, annál inkább esélyes az ő mandátumának meghosszabbítása. Hollande megpróbált mindent úgy alakítani, hogy a mérsekelt baloldalon ő legyen az egyetlen lehetséges jelölt. Úgy vélte, hogy nincs vesztenivalója, mert ő az egyedüli személy a szocialista párt, a zöldek és a radikális baloldali párt (PRG) lehetséges jelöltjei közül, aki egyfajta kompromisszumos megoldást jelent.

Hollande politikai diagnózisa azonban távolról sem bizonyult tökéletesnek. 2016 tavaszán hiába volt például a munkanélküliség területén egy-két biztatóbb (mint később kiderült, inkább átmeneti) adat, az államfő népszerűsége továbbra is alacsony maradt.

⁸¹ Ugyanez a felmérés rámutat arra, hogy Nicolas Sarkozy, éppen úgy, mint Alain Juppé, legyőzné Marine Le Pent.

⁸² Megjegyzendő, hogy eredetileg volt élettársát, Ségolène Royal környezetvédelmi minisztert kívánta volna külügyminiszterré kinevezni Hollande, ami olyan tiltakozást váltott ki a minisztérium apparátusában, hogy kénytelen volt e szándékáról lemondani.

A novemberben általa meghirdetett alkotmánymódosítási terv rendkívüli mértékben megsztotta saját táborát, és a jobboldali többségű Szenátus objektív érdekekre hivatkozva elutasította azt. 2016. március 30-án Hollande kénytelen volt lemondani a november 16-án bejelentett alkotmánymódosítási elképzeléséről. Ez a döntés politikai vereség volt a francia elnök számára, ami negatívan hatott a 2017-es elnökválasztásokkal kapcsolatos stratégiájára is.

Hasonlóan nem várt fordulatot vett a 2016-ban a munkatörvénykönyv reformjára tett kísérlet is. A korszak munkaügyi miniszterének nevét viselő ún. „El Khomri-törvény” ellen már élénk tüntetések zajlottak hetekkel azelőtt, hogy a kormány által benyújtott hivatalos szöveget közzétették volna. A tervezetet csak március 24-én fogadták el a kormányülésen, de az utca nyomásának engedve már ekkor jelentősen módosították az eredeti elképzeléseket. A törvénytervezet hónapokon át lázban tartotta a közvéleményt, különösen, hogy a szélsőbaloldali csoportok rendszeres tüntetéseket szerveztek, amelyek szinte szisztematikusan szélsőséges erőszakos cselekményekbe torkollottak. A francia Nemzetgyűlés és Szenátus egymással szemben módosításokat javasolt, ami végül ahhoz vezetett, hogy a miniszterelnök ismét kénytelen volt alkotmányos jogával élni, és kétszer is az alaptörvény 49. cikkely 3. szakasza szerint bizalmatlansági indítvány kockázatát vállalva végszavazás nélkül áterőltetni a jogsabályt. Ez 2016 májusában kis híján a kormány bukásához vezetett. A kormány elleni bizalmatlansági indítványt összesen 246 nemzetgyűlési képviselő támogatta a szükséges 289-ből. 2016. július 5-én Valls kénytelen volt ismét áterőszakolni a nemzetgyűlésen a végleges törvényszöveget. A munkaügyi reform körüli viták, tüntetések és blokádok tovább károsították François Hollande imázsát.

Az államfő 2017-es elnökválasztásokon való indulásával kapcsolatos terveit azonban váratlanul⁸³ és végzetesen Emmanuel Macron lépése zavarta meg. A gazdasági miniszter Amiens-ben, 2016. április 6-án bejelentette, hogy egy új politikai mozgalmat indít. A kezdeményezés, ami az En marche („mozgásban vagy előre”) nevet viseli, célul tűzte ki, hogy felmérje Franciaország állapotát, és a polgárok bevonásával keressen megoldást az egyes problémákra. Emmanuel Macron bejelentésével közvetve elismerte az Hollande-korszakot követő időszakra vonatkozó politikai ambícióit, és egyben kritikus véleményt fogalmazott meg saját kormányával szemben. Ekkor közvetlen környezetéből többen is figyelmeztették az államfőt, hogy a gazdasági miniszter egyfajta lázadást hajt végre, és egyértelműen a 2017-es elnökválasztásokra készül, de az elnök, aki szinte fogadott fiaként kezelte Macront, nem akarta ezeket a figyelmeztetéseket komolyan venni. Hollande úgy vélte, továbbra is ő tartja kezében a szálakat. A megdöbbenést 2016. augusztus 30-a hozta el, amikor Macron beadta lemondását.⁸⁴ Az államfőt rendkívül mélyen érintette a miniszter távozása, akít mint elnöki főtitkárhelyettest ő emelt be 2012-ben a nagypolitikába, és ő nevezte ki a gazdasági tárca élére 2014-ben. Hollande kedvelte Macront, mégis, nem annyira az árulás fáj neki a miniszter távozásával, hanem sokkal inkább az, hogy kénytelen

⁸³ Emmanuel Valls már 2016 márciusában figyelmeztette Hollande-ot – eredménytelenül –, hogy Macron veszélyes lehet rá, de akár a teljes baloldalra is. Vö.: NEUMANN 2017, 56.

⁸⁴ Már 2016. július 12-én szándékában volt bejelenteni a kormányból való távozást, de közvetlen környezete rávette, hogy ne kapkodja el. Az a tény, hogy végül elodázta a lemondást, óriási szerencse volt a számára. Ha két nappal a július 14-ei nizzai merénylet előtt került volna erre sor, nem valószínű, hogy hasonlóan alakult volna a 2017-es elnökválasztások kimenetele. Vö.: NEUMANN 2017, 56.

volt végérvényesen konstatálni, hogy a történéseket már nem ő tartja a kezében.⁸⁵ Macron távozásával az államfő elvesztette remélt szavazótáborának jobbszárnyát is. A balszárnyat már Christiane Taubira távozásával elvesztette. Hollande számára egyre reménytelenebbé vált az elnökválasztásokon való indulás lehetősége.

Macron ravaszul lépett augusztus 30-án. Lemondása után óvakodott attól, hogy bejelentse, elnökjelölt akar lenni. Hivatalosan saját mozgalmának akart több időt szentelni. Stratégiája azt tűzte ki célul, hogy Hollande-ot a végletekig gyengítve, a baloldalt teljesen megosztva majd ő léphessen fel esélyesként 2017-ben. Tervét kiválóan segítette az a tény, hogy a magukat sorra deklaráló baloldali elnökjelöltek (pl. Arnaud Montebourg, Jean-Luc Mélenchon stb.) programjukat és önmagukat is gyakorlatilag Hollande ellenében határozták meg.

François Hollande számára egyfajta kegyelemdőfés volt, hogy október 13-án megjelent a *Le Monde* két újságírója, Gérard Davet és Fabrice Lhomme – a megválasztásától vele készített interjúsorozatból összeállított – „*Un président ne devrait pas dire ça...*” (Egy elnöknek nem kellene ezt mondania) című könyve. A kötetben a francia elnök különböző témakörökben tett megdöbbentő, sokkoló kijelentései sorakoznak. Az Hollande-nak tulajdonított mondatok teljesen lejáratták személyét és vele együtt az elnöki tisztséget is. Az államfőnek az újságírókkal folytatott bizalmas beszélgetéseiről és a kötet megjelenésének lehetőségéről a környezetében senki sem tudott. A keserű meglepetés mellett többen fel is háborodtak (mint például a Nemzetgyűlés elnöke, Claude Bartolone), mert Hollande éles kritikát is megfogalmazott irányukba. A kötet megjelenésével általánossá vált a vélemény, miszerint az államfőnek végleg le kell mondania mandátuma esetleges meghosszabbításával kapcsolatos terveiről. A könyv Hollande számára a legrosszabb pillanatban látott napvilágot, pont akkor, amikor stábja a kampányát kívánta elindítani.⁸⁶ A kiábrándulás általános volt a baloldali kormánypárti körökben.⁸⁷ Hollande 2017. december 1-ig vajúdott az újraindulásával kapcsolatos kérdés körül, míg végül önmaga jelentette be, hogy nem jelölteti magát az elnökválasztásokon. Ez a dátum azonban rendkívül késői volt ahhoz, hogy bárki is sikerrel léphessen a helyére a baloldal nevében.

Elnökválasztás hét felvonásban

A jobboldali előválasztások

A 2012-es vereség után merült fel először a jobbközép pártcsaládon belül, hogy a szocialista párt által szervezett előválasztások mintájára a párttagok és a szimpatizánsok döntsék el, hogy kit indítanak az elnökválasztáson. Hivatalosan az UMP 2015. április elején tette közzé a konkrét dátumokat és az eljárás módját. A jelölteknek 2016. szeptember 9-ig kellett jelezni

⁸⁵ Hosszan hitte François Hollande még 2016 őszén is, hogy Macron nem veszett el teljesen a számára. Lásd: BAZIN 2017, 231–233.

⁸⁶ NEUMANN 2017, 110–120.

⁸⁷ Gérard Davet és Fabrice Lhomme könyve után már nem lehetett azt mondani, hogy François Hollande-ot a polémiákat kavaráó francia újságírók, mint például Eric Zemmour támadja csupán. Ez utóbbi 2016 szeptemberében megjelent könyve közéleti vitákra adott okot: ZEMMOUR 2016.

indulási szándékukat, s ezután bizonyos megfelelő kritériumoknak kellett eleget tenni, hogy hivatalosan indulhassanak. A kijelölt dátum 2016. november 20. és 27. volt.

Az előválasztás eredménye döntő tényezőnek tűnt, hiszen a legnagyobb esélye egy jobbközép pártcsaládhoz tartozó jelöltnek volt, még akkor is, ha 2014-től, különösen pedig 2015-től – a regionális választásoktól kezdve – a Nemzeti Front esetleges győzelme sem volt teljesen kizárt. Marine Le Pen helyzete, éppúgy, mint a baloldali lehetőségek, nagymértékben függtek a mérsékelt jobboldal által indított kihívótól. Valójában tehát a 2017-es elnökválasztások a jobboldali előválasztásokkal kezdődtek. Ennek az eseménynek a szempontjából döntő lépésnek számított, hogy az egyik legesélyesebbnek vélt jelölt, Nicolas Sarkozy, aki 2014-ben a hatalom visszahódításának a céljával tért vissza a francia politikába, egyértelműen színt valljon elnöki ambíciójáról.

A volt elnök meg volt győződve, hogy a 2012-es vereségért revansot tud venni 2017-ben. Sarkozy ugyanakkor azt is tudta, hogy a győzelmet csak rendkívüli energiárfordítással és fondorlatos taktikával lehet kicsikarni.

A volt elnököt leginkább Alain Juppé rendkívüli népszerűsége aggasztotta, a többi már bejelentett vagy várható jelölttől nem tartott. Sarkozy félt attól, hogy az előválasztások Alain Juppét fogják kihozni győztesnek. A volt államfő tehát szeretne volna elérni, hogy minél kevesebben menjenek el az előválasztásokra, s így nagy riválisának az esélyei csökkenjenek. Sarkozy tudta, hogy párttagságon kívüli szavazók esetében kevés a garancia, hogy a többség őt fogja támogatni. A volt államfő azzal is tisztában volt, hogy olyan programmal kell előállni, amellyel a szinte biztosra vett kihívó Nemzeti Front elnökjelöltje, Marine Le Pen táborát tudja gyengíteni.

Sarkozy 2016. augusztus 22-én jelentette be, hogy indul az előválasztásokon és lemond az LR elnökségéről. Ideiglenesen Laurent Wauquiez-t tette meg utódjának ezen a poszton. A volt államfő ringbe lépésével a jobboldali előválasztások kampánya elkezdődött. Sarkozy részletesen kigondolt tervet követett, és gondosan kiválasztott személyekre támaszkodott. Így többek között bejelentette, hogy megválasztása esetén François Baroin szenátort – Troyes polgármesterét – kívánja miniszterelnöknek kinevezni.

2016. augusztus 24-én megjelent Sarkozy *Tout pour la France (Mindent Franciaországért)* című könyve. Egy éven belül ez már a második kötet volt, amelyet ő jegyzett. Az új könyv az elsőhöz hasonlóan széles körű olvasótáborra talált, és több tízezres példányszámban kelt el. A *Tout pour la France* című kötet különösen is nagy érdeklődésre tartott számot, hiszen ebben a kötetben ismertette Sarkozy a programját. A volt elnök sikerként könyvelhette el, hogy a francia média érdeklődése szinte kizárólag felé irányult ezekben a napokban. A jobbközép oldalon indulni kívánó további jelöltek teljesen háttérbe szorultak. François Fillonnak sikerült azonban ebből a kegyelmi helyzetből kibillentenie a volt államfőt. 2016. augusztus 28-i kampánybeszédében Sarkozyre utalva feltette a kérdést: „Lehet-e valaki köztársasági elnök, aki ellen már több ízben vádemelésre került sor?” A volt miniszterelnök kijelentései felháborodást szültek az LR párt egyes köreiben. Fillon azonban egyből a média figyelmének középpontjába került, igaz, nem túl hosszán, de legalább annyi időre, hogy egy fontos üzenetet közvetíteni tudott. Mégpedig azt, hogy ő jobboldali jelöltként a közéleti tisztaságot kívánja előtérbe helyezni. Ekkor még nem tudta, hogy az általa elmondottaknak később rá nézve is súlyos következményei lesznek.

A volt miniszterelnök beszédét követően alig egy héttel, szeptember 5-én a párizsi ügyészség Nicolas Sarkozy bíróság elé állítását kérte 2012-es elnökválasztási kampányának

törvénytelen finanszírozása miatt. A kampányidőszakban szokatlan lépést Sarkozy környezete közvetlenül François Hollande politikai húzásaként értékelte. Erre bizonyíték ugyan nincs, az azonban kijelenthető, hogy az államfő figyeltette Sarkozyt, a vele kapcsolatos negatív információkat pedig gyűjtötte. Az ügy mindazonáltal nem fenyegette a volt elnököt, mert a bíróság betartotta azt a tradíciót, hogy választási időszakban nem hoz döntést, ezzel is bizonyítva politikai semlegességét. A kérdés csak 2017 februárjában került újra napirendre, amikor Sarkozy nem számított már gyakorló politikusnak. Ekkor az ügygel megbízott egyik bíró (Serge Tournaire) aláírta a döntést, amely arról rendelkezik, hogy a volt elnöknek bíróság elé kell állnia. Miután Sarkozy fellebbezést nyújtott be, és ráadásul a kérdéssel megbízott másik bíró (Renaud Van Ruymbeke) elutasította kollégája döntését, az ügy hosszú elhúzódására lehet számítani.

A volt államfő 2016 őszén tehát nyugodtan folytatta kampányát az ügyészség bejelentése után is. Ráadásul 2016. szeptember közepén úgy tűnt, hogy Sarkozynak sikerül beérnie Alain Juppét a népszerűségi felmérésekben. Mindkét politikusnál 37% körüli támogatottságot mértek (Harris Interactive). Szeptember második felétől Alain Juppé újra jelentősebb előnyt szerzett Nicolas Sarkozyval szemben. A felmérés szerint ekkor François Fillont 10%-ra, Bruno Le Maire-t pedig 9%-ra mérték. A szeptember végi felmérések Juppét hozták ki győztesnek minden variációban, annál nagyobb arányban, minél magasabb részvétellel számoltak.

A jobboldali előválasztásokon indulni kívánó jelöltek szeptember 9-én este 18 óráig gyűjthették össze a szükséges támogatásokat, azaz 2500 párttag és 250 megválasztott személy aláírt nyilatkozatát. A 250 megválasztott személyből 20-nak parlamenti honatjának (képviselő, szenátor) kellett lennie.

Összesen 11 személy jelöltette magát, név szerint: Alain Juppé, Nicolas Sarkozy, Bruno Le Maire, François Fillon, Nathalie Kosciusko-Morizet, Jean-François Copé, Hervé Mariton és Jean-Frédéric Poisson. Ez utóbbi a kereszténydemokrata párt elnökeként, nem a Köztársasági pártjának tagjaként indult, így neki nem kellett teljesíteni az indulásához szükséges támogatói nyilatkozatok összegyűjtésére vonatkozó kritériumot. A három minipárt vezetője (Frédéric Lefebvre, Mourad Ghazli, Michel Guénaire), akik nem kötöttek megállapodást az előválasztást szervező párttal, az LR-rel, nem tudtak indulni az előválasztáson. A jelöltek hivatalos listáját, miután minden kritérium betartását ellenőrizte, szeptember 21-én hirdette ki a párt által felállított legfelsőbb választási hatóság. A grémium végül hét személyt fogadott el a 11 jelentkezőből. A jobboldali előválasztásokon való részvétellel így Alain Juppé, Nicolas Sarkozy, François Fillon, Bruno Le Maire, Nathalie Kosciusko-Morizet, François Copé és Jean-Frédéric Poisson kapta meg a lehetőséget.

A hivatalos jelöltek között szeptember végétől Alain Juppé végig a legesélyesebbként jelent meg. Bordeaux polgármestere, a centrista MoDem párt elnöke részéről is támogatást kapott. Az ekkor 9% körüli támogatottságnak örvendő François Bayrou ugyanis kijelentette, hogy Alain Juppé előválasztási győzelme esetén biztosan nem indulna külön elnökjelöltként. Nicolas Sarkozy a közvélemény-kutatásokban nem sokkal maradt le Bordeaux polgármestere mögött. Szeptember végén meglepetésnek számított, hogy Bruno Le Maire támogatottsága nagyobb volt, mint François Filloné. Ez utóbbi politikus népszerűsége a felmérésekben 10% alá süllyedt.

A jobboldali jelöltek közül a média legtöbbet Sarkozyval foglalkozott, a volt államfő ugyanis támadások keresztüztüzebe került. Volt tanácsadója, Patrick Buisson könyvet

jelentetett meg *La Cause du peuple. Histoire inédite de la présidence Sarkozy (A népért. Sarkozy elnökségének kiadatlan története)* címmel, amelyben a volt államfő elnöksége idejének kulisszatitkaira is rámutat, sok esetben kompromittálva Sarkozyt. A *Médiapart* hírportál a volt elnök líbái kapcsolataival kapcsolatban hozott kompromittáló információkat. Sarkozy a támadások ellenére folytatta intenzív kampányát. A volt elnök népszerűsége októberben azonban jelentősebb gyengülésnek indult, míg Alain Juppé erősödést mutatott.

Nem hozott fordulatot a jelöltek támogatottsági sorrendjében az előválasztások első fordulója előtt, október 13-án és november 3-án megtartott televíziós vita sem.⁸⁸ Az első műsorban Sarkozy alig tudta leplezni idegességét, a második vitában már sokkal fesztelebb volt, ekkor viszont a támadások keresztüztüzebe került. A televízió nézők között végzett közvélemény-kutatás alapján a két vitából Bordeaux polgármestere került ki győztesen. Sarkozy ugyan másodikként szerepelt, de támogatottsága vesztett dinamikájából. A volt elnök erős szimpátiának örvendhetett az LR-szavazók és elsősorban a párttagság körében, de nem sikerült sem a Nemzeti Fronttól, sem pedig a centrumtól tömegesen szavazókat megnyernie. Új jelenségnek számított, hogy François Fillon harmadik helyre került, megközelítve Sarkozy támogatottságát. Az első komoly fordulat a volt miniszterelnök támogatottságában 2016. november 11-én következett be.⁸⁹ Egy héttel az első forduló előtt a Donald Trump amerikai elnök megválasztása miatt már rendkívül óvatos közvélemény-kutató cégek a volt miniszterelnök támogatottságát 18%-ra mérték. A Sarkozyval kapcsolatos mérési adatok stagnáltak, Alain Juppé népszerűségében pedig jelentősebb olvadást észleltek.

A jobboldali előválasztást megelőző harmadik és egyben utolsó televíziós vita megerősítette ezt a tendenciát. A november 17-én megtartott műsort követő közvélemény-kutatói adatok szerint a mindenképpen szavazni akarók körében Fillon 38%, Juppé 26%, míg Sarkozy 23%-on állt. Három nappal az első forduló előtt felmerült annak a lehetősége is, hogy François Fillon jut tovább, Juppé vagy Sarkozy pedig kiesik, ezért a voksolás végeredménye teljesen kiszámíthatatlanná vált.

November 20-án a választások első fordulója után a megdöbbenés teljes volt.⁹⁰ A voksoláson rekord létszámú szavazó vett részt. Az első fordulóban 4 millió 298 ezer fő adta le a szavazatát és fizette ki a részvételhez szükséges 2 eurót. François Fillon a voksok 44,08%-át szerezte meg, és elsőként jutott tovább. Alain Juppé 33,51%-kal végzett a második helyen. Sarkozy pedig 20,67%-kal kiesett. A volt elnök kudarcát elismerte és bejelentette, hogy visszavonul a politikából, illetve hangoztatta, hogy a második fordulóban volt miniszterelnökét fogja támogatni. Fillon győzelmét a francia média történelminek nevezte. Alain Juppé esélyei jelentősebben gyengébbek voltak, mint a Sarkozy és Le Maire által támogatott riválisaiéi. A két forduló között november 24-én megtartott televíziós vita sem változtatott az erőviszonyokon. A november 27-én megtartott második fordulón a voksok 66,49%-ának megszerzésével François Fillon nyerte a jobboldali előválasztásokat. A győztest erősítette az a tény, hogy november 27-én 4 millió 400 ezer fő járult az urnákhoz, ami ismét rekordnak számított.

⁸⁸ Hosszú távon azonban – különösen a második televíziós vita – Fillont erősíti meg. NEUMANN 2017, 140.

⁸⁹ Az Odoxa november 11-i felmérése szerint Alain Juppé 36%-os, Nicolas Sarkozy 26%-os, Fillon pedig 20%-os támogatottságnak örvend a felmérés szerint. NEUMANN 2017, 142.

⁹⁰ Még a közösségi hálót figyelő felmérések sem figyeltek fel Fillon előretörésére. NEUMANN 2017, 148.

A 2017-es elnökválasztások első jelentős állomása a jobboldali előválasztásokkal egyetemben tehát nem várt eredményt hozott. Fillon a korabeli felmérések és elemzések szerint a mérsékelt jobboldal jelöltjeként egyik pillanatról a másikra Franciaország legesélyesebb elnökjelöltje lett. A politikus a kampány jobb és hatékonyabb lefolytatása érdekében mindenekelőtt az LR átszervezésével kezdte meg működését. November 29-én este François Fillon bejelentette a Köztársasági pártja vezetésének átalakítását.

A 2017-es elnökválasztás jobboldali jelöltje főtitkárnak hűséges támogatóját, Bernard Accoyer képviselőt nevezte ki, akinek két helyettese a korábban Sarkozyt támogató Gérard Darmanin és a Fillonhoz közel álló Annie Genevard lett. A párt főigazgatója, Patrick Stefanini a kampányfőnöki pozíciót kapta. Fillon több pártelnökhelyettest nevezett ki, köztük a volt ideiglenes elnököt, Laurent Wauquiez-t. Létrehozott továbbá egy politikai bizottságot, amelynek az élére a Szenátus elnökét, a kampány idején őt támogató Gérard Larcher-t nevezte ki. A kéthetente üléselő grémiumnak tagja lett továbbá Jean-François Copé, Nathalie Kosciusko-Morizet, Jean-Frédéric Poisson és François Baroin is. Bruno Le Maire-t mint külpolitikai főtanácsadót, esetleges jövőendő külügyminisztert vette maga mellé.

2016 végén minden jel arra mutatott, hogy Fillon megnyerheti az elnökválasztásokat. A december 6-án közzétett közvélemény-kutatás (Ifop-Fiducial) szerint a 2017-es elnökválasztás első fordulójában Fillon a voksok 27,5%-át szerezte volna meg, míg Marine Le Pen (FN) 24%-ot, Emmanuel Macron 13,5%-ot, Jean-Luc Mélenchon (szélsőbaloldali politikus) 12,5%-ot. A második forduló François Fillon nyerte volna 65%-kal. Fillon esélyeit javította az a tény, hogy François Bayrou december 5-én bejelentette: nem biztos, hogy indul a jobboldali jelölttel szemben.

A baloldali előválasztások

Fillon győzelme után minden figyelem a kormányzó párt előválasztásának előkészítésére, illetve a voksolás eredményére irányult. Jóllehet sok esélyt nem adtak a politikai formáció győzelmére, mégsem volt teljesen mindegy, melyik jelölt kerül ki győztesen a baloldali előválasztáson, ugyanis ennek az eredménye befolyásolta a növekvő népszerűségnek örvendő Emmanuel Macron esélyeit is.⁹¹

A volt gazdasági miniszter ugyanis saját jól felfogott érdekében nem volt hajlandó betagozódni a baloldali jelöltek közé, hanem 2016. november 16-án Bobigny-ban – Franciaország egyik legszegényebb, etnikai összetételét tekintve a legszínesebb, illetve a legnagyobb munkanélküliséggel és szociális problémákkal küzdő Seine-Saint-Denis megyéjében – bejelentette elnökjelöltségét a 2017-es elnökválasztásokon. Amint a helyszín, az időzítés sem volt véletlen. Macron részben a jobboldali előválasztások hajrájában kívánta magára irányítani a sajtó figyelmét, részben pedig lépésével meg akarta előzni a baloldali potenciális jelöltet, François Hollande-ot, illetve Manuel Vallsot. A volt gazdasági miniszter ráadásul határozottan a centrumban kívánt elhelyezkedni. Kijelentette, hogy ő „se nem a bal-, se nem a jobboldal jelöltje, hanem a franciákat akarja összefogni”.

⁹¹ 2016 novemberére Macron mozgalma már több mint 93 ezer taggal büszkélkedhetett. A jelölt már 3 millió euró adományt gyűjtött össze, és már több mint 30 képviselő és szenátor állt mellé. NEUMANN 2017, 128.

Macron hivatalos bejelentése mindenekelőtt a baloldal számára jelentett kihívást. A 15–18%-os támogatottságnak örvendő politikus a francia elemzők szerint csapást mért a kormányzó erőkre, mert tovább aprózta a balközép szavazótáborát. Macron bejelentésével egy időben megjelentette a programját tartalmazó könyvét is *Révolution (Forradalom)* címen.⁹²

2016 augusztusában, még gazdasági miniszterként kijelentette, hogy ő nem szocialista politikus. Ez a megszólalása jelentősebb sajtóvisszhangot kapott. Macron ehhez tartotta is magát, és nem kapcsolódott be a baloldali előválasztásokba.

A kormánypárt nemzeti tanácsa 2016. június 18-án döntött úgy, hogy Szép Népi Szövetség (Belle alliance populaire) néven előválasztást szervez. 2016. július 2-án a szocialista párt (PS) és szövetségesei, a Demokraták és környezetvédők szövetsége (UDE), a Környezetvédő Párt (PE) és a Demokratikus Front (FD) közösen elfogadták az előválasztás feltételeit. Később csatlakozott hozzájuk a Baloldali radikális párt (PRG) is. A tervek szerint a jelölteknek december 15-ig kellett jelentkezni, és a végleges listát december 19-én kellett kihirdetnie a választást felügyelő főhatóságnak.

A jobboldali előválasztások lezárulása előtt azonban nem lehetett biztosat tudni arról, hogy valóban sor kerül-e a mérsékelt baloldal jelöltjének külön történő kiválasztására. A baloldali előválasztások megszervezése szempontjából a legnagyobb fejtörést François Hollande személye okozta. A szervezők nehezen tudták elképzelni, hogy az államfő indul az előválasztásokon, de az elnök a kérdésről nem nyilatkozott, és azt sem lehetett tudni, hogy egyáltalán szándékában áll-e 2017-ben újabb mandátumért ringbe szállni. Kérdést vetett fel az is, hogy amennyiben Hollande bejelenti az elnökválasztásokon való indulását, van-e létjogosultsága az előválasztásoknak. Végül december 1-jén felszállt a fehér füst. Az államfő bejelentette, hogy nem kíván elnökjelölt lenni. Hollande visszavonulása a miniszterelnök, Manuel Valls számára megnyitotta az utat, igaz, nagyon későn. A kormányfő december 6-án lemondott és azonnal kampányba kezdett.

Az államfő Valls lemondását követően még december 6-án miniszterelnöknek nevezte ki Bernard Cazeneuve-öt, az addigi belügyminisztert. A Nemzetgyűlés kormánypárti frakcióvezetője, Bruno Le Roux kapta az így megürült tárca vezetését. Néhány további poszton is történt változtatás, de nem került sor mélyreható kormányátalakításra.

A decemberi közvélemény-kutatásokban Manuel Valls tűnt a legesélyesebbnek a baloldali előválasztások megnyerésére. A volt miniszterelnök esetleges jó szereplése viszont inkább jobboldali végső győzelmet vetített előre, hiszen az elemzések úgy látták, hogy Valls győzelme mellett Emmanuel Macron aligha tudja növelni népszerűségét, az pedig szinte kizártnak tűnt, hogy Marine Le Pen összegyűjtse a többség támogatását.

December 15-ig összesen 9 fő jelentkezett a baloldali elnökválasztásokra jelöltként. A hivatalos listát december 19-én tették közzé. Az előválasztásokat felügyelő főhatóság Hollande négy volt miniszterét és három szövetséges politikai pártnak a képviselőjét fogadta el jelöltként. Így a volt miniszterelnök, Manuel Valls, Arnaud Montebourg, volt gazdasági miniszter (2012–2014), Benoît Hamon, volt szociális, majd oktatási miniszter (2012–2014), illetve Vincent Peillon, volt oktatási miniszter (2012–2014), európai parlamenti képviselő kerültek a választható jelöltek listájára. A főhatóság szintén jóváhagyta a baloldali radikális párt (PRG) elnöke, Sylvia Pinel jelöltségét. A politikusnő (az egyetlen nő az előválasztási

⁹² A könyv 200 ezer példányban 2016. november 24-én, a jobboldali előválasztások két fordulója között jelent meg. MACRON 2017.

listán) csak december 6-án jelentette be, hogy nem indul külön, hanem csatlakozik az előválasztáshoz. Szintén a listára került a volt zöldpárti nemzetgyűlési alelnök, François de Rugy és a volt európai képviselő, a Front démocrate párt elnöke, Jean-Luc Bennahmias is. Az előválasztásokat felügyelő grémium Gérard Filoche, a francia szocialista párt baloldali szárnyához tartozó politikus, volt szakszervezeti vezető és Fabien Verdier, a francia szocialista párt országos titkára jelentkezését elutasította.

A 2017. január elején közzétett közvélemény-kutatási adatok alapján messze Manuel Valls vezette a „mezőnyt” 43%-os támogatottsággal, őt Arnaud Montebourg követte 25%-kal, és Benoît Hamon állt a harmadik helyen 21%-kal. Ez utóbbi jelölt folyamatosan hangoztatta, hogy ő a „baloldali Fillon”. Bő tíz nappal a baloldali előválasztások első fordulójára előtte egyre nagyobb lett a bizonytalanság. Valls második fordulóra jutása szinte biztosnak látszott, de végső győzelme egyre kevésbé tűnt valószínűnek, még Benoît Hamon-nal szemben sem. A jobboldali előválasztásokhoz hasonlóan a baloldali jelöltek is részt vettek január 12-én, 15-én és 20-án televíziós vitában. Már az első alkalommal Manuel Valls és Benoît Hamon megítélése volt a legpozitívabb, Arnaud Montebourg jelentősen kisebb támogatottságnak örvendhetett. A második műsortól a tendencia csak annyiban változott, hogy a nézők többsége első helyen Hamon-t tartotta a legmegnyerőbbnek.

A baloldali előválasztások kampánya alatt egyre többen jelentették be a szocialista párt ismert tagjai közül, például Bertrand Delanoé, Párizs volt polgármestere, hogy Emmanuel Macront és mozgalmát támogatják. Ezek a hírek egyre nagyobb konfúziót teremtettek a baloldali szavazók körében, de néhány nappal a választások előtt nyilvánvalóvá vált, hogy Hamon a legesélyesebb az előválasztásokon. A január 22-én megtartott első fordulóban ez a prognózis megerősítést is nyert. Az 1 millió 656 ezer szavazó közül 36,5% Benoît Hamon-t, 31,9% pedig Manuel Vallst választotta. Az eredmény rámutatott arra, hogy a mérsékelt baloldal balszárnya, Hollande elnök belső ellenzéke győzedelmeskedni tudott. Vallsnak szinte semmi esélye sem volt, hogy a második fordulóban fölénybe kerüljön, különösen úgy, hogy Arnaud Montebourg is Hamon mellé állt. A két forduló között megtartott televíziós vita sem tudott ezen a tendencián lényegében változtatni. Január 29-én Benoît Hamon győzött a voksok 58,69%-át megszerezve. Valls kénytelen volt elismerni vereségét.

A baloldali előválasztások lezárulását követően a francia belpolitika „ráfordult a célegyenesre”, az államfői szék megszerzésére. 2017 februárjában teljes volt a bizonytalanság az elnökválasztások kimenetelét illetően, még ha a lehetséges forgatókönyvek száma véges is volt.

Az elnökválasztás biztosan a második fordulóra jutó jelöltje: Marine Le Pen

Az elnökválasztásokkal kapcsolatban hosszú hónapokon át egyetlen dolog tűnt kvázi biztosnak, nevezetesen, hogy Marine Le Pen, a Nemzeti Front elnökjelöltje be fog kerülni a második fordulóra. A politikusnő, aki 2011 januárjától vette át a párt vezetését apjától, Jean-Marie Le Pentől, hónapok óta egyre növekvő támogatottságnak örvendett. Marine Le Pen mindent megtett, hogy az általa vezetett politikai formációt „ördögtelenítse”, vagyis elfogadhatóvá tegye.⁹³ A párt 2014-től minden választáson növelni tudta népszerűségét, és egyre több szavazó adta a voksát a politikai formáció jelöltjeire. 2015-ben a párt a regionális

⁹³ A témával kapcsolatban lásd: ALDUY–WAHNICH 2015. Szintén lásd: IGUNET 2017.

választásokon hat régióban is az élen végzett az első fordulóban.⁹⁴ Csak a baloldali pártok jelöltjének visszalépésével sikerült elérni, hogy végül seholy se szerezzen elnöki posztot és többséget a Nemzeti Front. A párt népszerűsége egyre komolyabb aggodalmat keltett a francia politikai elitben. Marine Le Pen, amikor 2016. szeptember 3-án félhivatalosan Brachay-ben megkezdte kampányát, a közvélemény-kutatásokban 25–27%-os támogatottságnak örvendett a francia választók körében. Le Pen gyakorlatilag a 2016. szeptember 17–18-án, Fréjusban megtartott nyári egyetem keretében kezdte meg a kampányát, ugyanakkor itt jelentette be azt is, hogy hivatalosan csak az előválasztások után, 2017 februárjától fog kampányolni.

A politikusnő pozíciói 2016 őszén megszilárdultak. Marine Le Pen lényegében média-szerepléseket nem vállalva, de Franciaországot járva, illetve a francia politikai elit állandó támadásának kereszttüzeiben egyre növelte népszerűségét. Az Egyesült Államokban zajló elnökválasztások eredménye különösen is megerősítette,⁹⁵ hiszen a francia média rendszerint Donald Trump francia hasonmásaként mutatta be a Nemzeti Front elnökét. Marine Le Pen ráadásul ezt nemhogy nem cáfolta, hanem saját maga is hangsúlyozta. 2016 novemberében, amikor a közvélemény-kutatásokban (Kantar-Sofres-Onepoint) Marine Le Pen 28–31%-ra mérték, egyes elemzők már azt sem zárták ki, hogy a Nemzeti Front akár nyerhet is 2017-ben az elnökválasztásokon. François Fillon jobboldali előválasztásokon aratott győzelmével azonban az ilyen irányú prognózisok háttérbe szorultak. A 2016 végén készült elemzések (Ifop-Fiducial) szerint Sarkozy volt miniszterelnöke akár 65%-kal is nyerheti az elnökválasztásokat.

Marine Le Pen, látszólag nem törődve a közvélemény-kutatásokkal, átgondolt stratégiát követett. A jobboldali előválasztások előtt, november 16-án felavatta kampánystábjának székhelyét, amit szimbolikusan a 262 rue du Faubourg Saint-Honoréban található épületben, az Elysée-palotához vezető úton (attól 1,7 km-re) rendeztek be. A jelölt hangoztatta, hogy csak 2017 februárjától kíván teljes erőbedobással kampányolni, a jobboldali előválasztások eredménye, a Nemzeti Fronton belül meglévő feszültségek felszínre törése,⁹⁶ illetve Emmanuel Macron megjelenése mégis arra készítette, hogy korábban kezdje a kampányt. Marine Le Pen 2017. január 3-ától váratlanul rendszeres vendége lett a francia médianak. A Nemzeti Front elnökjelöltje élesen támadni kezdte François Fillont. Marine Le Pen számára úgy tűnt, hogy a mérsékelt jobboldal által választott jelölt komolyabb veszélyt jelent a számára, mint ha Sarkozy vagy Juppé lett volna a kihívó. Habár Fillon támogatottsága 2017 januárjától elkezdett csökkenni elemzők és maguk a Nemzeti Front politikusai is úgy ítélték, hogy Marine Le Pen elnökválasztási esélyei jelentősen csökkentek. A látványos fordulat 2017. január 24-én következett be.

⁹⁴ A Nemzeti Front a 2014-es európai parlamenti választásokon országos szinten a voksok 24,86%-át kapta. A 2015 márciusában tartott megyei választások első fordulójában pedig a szavazatok 25,24%-át szerezte meg. 2015 decemberében a regionális választások első fordulójában országos szinten a Nemzeti Front 27,73%-ot, a második fordulóban pedig országos szinten 27,1%-ot szerzett. Marine Le Pen alatt 2016-ig a Nemzeti Front által elért eredményekről lásd: NEUMANN 2017, 274.

⁹⁵ NEUMANN 2017, 126.

⁹⁶ 2016 decemberében az abortusz társadalombiztosítás által történő finanszírozása körül robbant ki vita Marine Le Pen unokahúga, Marion Maréchal-Le Pen és Floiran Philippot, a Nemzeti Front második embere között, ami jól felszínre hozta a párton belüli főbb törésvonalat.

A Fillon-botrány⁹⁷

A *Le canard enchaîné* satirikus francia hetilapban megjelent egy cikk, miszerint erős a gyanú, hogy François Fillon a feleségét fizetett parlamenti asszisztensként alkalmazta anélkül, hogy Penelope Fillon effektíve dolgozott volna. A 8 év alatt, mialatt elvileg férje vagy annak helyettese mellett volt asszisztens, összesen félmillió eurót fizettek ki neki. A francia hetilap azt is megállapította, hogy 2012 és 2013 között François Fillon felesége „irodalmi tanácsadóként” dolgozott a politikus barátja, Marc Ladreit de Lacharrière milliárdos által finanszírozott *Revue des Deux Mondes* nevezetű híres folyóiratnál, de a vizsgálatok szerint összesen két recenziót írt, amiért 100 ezer eurót kapott. A hírt azonnal felkapta a teljes francia média, élesen bírálva Fillon magatartását. A vádak megjelenése után nem egészen 24 órával, rendkívül szokatlan módon, a francia pénzügyi ügyészség (Parquet national financier) vizsgálatot indított az ügyben. Ráadásul két gyermeke asszisztensként való foglalkoztatásával kapcsolatban is elkezdték gyanúsítani.

Fillon először nem vette komolyan a támadást. Két nappal a cikk megjelenése előtt stábjának már volt információja az írás megjelenéséről, mégsem alakított ki stratégiát arra nézve, miként védje ki a támadás negatív következményeit.⁹⁸ Fillon később hiába próbált védekezni, és hiába biztosították támogatásukról a jobbközép pártcsalád kiemelkedő politikai személyiségei, népszerűsége komolyan zuhanni kezdett.

Fillon számára, aki kampánya középpontjába az átláthatóságot és a becsületet helyezte, különösen is aggasztó támadást jelentett a feleségével kapcsolatos gyanú. Ráadásul minderre akkor került sor, amikor a jelölt újabb lendületet próbált keresni. A botrányt követő néhány napban nyilvánvalóvá vált, hogy Fillon elvesztette a legesélyesebb jelölti státuszt, és a támadásokra képtelen megfelelő választ találni, ráadásul a pártcsaládján belül – ekkor még láthatatlan formában – az amúgy is instabil egység repedezni kezdett.

A 2017. február lelegején közzétett közvélemény-kutatások jelentős változást mutattak. Marine Le Pen 26–27%-os növekvő támogatottsággal az első helyre került, Emmanuel Macron 22–23%-kal a másodikra, miközben Fillon 20%-kal harmadik lett. Ekkor merült fel először, hogy le kellene váltani a jelöltet. Fillon február 6-án azonban egy egyórás sajtótájékoztatón részletesen próbálta cáfolni a vele szemben felhozott vádakot, és hangoztatta, hogy minden ellene irányuló vád csak Emmanuel Macront és Marine Le Pent erősíti. Erre az eseményre az elnökválasztási kampány szempontjából rendkívül fontos politikai hétvége után került sor. Február 4-én Emmanuel Macron, február 5-én Marine Le Pen, Jean-Luc Mélenchon és Benoît Hamon is a színre lépett, és kampánynyitó beszédeket tartott.

Fillon a növekvő nyomás és korábbi kijelentése ellenére hangoztatta, hogy akkor sem lépne vissza, ha esetleg ellene vádemelésre kerülne sor. A jelölt mindeközben megpróbálta megakadályozni, hogy a képviselői körökben leváltását célzó kezdeményezések valóra váljanak. Helyzete azonban egyre tarthatatlanabbá vált. A pártban növekedett az elégedetlenség és a passzív ellenállás, a kampány szabotálása egyre nyilvánvalóbbá vált. Maga Fillon is szokatlanul inaktív lett, alig jelent meg nyilvánosan. Végül 2017. március 1-jén a jobbközép

⁹⁷ François Fillon 2017-es elnökválasztáshoz vezető útjáról és vereségéről rendkívül részletesen számol be a 2017 májusában megjelent kötet: GOAR–LEMARIÉ 2017. Szintén érdekes a témával kapcsolatban a Fillont lemondatni kívánó egyik főszereplő, Georges Fenech képviselő által írt kötet. FENECH 2017.

⁹⁸ NEUMANN 2017, 208.

elnökjelöltje rendkívüli sajtótájékoztatón bejelentette, hogy már a hónap közepén feleségét és őt is beidézte a bíróság, és nagy valószínűséggel vádemelésre is sor fog kerülni vele szemben. Fillon élesen támadta a francia igazságszolgáltatást, hangsúlyozva, hogy politikai kivégzésre törekednek. Megerősítette, hogy kitart, és nem lép vissza. Bejelentését követően Bruno Le Maire volt elnökjelölt, Fillon külpolitikai főtanácsadója és a külügyminiszteri poszt várományosa bejelentette lemondását és a kampánystábbból való kilépését. Példáját jelentős számban követték, többek között kampánystábjának vezetője, Patrick Stefanini és helyettese, Sébastien Lecornu is. A pártszövetség vezetőségében komolyan felmerült a lehetősége annak, hogy Fillont lemondatták, és helyette Alain Juppét indítják.⁹⁹ Bordeaux polgármestere azonban március 6-án végérvényesen megerősítette, hogy nem kíván elnökjelölt lenni. Egyes információk szerint maga Fillon is hajlott a lemondásra, de Nicolas Sarkozy, aki a háttérben megpróbálta a jobbközép oldal ügyeit a kezében tartani, élesen ellenállt annak az ötletnek, hogy Juppé legyen a mérsékelt jobboldal elnökjelöltje. Az előválasztások győztese tehát nem vonult vissza. 2017. március 5-én nagygyűlést szervezett a párizsi Trocadéro térre, ahol a rossz időjárás ellenére a szervezők szerint 200 ezer, a rendőrség szerint 40 ezer fő jelenlétében erődemonstrációt tartott. Fillon megpróbált hinni a lehetetlenben, holott míg egy március 5-én közzétett (OnePoint) felmérés szerint Juppé 24,5%-kal nagy valószínűséggel bejutott volna a második fordulóba, Fillon csak 17%-ot szerzett volna, ami már nem tűnt elegendőnek Emmanuel Macronnal és Marine Le Penel szemben. A jobbközép szavazótábor 53%-a a közvélemény-kutatások szerint kitartott az előválasztásokon győztes jelölt mellett. Fillon 2017. március 5-e után átlendült a holtpontra. Ha nem is sikerült a maximális jobboldali egységet helyreállítania, leváltására lényegében nem látszott esély. Március 18-án az Alkotmánytanács által bejelentett hivatalos listán François Fillon neve szerepelt a mérsékelt jobboldal jelöltjeként.¹⁰⁰ Népszerűsége mindazonáltal hosszú hetekre stagnálni kezdett. A sajtó folytatta lejáratozó hadjáratát Fillonnal szemben. Március 16-án az ügyészség befolyással való üzérkedéssel gyanúsította meg a jobbközép elnökjelöltet, aki februárban 13 ezer euró értékben öltönyt fogadott el ajándékba. Az ügyészség felkérésére a vizsgálóbírók megkezdték az ajándékozás körülményeinek kivizsgálását. A támadások keresztüzében álló Fillon a francia választók többségénél végérvényesen elvesztette hitelét. A március 21-én megtartott első televíziós vitán – ahol az öt legesélyesebb jelölt állt egymással szemben – a jobbközép jelölt nem tudott számottevően javítani helyzetén. Két nappal később, március 23-án a *France 2* francia köztelevízió feszült légkörben zajló politikai műsorában egyértelműen kijelentette, hogy a francia baloldal összeesküvésének az áldozata.¹⁰¹ Megvádolta François Hollande köztársasági elnököt, hogy saját használatú titkosszolgálatot működtet, s az ellene indult támadást is ennek a titokzatos intézménynek az információira alapozva és irányítása mellett folytatták.¹⁰² Fillon vádjait elutasították az érintettek, de összeesküvést sejtető kijelentései részben hozzájárultak ahhoz, hogy a jelölt támogatottsága március végén lassú növekedést mutatott.

⁹⁹ Vö.: NEUMANN 2017, 296–297.

¹⁰⁰ Az Alkotmánytanács 2017. március 24-én, miután eddig a dátumig nem érkezett fellebbezés, véglegesítette a 11 fő indulását az elnökválasztásokon.

¹⁰¹ Egyes elemzők (pl. Stéphane Rozès, ismert politológus) szerint azonban inkább saját pártcsaládja szivarogtathatta ki az információt Fillonról a sajtó felé.

¹⁰² RECASENS–HASSOUX–LABBÉ 2017, 17.

A jobboldali előválasztások győztese az utolsó hónapban intenzív hajrába kezdett. Egy-mást követő nagygyűléseken szólalt fel országszerte, miközben programjának élet „puhítva”, Emmanuel Macront François Hollande kiválasztott utódjának beállítva próbálta meggyőzni a tőle elforduló szavazókat is. 2017. április végére még maradt egy kevés esély arra, hogy Fillon esetleg bejut a második fordulóra. A jelölt hitt benne.¹⁰³ Kampányát szimbolikusan a Mont Blanc lábánál, Chamonix-ban fejezi be, reménykedve abban, hogy feljuthat a csúcsra.

Macron menetelése

Fillonnak 2017 januárjától két fő kihívóval, Marine Le Pannel és Emmanuel Macronnal kellett számolnia. A volt gazdasági miniszterről öt nappal a baloldali előválasztások előtti közvélemény-kutatásokban (Odoxa) már a szavazók 40%-a pozitív véleménnyel volt, míg a jobboldali jelölt csak 32%-ot, a Nemzeti Front elnöke pedig 26%-ot kapott. Emmanuel Macronhoz egyre több kiemelkedő közéleti személyiség csatlakozott, így például Jean Pisani-Ferry közigazdász, a Francia Stratégiai Intézet (France Stratégie) főtitkára vagy Laurence Haïm közismert újságíró. Számos szocialista politikus is kinyilvánította szimpátiáját. A baloldali előválasztások meglepetésszerű eredménye, illetve a „Fillon-botrány” és a rendkívüli médiatámogatás¹⁰⁴ tovább erősítette a volt gazdasági miniszter pozícióit. Ez annak ellenére történt így, hogy január 25-én Emmanuel Macron feddhetetlenségét is megkérdőjelezték. A vád szerint, amit a Nemzetgyűlés jobboldali frakcióvezetője, Christian Jacob azonnal szóvá is tett, a politikus a gazdasági minisztérium reprezentációs keretének egy részét (120 ezer eurót) saját mozgalma (En marche) céljaira használta volna fel.¹⁰⁵ Macron visszautasított minden gyanúsítást, és a minisztérium élén őt követő Michel Sapin, a François Hollande elnökhöz egyik legközelebb álló kormánytag védelmébe vette elődjét, jelezve, hogy semmi alapja sem volt a támadásnak. A Macron ellen felhozott vádak súlyosabb következmények nélkül lekerültek a napirendről. 2017 februárjában, amikor az a híresztelés kelt szárnyra – elsősorban a közösségi hálón –, hogy az En marche elnökjelöltje homoszexuális, a francia média diszkréten kezelte a kérdést anélkül, hogy jelentősebb hangsúlyt kapott volna az ügy. Sőt, a magazinokban rendszeresen lehetett látni a jelöltet 25 évvel idősebb feleségével, mintegy hangsúlyozandó, hogy az elterjedt hír hamis.

Macron rendkívül profi kommunikációs stábot működtetett, ráadásul a jelentősebb francia és nemzetközi médiatulajdonosokkal is jó kapcsolatot ápolt, ami többek között abban is visszaköszött, hogy például Franciaország legnézettebb hírtelevíziója, a BFMTV aránytalanul többet foglalkozott Macronnal, mint ellenfeivel. Az elnökjelöltnek így sikerült olyan vitatott vagy felháborodást keltő kijelentéseit, mint például Algériában elhangzott mondatát, miszerint a „gyarmatosítás az emberiség ellen elkövetett bűncselekmény volt”, eltusolni.

Februártól gyakorlatilag Marine Le Pen mögött a második helyet tudta tartani a közvélemény-kutatásokban, és már a legesélyesebb elnökjelöltként kezdték emlegetni.

¹⁰³ Az egyik közvélemény-kutató, a kanadai *Filteris* nevezetű cég – amely internetes adatokból dolgozik – március második felétől egyfajta dinamikát mutatott ki Fillon támogatottságára vonatkozóan.

¹⁰⁴ A Médiapart internetes hírportál szerint közel 50 újság, hetilap és magazin címlapján szerepelt Macron csak 2016 novembere és 2017 januárja között, ami rekordnak számít a jelöltek sorában. Forrás: HUERTAS 2017.

¹⁰⁵ SAYS-L'HOURL 2017.

Február 4-én 12 ezer fő jelenlétében Lyonban tartotta meg kampányának egyik legnagyobb jelentőségű nagygyűlését, ahol Franciaország európai uniós tagsága mellett érvelt, élesen bírálva a Nemzeti Frontot. Ez a lendület azonban február közepén gyengülni látszott.¹⁰⁶ Az En marche jelöltje számára jó időzítéssel, február 22-én François Bayrou, a közismert centrista politikus, aki hosszan lebegtette indulási szándékát, bejelentette, hogy Macron támogatja. Ez a változás tovább erősítette a volt gazdasági minisztert. Macron március 2-án mutatta be programjának főbb elemeit. A jelölt, akit az elnökválasztásokon való indulásának bejelentését követően végig azzal kritizáltak ellenfelei, hogy elképzeléseit nem részletezi, csak általánosságokban beszél, ez alkalommal sem adott alapos képet terveiről.

Macron népszerűsége ennek ellenére tovább nőtt, számos baloldali politikus, közéleti személyiség jelentette be hivatalosan, hogy az En marche jelöltje mellett kampányol. A kormányból egyre többen, például Jean-Yves Le Drian nyilvánosan is kimutatták szimpátiájukat a fiatal jelölt mellett. Macron számára szinte kényessé vált ez a túlzott baloldali támogatás, és nyitni próbált a jobboldal felé is, hogy megőrizze pozícióját a politikai centrumban, ekkor még nem túl látványos eredménnyel.

2017. március közepétől az En marche jelöltje első helyre került a közvélemény-kutatásokban, és ezt a pozícióját a jelöltek között szervezett televíziós viták során sem veszítette el. Macronnak sikerült elhithetni sokakkal, hogy Franciaország megújulási lehetőségét hordozza pártok feletti jelöltsége.

A francia Alkotmánytanács március 18-án kihirdette az elnökválasztáson induló jelöltek nevét. 11 fő kapta meg a szükséges számú ajánlást ahhoz, hogy indulhasson. Az alábbi személyek jelöltsége lett jóváhagyva: Nathalie Arthaud (szélsőbaloldali, LO), François Asselineau (jobboldali szuverenista, UPR), Nicolas Dupont-Aignan (jobboldali szuverenista, DLF), Jacques Cheminade (jobboldali szuverenista, SP), François Fillon (jobb-közép, LR), Benoît Hamon (baloldali, PS), Jean Lassalle (centrista), Marine Le Pen (szélsőjobb, FN), Emmanuel Macron (balközép, En marche), Jean-Luc Mélenchon (szélsőbaloldali, FG), Philippe Poutou (szélsőbaloldali, antikapitalista, NPA). A jelöltek közül hat fő már 2012-ben is próbálkozott.¹⁰⁷ A felmérésekben március végén (például az Odoxa-Dentsu Consulting szerint) az öt legesélyesebb jelölt közül Emmanuel Macron 26%-os, Marine Le Pen 25%-os, François Fillon 17%-os, Jean-Luc Mélenchon 16%-os és Benoît Hamon 8%-os támogatottságnak örvendett. A részletesebb tanulmányok rámutattak arra, hogy a biztos szavazók száma ugyan lassan növekszik, de a voksolásra jogosultak 32%-a még így sem kíván majd részt venni a szavazáson. A felmérések továbbá rendszeresen hangoztatták, hogy azok a szavazók, akik az urnákhoz kívánnak járulni, rendkívül nagy számban bizonytalanok, hogy kire adják le a voksukat. A legstabilabb szavazótábornak Marine Le Pen örvendhetett. 2017 márciusától a Nemzeti Front jelöltjének esetleges győzelme sem volt kizárt, amennyiben alacsony a részvételi arány. A részletesebb elemzések rámutattak arra, hogy a szavazók jelentős hányada nem biztos a választásában, és az utolsó pillanatban is változtathat döntésén, így a bizonytalansági tényező szokatlanul nagy volt, ami szintén esélyt jelentett arra, hogy a második fordulóban akár a radikális jobboldali jelölt szerezzék meg a hatalmat. Egy ilyen forogatókönyv lehetősége a francia politikai elitben, de általában Európa-szerte

¹⁰⁶ Vö.: NEUMANN 2017, 252.

¹⁰⁷ 2012-ben Marine Le Pen, Jean-Luc Mélenchon, Philippe Poutou, Nathalie Artaud, Nicolas Dupont-Aignan, Jacques Cheminade indult már elnökválasztáson.

félelmet váltott ki. A francia társadalom többsége nem kívánta ennek megvalósulását, mint ahogy azt sem, ami április elejére már nem volt teljesen kizárható, hogy a második fordulóban a két szélsőséges jelölt álljon szemben egymással. Jean-Luc Mélenchon az utolsó hetekben ugyanis rendkívüli népszerűsége tett szert.

A baloldal átrendeződése, Jean-Luc Mélenchon váratlan népszerűsége

A Lázadó Franciaország (La France insoumise) mozgalom vezetője, aki 1976–2008 között szocialistaként politizált, majd a szélsőbaloldali erőkre támaszkodva európai parlamenti képviselő volt és 2012-ben elnökjelölt is lett, 2017-ben a baloldali előválasztások után szokatlanul gyorsan tett szert rendkívüli népszerűsége. Mélenchon 2016. február 11-én jelentette be az elnökválasztásokon való indulási szándékát. Választási kampánya során sok fiatal támogatását sikerült megnyernie, akiknek tetszett a politikus rebellis imázsa, retorikai képességei és az, hogy úgy tűnt, ő a technológiához legjobban értő elnökjelölt. Mélenchon profi stábot toborzott, amelynek a segítségével létrehozott egy webtvét és egy webrádiót, mindenütt jelen volt a közösségi média felületein, sőt még hologramot is bevetett a kampányban. Ez a tény, illetve az, hogy gyakorlatilag a baloldali előválasztásokkal a szocialista párt teljesen szétesett, előnyös pozícióba hozta.

Benoît Hamon hiába próbált szövetségre lépni Mélenchonnal, akitől ráadásul a programja sem állt messze, a „France insoumise” mozgalom vezetője ez irányú közeledését elutasította. A szélsőbaloldali politikus élesen támadta a szocialista jelöltet, a vele ideológiai téren szemben álló Macront azonban nem. Mélenchon jól látta, hogy a kampánynak ebben a szakaszában közös érdeke az En marche jelöltjével a szocialista párt végső szétzúzása.¹⁰⁸

A baloldali előválasztások után kormányzó baloldalt a teljes benuátltság jellemezte. A szocialista politikusok többsége nem tudott azonosulni Benoît Hamon irreálisnak értékelt baloldali programjával, amelynek az egyik egyedi pontja az általános alapjövedelem bevezetését szorgalmazta. A baloldali előválasztások győztesének párttársai felrötták, hogy továbbra is úgy politizál, mintha Hollande ellenzéke lenne, és nem törődik a mérsékelt baloldal összefogásával. Hamon valóban elsősorban külső szövetségeseket keresett. A zöldek jelöltjével, Yannick Jadot-val, aki egyébként alig 1%-os támogatottságot tudhatott maga mögött, heteken át tárgyalt, míg végül február 23-án sikerült elérni, hogy a szocialista politikus javára visszalépjön. Benoît Hamon mellett nyilvánosan csak kevés szocialista kormánytag állt ki. Maga az államfő, François Hollande, aki már a baloldali előválasztások idején is teljes érdektelenséget mutatott, a szocialista jelölt vergődését egyfajta iróniával nézte, anélkül, hogy egyértelmű támogatásáról biztosította volna. Hamon hiába próbálta erősíteni imázsát lisszaboni és berlini látogatásokkal. Hiába állt mögötte egy-két ismertebb szocialista politikus, mint Martine Aubry, Christiane Taubira, vagy kormánytagok közül Nadjat Vallaud-Belkacem, Mathias Fekl, lépésről lépésre vesztette el a mérsékelt baloldali tábor támogatását.

Március 21-én Bruno Le Roux belügyminiszter lemondásra kényszerült, mert egy nappal korábban a francia média megszolgáltette a hírt, miszerint nemzetgyűlési képviselőként középiskolás lányait asszisztensként foglalkoztatta 2009 és 2016 között, 55 ezer eurót

¹⁰⁸ NEUMANN 2017, 196.

kifizetve nekik. A szocialista politikus ellen a vádak megegyeztek a François Fillon esetében hangoztatottakkal, ami újabb csapást mért a szocialista táborra. Hamon számára a valódi és igazi nagy csapást az jelentette, hogy Bruno Le Roux lemondásának napján Barbara Pompili, biodiverzitásért felelős államtitkár, két nappal később pedig a sportért felelős államtitkár, Thierry Braillard, illetve a népszerű honvédelmi miniszter, Jean-Yves Le Drian is bejelentette, hogy Emmanuel Macront támogatja. A március 25-én közzétett közvélemény-kutatásokban először mérték jelentősen nagyobb támogatottsággal Jean-Luc Mélenchont Benoît Hamonnal szemben. Egy héttel később a szocialista jelöltre már a választók 10%-a sem kívánt szavazni. Hamon számára végleges presztízsveszteséggel járt, hogy korábbi riválisa, Manuel Valls március 29-én bejelentette, hogy Emmanuel Macront támogatja. Ekkor a volt miniszterelnök szocialista pártból történő kizárása is felmerült, de nyilvánvaló volt, hogy ő csak egy a sok közül, akik az En marche jelöltje felé fordultak, és az ellene elindított bármilyen eljárás tovább gyengítené a szocialista jelölt már egyébként is végletekig csökkent támogatottságát.

Az elnökválasztások első fordulója

Az első forduló előtt, március 21-én, április 4-én és 20-án megtartott, korábban nem szokványos televíziós vitákon a klasszikus nagy pártok jelöltjei nem tudtak kiemelkedni, de a támogatottsági különbségek az esélyes induló elnökjelöltek között erősen lecsökkentek. A közvélemény-kutatásokban a Macronra, Marine Le Penre, Fillonra és Mélenchonra szavazni szándékozók aránya hibahatáron belül közel azonos volt (kb. 20%). Ha általában az elemzések az első forduló előtt nagyobb esélyt adtak is Marine Le Pen és Emmanuel Macron második fordulóba jutására, nem zárták ki a meglepetést sem.

Az első forduló eredménye rendkívül csekély szavazatkülönbséget mutatott François Fillon, Jean-Luc Mélenchon és Marine Le Pen között. A szavazatok 24,01%-át Emmanuel Macron, 21,30%-át Marine Le Pen, 20,01%-át François Fillon, 19,58%-át Jean-Luc Mélenchon, 6,36%-át Benoît Hamon, 4,7%-át pedig Nicolas Dupont-Aignan kapta. A többi jelölt nem érte el az 1%-ot sem. A Nemzeti Front 7,6 millió választóval rekord mennyiségű szavazatot gyűjtött. Fillon eredményét minden bizonnyal negatívan befolyásolta Nicolas Dupont-Aignan relatíve jó szereplése. A választáson való részvételi arány 77,77% volt, ami elmarad a 2012-ben mérttől, ekkor ugyanis a választásra jogosultak 79,48%-a járult az urnákhoz – de még így is jelentősebb volt, mint ahogy a közvélemény-kutatások prognosztizálták.

Az első forduló eredménye egyfajta földrengést hozott, aláhúзва a két nagy francia „történelmi” párt vereségét. Az Ötödik Köztársaság idején először került sor arra, hogy egyik nagy pártformáció jelöltje sem jutott tovább a második fordulóba. Szintén először fordult elő, hogy a „centrum” kiszorította a két nagy hagyományos (jobb-bal) tábor, akkor is, ha ez a „centrum” jobban kötődik a bal-, mint a jobboldalhoz. A győztes azonban nem tudta a voksok legalább 25%-át összegyűjteni, ami azt vetítette előre, hogy kompromisszumkereső kormányzásra lesz kényszerítve. Megállapíthatóvá vált, hogy 2017. április végére négy nagyobb politikai formáció jött létre a francia politikai térképen. Új jelenségként jelent, illetve erősödött meg Macron En marche mozgalma és Jean-Luc Mélenchon szélsőbaloldali pártja, miközben a szocialista párt a margóra szorult.

Az elemzők egyértelműen Emmanuel Macron végleges győzelmét prognosztizálták az első forduló után. Általában egyetértés volt abban, hogy sokan a távolmaradást fogják választani, mert sem Macron, sem pedig Marine Le Pen államfővé válásával nem értettek egyet. Ezen nem változtatott az a tény sem, hogy a legtöbb politikus, így François Fillon, François Baroin, Benoît Hamon nyíltan, míg mások, mint Jean-Luc Mélenchon csak szűk körben bevallott módon – igaz, nem jó szívvvel – az En marche jelöltjének támogatására buzdítottak. A részvételi arány kérdése miatt, jóllehet rendkívül kis eséllyel, de még a Nemzeti Front jelöltjének győzelme sem volt teljesen kizárt.

Az elnökválasztások második fordulója

A két jelölt között május 3-án került sor a hagyományos televíziós vitára, ami döntően hozzájárult Macron végső győzelméhez. A műsorban a Nemzeti Front jelöltje az első pillanattól kezdve szokatlanul erőszakos hangot ütött meg. Marine Le Pen agresszív, támadó stratégiát alkalmazott, állandóan hangsúlyozva, hogy Macron François Hollande és a francia politikai rendszer örököse, a féktelen globalizáció, a társadalmi brutalitás, a nagyvállalatok jelöltje. Programját illetően kevés konkrétumot említett, ellenben számos hozzávetőleges vagy egyenesen téves kijelentést tett. Több kérdésben úgy tűnt, alapvető tényekkel sincs tisztában. Ez leginkább a gazdasági és az EU-val kapcsolatos kérdéseknél tűnt ki. Macron ezzel szemben nagyobb hangsúlyt helyezett programjának részletesebb bemutatására, és egyfajta higgadsággal próbálta cáfolni Marine Le Pen kijelentéseit. A vita egyértelműen megerősítette Macron győzelmét. A május 5-én, a kampánycsend beállta előtt az En marche mozgalom által bejelentett, minden valószínűség szerint orosz hackertámadás – aminek köszönhetően Macron csapatának belső levelezéséből több mint 1000 e-mail vált elérhetővé az interneten – már nem befolyásolta a végeredményt, sőt egyes vélemények szerint még meg is erősítette a megtámadott jelöltet.¹⁰⁹

A második fordulóra 2017. május 7-én került sor. Emmanuel Macron a leadott szavazatok 66,10%-át szerezte meg, míg Marine Le Pen a voksok 33,9%-át.¹¹⁰ Szembetűnő volt mindazonáltal a nagy fokú távolmaradás, illetve az érvénytelen voksok kiemelkedő száma. A szavazati joggal rendelkezők 25,44%-a nem járult az urnákhoz, ami kb. 12 millió főt jelent. Az érvénytelen szavazatot leadók száma összesen több mint 4 millió fő volt. 1969 óta először volt magasabb az elnökválasztáson a távolmaradók száma a második fordulóban, mint az elsőben. Sokan (16 millióan) sem az egyik, sem a másik jelöltet nem kívánták támogatni. A választási eredményt kommentálva számos politikus hangsúlyozta, hogy Macron győzelmével a francia társadalom – az első forduló során napvilágot látott – belső törésvonalai nem tűntek el. Maga az új elnök is tisztában volt ezzel. Az elnökválasztások után napvilágot látott közvélemény-kutatások rámutattak arra, hogy a második fordulóban a Macronra szavazók 43%-a csupán Marine Le Pennel szemben támogatta őt, és nem meg-

¹⁰⁹ Guillaume Gendron és Nathalie Raulin részletes cikket közölt a témáról „Piratage. L'équipe Macron sur le pont” címmel a *Libération* 2017. augusztus 10-i számában: RAULIN–GENDRON 2017.

¹¹⁰ Érdekes megfigyelni, hogy a Nemzeti Front elsősorban Franciaország nyitott határregióiban (a sík területtel rendelkező északi, valamint Elzász és Lotaringia megyéiben, illetve a Földközi-tenger partján) tudott győzedelmeskedni, ahol a bizonytalanság és egyfajta sebezhetőség különleges, a múltban gyökerező félelmet szül.

győződésből szavaztak rá. Az Ipsos-Sopra-Steria közvélemény-kutató szerint a franciák 61%-a nem kívánta, hogy az új elnök többséggel rendelkezzen a Nemzetgyűlésben. Macron mindezt figyelembe véve május 14-i beiktatása után megpróbálta politikáját úgy alakítani, hogy mindennek ellenére a júniusi választásokon szert tehessen a programja véghezviteléhez elengedhetetlen képviselői többségre.

Az új elnök érezte, hogy a vereség után azonnal bomlásnak indultak a klasszikus pártok, és hogy az általában a nemzetgyűlési voksoláson győzelmi esélyes jobbközép táboron belül csak látszólag maradt meg egyfajta egység, míg a háttérben komoly belső feszültséggel lehetett számolni. Macron annak érdekében, hogy a számára ekkor legveszélyesebb ellenféllel, a jobbközép táborral leszámoljon, a váratlan kimenetelű elnökválasztást követően rendhagyó módon állította fel kormányát. Május 15-én Édouard Philippe-et, Le Havre Köztársaságiak-párti (LR) polgármesterét választotta miniszterelnöknek. Két nappal később felálló kormányába ezenfelül újabb két LR párti minisztert, Bruno Le Maire-t és Gérald Darmanint nevezett ki. Macron ezzel a lépéssel arra törekedett, hogy a jobbközép pártszövetség Alain Juppéhez közelálló baloldali szárnyát leválasztva felerősítse a belső erjedést, ami Fillon veresége után egyértelműen jelen volt az LR–UDI csoporton belül.

A hagyományos nagy pártok önpusztító és támogatott romba dőlésének köszönhetően, illetve a 2017-es nemzetgyűlési választásokon indulók esetében a mandátumhalmozás megszűnésével az államfőnek sikerült meglepetésszerű, lehengerlő győzelmet aratnia a nemzetgyűlési választások két fordulójában. Az időközben párttá alakult En marche mozgalom az 577 fős parlamentben 308 helyet szerzett. A vele szövetségben lévő MoDem pedig 52 mandátumot kapott, így bőséges képviselői többségnek örvendhetett az új elnök.

Összegzésként

A 2017-es francia elnökválasztások folyamatosan újat és váratlant hoztak. Nicolas Sarkozy, aki 2012-ben elvesztette a választásokat, úgy remélte, öt évvel később vissza tud térni, revansot tud venni, de nem így történt. Már az előválasztások második fordulójáig sem jutott. A nagy riválisa, François Hollande lemondott az újraindulás lehetőségéről. Ilyen először történt az Ötödik Köztársaság létezése óta. Az előválasztásokon az esélyes jelöltek, mint a hónapokon át legnépszerűbb politikus, Alain Juppé és a rendkívül aktív miniszterelnök, Manuel Valls kiestek. A zöldpárt megválasztott elnökjelöltje 1974 óta először lemondott a szocialista jelölt javára. François Bayrou, aki heteken át élesen kritizálta Emmanuel Macront, 2017 februárjában szövetségre lépett vele, és jelentős mértékben hozzájárult győzelméhez. Fillon botrányba keverése és a jobbközép pártcsalád jelöltjének kiesése az elnökválasztások második fordulójából először fordult elő 1958 óta. A szocialista párt 1969 óta legrosszabb eredményét érte el, miközben, mintegy a baloldal egyedüli jelöltjeként, Jean-Luc Mélenchon nem remélt támogatottságra tett szert.

Csupa megdöbbentő fordulat, újdonság és előre megjósolhatatlan forogatókönyv valósult meg a 2017-es elnökválasztásokkal. Ennek a meglepetéssorozatnak a betetőzése végül, hogy egy 37 éves, fiatal, a politikában homo novusnak számító, párttal nem rendelkező, 2014-ig a franciák előtt teljesen ismeretlen személy került 2017. május 14-én az elnöki székbe.

Mindazonáltal megállapítható, hogy a 2017-es választásokon egy új, de ugyanakkor számos régi elemet is magába foglaló, a múlttal részben szakító, de onnan gyökerező, a bal-

oldal felé húzó centrista politikai irányzat, s vele egy viszonylag szűk elit (oligarchacsoport) került hatalomra Franciaországban, amelynek nehéz gazdasági, társadalmi problémákkal, nemzetközi kihívásokkal, egyfajta „hideg polgárháborús” helyzettel¹¹¹ szembenező országot kell talpra állítania. Az új elnöknek ezeket szem előtt tartva kell megfelelő megoldásokat találnia.¹¹² A választások idején sokaknak úgy tűnt, és ebben a média jelentős szerepet játszott, hogy valami teljesen újra, a régit és megszokottat elvető politikára van szükség ahhoz, hogy Franciaország megtalálja a kiutat. Macron kampánya jórészt erre épített.

A választások után azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, mi is valójában az újnak remélt elnöki hatalomgyakorlás. Nem véletlen, hogy Macron egyedi, autokratikus, de „politikailag korrekt”, ugyanakkor praktikus megoldásokat szem előtt tartó stílusa egyfajta bizakodásra adott okot külföldön, a francia társadalomban azonban inkább óvatos, bizalmatlan várakozást eredményezett.

Általában gyors és valós eredményeket várnak az új elnöktől, amivel Macron tökéletesen tisztában van. Az új államfő azt is tudja, hogy csodákra ő sem képes, és a francia társadalom nagyobb része bizalmatlan az irányában, így a konkrét lépések mellett elsősorban a profi kommunikációra teszi a hangsúlyt. Macron számára óriási lehetőséget jelent, hogy egyelőre nem kényszerül erős ellenzékkel számolni, de sok minden múlik azon, hogy miként épül újjá a hosszú kampányidőszak és az egyes választási fordulók okozta, korábban nem tapasztalt erősségű „földrengés” után a francia politikai paletta.

Felhasznált irodalom

- AFP (2012): Primaires 2017: „Une évidence” (Copé). *LeFigaro.fr*, 2012. 05. 04. Elérhető: www.lefigaro.fr/flash-actu/2012/05/04/97001-20120504FILWWW00581-primaires-en-2017-une-evidence-cope.php (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- ALDUY, Cécile – WAHNICH, Stéphane (2015): *Marine Le Pen prise aux mots. Décryptage du nouveau discours frontiste*. Paris, Seuil.
- BAVEREZ, Nicolas (2017): *Chronique du déni français*. Paris, Albin Michel.
- BAZIN, François (2017): *Rien ne s'est passé comme prévu*. Paris, Robert Laffont.
- CALVI, Yves (2015): Interview de M. François Hollande, Président de la République, avec RTL le 19 octobre 2015, sur les relations sociales, la situation à Air France, la politique économique du gouvernement et sur les questions de sécurité. *Vie-publique.fr*, 2015. 10. 19. Elérhető: <http://discours.vie-publique.fr/notices/157002750.html> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 12.)
- CHAPERON, Isabelle – EVENO, Anne – GUÉLAUD, Claire (2017): Nicolas Sarkozy: «Angela, tu as aimé Lehman? Tu vas adorer la Grèce». *LeMonde.fr*, 2017. 07. 04. Elérhető: www.lemonde.fr/economie/article/2017/07/04/nicolas-sarkozy-les-coups-pleuvaient-de-tous-les-cotes_5155204_3234.html?h=21?h=21 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 05.)

¹¹¹ Az ismert politológus, történész Nicolas Baverez használja ezt a kifejezést, mintegy összefoglalva ezzel a Franciaországban jelen lévő belső feszültségeket (pl. multikulturális közeg az agglomerációban, városvidék különbségek stb.). Lásd: BAVEREZ 2017, 129.

¹¹² Számos konkrét, elsősorban a gazdasági nehézségek orvoslásával kapcsolatos megoldásokat kínáló forgatókönyv látott napvilágot. Ezek közül az egyik legkiforrottabb: VERDIER-MOLINIÉ 2017.

- DAVET, Gérard – LHOMME, Fabrice (2017): *“Un président ne devrait pas dire ça...” Les secrets d’un quinquennat*. Paris, Stock.
- DUBOIS, Christophe – PELLETIER, Eric (2017): *Où sont passés nos espions? Petits et grands secrets du renseignement français*. Paris, Albin Michel.
- DUHAMEL, Alain (2016): *Les pathologies politiques françaises*. Paris, Plon.
- FEJÉRDY Gergely (2012): Gondolatok a 2012-es francia elnök- és nemzetgyűlési választások után. *Magyar Külügyi Intézet Tanulmányok*, T-2012/19. 3–19.
- FEJÉRDY Gergely (2013): Franciaország François Hollande elnöki ciklusának első éve után. *Magyar Külügyi Intézet Tanulmányok*, T-2013/24. 1–21.
- FEJÉRDY Gergely (2014): Helyhatósági választások és új kormány Franciaországban. *MKI-elemzések*, 9. sz. Elérhető: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/archivum/helyhatosagi-valasztasok-es-uj-kormany-franciaorszagban/327> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 01.)
- FENECH, Georges (2017): *Qui imagine le général De Gaulle mis en examen?* Paris, First.
- FULDA, Anne (2017): *Emmanuel Macron un jeune homme si parfait*. Paris, Plon.
- GOAR, Matthieu – LEMARIÉ, Alexandre (2017): *François Fillon, coullises d’une défaite*. Paris, Archipel.
- HUERTAS, Hubert (2017): Croquis. De Mélenchon à Macron, les ressorts d’un déséquilibre. *Mediapart.fr*, 2017. 01. 18. Elérhető: www.mediapart.fr/journal/france/180117/croquis-de-melenchon-macron-les-ressorts-d-un-desequilibre (A letöltés dátuma: 2017. 08. 10.)
- IGOUNET, Valérie (2017): *Les Français d’abord: Slogans et viralité du discours Front national (1972–2017)*. Paris, Inculce.
- MACRON, Emmanuel (2017): *Révolution, c’est notre combat pour la France*. Paris, XO.
- MUCCHIELLI, Laurent – LE GOAZIOU, Véronique (2013): *Quand les banlieues brûlent..., retour sur les émeutes de novembre 2005*. Paris, La Découvert.
- NEUMANN, Laurent (2017): *Les dessous de la campagne 2017*. Paris, Calmann-Lévy.
- RABREAU, Marine (2015): Dette française: quarante ans de laisser-aller. *LeFigaro.fr*, 2015. 12. 23. Elérhető: www.lefigaro.fr/economie/le-scan-eco/dessous-chiffres/2015/12/23/29006-20151223ARTFIG00119-dette-francaise-quarante-ans-de-laisser-aller.php?redirect_premium (A letöltés dátuma: 2017. 07. 12.)
- RABREAU, Marine (2016): 30 ans de chômage de masse en France... Pourquoi? *LeFigaro.fr*, 2016. 01. 27. Elérhető: www.lefigaro.fr/economie/le-scan-eco/dessous-chiffres/2016/01/27/29006-20160127ARTFIG00341-30-ans-de-chomage-de-masse-en-france-pourquoi.php?redirect_premium (A letöltés dátuma: 2017. 07. 12.)
- RAULIN, Nathalie – GENDRON, Guillaume (2017): Piratage: l’équipe Macron sur le pont. *Liberation.fr*, 2017. 08. 10. Elérhető: www.liberation.fr/france/2017/08/10/piratage-l-equipe-macron-sur-le-pont_1589281 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 10.)
- RECASENS, Olivia – HASSOUX, Didier – LABBÉ, Christophe (2017): *Bienvenu Place Beauveau. Police: Les secrets inavouable d’un quinquennat*. Paris, Robert Laffont.
- SAYS, Frédéric – L’HOUR, Marion (2017): *Dans l’enfer de Bercy*. Paris, JT Lattès.
- VERDIER-MOLINIÉ, Agnès (2017): *Ce que doit faire le prochain président*. Paris, Albin Michel.
- ZEMMOUR, Eric (2016): *Un quinquennat pour rien, chronique de la guerre de civilisation*. Paris, Albin Michel.

Az Európai Unió és a francia elnökválasztás

Bóka János

„Und jedem Anfang wohnt ein Zauber inne.”
(Hermann Hesse: *Stufen*)

„Plus ça change, plus c'est la même chose.”
(Alphonse Karr)

Franciaország és az európai integráció kapcsolata

A második világháborút követően megindult európai egységfolyamatok sikerei, és ezen belül az Európai Unió megalakulásához vezető eseménysor egyáltalán nem voltak „természetes” vagy szükségszerű következményei az európai államok történelmének vagy politikai törekvéseinek. Sokkal inkább helytálló az a megállapítás, hogy kényszerítő külső körülmények, az aktuálpolitikai helyzet véletlenszerű fordulatai, illetve az időnként államférfiúi magasságokba emelkedni képes politikai vezetők személyisége eredményezett olyan integrációs struktúrákat, amelyeket ma már adottnak és magától értetődőnek tekintünk. Különösen igaz ez Franciaország és az európai integráció kapcsolatára, amely – annak ellenére, hogy az egységfolyamatra gyakorolt francia befolyás mindig meghatározó volt – a mai napig igen ambivalens.

A második világháborút követő években Franciaország a legfontosabb egzisztenciális fenyegetésnek Németország újraegyesítését, illetve gazdasági-katonai rehabilitációját és politikai emancipációját tekintette. Franciaország külpolitikáját az ezt megakadályozni hivatott szövetségek kialakítása, a francia belpolitikai diskurzust pedig germanofób szölamok hártározták meg. Franciaország számára egyáltalán nem volt magától értetődő az az amerikai álláspont, hogy a Nyugat-Európát érintő elsődleges biztonsági fenyegetést a Szovjetunió jelenti. Sőt, a Német Szövetségi Köztársaság létrehozását követő események azt a meggyőződését erősítették meg, hogy a Nyugat egyoldalú lépései provokálják ki az agresszív szovjet válaszlépéseket, és így az Egyesült Államok vezette politikai-katonai szövetséghez csatlakozó Franciaország könnyen olyan fegyveres konfliktus részesévé válhat, amelynek nem elsődleges célpontja, és amelyben szerepvállalása nem feltétlenül szolgálja a francia nemzeti érdekeket.

Franciaország az Egyesült Államok európai elkötelezettségének mértékét is szkeptikusan ítélte meg. Meggyőződése volt, hogy Nyugat-Európa biztonsága tartós amerikai szerepvállalás nélkül nem garantálható, azonban – különösen a koreai háború tapasztalatai alapján – nem látta biztosítottak azt, hogy adott esetben az Egyesült Államok valóban

képes és hajlandó lesz a nyugati szövetségesei számára tett biztonsági garanciákat valóra váltani. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy Európának önálló katonai-politikai entitássá kell erősödnie – természetesen francia vezető szerep mellett. Ez a Franciaország vezette Nyugat-Európa azonban nem szükségszerűen foglalta magában a volt Németországot, vagy annak egy részét, és nem szükségszerűen vált volna valamilyen euroatlanti katonai szövetség részévé.

Ehhez képest az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrehozására irányuló, Jean Monnet által kidolgozott és Robert Schuman által jegyzett terv nem a francia Európa-politika természetes folytatásának, hanem korrekciójának tekinthető. A Schuman-terv realitásként elfogadta a német nehézipar – különösen a Ruhr-vidék – reorganizációját, ami az Egyesült Államok számára a német hadsereg fejlesztése szempontjából stratégiai prioritás volt. Teszi ezt akkor, amikor a francia nehézipar – nem kis részben az Egyesült Államok segítségének köszönhetően – már érezhető lépéselőnybe került; teszi ezt úgy, hogy a német nehézipart egy szupranacionális – valójában erős francia politikai befolyás alatt álló – Főhatóság ellenőrzése alá helyezi; és teszi ezt azzal a ki nem mondott politikai szándékkal, hogy ez a megoldás talán hozzájárulhat a Saar-vidék francia gazdasági kiaknázásának meghosszabbításához.¹

A javaslattal rövid és középtávon természetesen Franciaország nyerheti a legtöbbet, de a körülmények szerencsés együttállása miatt minden érintett szereplő nyer annyit, amennyi részvételének biztosításához feltétlenül szükséges. A Benelux államok gazdasága olyan erősen kötődik mind a francia, mind a német oldalhoz, hogy kimaradásuk irracionális lett volna – és e sajátos helyzetük miatt váltak később is a minél teljesebb gazdasági integráció szószólóivá. Olaszország esetében a politikai emancipáció vágyának, a nyugati orientáció – erős szovjet és hazai kommunista nyomás ellenében történő – megerősítésének, illetve saját nehézipara stratégiai fejlesztésének hármas szempontrendszere bizonyult meghatározónak. Konrad Adenauer a kezdetektől fogva támogatta a Schuman-tervet. A Német Szövetségi Köztársaság számára nyilvánvaló volt, hogy szuverenitásának visszaszerzése – az amerikai nyomástól függetlenül – csak a francia érzékenység bizonyos akceptálásával lehetséges. Adenauer szemében az ESZAK nem megfosztotta valamitől a Német Szövetségi Köztársaságot, hanem – éppen ellenkezőleg – utat nyitott számos stratégiai új betöltéséhez: részvétel a szuverén egyenlőség alapján egy meghatározó nemzetközi szervezetben, a német nehézipar és a német hadsereg reorganizációja, illetve – a francia várakozásokkal ellentétben – a Saar-vidék és a Ruhr-vidék visszatérésének politikai előkészítése.² Fontos azonban látni, hogy az ESZAK-kal kapcsolatos francia–német konszenzus nem jelentett francia–német megbékélést vagy stratégiai partnerséget, és különösen nem jelentette azt, hogy a két ország az európai integráció stratégiai irányvonalának meghatározását a francia–német tandem kezébe kívánta volna letenni. Ehhez a francia Európa-politika

¹ Ilyen értelemben értékeli a francia pozíciót pl.: GAZDAG 1996, 58–59.

² „[K]ezdetről fogva egyetértéssel viszonyultunk ahhoz a gondolathoz, amely a Schuman-terv lelke. [...] [A]melyhez az is hozzátartozik, hogy ha a Schuman-terv megvalósul, akkor fel kell számolni a Ruhr-statútumot, mert akkor annak már nem marad hely.” Konrad Adenauer beszéde 1951. február 10-én a bonni egyetem hallgatói előtt. In ADENAUER 2013, 72.

további fordulataira volt szükség, amelyek közül elsőként a francia–német megbékélés következett be az 1963. évi Elysée-szerződés formájában.³

A francia politikai elit számára az ESZAK – mint szupranacionális integrációs szervezet – politikája és a francia érdekek esetleges konfliktusa kezdetben nem jelentett meghatározó problémát, hiszen maga a koncepció is a francia stratégiai érdekek mentén született. A később létrehozott szupranacionális integrációs szervezetek – az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az Európai Atomenergia Közösség (Euratom) – esetében, amelyek sokkal összetettebb célrendszert követtek, ez a képlet már nem érvényesült ilyen egyértelműen. De Gaulle óta a francia Európa-politika tudatosan a tagállamok meghatározó szerepét kívánta erősíteni az integráció stratégiai irányainak meghatározásában – éles ellentétben a Schuman-terv szellemiségével.⁴ A sors iróniája, hogy ennek megvalósulásában nem de Gaulle európai intézményekkel szembeni látványos ellenállása bizonyult meghatározónak, hanem az 1970-es évek eurosszklerózisa. A tagállamok állam- és kormányfőit magában foglaló – Giscard d’Estaing szellemi termékének tekinthető – Európai Tanács kialakulásával és megszilárdulásával az európai integráció olyan intézménnyel bővült, amely megfelelő teret ad a közvetlen tagállami beavatkozásnak, és amely a stratégiai politikai kezdeményezést egyértelműen átvette az Európai Bizottságtól.⁵

A brexit és a „vezérlő háromszög” felbomlása

Az Európai Tanács tevékenységét meghatározó francia–német tandem kialakulása a Mitterrand–Kohl partnerségre vezethető vissza. A partnerség alapja az a közös felismerés volt, hogy Franciaország önmagában már nem képes arra, hogy az európai integráció politikai-gazdasági vezető szerepét betöltse, a Német Szövetségi Köztársaság pedig – részben politikai önmérsékletből, részben gazdasági racionalitásból – nem törekszik a politikai hegemon szerepére. A francia–német tandem klasszikus formájában valójában csak az 1980-as évek közepétől az 1990-es évek közepéig működött, de ebben az évtizedben megalapozta a mai fogalmaink szerinti Európai Uniót: lerakta az Európai Monetáris Unió és a schengeni együttműködés alapjait, intézményesítette a tagállamok közötti kül- és biztonságpolitikai, illetve bel- és igazságügyi együttműködést, és meghatározta a további bővítés stratégiai kereteit.

A német egység megvalósulását követően Németország látványos erősödésével és a francia gazdaság relatív gyengülésével a francia–német tandem egyensúlya megbomlott. Ehhez társult az 1990-es évek második felétől egyre dinamikusabban mutatkozó brit gazdasági élénkülés, illetve a hatalomra kerülő brit Munkáspárt új Európa-politikája, amely Nagy-Britannia számára – sajátos érdekeinek következetes érvényesítése mellett – a korábbinál aktívabb szerepet irányzott elő.⁶ Ennek megfelelően a francia–német tandem

³ Erről részletesebben lásd pl.: GARADNAI 2016 és az ott hivatkozott művek.

⁴ Az EGK-val kapcsolatos francia ellenállás okairól és azok kezeléséről a római szerződések előkészítése során: SPAAK 1969. Részletek magyarul az angol kiadás alapján: JÁNOSI–TÜRKE 2008, 443–450.

⁵ Dankert szerint az EK problémáira adott kormányközi válaszok az Európai Tanács létrejöttében tetőztek: DANKERT 1982. Az állam- és kormányfői csúcsok Craig – de Búrca szerint is az integráció szupranacionális elemeinek gyengülését eredményezik: CRAIG – DE BÚRCA 2015, 7.

⁶ Tony Blair Európa-politikájának értékelő áttekintését adja: BERLAYMONT 2007.

valójában francia–német–brit „vezérlő háromszöggé” alakult át, amelyben Németország sikerrel támaszkodhatott brit partnerére az európai integráció euroatlanti orientációjának fenntartásában, illetve az európai gazdasági kormányzás francia modelltől eltérő elemeinek megvalósításában. A francia „kisugárzás” elhalványulásához hozzájárult az is, hogy több elnöki cikluson keresztül – részben politikai támogatottságának megingása, részben a francia társadalomban erőre kapott euroszepticismus miatt – hiányzott a politikai akarat és képesség arra, hogy a francia államfő innovatív és életképes kezdeményezésekkel álljon elő az európai porondon.

Ehhez képest a brexit alapvetően új politikai helyzetet teremtett. Globális biztonságpolitikai szempontból nem lehet túlbecsülni annak a jelentőségét, hogy Nagy-Britannia kilépése után Franciaország lesz az Európai Unió egyetlen atomhatalma és az ENSZ Biztonsági Tanácsának egyetlen állandó tagja az EU-ból.

Ami a szűkebb Európa-politikai kérdéseket illeti, függetlenül a brexit folyamatától és időpontjától, illetve az Európai Unió és Nagy-Britannia kilépést követő kapcsolatrendszerétől, Nagy-Britannia megszűnt érdemi befolyást gyakorolni az integráció jövőjét érintő politikai döntésekre. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Nagy-Britannia formálisan ne venne részt az EU intézményeiben. Egyértelmű szabályt tartalmaz az EUSz 50. cikk (4) bekezdése, aminek értelmében a kilépő tagállam az Európai Tanács ülésein és a Tanács kilépéssel kapcsolatos tanácskozásain és határozatainak meghozatalában nem vesz részt. Ebből *a contrario* viszont az következik, hogy minden egyéb döntéshozatali eljárásban a kilépő tagállam egészen a kilépés pillanatáig megőrzi jogosítványait. Az Egyesült Királyság azonban sok tekintetben szelektíven gyakorolja e jogosítványokat, például a Tanács eredeti tervek szerint 2017 második felében rá eső soros elnökségi feladatait nem látta el.⁷ A döntés mögött brit oldalról valószínűleg az a megfontolás húzódik meg, hogy a kilépési megállapodás letárgyalása a brexit-minisztérium mellett a Foreign and Commonwealth Office minden erőforrását is igénybe veszi, és emellett nem lesz képes az elnökségi feladatok megfelelő ellátására. Az EU szempontjából azonban a döntés másik olvasata fontosabb: ne egy kilépő tagállam koordinálja hat hónapon keresztül az EU meghatározó intézményének munkáját.

A keletkezett űr kitöltésére azonnal kísérletet tett a francia–német tandem, amely nemcsak azt érezte, hogy a kialakult helyzetben a két meghatározó tagállamon túlmutató egységfrontot kell prezentálnia, hanem azt is, hogy tartós struktúrát kell állítani a francia–német–brit háromszög helyébe. A népszavazás eredményének nyilvánossá válása után 2016. június 25-én, Berlinben tárgyalt a hat alapító tagállam külügyminisztere,⁸ amit a kimaradt nem alapítók, illetve a viseigrádiak által kezdeményezett, de annál bővebb „külön” tárgyalás követett pár nappal később.⁹ A berlini találkozót követően a német kancellár, a francia elnök és az olasz miniszterelnök által kiadott közös nyilatkozatban azt az ambíciót rögzítették,

⁷ A soros elnökség változásáról hivatalosan a Tanács 2016. július 26-án kelt 2016/1316/EU határozata rendelkezett (HL L 208/42, 2016.8.2.). A határozat úgy fogalmaz, hogy az Egyesült Királyság kilépésre vonatkozó szándékát figyelembe kell venni függetlenül attól, hogy az EUSz 50. cikke szerinti kilépési nyilatkozatot a tagállam akkor még nem tette meg.

⁸ A külügyminiszterek közös nyilatkozata: Common Statement by the Foreign Ministers of Belgium, France, Germany, Italy, Luxemburg and the Netherlands – Press Release (2016).

⁹ Ennek értékelésére lásd pl.: Brexit and the Visegrád Four (2016); a V4 lehetséges mozgásterére a brexit kapcsán általában: Brexit could amplify the V4's voice within the EU (2016).

hogy a brexit által okozott válságból és bizonytalanságból egy megerősített Unió kerül majd ki, amely büszkén ünnepli alapításának 60. évfordulóját 2017. március 25-én. A nyilatkozatban az európai biztonság megteremtése került első helyre, amely Nagy-Britannia kilépésével nagyobb felelősséget és terheket ró majd a többi tagállamra, kiemelten a német–francia tengelyre. Azonban a 2016. szeptemberi pozsonyi nyilatkozattal¹⁰ kapcsolatos olasz kommunikáció egyértelművé tette, hogy Olaszország nem hajlandó felvállalni a „vezérlő háromszögben” Nagy-Britannia kilépésével megüresedett szerepet;¹¹ a 2016. decemberi alkotmányos referendumot követően kialakult belpolitikai helyzetben pedig Olaszország aligha lenne képes erre. Más szóba jöhető regionális hatalom Európában pedig nem található – a súlyos alkotmányos válsággal küzdő Spanyolország vagy a francia–német tandem ellenzékének szerepét nyíltan felvállaló Lengyelország aligha tekinthető annak.

Nagy-Britannia kiválása már önmagában is a francia Európa-politika felértékelődését eredményezné, azonban ezt a jelenséget tovább erősítette Németország és egyes kelet-közép-európai tagállamok politikai kapcsolatrendszerének jelentős átalakulása a 2010-es években. A régió a rendszerváltástól kezdve hagyományosan kiemelt stratégiai partnernek és európai integrációs törekvései elsődleges garantőrének tekintette Németországot, amelyhez a meghatározó gazdasági kapcsolatok mellett ezer szállal kötődött. A 2004-es bővítési kört követően hosszú ideig az új tagállamok követő Európa-politikát folytattak, ahol elsődleges referenciapontnak a német álláspont számított. Ez a helyzet tovább növelte a német dominanciát a francia–német tandemben. A 2010-es évektől kezdődően azonban a régió folyamatos politikai emancipációjának lehetünk tanúi, ahol a kelet-közép-európai tagállamok *policy taker* szerepüket levetve, ha nem is politikacsinálóvá (*policy maker*), de politikaformálóvá (*policy shaper*) válnak.¹² Azokon a területeken, ahol sikeresen tematizálták az európai politikai diskurzust (például a migrációs válság kapcsán) általában kifejezetten a német állásponttal szemben határozták meg magukat. Természetesen nem állítható, hogy a régió – alapvetően konzultatív – politikai formációi koherens és szilárd blokkot képeznének,¹³ de az igen, hogy a német politikai orientáció gyengülése hozzájárulhat a francia–német tandem belső egyensúlyának átrendeződéséhez.

¹⁰ 2016. szeptember 16-án az EU állam- és kormányfői (Nagy-Britannia miniszterelnökének távollétében) nyilatkozatot és útitervet fogadtak el az EU27 jövőjéről. Ennek szövege: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/09/16/bratislava-declaration-and-roadmap (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)

¹¹ Matteo Renzi olasz miniszterelnök nem vett részt Angela Merkel és François Hollande társaságában a záró sajtótájékoztatón. Nyilatkozata szerint: „Nem vehetek részt közös sajtótájékoztatón Merkellel és Hollandéval, ha nem osztom a gazdasággal és a migrációval kapcsolatos álláspontjukat.” Forrás: Bratislava summit – as it happened. Leaders will talk migration, terrorism and Brexit strategy (2016).

¹² A *policy maker* és a *policy taker* kifejezéseket a *policy transfer* két szereplői pólusának megjelölésére használjuk. Ilyen értelemben lásd pl.: INOTAI 2007, 282–285. Az EU-csatlakozást megelőzően Magyarország definíció szerint is *policy taker* szereplő volt, ezen azonban önmagában az EU-csatlakozás sem változtatott; a Centre for EU Enlargement Studies és a Világgazdasági Kutatóintézet 2007. áprilisi középtávú globális környezet előrejelzése is alapvetően „policy-taker országgként” azonosítja Magyarországot. (Elérhető: www.mfa.gov.hu/NR/.../4A30.../a_globalis_kornyezet070507.pdf) Inotai 2009-ben már úgy fogalmaz, hogy Magyarország „nincs meghatározó politikacsináló (policy-maker) helyzetben, de teljes jogú tagként politikaalakítóvá (policy-shaper) vált”. INOTAI 2009.

¹³ Lásd pl. a kiküldött munkavállalókkal kapcsolatos uniós szabályozás reformjával kapcsolatos elvi politikai döntést a Tanácsban 2017. október 23-án, ahol végül Lengyelország és Magyarország szavazott nemmel (Lettország és Litvánia mellett), Csehország és Szlovákia csatlakozott a többséghez.

A francia elnökválasztás kétoldalú európai tematizálása

Németország sohasem törekedett arra, hogy az európai integráció stratégiai irányait egyedül határozza meg, és sohasem érezte magát kényelmesen ebben a szerepben, a francia szerep felértékelődése a tandemben tehát nem fog ellenállásba ütközni Németország részéről. Azonban az európai integráció elmúlt bő két évtizedének eseményei azt mutatják, hogy a sokat emlegetett francia fásultság az Európa-politikában is tetten érhető volt. Az Unió jövőjével kapcsolatos nagy stratégia nem Franciaországból sugárzott ki, és az alkotmányos szerződés elutasításában a francia politikai elit csak annak megerősítését látta, hogy az Európai Unióval kapcsolatban nincsen felhatalmazása új kezdeményezésekre, és azzal kapcsolatban a nyílt politikai diskurzust lehetőség szerint kerülni kell. A nyílt politikai diskurzus természetesen egy demokratikus jogállamban ilyen horderejű kérdésben nem kerülhető el – de a centрупártok passzivitása miatt azt a radikális jobb- és baloldali dominálta és tematizálta. Egyáltalán nem volt tehát törvényszerű, hogy Franciaország a kínálózó lehetőséget kihasználva valóban hajlandó lesz felvállalni az új helyzetből adódó lehetőséget és az ahhoz kapcsolódó felelősséget.

A 2017. évi francia elnökválasztás e tekintetben is komoly fordulatot hozott. Az várható volt, hogy Marine Le Pen, a Front national (FN) jelöltje kampányában meghatározó szerepet szán az európai integráció alapjait megkérdőjelező üzeneteknek: a schengeni övezetből való kilépésnek, a nemzeti valuta visszaállításának, illetve a közös kül- és biztonságpolitika helyett önálló kül- és biztonságpolitika követésének. E stratégia mellett szólt az FN meggyőző szereplése a 2014. évi európai parlamenti választásokon,¹⁴ illetve az a tapasztalat, hogy a bal- és jobbközép pártok nem szívesen konfrontálódnak az FN-nel ezekben a témákban, mert nem tudnak vonzó üzeneteket megfogalmazni. Az FN célja egyértelműen az volt, hogy az elnökválasztást – legalább részben – az európai integrációval kapcsolatos népszavazássá alakítsa át.

Arra viszont kevesen számítottak, hogy az elnökválasztás második fordulójába olyan jelölt kerül, aki vállaltan Európa-párti programot hirdet, és Franciaországot ismét az európai integráció motorjává kívánja tenni. Emmanuel Macron Európa-politikájának voltak hagyományosnak tekinthető elemei (például az euroszeptikusok által is alapvetően sikeresnek tartott Erasmus-program megerősítése), de politikai ambíciói ennél lényegesen messzebb mutattak. Az eurózóna tagállamaira épülő, saját intézményekkel és költségvetéssel rendelkező mag-Európa olyan új stratégiai kezdeményezésnek tekinthető, amely egyszerre biztosíthatja az integrációs projekt dinamizálását, a francia vezető szerep helyreállítását és a francia nemzeti érdekek érvényesítését. A kétfordulós választási rendszer sajátosságai miatt nehéz megmondani, hogy ezek az elképzelések valóban többségi támogatást élveztek-e. Az viszont bizonyos, hogy Macron a második fordulóra sem tompított Európa-párti retorikáján, így joggal érezhette választási győzelmét egyértelmű felhatalmazásnak Európa-politikájának megvalósítására.

Érdeemes ezzel szembeállítani a 2017. szeptemberi német szövetségi parlamenti választások Európa-politikai üzeneteit: Merkel nem kért és nem is kapott felhatalmazást választóitól az európai integráció átfogó reformjára – többségük szerint erre nincs is szükség.

¹⁴ 42,43%-os részvételi arány mellett az FN a szavazatok 24,86%-át szerezte meg, ezzel a jobbközép UMP-t (20,81%) és a baloldali PS-PRG szövetséget (13,98%) is maga mögé utasította.

Merkel habitusától egyébként is idegenek a nagyszabású víziók, magát elsősorban az integrációs projekt kényszerű válságmenedzserének tekinti. Az eurózóna reformját illetően azonban nem egyszerűen vízió ütközik a vízió hiányával: itt valóban koncepcionális ellentét van a két vezető között.

Az új francia–német tandem esélyei

A fenti különbségek ellenére Macron Európa-politikájának megvalósításában természetes szövetségesként tekint Németországra, maga is a francia–német tandem revitalizálásában érdekelt. Macron a tengely iránti elkötelezettségét számos alkalommal kinyilvánította. Kampánya során kétszer is megfordult Németországban, Merkel kancellár már a francia elnökválasztási kampány során is fogadta őt. Miniszterelnöke, Édouard Philippe Bonnban érettségizett. Pénzügyminisztere, Bruno Le Maire is folyékonyan beszél németül.

Elnökségének első három hónapjában kilenc alkalommal találkozott Angela Merkel német kancellárral. Megválasztását követően első útja Berlinbe vezetett, az Európai Tanács ülései és más európai események során Merkellel rendszeresen közösen lép fel. 2017 júliusában, Párizsban sor került a sörös francia–német közös kormányülésre, melyen a felek több új kezdeményezést is tettek. Macron az együttműködés további erősítésére javasolta a két ország kooperációját keretbe foglaló Elysée-szerződés megújítását az aláírás 55. évfordulóján, 2018 januárjában.¹⁵ Szintén kezdeményezte a francia és a német gazdaság teljes integrációját 2024-ig.

Az elnök az EU jövőjével kapcsolatos javaslatait saját narratívája szerint Berlinnel szorosan egyeztetve kívánja megtenni. Úgy tűnik, hogy elnökként kezdeményezései időzítésében és tartalmában kifejezetten tekintettel van a német belpolitikai helyzet alakulására és a német érzékenységre. Bár a német választások eredménye – Merkel bizonyos meggyengülése és a vártnál nehezebb koalíciós tárgyalási folyamat – a konkrét egyeztetéseket és a közös javaslatcsomag előterjesztését jelenleg késlelteti, a francia és német elemzők arra számítanak, hogy Macron elnöknek és Merkel kancellárnak négy éve lesz a konkrét tervek végrehajtására.

Arra a kérdésre, hogy milyen esélyekkel indul egy új francia–német tandem, Macron Európa-politikai programadó beszédének elemzésével igyekszünk választ adni.

Macron 2017. szeptember 26-án, a párizsi Sorbonne Egyetem dísztermében tartott másfél órás beszédben ismertette Európa jövőjével kapcsolatos elképzeléseit, egyben egy sor konkrét javaslatot is megfogalmazott.¹⁶

Macron megnyilatkozásával az elnökválasztási kampányban megfogalmazott ígérését teljesítette, amely szerint elnökként Franciaország „rendbetétele” mellett Európa megújítását is célul tűzi ki, mivel meggyőződése, hogy országa belső problémáinak megoldása

¹⁵ Az államközi szerződés megújítására a német koalíciós tárgyalások elhúzódása miatt 2018 januárjában az eredeti tervekkel ellentétben nem kerül sor. Az évforduló napján a Bundestag és az Assemblée nationale közös parlamenti határozatban erősíti meg a két ország baráti kapcsolatait.

¹⁶ A beszéd megtekinthető: www.elysee.fr/videos/initiative-pour-l-europe-discours-du-president-de-la-republique-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique/; szövege elérhető: www.elysee.fr/declarations/article/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)

elválaszthatatlan a tágabb közösség, Európa állapotától. Macron – aki önmagát a kampányban a leeurópaibb jelöltként pozicionálta – visszatérően hitet tesz amellett, hogy Franciaország egy erős, a világ kihívásaira választ adó, érdekeit és értékeit határozottan képviselő, humanista Európában érdekelt. A beszéddel az elnök szakított a François Hollande által képviselt, szerényebb profilú politizálással, és már mandátuma kezdetén az európai porondon is erős fellépéssel, kezdeményezésekkel kívánja megalapozni elnökségét. Macron a francia politikusoktól a közvélemény által elvárt intellektuális színvonalon, számos kulturális utalással, emellett nagy érzelmi töltéssel mondta el felszólalását, az újító megközelítés mellett a francia hagyományokhoz, a kultúrához ragaszkodását is hangsúlyozva: mindez tükrözi Macron törekvését a nagy formátumú elnök képének kialakítására.

Macron kommunikációja szerint a kérdéseket európai összefüggésben is kezelni kívánja, és a globális szinten jelentkező problémákra nemcsak nemzeti, hanem európai szinten is keresi a választ. Ilyen értelemben Macron európai kezdeményezései hazai helyzetét is stabilizálhatnák, és azok esetleges sikerei a francia reformok végigvitelét és a szélsőjobb visszaszorítását is szolgálják. Jó példa erre, hogy Macron a francia társadalmat és gazdaságot leginkább terhelő kérdést, a munkanélküliséget – a nemzeti szintű lépések mellett – európai kontextusban is elhelyezi: innen ered a kiküldött munkavállalókra vonatkozó direktíva módosítására irányuló törekvés.¹⁷

A Sorbonne-beszéd belpolitikai kontextusának fontos eleme, hogy Macron szeptember 22-én aláírta a munka törvénykönyvét módosító öt reformintézkedést, melyeket elengedhetetlennek ítél a stabil gazdasági fellendüléshez és a munkanélküliség felszámolásához. A heves tiltakozást kiváltó (a munkavállalók és az érdekképviseletek a francia jogrendben rendkívül széles körű jogait csorbító) rendelkezéseket Macron parlamenti jóváhagyás nélkül, egyes elemzések szerint tartalmilag a német példákat követve, sőt Merkel kancellárral bizonyos mértékig egyeztetve vitte keresztül. Az elnök ugyanakkor egyelőre a népszerűségi mutatók július–augusztus folyamán bekövetkezett – előre prognosztizálható – csökkenése mellett is rendelkezik a belső és az európai szinten kezdeményezett reformok keresztülviteléhez várhatóan elégséges támogatottsággal. A szeptember 24-én rendezett részleges szenátusi választáson az elnök pártja viszonylag gyengén szerepelt, ennek azonban a tünet jellege következtében nincs a reformok szempontjából döntő jelentősége. Mindemellett Macron az eleve erős elnöki felhatalmazást biztosító francia rendszerben is szokatlanul erős hatalmi központot épített ki az Elysée-ben. Emiatt bírálatok is érik, viszont ha reformtörekvései érzékelhető eredményre vezetnének, akkor az – amerikai típusúnak érzékelt – központosítást vélhetően elfogadja a politikai közvélemény.

Macron alapvetése, hogy a brexitet követően Európában a francia belpolitikai helyzethez hasonló depressziót, meggyengülést érzékel, így kezdeményezései révén itt is a megújulás embereként léphet fel, és megerősítheti Franciaország szerepét az Unióban.

Az elnök az Európa-beszéd időpontját a német választásokhoz időzítette. Párizs hagyományosan – az egyes témákban felmerülő esetleges nézetkülönbségek ellenére – nem tesz lépéseket az európai porondon Németország nélkül. Ennek az évtizedeken át klasszikus megnyilvánulásában Párizstól származott a politikai impulzus, melyet aztán a német gazda-

¹⁷ A kiküldött munkavállalókkal kapcsolatos uniós szabályozás reformjával kapcsolatos 2017. október 23-i elvi politikai döntést a Tanácsban Macron egyértelműen saját politikai sikereként kommunikálta, és azt a francia sajtó jelentős része is ekként közvetítette. Pl. BONNEFOUS 2017.

sági erő támasztott alá. Ezt a formulát immár francia részről sem tartják követhetőnek, inkább a kiegyensúlyozott együttműködést favorizálják, nem utolsósorban a francia gazdaság tartós gyengélkedése miatt. Macron – tartva magát a francia politikai gondolkodás e fontos alaptéziséhez – Franciaország európai vezető szerepét a Párizs–Berlin együttműködés keretein belül képzeli el, kiemelt célja a francia–német tandem dinamizálása.

A beszéd alap gondolata: Európának, ha nem akar marginalizálódni, nincs más választása az USA izolacionista tendenciái, illetve Kína gazdasági megerősödése mellett, mint hogy megerősíti az egységet és mélyíti az integrációt. A szuverenitás, azaz értékeink érvényre juttatása és érdekeink védelme egy erős Európán keresztül tud érvényesülni, az euroszkepticizmus nem vezet eredményre a globális problémákkal szemben.

Macron szerint az európai szuverenitás hat kulcselemre épül: 1. Biztonság; 2. Válasz a migrációs kihívásra; 3. Afrika és a Földközi-tenger térsége felé forduló Európa; 4. A fenn tartható fejlődésben modellértékű Európa; 5. Az innovációban és a digitalizációban élen járó Európa; 6. Gazdaságilag és pénzügyileg erős Európa. Európa egységét a konkrét szolidaritás, a szociális és fiskális konvergencia, egyben a kultúra és a tudás összetartó ereje révén kívánja biztosítani. A demokratikusabb Európa építése a polgárok bevonásával képzelhető el, ennek érdekében hat hónapos nemzeti és helyi konzultációs sorozatot tervez. Európa jövőjét (2024-es távlatban) Macron a közös keretek (értékek és átalakított közös piac) megerősítésében, intézményi átalakításokban, a többsebességes Európában, a francia–német motor megerősítésében látta. Ennek érdekében létre kívánja hozni az „Európa újraalapítása” csoportot.

Elsődleges feladat a biztonság szavatolása. Az USA Európa védelme iránti elkötelezettsége csökkent, egyben nőtt a terrorfenyegetettség, ezért önálló európai védelemre van szükség.¹⁸ Fel kell lépni a terrorizmus finanszírozásának megakadályozása érdekében, valamint a terrorizmus interneten történő terjesztése ellen; meg kell erősíteni a kibervédelmet. Macron határozottan kiállt a közös európai főügyészség létrehozása mellett.¹⁹ A NATO kiegészítéseként szükség van a közös kül- és biztonságpolitikára és annak megerősítésére, különösen az európai közös védelmi kutatások és fejlesztések terén. A közös védelmi stratégia kialakítása, illetve saját európai védelmi képességek létrehozása távlati célkitűzéseinek keretében, a közös stratégiai kultúra érdekében javasolja befogadni a nemzeti hadseregekbe más európai partnerországok szakembereit a tervezés, az operatív egységek és a hírszerzés területén. Európai hírszerzési akadémiát, valamint európai katasztrófavédelmi egységet kíván létrehozni, tekintettel az egyéb (pl. klímaváltozásból eredő) fenyegetettségekre is. Mindezt finanszírozási szempontból hosszú távon közös európai védelmi költségvetés létrehozása alapozná meg.

A migrációs válságra európai és nem nemzeti szintű megoldást kell találni. Az európai szuverenitás garantálása érdekében biztosítani kell a külső határokat, bár a határok hermetikus lezárása illúzió. Közös bevándorláspolitikai keretében a valódi menekülteket

¹⁸ A védelmi politikában az állandó strukturált együttműködésre (PESCO) vonatkozó kezdeményezés 2017 decemberére hozott eredményt, amikor a Tanács döntött annak létrehozásáról. Az együttműködésben 25 tagállam vesz részt (Dánia, az Egyesült Királyság és Málta maradt távol).

¹⁹ Az Európai Ügyészség (European Public Prosecutor's Office, EPPO) létrehozásáról szóló rendeletet 2017. október 12-én fogadták el a megerősített együttműködésben részt vevő tagállamok (a Tanács 2017/1939/EU rendelete, HL L 283, 2017.10.31). Az együttműködésben Magyarország nem vesz részt.

méltó módon be kell fogadni – e tekintetben európai szolidaritásnak kell érvényesülnie. A többieket közösen, hatékonyan kell visszaszállítani a kibocsátó országokba. Fel kell gyorsítani a menedékkérelmek elbírálását – mindezt egy európai menekülthivatal felállítása révén. Szükséges megfelelő pénzügyi forrásokat előteremteni a bevándorlók befogadására, integrációjára és oktatására. Stabilizálni kell a kibocsátó térségeket, fejlesztési juttatásokat kell biztosítani Afrikának és a mediterrán térségnek. Az európai pénzügyi tranzakciók megadóztatásával szeretné finanszírozni a migránsokat kibocsátó államok fejlesztési támogatásait.

A környezetvédelem terén csökkenteni kell a szén-dioxid-kibocsátást, amit tonnánként 25–30 euróért megvásárolható kibocsátási kvótával, illetve a külső határokon bevezetett szén-dioxid-vámmal javasol megoldani. Macron ismételten hitet tett a közös energiapiac létrehozása és az energetikai összeköttetések kiépítése mellett. Európai „tisza jármű” program és más nagy közös ipari projektek beindítására tett javaslatot. Európának a digitális átalakulás és szabályozás élére kell állnia egy európai digitális ügynökség felállítása révén, amely a kutatás és fejlesztés ösztönzését támogatná.

Az európai gazdaságpolitika számára kiemelt cél a munkanélküliség csökkentése. A pénzügyi válságok leküzdése érdekében létre kíván hozni egy nagyobb pénzügyi alapot. Az euróznát közös miniszter kinevezésével erősítené. Ez az integráltabb (hatékony, szolidáris és stabil) eurózóna nyitott lenne, és ez alkotná Európa szívét. A kohéziós alapokból történő részesülés feltételül az egységes bérminimumban való részvételt határozná meg. A következő négy évben végre kell hajtani a vállalati adó harmonizálását is.

Cél, hogy 2024-ig minden európai diák idegen nyelvként legalább két európai nyelvet ismerjen meg. Minden 25 év alatti diáknak lehetősége kell hogy legyen egy másik tagállamban minimum 6 hónapot eltölteni. Legalább húsz európai (nem nemzeti hatáskörben lévő) egyetem megalapítását irányozta elő, amelyeknek az európai innováció és kutatás központjaivá kellene válniuk. A felsőoktatási „bolognai rendszer” mintájára a „Sorbonne-rendszer” bevezetésére tett javaslatot a középfokú oktatás egységesítése érdekében.

A szuverenitás és a demokrácia összefügg, az „illiberális demokráciával” szembe helyezkedik. Demokratikus konzultációt, nyitott vitát javasol Európa jövőjéről. A 2019-es EP-választásokon transznacionális pártlistákat kíván bevezetni, a képviselők legalább felének ilyen listákon kellene bejutnia az EP-be. Az EP-választásokat követően 5 évet adna Európa megreformálására. Európa két alappilléren nyugodna: a közös értékeken (demokrácia és jogállamiság) és a közös piacon. Újra kell gondolni az európai kereskedelmi politikát, európai ellenőrző szerv szavatolná a szabályok betartását. A Bizottság létszámát 15 főre korlátozná azzal, hogy „a nagy tagállamok akár le is mondhatnának e tisztségekről”. Fontosnak tartja az EU balkáni bővítését, de nem zárja ki, hogy az Egyesült Királyság is megtalálja majd a helyét Európában.

Emmanuel Macron beszéde súlyához képest Németországban kevesebb figyelmet kapott, mivel elsősorban a szeptember 24-i szövetségi parlamenti választások eredménye és az arra adott politikai és társadalmi reakciók foglalkoztatták a közvéleményt. Angela Merkel az új kormány felállításáig nincs érdemi tárgyalási pozícióban. A potenciális koalíciós partnerek eltérő elképzeléseire tekintettel Macron beszédét meglehetősen óvatosan értékelte. Merkel nyitottnak mutatkozott a francia államfő felvetéseivel szemben, különösen a vállalati adózás és a csődjog uniós szintű harmonizációját, egy közös európai digitális piac létrehozását, valamint Macron közös védelem- és migrációs politikára vonatkozó

javaslatait illetően. Nem kommentálta ugyanakkor Macronnak az eurózónával, a nyugat-balkáni bővítéssel és az uniós hatáskörök kiterjesztésével kapcsolatos elképzeléseit, amelyek a koalíciós tárgyalások szempontjából érzékeny témák lehetnek. Manfred Weber (CSU), az Európai Néppárt EP-frakciójának vezetője a Frankfurter Allgemeine Zeitungban megjelent cikkében Macron beszédére reagálva leszögezte, hogy erős Európára van szükség, de nem szuperállamra. Üdvözölte Macron közös védelempolitikára és a külső határok védelmére, valamint egy beruházásokat ösztönző európai alap létrehozására tett javaslatait, ugyanakkor elutasította az adósságunió bármilyen formáját. Az európai értékekre utalva Weber egy jogállamisági eljárás bevezetését kezdeményezte azon tagállamok számára, amelyek igazolhatóan és folyamatosan megszegik az alapvető jogállamisági elveket. A Zöldek és az SPD lelkesedéssel fogadták Macron beszédét, Sigmar Gabriel (SPD) leköszönő szövetségi külügyminiszter szerint Macron bátor és lelkes beszédet tartott a nacionalizmus ellen és Európa mellett. A külügyminiszteri posztra pályázó Cem Özdemir (Zöldek) Macron javaslatainak alapos elemzését sürgette és hangsúlyozta, hogy a konstruktív együttműködés Németország elemi érdeke. Alexander Graf Lambsdorff, az FDP elnökségi tagja ugyanakkor kritikusan nyilatkozott a tervekről. Szerinte nincs szükség további közös pénzügyi alapok létrehozására, amelyek csupán a felelősségteljes gazdálkodás ösztönzőit gyengítenék.

A további tagállamok részéről a kormányzati reakciók – a jelentős sajtófigyelem mellett is – visszafogottak voltak a francia elnök javaslatai kapcsán, illetve azokat az esetek döntő többségében egyáltalán nem kommentálták.

Emmanuel Macron François Mitterrand óta az első francia köztársasági elnök, aki ilyen nagyszabású Európa-víziót fogalmaz meg. 2024-re többsebességes Európát képzel el, francia–német élcsappal. Javaslataival cselekvésre, reagálásra kívánja késztetni az európai elitet. Bár az elnök egy alkalommal sem ejtette ki a föderalizmus kifejezést, a javaslatok tartalmilag egy föderatívabb Európa irányába mutatnak. Figyelemre méltó, hogy a javaslatcsomag az együttműködési területek teljes spektrumát felöleli, és valamennyi, jelenleg problémát okozó kérdéskörre (biztonság, migráció, gazdasági versenyhelyzet stb.) európai szintű válaszokat kínál.

Elemzők szerint Angela Merkel felé tett, a koalíciós tárgyalásokat is segítő gesztus, hogy Macron hangsúlyozta, az eurózóna szorosabbra vonása mellett sem kívánja az egyes tagállamok által felhalmozott adósságot közösségivé tenni. Az eurózóna közös költségvetésére irányuló javaslatát viszont megismételte, így érzékelhető, hogy e témában a német féltől vár engedményt.

Az EP-választásokon a transznacionális listákra vonatkozó javaslatát Macron már a 2017. szeptember 7-én Athénban megtartott beszédében is felvetette.²⁰ Az elnök javaslatainak szellemisége szerint el akarja kerülni, hogy az általa többé-kevésbé kiüresedettnek tartott jelenlegi európai pártok monopolizálják az EU jövőjéről és az európai választásokról szóló vitát. E megnyilatkozás ismét arra utal, hogy Macron 2019-ig nem kíván egyetlen hagyományos európai párthoz sem csatlakozni.

A francia elnök beszédében érzékelhetően nem kívánta az európai megosztottságot (különösen nem a Kelet–Nyugat megosztottságot) szítani. Az elemzések is megállapítják, hogy Macron kifejezetten „inkluzív”, befogadó, minden tagállam által „elfogadható”

²⁰ A beszéd szövege: www.elysee.fr/declarations/article/discours-du-president-de-la-republique-emmanuel-macron-a-la-pnyx-athenes-le-jeudi-7-septembre-201 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)

beszédet mondott el. Németország mellett a 2017. szeptember 27-i francia–olasz csúcson Olaszországot mint a reformelképzelésekben partnerországot nevezte meg, hozzátéve, hogy kifejezetten számít Spanyolország, Portugália, Belgium, Hollandia és Luxemburg stabil támogatására is. Az elnök hangsúlyozta, hogy minden európai partnerrel meg kívánja vitatni az elképzeléseket (eddig 23 európai partnerével konzultált). A beszédben – a korábbi megközelítéseivel szemben – nem bíralt kifejezetten egyetlen tagállamot sem.²¹ A szolidaritást „valódinak”, ám szabadon választott, megszervezett és koordinált gyakorlatnak nevezte, azaz – elemzők szerint – nem a 2015. szeptemberi kvótadöntés szellemiségét kívánja tovább vinni, amit megerősíteni látszanak ezzel kapcsolatos belpolitikai döntései. Szintén a 2004-ben és 2007-ben csatlakozott országok felé tett gesztusnak értékelhető az élelmszerek minősége kapcsán érvényesített kettős mérce elleni küzdelem.

A többsebességes Unió elképzelésének felvázolásakor Macron a szorosabb integrációt minden gyorsabban haladni kívánó tagállam számára nyitottnak írta le.

A javaslatok egy részét az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz) közös kül- és biztonságpolitikáról, valamint a közös kül- és védelempolitikáról szóló rendelkezései (42. cikk) alapvetően lefedik. Ebben a körben a főszabály az egyhangú döntéshozatal. A közös védelmi kutatások és fejlesztések, a közös védelmi stratégia kialakítása, az európai képesség létrehozása és a „vegyes” hadsereg tehát megfelelő politikai akarattal megvalósítható a jelenlegi szerződéses keretek között is. A hírszerzőtisztok cseréje és az európai hírszerzési akadémia létrehozása jogilag nem ítéltető meg ilyen egyértelműen: a nemzetbiztonság védelme az EUSz kifejezett rendelkezése szerint a tagállamok kizárólagos hatásköre (4. cikk). Ezen a területen tehát szerződészmódosítás nélkül nem tehető jogilag kötelező intézkedés a tagállamokra nézve, és nem hozható létre kizárólagos hatáskörrel rendelkező európai intézmény.

Új intézmények – közös európai nyomozóhatóság, önálló európai élelmszerlánc-biztonsági hatóság – létrehozása akkor igényelhet szerződészmódosítást, ha ezek a feladatkörükbe utalt ügyekben kizárólagos hatáskörrel járnának el. Akkor is szerződészmódosítási igény merül fel, ha egy már létező szervet (pl. Eurojust, Europol) újabb – nem csupán koordinatív, hanem a tagállamokra nézve kötelező döntési – hatáskörrel ruháznának fel. A beszédből azonban nem derül ki egyértelműen, hogy milyen lenne a javasolt új intézmények mandátuma.

Jean-Claude Juncker 2017. szeptember 13-án az Európai Unió helyzetéről elmondott beszédében²² több, Macron által már korábban felvetett elemére reagált a programadó beszédnek. Támogatja, hogy 2018 folyamán Európa-szerte demokratikus konvenciók kerüljenek megrendezésre, továbbá bejelentette, hogy új magatartási kódexet készít elő a biztosok számára, amely az európai parlamenti választásokon való részvételüket szabályozná. Az Európai Bizottság elnöke kifejezte támogatását az európai parlamenti választások során létrehozandó transznacionális listák létrehozása iránt, és kiemelte, hogy a „csúcjelöltek” (Spitzenkandidaten) intézménye megerősíti a demokráciát az EU-ban, továbbá bejelentette, hogy az európai

²¹ Macron 2017. augusztusi körútja során látványosan elkerülte Lengyelországot és Magyarországot. Korábban Macron már az elnökválasztási kampányban is úgy fogalmazott, hogy Lengyelország „nem tiszteli az európai értékeket”, elnökként pedig 2017 júniusában a két országgal kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy azok „háta fordítottak Európának”.

²² A beszéd hivatalos és annotált változatai: https://ec.europa.eu/commission/state-union-2017_en (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)

politikai pártokra és alapítványokra vonatkozó rendelet kapcsán a Bizottság hamarosan új javaslatot fog benyújtani.²³ Juncker ezenfelül javasolta az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnöki posztjának egyesítését egyetlen pozícióban.

Juncker szerint szükség van egy európai gazdasági és pénzügyminiszterre is, akinek a feladata a pénzügyi eszközök koordinálása, valamint a strukturális reformok elősegítése lenne. Nem egy új posztot hozna létre a Bizottság, hanem az egyik biztosát, ideális esetben a Bizottság egyik alelnökét ruházná fel ezzel a pozícióval. Ezek mellett ő töltené be az euró-csoport elnöki tisztségét is. Természetesen az EP előtt az uniós miniszter beszámolási kötelezettséggel tartozna. A Bizottság elnöke ugyanakkor bejelentette, hogy nincs szükség külön euró-zóna-költségvetésre, annak az uniós költségvetés részét kell képeznie, amely várhatóan a kohéziós politikától vonna el forrásokat. Juncker továbbá nem látja értelmét egy külön európarlament létrehozásának sem, mert a zóna parlamentje az Európai Parlament.

Plus ça change?

Az alcímben felidézett bölcsesség arra int, hogy a nagy változásokra vonatkozó ígéreteket célszerű fenntartásokkal kezelni. Macron fellépése vitathatatlanul a francia Európa-politika új korszakát hozta el lendület és kommunikáció szempontjából. Kérdés azonban, hogy várható-e ennél mélyebb változás Franciaország és az Európai Unió viszonyában vagy az Európa-politikában.

Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk azt a tényt, hogy bár Macron Európa-párti platformmal nyert elnökválasztást, politikai mandátuma nem az Európai Unió, hanem Franciaország átférfálására szól, és újráválasztásának esélyei is alapvetően ennek sikerétől függnék.²⁴ Nem látszik, hogy Macron máshogy tekintene az Európai Unióra, mint elődei: a francia stratégiai érdekek érvényesítésére szolgáló eszközként. Macron lépései azt célozzák, hogy az Unió hatékonyabb eszköz legyen, és azt Franciaország hatékonyabban használhassa céljaira. A fenti bölcsesség szerint ez tehát aligha „valami más”, hanem „még inkább ugyanaz”.

Az Európai Unió másik kulcsfontosságú kihívása, a „demokratikus deficit” kezelésében sem tűnik úgy, hogy Macron valódi innovációt hozna.²⁵ Az alapvető probléma továbbra is az, hogy a „permisszív konszenzus” megszűnésével²⁶ a politikai elit által vezérelt integrációs folyamatnak demokratikus legitimitációt kell teremteni. Macron eddigi kezdeményezései ezen a téren nem hatnak az újdonság erejével, a korábban már próbált konzultációs kísérletek ismétlődését látjuk.

Macron Európai Uniója a jelek szerint lehet dinamikusabb, hatékonyabb és bátrabb, de aligha mondhatjuk, hogy alapvetően más lenne, mint eddig.

²³ A „csúcsjelöltek” intézményét az EU meghatározó tagállamai nem fogadták el magukra nézve kötelezőnek, de a 2014-es EP-választás annak első tényleges megnyilvánulásaként is felfogható. Macron fentebb említett athéni beszédében nem tett erről említést. A csúcsjelöltek elfogadása a jelenlegi európai pártrendszer erősítő lépés lenne, ami egyelőre nem illeszkedik Macron európai demokráciáról vallott felfogásához.

²⁴ Macron 2017. október 15-én erről így nyilatkozott a TF1-nek: „Je ne suis pas là pour géner ou réformer, mais pour transformer en profondeur le pays.” BONNEFOUS–PIETRALUNGA 2017.

²⁵ A demokratikus deficit többféle értelmezésére lásd LELIEVELDT–PRINCEN 2011, 288–289.

²⁶ HIX–HOYLAND 2011, 107–110.

Felhasznált irodalom

- ADENAUER, Konrad (2013): „*A demokrácia számunkra világnézet*” – *Beszédek és beszélgetések (1946–1967)*. Budapest, Konrad-Adenauer-Stiftung.
- BERLAYMONT, Simon (2007): Tony Blair and Europe. *OpenDemocracy.net*, 2007. 05. 30. Elérhető: www.opendemocracy.net/tony_blair_and_europe.jsp (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)
- BONNEFOUS, Bastien – PIETRALUNGA, Cédric (2017): Macron s’explique, mais assume tout. *Le Monde*, 2017. 10. 17.
- BONNEFOUS, Bastien (2017): Travail détaché: un symbole politique d’importance pour Emmanuel Macron. *LeMonde.fr*, 2017. 10. 24. Elérhető: www.lemonde.fr/economie/article/2017/10/24/travail-detache-un-symbole-politique-d-importance-pour-emmanuel-macron_5205207_3234.html (A letöltés dátuma: 2017. 10. 24.)
- Bratislava summit — as it happened. Leaders will talk migration, terrorism and Brexit strategy (2016). *Politico.eu*, 2016. 09. 16. Elérhető: www.politico.eu/article/bratislava-summit-live-blog-migration-brexite-terrorisme (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)
- Brexit and the Visegrád Four (2016). *Visegradpost.com*, 2016. 06. 30. Elérhető: <https://visegradpost.com/en/2016/06/30/the-brexit-and-the-visegrad-four> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)
- Brexit could amplify the V4’s voice within the EU (2016). *VisegradGroup.eu*, 2016. 09. 19. Elérhető: www.visegradgroup.eu/brexit-could-amplify-the (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)
- Common Statement by the Foreign Ministers of Belgium, France, Germany, Italy, Luxemburg and the Netherlands – Press Release (2016). *Visegradpost.com*, 2016. 06. 25. Elérhető: www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/160625-gemeinsam-erklaerung-gruenderstaatentreffen-eng-version/281568 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)
- CRAIG, Paul – DE BÚRCA, Gráinne (2015): *EU Law – Text, Cases and Materials*. 6th ed. Oxford, Oxford University Press.
- DANKERT, Pieter (1982): The EC – Past, Present and Future. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 21. No. 1. 1–18.
- GARADNAI Zoltán (2016): De Gaulle tábornok Európa-politikája. In KOLLER Boglárka – MARSAI Viktor szerk.: *Magyarország Európában, Európa a világban – Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára*. Budapest, Dialóg Campus. 223–232.
- GAZDAG Ferenc (1996): *Franciaország története 1945–1995*. Budapest, Zrínyi.
- HIX, Simon – HOYLAND, Bjorn (2011): *The Political System of the European Union*. 3rd ed. London, Palgrave Macmillan.
- INOTAI András (2009): A sikeres magyar EU-tagság útján. *Európai Tükör*, 14. évf. különszám. 13–25.
- INOTAI, András (2007): *The European Union and Southeastern Europe: Troubled Waters Ahead?* Brussels, P.I.E. – Peter Lang.
- JÁNOSI Rita – TÜRKE András szerk. (2008): *Plurimus Unum – Gondolatok Európa egységéről (szöveggyűjtemény)*. Budapest, ELTE ETTDK – Europa Varietas.
- LIEVELDT, Herman – PRINCEN, Sebastiaan (2011): *The Politics of the European Union*. Cambridge, Cambridge University Press.
- SPAACK, Paul-Henri (1969): *Combat inachevés*. Vol. II. Paris, Fayard.

Francia gazdaság 2017 – kihívások és válaszlehetőségek

Szemlér Tamás

Bevezetés

A 2017-es évet sokan várták úgy, mint fontos mérföldkövet Franciaország politikai életében: az elnökválasztás és a parlamenti választás tétje nem kisebb volt, mint az, hogy Franciaország tovább folytatja-e az elmúlt évtizedek Európa-központú politikáját, vagy pedig – akár radikális – fordulatnak lehetünk tanúi e téren. A választ immár tudjuk, s jelenleg (2017 nyarán) az új politikai vezetés első erőpróbáinak lehetünk tanúi.

A választásoknak természetesen nagyon komoly tétjük volt a francia gazdaságpolitika jövőbeni alakulása szempontjából is. Ez még akkor is igaz, ha – néhány speciális, egyes elnökjelöltek kampányának központi elemévé emelkedő gazdasági kérdést (elsősorban az euróövezet elhagyásának felvetését) kivéve – a kampány során a gazdaság és a gazdaságpolitika nem kerültek tényszerűen a középpontba, valamint ha tudjuk, hogy a gazdaságpolitika mozgásterét – mint általában – szűkebb annál, mint amit a választási programok többsége lehetségesként mutat be.

Jelen tanulmány célja, hogy pillanatfelvételt adjon Franciaország gazdaságának legfontosabb vonásairól, bemutassa a legjelentősebb problémákat, valamint az azok kezelésére tett, illetve tervezett intézkedéseket és – a közelmúlt tapasztalatait is figyelembe véve – kitekintsen a közeljövő várható fejlődési irányaira is. A tanulmány első részében a francia gazdaság legfontosabb problémakörét járjuk körül, bemutatva az e problémakörök legfontosabb pontjait megvilágító makrogazdasági mutatók alakulását a 2008-as válságot követő időszakban. E problémakörök – amelyek tartósan is meghatározók a francia gazdaságban – a következők: a versenyképesség, a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás és a munkanélküliség, valamint az államháztartás egyensúly(talanságja).²⁷

A fenti problémakörök bemutatását követően áttekintjük a választásokon nyertes erőket, illetve vezetőjüket, a 2017. május 7-én Franciaország köztársasági elnökévé választott Emmanuel Macron gazdaságpolitikai elképzeléseit (elsősorban a fenti kulcstémákra összpontosítva), valamint a tervezett intézkedések várható hatásait.

²⁷ E témaköröket azonosította kulcsterületekként a Coe-Rexecode 2017 tavaszán megjelent elemzése az (akkor még) öt elnökjelölt gazdaságpolitikai programjáról: Coe-Rexecode 2017.

A francia gazdaság kulcskérdései

Franciaország egyike a világ legfejlettebb országainak (a G7 tagja), egyúttal ott van a legnagyobb gazdasággal rendelkező országok között is; e szempontból elfoglalt előkelő helyét a TOP 10-ben az 1. táblázat adatai mutatják. Franciaország szerepe Európában még inkább kiemelkedő: az Európai Unió második-harmadik,²⁸ az eurózóna második legnagyobb gazdasága a francia. Jelentőségénél fogva tehát nem csak Franciaország számára fontos, hogy hogyan alakul a francia gazdaság helyzete, s milyenek a jövőbeni fejlődésre vonatkozó kilátásai.

1. táblázat
A világ tíz legnagyobb gazdasága 2016-ban

Ország	GDP (milliárd USD) 2016-ban, folyó áron
1. Amerikai Egyesült Államok	18 569,1
2. Kína	11 218,3
3. Japán	4 938,6
4. Németország	3 466,6
5. Egyesült Királyság	2 629,2
6. Franciaország	2 463,2
7. India	2 256,4
8. Olaszország	1 850,7
9. Brazília	1 798,6
10. Kanada	1 529,2

Forrás: saját szerkesztés

Jelen pont alatt négy – amint a bevezetésben már jeleztük, kiemelt fontosságú – kérdéskört vizsgálunk meg: a versenyképesség, a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás és a munkanélküliség, valamint az államháztartás helyzetének kérdésköreit.

Versenyképesség

A versenyképesség alakulása minden ország számára fontos, de nyugodtan állítható, hogy az utóbbi években a francia gazdaság egyik kulcsproblémájává vált. Miközben a francia termékek és szolgáltatások több szektorban világszinten is kiemelkedően magas színvonalat

²⁸ Németország az Európai Unió messze legnagyobb gazdasága; a második és a harmadik helyen Franciaország és az Egyesült Királyság osztoznak, időnként helyet cserélve egymással (az utóbbi években a francia gazdaság gyengélkedése miatt az Egyesült Királyság foglalta el a második helyet; nagy kérdés lehet, hogy – megvalósulása esetén – milyen hatással lesz erre a „párharcra” a brexit). Forrás: <https://knoema.com/nwnfkne/world-gdp-ranking-2016-data-and-charts-forecast> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 21.)

képviselnek, és (ennek köszönhetően) versenyképesek, addig a gazdaság egészére vonatkozó versenyképességi adatok alakulása korántsem mutat rózsás képet.²⁹

A 2. táblázat számos, a francia gazdaság versenyképességének alakulását bemutató, illetve azt befolyásoló adatot tartalmaz. Ezen adatok közül érdemes elsőként kiemelni a francia exportteljesítmény alakulásának több más fejlett ország exportteljesítményével összehasonított alakulását. Az eredmény francia szempontból lehangoló: a táblázat e sorában csak negatív értékeket találunk, ami azt jelenti, hogy a 2015 előtti bő egy évtized során a francia gazdaság folyamatosan veszített külföldi részesedéséből a fejlett versenytársakkal szemben.

Valamivel jobb a helyzet, ha a külföldi részesedést összességében (tehát a francia teljesítményt nem csak a fejlett országok teljesítményével összehasonlítva) vizsgáljuk, azonban az exportpiaci részarány alakulásánál is alig találunk (és akkor is alacsony) pozitív értékeket. Az adatok alapján megállapítható, hogy Franciaország gazdasága (ellentétben több fontos versenytársáéval) nem tudott kilábalni abból a sokkból, amit a 2008-ban bekövetkezett világméretű válság okozott. Ezt érzékletesen mutatja az exportpiaci részarány alakulására vonatkozó, 10,1%-os csökkenést mutató 2010-es adat – abban az évben tehát, amikor az országok többsége ismét a fellendülés útjára lépett (ha ekkor még bizonytalanul is), Franciaország leszakadt tőlük, és komoly mértékű piacvesztést szenvedett el. A következő évek adatai azt mutatják, hogy ez a piacvesztés 2012 végéig még tovább folytatódott, s azóta is csak minimális javulás következett be e téren (ráadásul 2015-ben az is újra megtörni látszott).³⁰ Mindennek a következménye látszik mind a külkereskedelmi mérleg, mind pedig (kisebb mértékben) a folyó fizetési mérleg Franciaország szempontjából tartósan negatív egyenlegén is.

Sommásan megállapítható, hogy a francia áruexport – a 2010-től újra fellendülő repülőgépgyártás kivételével – igen gyenge eredményeket ér el.³¹ A szolgáltatásexport – amely folyamatosan növekvő részét teszi ki Franciaország kivitelének – lényegesen jobban teljesít, s a francia exportpiaci részesedés valamelyes stabilizálódása az utóbbi években elsősorban a szolgáltatási ágazatok átlagon felüli exportteljesítményének köszönhető.³²

Mik lehetnek az okai ennek a valóban jelentős mértékű, a francia gazdaság számára összességében egyértelműen negatív változásnak? Az egyik – hagyományosan fontos – tényező a munkaerő árában keresendő. Ha megnézzük a 2. táblázatban a termelékenységet, illetve a munkaerő költségének alakulására vonatkozó adatokat, azt láthatjuk, hogy utóbbiak növekedése a vizsgált időszak túlnyomó részében meghaladta az előbbiét – ez pedig nyilvánvalóan nem tesz jót a versenyképességnek. Fontos tudni azt is, hogy Franciaországban a jövedelem adóztatása viszonylag magas kulcsok mellett történik: amint az látható, még az átlagjövedelem fele esetében is 20% feletti adókulccsal kell számolni, míg az átlagjövedelem esetén az adóteher aránya közelíti a 30%-ot – ráadásul összességében valamelyest

²⁹ Míg a közepes és a magas minőségű termékek aránya a francia exportban számottevően csökkent, addig az alacsony, illetve a top minőségű termékek (utóbbiak közül elsősorban a repülőgépgyártás termékei és a luxuscikkek) aránya a francia kivitelben emelkedett a 2005–2015-ös időszakban. European Commission 2017, 44.

³⁰ Míg 2000-ben a francia export 17,0%-át tette ki az eurózóna összexportjának, addig 2016-ban ez az arány már csak 13,4% volt. Igen hasonló a változás az ipari termelés tekintetében: 2000-ben Franciaország adta az eurózóna ipari termelésének 17,3%-át, 2016-ra ez az arány 13,4%-ra csökkent. Coe-Rexecode 2017, 7.

³¹ European Commission 2017, 43.

³² European Commission 2017, 40–41.

emelkedő trendet láthatunk. Az adóztatás általában is igen magas szintjéről a későbbiekben az államháztartás kapcsán még szólunk; itt csak annyit tartunk fontosnak megjegyezni, hogy nyilvánvaló a kapcsolat a kiterjedt, ezért sokba kerülő közzsféra és a magas adóterhek között, így az állam igen nagy súlya (és messze nem minden esetben hatékony szerepvállalása) a versenyképességi problémák egyik komoly okának tekinthető.

2. táblázat

Néhány, a versenyképességhez kapcsolódó mutató alakulása Franciaországban

	2004– 2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	2018*
A folyó fizetési mérleg egyenlege (fizetésimérleg-adatokból számítva, a GDP %-ában)	-0,2	-0,8	-0,8	-1,0	-1,2	-0,9	-1,1	-0,2	-	-	-
A külkereskedelmi mérleg egyenlege (fizetésimérleg-adatokból számítva, a GDP %-ában)	-0,3	-1,2	-1,6	-2,0	-1,4	-1,1	-1,1	-0,7	-	-	-
Az exportteljesítmény változása a fejlett országokkal összehasonlítva (%-os változás 5 év alatt)	-5,7	-7,2	-10,7	-7,7	-8,9	-6,7	-7,7	-3,4	-	-	-
Az exportpiaci részarány éves változása (az előző évi adat %-ában)	-4,1	0,4	-10,1	-2,5	-4,5	1,9	0,6	-1,0	-	-	-
Az egy alkalmazottra jutó nominálbér éves növekedése (az előző évi adat %-ában)	3,0	1,8	3,1	2,5	2,4	1,6	1,2	1,1	0,9	1,5	1,9
A munka termelékenységének növekedése (reálértéken, egy foglalkoztatottra számolva, az előző évi adat %-ában)	1,1	-1,8	1,8	1,3	-0,1	0,3	0,2	0,8	-	-	-
Az egységnyi munkaerőköltség (ULC) növekedése (a gazdaság egészére, az előző évi adat %-ában)	1,8	3,5	1,0	1,0	2,3	1,1	0,8	0,2	0,5	0,7	1,1
Az adókulcs nagysága egy egyedülálló, az átlagkeresetnek megfelelő keresetű személy esetében (%)	28,5	27,7	27,8	28,0	28,2	28,4	28,7	28,9	-	-	-
Az adókulcs nagysága egy egyedülálló, az átlagkereset felének megfelelő keresetű személy esetében (%)	18,3	17,5	18,4	20,1	20,3	19,1	19,5	22,1	-	-	-

*: előrejelzés

Forrás: saját szerkesztés

Gazdasági növekedés

A francia gazdaság versenyképességéről az előzőekben elmondottak alapján nem meglepő, hogy a legutóbbi bő egy évtized a gazdasági növekedés tekintetében sem volt különösebben sikeres Franciaország számára. Amint azt a 3. táblázatban láthatjuk, a válság okozta visszaesést követően 2010-ben és 2011-ben viszonylag bizakodásra okot adó növekedési ráták következtek – igaz, mindez gyenge bázisról indulva valósult meg, ráadásul nem is bizonyult tartósnak: 2012 és 2014 között a gazdasági (reál)növekedés üteme egy évben sem érte el (sőt még meg sem közelítette) az 1%-ot, és 2015–2016-ban is alig haladta meg azt.

Ha megvizsgáljuk a növekedés forrásait, akkor láthatjuk, hogy a fogyasztás terén a vizsgált időszak egészére nézve a közszféra fogyasztásának növekedése jelentősen meghaladta a magánfogyasztás növekedését (azon évek közül, amelyekre már végleges adatok szerepelnek a táblázatban, egyedül a 2010 volt ez alól kivétel). A közszféra fogyasztását, mint tudjuk, az állam bevételeiből fedezik. Ha ez a fogyasztás növekszik, ahhoz növekvő bevételek kellene – amennyiben ezeket adókból biztosítják, az növekvő terheket jelent a gazdasági szereplőkre nézve, csökkenti (költségoldalról) a versenyképességüket, és ezen keresztül korlátozhatja a következő időszak növekedését.

A versenyképesség kedvezőtlen alakulása – amint azt korábban már láthattuk – negatívan érintette Franciaország helyzetét a külpiacokon. Nem meglepő ennek ismeretében, hogy a külkereskedelem csak igen mérsékelttel tud hozzájárulni a gazdasági növekedéshez; a 3. táblázat adataiból az is jól látható, hogy a behozatal növekedési üteme a vizsgált időszak túlnyomó részében meghaladta a kivitel növekedési ütemét.

Hosszabb távon is igen komoly korlátja lehet a gazdasági növekedésnek a bruttó állótőke-képződés, azaz a beruházások igen gyenge alakulása. Amennyiben a beruházások nem növekednek gyorsan, úgy a megtermelhető javak és szolgáltatások mennyisége is csak korlátozott mértékben nőhet. Franciaország esetében a beruházások tekintetében nem egyszerűen lassú növekedésről van szó, hanem arról, hogy a 2009-es év látványos visszaesését követően mindaddig csak gyenge növekedés következett be (ráadásul két évben újabb, igaz, minimális visszaesést is láthattunk); mindezek eredményeként az éves beruházások szintje még mindig nem éri el a válság előtti szintet. Az előrejelzésként szereplő adatok valamilyen optimizmusra adhatnak okot, azonban ezeket a számokat – mint bármely előrejelzés eredményeit – érdemes óvatosan kezelni.

3. táblázat

A gazdasági növekedés néhány fontosabb mutatója Franciaországban

	2004–2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	2018*
A reál GDP éves növekedése (az előző évi adat %-ában)	1,9	-2,9	2,0	2,1	0,2	0,6	0,6	1,3	1,2	1,4	1,7
A magánfogyasztás éves növekedése (az előző évi adat %-ában)	1,9	0,2	1,8	0,5	-0,2	0,5	0,7	1,5	1,9	1,2	1,6

	2004–2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	2018*
A közsféra fogyasztásának növekedése (az előző évi adat %-ában)	1,6	2,4	1,3	1,0	1,6	1,5	1,2	1,4	1,6	1,2	1,2
A bruttó állótőke-képződés (beruházás) növekedése (az előző évi adat %-ában)	3,3	-9,1	2,1	2,1	0,2	-0,8	-0,3	1,0	2,8	3,1	4,1
Az áru- és szolgáltatás-export növekedése (az előző évi adat %-ában)	3,5	-11,3	9,0	6,9	2,5	1,9	3,3	6,1	1,0	3,1	4,0
Az áru- és szolgáltatás-import növekedése (az előző évi adat %-ában)	5,0	-9,4	8,9	6,3	0,7	2,1	4,7	6,6	3,7	3,1	4,8

*: előrejelzés

Forrás: European Commission 2017, 9.

Foglalkoztatás és munkanélküliség

A munkanélküliség magas szintje komoly problémát jelent a 2008-as válság utáni Franciaországban – a 4. táblázat adatai ezt világosan érzékeltetik. A válság – a fejlett országok többségében tapasztaltakhoz hasonlóan – megemelte a francia munkanélküliségi rátát. Ami azonban a válságot követően Franciaországban történt, az eltér a legfontosabb versenytársaknál tapasztalt fejleményektől: a munkanélküliségi ráta nem csökkent, hanem épp ellenkezőleg, megmaradt a 9% feletti szinten, majd fokozatosan 10% fölé kúszott. Ha figyelembe vesszük az aktivitási ráta minimális emelkedését ugyanebben az időszakban, akkor azt mondhatjuk, hogy a foglalkoztatás nagyjából stagnált.

Egy olyan környezetben, ahol a versenytársak gyorsabban növekednek, javuló versenyképességüknek köszönhetően piacokat szereznek, s ennek is köszönhetően jelentős mértékben csökkenteni képesek a munkanélküliséget, a francia fejlemények „kilógnak a sorból”: úgy tűnik, a francia gazdaságban egyelőre nem sikerült megtalálni azokat a tényezőket, amelyek a magas munkanélküliség – korántsem csak a válság óta jelen lévő, de a válság után feltűnőbbé váló – problémáját enyhíteni tudnák. Ahogy azt már a versenyképesség és a gazdasági növekedés kapcsán is megjegyeztük, a közsféra magas költségei igen komoly befizetéseket igényelnek: az adó- és járulékkerhek pedig nem csak a magán-személyeket, hanem a munkáltatókat is érintik, így ezek magas szintje is akadálya a helyzet javításának.³³

Hagyományosan magas a fiatalok munkanélküliségi rátája, s miként az aktív korú népesség egésze esetében, úgy a fiataloknál sem beszélhetünk a helyzet javulásáról.

³³ Ez esetben sem új keletű problémáról van szó, s a megoldási kísérletek (bizonyos feltételek teljesülése esetén a munkáltatókra háruló adó- és járulékkerhek csökkentése) sem igazán újszerűek az egy-két évtizeddel ezelőtti próbálkozásokhoz képest. Sajnos, a hasonlóság egyelőre a kísérletek igen korlátozott mértékű sikerességének tekintetében is fennáll.

Épp ellenkezőleg: a 2004–2008 átlagában még „csak” 20% körüli munkanélküliségi rátájuk mostanra 25% körülire emelkedett (azaz a munkanélküliségi ráta az egyötödével nőtt a vizsgált időszakban).

A fenti trendekhez képest pozitívan értékelhető a szegénység és a társadalmi kirekesztődés által érintett személyek arányának, valamint a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő személyek arányának alakulása: noha ugrásszerű javulásról itt sem tudunk beszámolni, legalább az elmondható, hogy mindkét mutató esetében kismértékű csökkenés figyelhető meg.

4. táblázat

Néhány, a munkanélküliséghez kapcsolódó mutató alakulása Franciaországban

	2004–2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	2018*
Munkanélküliségi ráta (%)	8,4	9,1	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4	9,9	9,9	9,6
A hosszú távú munkanélküliség rátája (az aktív népesség %-ában)	3,2	3,0	3,5	3,6	3,7	4,0	4,2	4,3	–	–	–
A fiatalok munkanélküliségi rátája (az azonos korosztályba tartozó aktív népesség %-ában)	20,4	23,6	23,3	22,7	24,4	24,9	24,2	24,7	25,2	–	–
Aktivitási ráta (% a 15–64 évesek körében)	69,7	70,3	70,3	70,1	70,7	71,1	71,1	71,3	–	–	–
A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés által fenyegetett emberek aránya (a teljes népesség %-ában)	19,0	18,5	19,2	19,3	19,1	18,1	18,5	17,7	–	–	–
Nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő személyek aránya (a 60 év alatti teljes népesség %-ában)	9,3	8,4	9,9	9,4	8,4	8,1	9,6	8,6	–	–	–

*: előrejelzés

Forrás: European Commission 2017, 9.

Az államháztartás egyensúly(talanság)a

A kiterjedt közszférával, ennek következtében igen nagy méretű államháztartással rendelkező Franciaország számára különösen fontos, hogy ezt a nagy és igen összetett rendszert pénzügyi szempontból egyensúlyban, vagy ahhoz közeli, észszerű mennyiségű hitelfelvétellel finanszírozható állapotban tudja tartani. Ez a feladat nem egyszerű, s az 5. táblázat

számadatai arról tanúskodnak, hogy Franciaország immár jó ideje nem találja a megoldás kulcsát.

A nagyméretű államháztartás finanszírozásához komoly mennyiségű forrásra van szükség; amennyiben a gazdasági teljesítmény, illetve a gazdasági növekedés üteme önmagában nem teszi lehetővé elegendő forrás (adó, járulék, egyéb, az államkasszába történő befizetés) generálását, úgy a források arányának növelése is szükségessé válhat. Ez a helyzet a 2008-as nagy válság utáni Franciaországban: a befizetett adók évről évre egyre nagyobb hányadát – közel felét – teszik ki a bruttó hazai terméknek (GDP). Ahogy azt már láttuk, az adóterhek magas szintje komoly akadálya a versenyképességi, a növekedési, valamint a foglalkoztatási mutatók javításának.

További – és nem kisebb jelentőségű – problémát jelent az államháztartás finanszírozásával kapcsolatban az, hogy a növekvő arányú elvonások sem elegendők az államháztartás megnyugtató pénzügyi helyzetének biztosításához. Az államháztartás egyenlege a 2004–2008-as évek átlagában még 3% alatt volt – ekkor tehát Franciaország még megfelelt az e mutatószámra vonatkozó maastrichti kritériumnak. Azóta azonban nem volt olyan év, amikor ezt el lehetett volna mondani.³⁴ A válság sokkjá (és az annak nyomán felmerülő költségek egyenleget rontó hatásai) után a visszatérés a kiegyensúlyozottabb államháztartáshoz lassú ütemben zajlik. Látható az is, hogy nem konjunkturális jellegű vagy egyedi események játsszák ebben a legfontosabb szerepet, hiszen a strukturális egyenleg is jelentős – és csak lassan csökkenő – mértékű hiányt mutat.

5. táblázat

Az államháztartás néhány fontosabb mutatója Franciaországban

	2004–2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	2018*
Adók a GDP %-ában	44,4	43,9	44,1	45,2	46,5	47,4	47,8	47,9	47,6	47,7	47,5
Az államháztartás egyenlege (a GDP %-ában)	-2,9	-7,2	-6,8	-5,1	-4,8	-4,0	-4,0	-3,5	-3,3	-2,9	-3,1
Az államháztartás strukturális egyenlege (a GDP %-ában)	-	-	-5,8	-5,0	-4,2	-3,4	-3,0	-2,7	-2,5	-2,3	-2,7
Bruttó államadósság (a GDP %-ában)	66,0	79,0	81,7	85,2	89,5	92,3	95,3	96,2	96,4	96,7	97,0

*: előrejelzés

Forrás: European Commission 2017, 9.

A több éven keresztül folyamatosan magas hiány komoly problémát okoz, mert egyre nagyobbra hízolja az államadósságot. Franciaországban a 2004–2008-as évek átlagában az államadósság még 66%-át tette ki a GDP-nek, azaz nem haladta meg nagyon a 60%-os maastrichti küszöbértéket. 2009-re már csaknem 80%-os volt az államadósság/GDP arány, 2013-ban már a 90%-ot is meghaladta, s azóta is emelkedő tendenciát mutat (amely az előre-

³⁴ A 2017-re vonatkozó 2,9%-os hiányt jósoló előrejelzést – összhangban az előrejelzésekről korábban elmondottakkal – érdemes óvatosan kezelni, azzal együtt, hogy a konjunkturális helyzet javulása (lásd pl. FOUQUET 2017) növeli a pozitív fejlemények esélyét.

jelzések szerint tovább folytatódik). Ehhez a tendenciához az államháztartási hiány tartósan magas szintje mellett a gazdasági növekedés korlátozott üteme is hozzájárul (az államadósság/GDP mutatónak a számlálója gyorsan növekszik, eközben nevezője csak lassan, így a mutató értéke is szükségszerűen növekszik).

A Macron-éra gazdaságpolitikája – ígéretek és várható hatások

A *Versenyképesség* cím alatt bemutatott problémák számos ponton összefüggnek egymással. Komplex rendszert alkotnak, ennek megfelelően a siker reményében csak annak lehet esélye szembeszállni velük, aki tisztában van ezen rendszer mechanizmusával. Ebből a szempontból nézve Emmanuel Macron köztársasági elnökké választása, majd pártjának a parlamenti választásokon való győzelme azt engedi sejtetni, hogy a vezetés ilyen személy kezébe került. Nem szabad elfelejteni, hogy voltak ettől egészen eltérő, radikális változtatásokat (köztük az eurózónából való kilépést) zászlójukra tűző jelöltek is, akiknek tevékenysége egészen biztosan komoly turbulenciát okozott volna. Az, hogy nem ők lettek a befutók, természetesen még nem garancia a sikerre, csupán a nyugodt, átgondolt, szakmailag megalapozott cselekvés minimális feltételeit teremtette meg.

E pontban azt vizsgáljuk meg, hogyan kíván Macron élni ezekkel a feltételekkel, milyen gazdaságpolitikai lépéseket tervez a francia gazdaság előzőekben vázolt kulcsproblémáinak enyhítésére, milyen eredményeket ígér(t)/vár(t) e lépésektől, illetve mennyire tűnnek reálisnak ezek a várakozások.

Macron választási programjának legfontosabb gazdaságpolitikai elemei

A jelen írás első részében bemutatott négy kulcsprobléma szükségszerűen központi jelentőségű volt az elnökjelöltek gazdaságpolitikai választási programjaiban. A győztes jelölt, Macron nem radikális változtatásokat, hanem óvatosabb reformokat ígért annak érdekében, hogy nagyobb megrázkódtatás nélkül lehessen visszaállítani Franciaországot egy, a jelenleginél minden fontos szempontból (versenyképesség, növekedés, foglalkoztatás, államháztartási egyensúly) kedvezőbb pályára.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Macron programja ne tartalmazna például új kiadásokat – a szándékok szerint ezek középtávon tudnak javítani több területen is, míg finanszírozásukat pótlólagos, illetve a remélt magasabb növekedés következtében bővülő forrásokból tervezik megoldani. Új közkiadásokra az alábbi területeken és célokra lehet számítani:³⁵

1. Egy beruházási terv (Plan d'investissement) beindítása; erre az elnöki periódus öt éve alatt összesen 50 milliárd euró közpénz felhasználását jelöli meg a program. A legfontosabb beruházási területek a kompetenciák és a képesítések (15 milliárd euró),

³⁵ Coe-Rexecode 2017, 74–77. Az intézkedéseknél szereplő becsült összegek nem feltétlenül a választási programban szereplő, hanem a Coe-Rexecode által (különböző megfontolásokból, például az intézkedések hatására várható reakciókból, átrendeződésekből adódóan szükségesnek gondolt módon) korrigált összegek.

- az ökológiai átmenet (15 milliárd euró), az egészségügy, a mezőgazdaság, a digitális ügyintézés és a szállítás (összesen 20 milliárd euró) lesznek.
2. A minimálbéren foglalkoztatottak eddigi kedvezményeik mellé tizenharmadik havi fizetésben is részesülnek, ez havonta és fejenként 100 eurót jelent. Az intézkedés becsült éves költsége 2 milliárd euró.
 3. A munkanélküli segély járna azon munkavállalóknak is, akik maguk mondanak fel munkahelyükön; ilyen feltételek mellett egy ötéves időszakban egy alkalommal lehet munkanélküli segélyhez jutni. Az intézkedés becsült éves költsége 2,8 milliárd euró.
 4. Ugyancsak járna a munkanélküli segély – hasonlóan a foglalkoztatottakhoz – a független kereskedőknek, a vállalkozóknak, a szabadfoglalkozásokat űzőknek és a mezőgazdasági termelőknek. Ezen intézkedés megvalósítása a becslések szerint évi 900 millió euróba kerülne.
 5. A Régime social des indépendants (Függetlenek Szociális Kedvezménye) eltörlésével egyidejűleg a duplájára emelnék a mikrovállalkozásoknak járó kedvezményes adóügyi elbírálás plafonját.³⁶ A Coe-Rexecode a számítási bizonytalanságok miatt nem számszerűsítette ezen intézkedés hatásait.
 6. A Fonds pour l'industrie et l'innovation (Ipari és Innovációs Alap) létrehozása, 10 milliárd euróval, amelyet a kisebbségi állami tulajdonban lévő cégek részvényeinek eladásából finanszíroznának. Tekintettel a finanszírozás módjára, az intézkedésnek nincs pluszköltsége.
 7. A rendőrség és a csendőrség létszámának növelése, összesen 10 ezer fővel, a biztonság növelése érdekében. Azzal kalkulálva, hogy az intézkedés teljes egészében 2020-ra valósul meg, az intézkedés becsült költsége 700 millió euró.
 8. 15 ezer új hely létesítése a börtönökben. Az intézkedés becsült éves költsége 100 millió euró.
 9. A hadsereg megerősítése azáltal, hogy a GDP 2%-ának megfelelő összeget fordítanak védelmi kiadásokra. Az intézkedés nyomán a jelenleg 32 milliárd euróra rúgó éves védelmi kiadások 44 milliárd euróra emelkednének, valószínűleg fokozatosan.
 10. Az előkészítő és az elemi 1. osztályos csoportok létszámát a kiemelt (speciális problémákkal jellemezhető) területeken 12 főben maximalizálnák. Az ezen osztályokban oktatók évente nettó 3 ezer eurós plusz juttatásban részesülnének. Az intézkedés becsült összköltsége 500 millió euró.
 11. 80 ezer lakás építése a fiatalok számára; az intézkedés becsült éves költsége 400 millió euró.
 12. A könyvtárak nyitvatartásának kiterjesztése az esti órákra és a hétvégére. Egy „Pass Culture” létrehozása, amely minden 18 éven aluli francia állampolgár számára 500 euró értékű kulturális célú költési lehetőséget biztosít. Abból kiindulva, hogy

³⁶ Azaz az összeget, amekkora éves forgalom alatt a mikrovállalkozás jogosult a kedvezményekre. Ez 2017-ben kereskedelmi és turisztikai célú mikrovállalkozások esetében évi 82 800 euró, minden más mikrovállalkozás esetében (ideértve a klasszikus lakáskiadást is) évi 33 200 euró. Legfeljebb két éven keresztül a plafonok bizonyos mértékű túllépése esetén (legfeljebb 91 000 eurós, illetve 35 200 eurós éves forgalomig) lehetőség van a rendszerben maradásra; a tevékenység év közbeni megkezdése esetén a korlátok időarányosan alakulnak. (Forrás: *Plafonds de chiffre d'affaires: micro-entreprise et autoentrepreneur.*)

- a „Pass Culture” ezen juttatása a kommunikáció alapján egy személy számára egy alkalommal lesz hozzáférhető, a becsült összköltség 300 millió euró.
13. Az öregségi nyugdíj havi minimális összegének 100 eurós emelése. Az intézkedés számított éves költsége 516 millió euró.
 14. A szemüvegek, hallókészülékek és műfogsorok árának 100%-os megtérítése az állam által. A program szerint a 2022-ig megvalósítandó célkitűzés becsült költsége nagyságrendileg 4 milliárd euró körül alakulhat, amennyiben a rendelkezéshez nem határoznak meg limitösszegeket.
 15. Egészségügyi szolgálat létrehozása 40 ezer egészségügyi képzésen tanuló hallgató részvételével; e hallgatók három hónapon keresztül vennének részt megelőzési tevékenységekben iskolákban és vállalkozásoknál. Az elképzelésről rendelkezésre álló információk szűkössége miatt az intézkedés költsége nem megbecsülhető.
 16. Az Allocation Adulte Handicapé (felnőttfogyatékos-ellátás) havi összegének 100 euróval történő növelése. Az intézkedés becsült költsége évi 1,2 milliárd euró.
 17. Nagy sebességű internettel vagy optikai kábellel hálózák be az ország egészét 2022-ig. A terv egy, már megvalósítás alatt lévő folyamatra irányul, pótlólagos költség ezért nem jelentkezik vele kapcsolatban.
 18. A département-ok legalább egynegyedének megszüntetése (azon területeken, ahol lehetőség van a területek igazgatásának egy-egy nagyváros köré történő, a jelenleginél hatékonyabb megszervezésére). Tekintettel arra, hogy – a Coe-Rexecode értékelése szerint – a regionális reform eddig nem hozott érzékelhető megtakarítást, ezen intézkedés pénzügyi következményeit sem lehet megalapozottan felbecsülni.

A program – ismerve a francia gazdaság problémáit, valamint a fentiekben bemutatott intézkedések forrásigényét is – megtakarításokra vonatkozó elképzeléseket is tartalmaz.³⁷ A program hangsúlyozza, hogy nem létezik olyan politika, amely felelős költségvetési gazdálkodás nélkül értékes lehetne. A hiány csökkentése a jövő generációk iránti felelősségből adódóan is fontos feladat. A program összesen 60 milliárd eurós kiadáscsökkentést irányoz elő a közszféra területén. A Coe-Rexecode számításai szerint az összeg 2022-ig fokozatosan emelkedhet, abban az évben 36,7 milliárd eurónyi, 2018–2022 között összesen pedig 116,5 milliárd eurónyi (tehát a programban szereplőnél jóval nagyobb mértékű) megtakarítás lehet reális az állami szférában, a betegbiztosításban, a munkanélküli-ellátásban és a helyi önkormányzatoknál. Fontos megjegyezni, hogy a számítások nem minden esetben támaszkodhattak a programban szereplő konkrét részletekre (mert ilyenek nem minden esetben voltak), valamint hogy nehéz elképzelni azt, hogy minden itt jelzett kiadáscsökkentés teljes mértékben megvalósuljon.

Az adózás terén a választási program tartalmazza az ingatlanadó eltörlését az alacsony és a közepes jövedelműek (a francia háztartások mintegy 80%-a) számára. Fontos következménye ennek a tervezett változásnak, hogy az elképzelések szerint az állam megtéríti a helyi önkormányzatoknak az így kieső bevételeiket, ezzel is támogatva pénzügyi autonómiájukat. Az intézkedés összköltségét maga Macron 10 milliárd euróra tette.³⁸

³⁷ Coe-Rexecode 2017, 77–78.

³⁸ Coe-Rexecode 2017, 78.

Macron választási programjában számos, a versenyképesség javítását célzó intézkedés terve/ígérete szerepelt. Ezek az alábbiakban foglalhatók röviden össze:³⁹

1. A foglalkoztatás megkönnyítése a vállalkozások számára azáltal, hogy a társadalombiztosítási járulékhöz való munkáltatói hozzájárulás 6 százalékponttal csökken; ez az intézkedés váltja fel a CICE-t (Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi).⁴⁰ A Coe-Rexecode számításai szerint ez a vállalkozások terheit évi 10,3 milliárd euróval növelné (egyúttal ugyanennyivel növelné az állami bevételeket). A versenyképességre gyakorolt hatás iránya ennek alapján legalábbis kérdéses (illetve valószínűsíthető, hogy a változtatás legfeljebb a vállalkozások egy része számára jelenthet valóban könnyítést).
2. A társasági adó csökkentése 33,3%-ról 25%-ra, ezáltal az európai átlagos társasági adó-szinthez történő igazodás. A Coe-Rexecode ezen intézkedés éves teljes költségét 10 milliárd euróra teszi; a számítások során az elemzők azt feltételezték, hogy a változás fokozatosan megy végbe, ami 2018-ban 2 milliárd eurós terhet jelentene az államháztartásnak. A további fokozatos társaságiadókulcs-csökkentésekkel a teher évente 2 milliárd euróval növekedne, így 2022-re érné el a teljes összeget.
3. A munkavállalói járulékok csökkentése anélkül, hogy az intézkedés terheit a vállalkozásokra hárítanák át. A függetlenekre, a tisztviselőkre és az alkalmazottakra vonatkozó csökkentést a CSG (Cotisation sociale généralisée, azaz általános szociális – társadalombiztosítási – hozzájárulás) 1,7 százalékpontos emeléséből finanszíroznák; az emelés a nyugdíjasokra, a munkanélküli-ellátásban részesülőkre és más, az emelés alól felmentettekre nem vonatkozna. A Coe-Rexecode számításai szerint a tervezett finanszírozás csak mintegy 70%-ban elegendő a keletkező hiány fedezéséhez, az intézkedés nettó éves többletköltsége így 9,3 milliárd euró lehet.
4. Helyreállítják a túlórakra vonatkozó társadalombiztosítási járulékmérséklést. A számítások szerint éves szinten ez 3,1 milliárd euró hasznot jelenthet a munkavállalóknak és 1,4 milliárd eurót a munkáltatóknak, az intézkedés számított éves költsége tehát 4,5 milliárd euró.
5. Az ökológiai adóztatás szintjének emelése, a dízelüzemű autók adójának közelítése a benzinüzeműekéhez, valamint ezek összehangolása a szén-dioxid-tartalom alapján kivetett adóval (composante carbone). Az intézkedéstől éves szinten 12,5 milliárd eurónyi bevételt várnak; a Coe-Rexecode számításai arra épülnek, hogy ezt az összeget csak fokozatosan érik el 2022-re, valamint arra, hogy az intézkedés terhei a háztartások és a vállalkozások között fele-fele arányban oszlanának meg.

³⁹ Coe-Rexecode 2017, 78–80.

⁴⁰ Coe-Rexecode 2017, 78. A kedvezmény a minimálbér esetén 10 százalékpont lenne, és a bérszint emelkedésével párhuzamosan csökkenne a minimális 6 százalékpont (ezt a Coe-Rexecode számításánál használt hipotézis szerint a minimálbér 1,6-szeresénél érné el). A CICE szabályozását (amely lényegében véve szintén járulékkedvezményt jelentett) 2012-ben alakították ki, és 2013. január 1-jén lépett életbe (forrás: *Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi*). Jelenleg (2017-ben) a bértömeg 7%-át érinti (a minimálbér 2,5-szeresét meg nem haladó béreket) (forrás: *Le CICE, c'est quoi?*). A Coe-Rexecode számításai arra épülnek, hogy a CICE 2017-es adatokon alapuló követeléseit az érintett vállalkozások 2018-ban még megkapnák.

6. A mikrovállalkozások számára biztosított kedvezményes adózás plafonjának kétszeres szintre emelése. Az intézkedés becsült költsége évi 100 millió euró körül van.
7. A jelenlegi átláthatatlan szabályozás helyett egy egységes, minden terhet magában foglaló adó bevezetése a tőkejövedelmekre (kivéve az ingatlanokból származó jövedelmeket). Az adókulcs a tervek szerint 30% körüli lenne, s ez magában foglalná már a közterheket is. A jelenlegi ISF-et (Impôt de solidarité sur la fortune, kb.: szolidaritási vagyoadó) átalakítanák (az adókulcs növelése nélkül) ingatlanadóvá (Impôt sur la fortune immobilière). A Coe-Rexecode elemzői az intézkedés államháztartási hatásait összességében semlegesre értékelték, azaz sem plusz nettó teherrel, sem plusz nettó bevétellel nem számolnak miatta.

A munka tekintetében fontos változás lehet az a módosítás, amely a választási ígéret szerint abban áll majd, hogy a jövőben a vállalati megállapodásokban foglaltak (például bérekről és egyéb juttatásokról) lesznek a mérvadók egy esetleges vita alkalmával. Természetesen minden vállalati megállapodásnak meg kell felelnie az ágazati megállapodásoknak, azaz legalább annyira kedvező feltételeket kell majd tartalmazniuk, mint az ágazati megállapodásoknak; ez utóbbiakra természetesen továbbra is érvényesek a Code du travail (a munka törvénykönyve) előírásai. Az ágazati szabályokra vita esetén csak akkor lehet hivatkozni, ha az adott vállalat esetében nincs alacsonyabb szintű megállapodás – azaz minden vitát ott lehet eldönteni, ahol a tényleges kérdéssel kapcsolatban a legtöbb információ megvan (érdemes megjegyezni, hogy ez az európai integrációval kapcsolatban is oly sokszor emlegetett szubszidiaritás elvének teljesen megfelelő eljárás).

Az intézkedéshez kapcsolódóan a Coe-Rexecode elemzése nem ad becslést semmilyen pénzügyi hatásra, de megjegyzi, hogy fontos lenne elkerülni azt, hogy az intézkedés következtében a bérek a termelékenységénél gyorsabban emelkedjenek (a francia gazdaság jelenlegi versenyképességi problémái mellett ez további nagyon komoly gondokat okozhatna). Az elemzés figyelmeztet arra is, hogy az ilyen, a termelékenység oldaláról nem alátámasztott béremelkedésre az elmúlt évtized már mutatott példát (a piaci ágazatokban a bérek 2007-től összességében 4,2 százalékponttal nagyobb mértékben emelkedtek, mint a termelékenység [mindkettőt reálértéken számítva]).⁴¹

A nyugdíjakra vonatkozóan a választási program leszögezi, hogy „egységes rendszert fogunk létrehozni, amelyben egy befizetett euró ugyanazokat a jogokat biztosítja, akár-mikor is fizették be, és bármilyen is legyen a státusza annak, aki befizette”.⁴² A törvényes életkori határ, amikortól ezeket a jogokat gyakorolni lehet, a tervek szerint nem változik, 62 év marad. Az intézkedésnek a 2022-ig tartó elnöki periódus alatt várhatóan semmilyen pénzügyi hatása nem lesz.

⁴¹ Coe-Rexecode 2017, 80.

⁴² Coe-Rexecode 2017, 80–81., a szerző fordítása.

A gazdaságpolitikai reformok számított hatásai

A *Macron választási programjának legfontosabb gazdaságpolitikai elemei* cím alatt – a Coe-Rexecode (2017) anyagát követve – felsoroltuk a Macron-program legfontosabb gazdaságpolitikai vonatkozású ígéreteit. Noha a legtöbb helyen szerepelt valamilyen információ a tervezett intézkedések pénzügyi hatásairól, ezek összegző bemutatása sokat segíthet az összkép tisztává tételében.

A tervezett intézkedések pénzügyi hatásait a 6. táblázat mutatja be, külön sorban felüntetve minden egyes olyan tételt, amelyhez tartozik valamiféle költségbecslés. Ezekre – tekintettel arra, hogy korábban egyenként sorra vettük őket – itt nem térünk ki újból, hanem az összegzésre (az egyes típusú tételek részösszegeire, illetve a főösszegre) koncentrálunk.

A program közvetlen megtakarítást célzó elemeinek összege 2018-ban alacsony szintről indul, s a tervek szerint 2022-ig fokozatosan növekedik. Épp ezzel ellentétes irányú utat járnak be az új kiadások. E két tétel egyenlege a számítások szerint 2021-ig (fokozatosan csökkenő mértékben) negatív, míg 2022-ben már kismértékben pozitív lehet.

Az előző két tétel egyenlegét az időszak egészében egyenlő (előrejelzett) összeggel rontja az ingatlanadó tervezett változtatásának pénzügyi hatása. Negatív előjelű a versenyképesség növelését célzó intézkedések hatása is, de itt a kiugró negatív (rész)egyenleget hozó 2018-as évet követően⁴³ a negatív (rész)egyenleg az előző évi érték kevesebb mint tizedére csökken, ezt követően is csökkenést mutat, s 2022-re a számítások szerint 1 milliárd euró alá csökkenhet.

Ha a négy tétel együttesét nézzük, 2018-ban egy jelentős, közel 50 milliárd eurós számított plusz állami kiadást láthatunk. A következő évre ez kevesebb, mint felére csökken (a legfontosabb ok a CICE követeléseinek kifizetésének kifutása 2018 végéig), ezt követően pedig három év alatt 10 milliárd alá süllyed.

6. táblázat

A Macron-programban tervezett intézkedések számszerűsített hatásai (milliárd euró)

	2018	2019	2020	2021	2022
Megtakarítások (1)	9,9	16,6	23,3	30,0	36,7
Állam	2,7	5,4	8,1	10,8	13,5
<i>Ebből:</i>					
<i>50 ezer állami munkahely megszüntetése</i>	<i>0,4</i>	<i>0,8</i>	<i>1,2</i>	<i>1,6</i>	<i>2,0</i>
<i>Egyéb megtakarítások</i>	<i>2,3</i>	<i>4,6</i>	<i>6,9</i>	<i>9,2</i>	<i>11,5</i>
Betegbiztosítás	3,0	6,0	9,0	12,0	15,0
Önkormányzatok	1,0	2,0	3,0	4,0	5,0
Munkanélküli-ellátás	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2
Új kiadások (2)	-22,0	-25,6	-29,1	-32,3	-35,5

⁴³ A kiugrás oka, ahogyan az az 5. táblázatból is jól látható, a CICE átalakítása költségeinek, valamint a CICE korábban (2017-ben) keletkezett követeléseinek kifizetésének *együttes* hatása. A két tétel közül a második (amely a kettő közül a nagyobb) a tervek szerint 2019-től már nem lesz jelen, így onnét kezdve a 2018-at (várhatóan) jellemző kiugrás is eltűnik.

Beruházási terv	-10,0	-10,0	-10,0	-10,0	-10,0
<i>Ebből:</i>					
<i>Képzés</i>	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0
<i>Energetikai átmenet</i>	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0
<i>Szektorális</i>	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0
<i>Digitalizáció (állam)</i>	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
Prémium (13. havi fizetés)	-2,0	-2,0	-2,0	-2,0	-2,0
Munkanélküli-ellátás	-3,8	-3,8	-3,8	-3,8	-3,8
10 ezer új rendőr/csendőr munkába állítása	-0,2	-0,5	-0,7	-0,7	-0,7
15 ezer új férőhely kialakítása	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
a börtönökben	-2,4	-4,8	-7,2	-9,6	-12,0
A védelmi kiadások növelése	-0,2	-0,3	-0,5	-0,5	-0,5
Az előkészítő és az első osztályok					
létszámának csökkentése a kiemelt	-0,4	-0,4	-0,4	-0,4	-0,4
területeken	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
80 ezer új lakás építése a fiatalok számára	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
„Pass Culture” a 18 éven aluliaknak	-0,8	-1,6	-2,4	-3,2	-4,0
Az öregségi nyugdíj minimumának emelése					
A szemüvegek, hallókészülékek	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2
és műfogsorok költségeinek 100%-os					
megtérítése					
A felnőttfogyatékos-ellátás havi összegének					
100 eurós emelése					
(1)+(2)	-12,1	-8,9	-5,8	-2,3	1,2
Adózás: az ingatlanadó eltörlése					
a háztartások 80%-a számára (3)	-10,0	-10,0	-10,0	-10,0	-10,0
Versenyképességi intézkedések (4)	-27,6	-2,44	-1,94	-1,44	-0,9
A CICE átalakítása járulékkedvezményyé	10,3	10,3	10,3	10,3	10,3
A CICE korábbi követeléseinek kifizetése	-24,7	0	0	0	0
2018-ban	-2,0	-4,0	-6,0	-8,0	-10,0
A társasági adó csökkentése	-4,5	-4,5	-4,5	-4,5	-4,5
A túlórák járulégmentességének	-30,8	-30,8	-30,8	-30,8	-30,8
visszaállítás					
Járadékcsoökkentés a munkavállalók	21,5	21,5	21,5	21,5	21,5
és a függetlenek esetében	2,5	5,0	7,5	10,0	12,5
A CSG emelése	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Ökológiai adóztatás					
A mikroállalkozások kedvezményes	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
adóztatására vonatkozó plafon					
megduplázása					
A tőkejöveldelmek adóztatásának reformja					
Összesen (1)+(2)+(3)+(4)	-49,7	-21,4	-17,8	-13,8	-9,8

Forrás: Coe-Rexecode 2017, 82.

A számok alakulásából látszik, hogy Macron nem ígér (nem is ígérhet) gyors és radikális változásokat (érdemes megjegyezni, hogy akik ilyeneket ígértek, azok közül végül egyik sem lett a következő öt évre Franciaország elnöke – a viharos változásoknak nemcsak a szakmai megalapozottságuk, hanem megfelelő mértékű társadalmi támogatottságuk is kérdéses). Az ötéves periódus első éve a gazdaságpolitika terén tulajdonképpen „befektetésnek” tekinthető, amelynek hasznát a következő években realizálhatja az ország – legálábbis a tervek szerint.

Fontos emlékezni arra, hogy a választási ígérek a lehető legritkább esetben teljesülnek maradéktalanul. Ez nem csak azért van, mert nem feltétlenül van meg a szándék minden választási ígéret teljesítésére, hanem azért is, mert különböző – akár politikai, akár

gazdasági – körülmények gátat szabhatnak az ígéretek teljesítésének. Természetesen nem mindegy, hogy mely ígéretek és mikor teljesülnek, de az mindenképpen valószínűsíthető, hogy a ténylegesen megvalósuló gazdaságpolitikai lépések hatására bekövetkező hatások eltérnek majd az előzetes számítások eredményeitől.

7. táblázat

Macron választási gazdaságpolitikai programjának számított eredménye: makrogazdasági mutatók a 2018–2022-es időszakban

Éves változás (%), kivéve, ha másként jelölve	2018	2019	2020	2021	2022
Növekedés					
GDP	2,7	1,2	1,1	1,3	1,3
A háztartások fogyasztása	2,7	1,1	0,6	0,9	0,8
Beruházások	5,8	1,9	1,3	1,8	1,8
Áru- és szolgáltatásexport	3,8	4,1	4,7	4,7	4,5
Áru- és szolgáltatásimport	5,1	3,0	2,8	3,0	2,8
Háztartások					
Fizetett alkalmazottak számának változása (ezer fő, éves átlagos változás)	386	282	72	172	168
A háztartások bruttó rendelkezésre álló jövedelme vásárlóerejének változása	2,7	1,5	1,1	1,0	1,0
Államháztartás					
Az államháztartás éves egyenlege (a GDP %-ában)	-4,9	-3,8	-3,6	-3,3	-2,8

Forrás: Coe-Rexecode 2017, 94.

Mindezt szem előtt tartva érdemes megnéznünk azt, hogy – továbbra is a Coe-Rexecode részletes elemzése alapján – milyenek lehetnek Macron választási gazdaságpolitikai programjának összesített hatásai a 2018–2022-es időszakban; e várt hatások számszerű adatait a 7. táblázat tartalmazza.⁴⁴

A Coe-Rexecode elemzőinek értékelése⁴⁵ szerint a számokból az látszik, hogy 2018 erősebb növekedést hozhat, köszönhetően a gazdaságpolitikai elképzelések keynesiánus elemeinek (új kiadások, adócsökkentés). Később viszont már érezhető lehet a további elemek (versenyképesség, munkaerőpiaci reformok) hatása is, ezek teszik lehetővé – az államháztartás fokozatos stabilizálása mint kiemelt fontosságú célkitűzés mellett – a növekedés (legalább szerény mértékű) fenntartását. Természetesen a jövőt nem lehet tisztán látni, s a valóság kedvezőtlenebb, de akár kedvezőbb is lehet az elemzők által számokba foglalt várakozásoknál.

⁴⁴ A 7. táblázat adatai a különböző, a választási programban szereplő egyes tételek makrogazdasági hatásait (a francia gazdaság „spontán” fejlődési pályájának feltételezett alakulásától való eltérés mértékét) megbecsülő számítások eredményeinek, valamint e „spontán fejlődési pálya” adatainak összegzéséből adódnak. Ezen részeredményeket – az anyag kezelhetőségének megtartása érdekében – a Függelékben mutatjuk be. A Coe-Rexecode által „spontán fejlődési pályára” megadott számokat lásd Coe-Rexecode 2017, 42.

⁴⁵ Coe-Rexecode 2017, 94.

Helyzetkép három hónappal az elnökválasztás után

2017. május 7., Emmanuel Macron köztársasági elnökké választása, illetve egy héttel későbbi hivatalba lépése óta immár eltelt az első három hónap. A sajtó egyelőre nem hangos attól, hogy mi is az első hetek mérlege, inkább egyéb, nem lényegi, ám a tömegek érdeklődését felkeltő kérdések – mint például Macron feleségének (végül várhatóan nem megvalósuló) „first lady-státusza” – azok, amelyek átmenetileg nagyobb port vernek fel.

Az eddig elmondottak alapján egyértelmű, hogy Macron gazdaságpolitikai programjával kapcsolatban nem is lenne érdemes ilyen rövid távon bármilyen értékelést megfogalmazni – hiszen nem radikális, azonnali lépésekről, hanem egy lassabb, több részből álló folyamatról van szó.⁴⁶ Ami mindazonáltal fontos lehet e folyamat szempontjából, az a kedvező konjunktúra: több cikk is foglalkozott 2017 nyarán azzal, hogy ez még jól jöhet Macronnak programja megvalósítása során.⁴⁷ Nyilván nem mindegy a kitűzött célok – köztük a növekedési, foglalkoztatási vagy éppen az államháztartás egyensúlyához kapcsolódó célkitűzések – elérése szempontjából, hogy azok megvalósítását kedvező vagy épp kedvezőtlen konjunkturális környezetben kell megkezdeni. Egyelőre úgy tűnik, hogy Macron kedvező konjunkturális feltételek között vághat neki nem kis feladatának.

Nyilvánvaló, hogy – miközben Macron megválasztása nagyon nagy megkönnyebbülést hozó üzenet volt az európai integráció elkötelezett hívei számára – a francia köztársasági elnök mozgásterét akkor lesz igazán jól látható, amikor már a németországi szövetségi választások is lezajlanak.⁴⁸ Talán ez is az oka – a kevés eltelt idő (különösen a törvényhozási választások óta) és a hagyományos nyári politikai „uborkaszegzon” mellett –, hogy a nagy gazdaságpolitikai programokban még nem láthattunk előrelépést. A sajtóban zajlik a program elemeinek bemutatása, magyarázata,⁴⁹ a közvélemény pedig várja, hogy kiderüljön, mi újat hoz (ha hoz) Macron öt éves elnöki periódusa Franciaország számára.

Természetesen – akárcsak a világ bármely országában – egy újonnan megválasztott vezető értékelését nem csak gazdaságpolitikai programja, illetve annak megvalósítása befolyásolja. Hosszabb távon érdekes lehet nyomon követni a „Lui Président” weboldal⁵⁰ Macron választási ígéreteinek teljesülését vizsgáló részének alakulását. A weboldalon felállított „Macronométer” („Macronomètre”) azt méri, hogy választási ígéreteiből Macron elnökként mennyit tartott be, illetve mennyit nem. Jelenleg (2017. augusztus 19-én) egy betartott ígéret (kiegyensúlyozott kormány: a 22 kormánytagból 11 férfi és 11 nő), egy be nem tartott ígéret (nincs a nők jogaiért felelős minisztérium – csak államtitkárság), egy részben betartott

⁴⁶ Ez az állítás talán evidensnek tűnhet, de fontos megjegyezni, hogy az elnökjelöltek közül egyik-másik győzelme esetén korántsem lenne annak tekinthető.

⁴⁷ Lásd például FOUQUET 2017, valamint: La baraka pour Macron: la croissance va s'accélérer en 2017 selon l'Insee (2017).

⁴⁸ Fontos megjegyezni, hogy ez nem kizárólag a politikai mozgásteret befolyásolja, hanem (azon keresztül is) hatással van Macron gazdaságpolitikai mozgásterére is. Egy újra megerősödő, korábbi karakterességét visszanyerő német–francia tandem segíthet Macronnak célkitűzései valóra váltásában, egyúttal erősítheti az európai integráció egészét. Ilyen partnerség híján egyrészt Macron dolga is nehezebb lesz, másrészt az európai integráció előrehaladása is dőcögös maradhat.

⁴⁹ A *Les Echos* című francia gazdasági napilap online elérhető dossziékat állított össze, amelyek mindegyike Macron gazdaságpolitikájának egy-egy sarkalatos témáját elemzi, bemutatva az adott területen tervezett intézkedéseket és azok remélt hatásait. MAZUIR 2017a; MAZUIR 2017b; MAZUIR 2017c; MAZUIR 2017d.

⁵⁰ Forrás: www.luipresident.fr

(a korábbinál kisebb kormány – itt a speciális jogállású miniszterek, illetve államtitkárok megítélése lehet kérdéses), valamint 391 még be nem tartott ígéret szerepel. Jelen témánk szempontjából a mérleg nyilván egyre érdekesebb lesz, ahogy az idő halad előre, s előbb-utóbb a gazdaságpolitikai ígéretek teljesülésének megítélése is aktuálisává válik.⁵¹

Záró megjegyzések

2017-re sokan úgy tekintettek előre, mint egy olyan évre, amelynek fejleményei meghatározóak lehetnek Európa, az európai integráció és a globális együttműködés jövőjének szempontjából. Ebben a vélekedésben nem kevés aggodalom volt: 2016-ban a brexitről tartott brit népszavazás, valamint az amerikai elnökválasztás eredménye is sokkolta az európai integráció és a nemzetközi együttműködés elmúlt évtizedekben elért vívmányaiért aggódókat.

2017-re Európában két kiemelkedő fontosságú választást vártak: a francia elnöki posztért és a német kancellári pozícióért zajló versenyfutást. Előbbin immár túl vagyunk, utóbbi eredményét csak néhány hét vagy hónap múlva fogjuk megismerni. A francia elnökválasztási kampány igen kemény volt, s az első forduló lezárultáig igen nagy volt a bizonytalanság; ezt nem szabad elfelejtenünk annak ellenére sem, hogy a második forduló egyértelműen a mérsékelt reformokat ígérő Macron győzelmét hozta a radikális változtatásokkal (többek között az euró kivezetésének tervével) kampányoló Marine Le Pannel szemben.

Macron részletes, összetett gazdaságpolitikai programmal rendelkezik, amint láttuk, nem egy csapásra akarja megfordítani a kedvezőtlen – növekedési, versenyképességi, foglalkoztatási – tendenciákat, hanem számos, eltérően időzített, költségei és remélt hasznai tekintetében is eltérő időben érvényre jutó elem együttes alkalmazásának eredményeként. Gazdaságfilozófiai szempontból ezek az elemek igen vegyesek: keynesiánus intézkedéstervezetek éppúgy találhatók köztük, mint olyanok, amelyek egyértelműen a liberalizálás irányába mutatnak.

Macron gazdaságpolitikai terveit, úgy tűnik, jelenleg a korábbinál kedvezőbb konjunktúra is segíti. A francia gazdaság versenyképességének növelését, a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás szintjének emelését célzó intézkedések egy kedvező gazdasági környezetben nyilvánvalóan nagyobb eséllyel vezetnek eredményre. Ha ezek eredményre vezetnek, akkor – természetesen más, a gazdaságpolitikai tervek között szereplő intézkedések megvalósítása okán is – a francia államháztartás pénzügyeinek kiegyensúlyozottabbá tétele is nagyobb eséllyel lehet sikeres. Ismét fontos hangsúlyozni, hogy mindez nem varázsütésre (és nem törvényszerűen) történik meg, hanem éveken keresztül végzett szisztematikus munka eredményeként következhet be, természetesen abban az esetben, ha ezt a munkát semmilyen váratlan gazdasági vagy társadalmi esemény nem akasztja meg: a stabil gazdasági és politikai háttér megléte e munka elvégzésének alapvető feltétele.

A stabil háttér szempontjából fontos kérdés, hogy – az e sorok írásakor még előttünk álló – német szövetségi választások eredményét követően a francia köztársasági elnök ki tud-e alakítani egy olyan partnerséget a német kancellárral, amely szilárdságában emlé-

⁵¹ Érdekességképpen: ugyanezen a weboldalon François Hollande ígéreteinek teljesülésére is rá lehet keresni; a Macront megelőző francia köztársasági elnök mérlege (az oldalon 2017. augusztus 19-én fellelhető adatok szerint): 538 ígéből 219 betartott, 129 részben betartott, 129 be nem tartott, valamint 61 olyan ígéret, amelyek betartása valamilyen okból nem értékelhető.

keztet (nyilván az aktuális körülmények minden különbsége mellett) a Schmidt – Giscard d’Estaing, vagy a Kohl–Mitterrand páros együttműködésére. E kérdés jelentősége korántsem csupán szimbolikus: az európai értékek, az európai integráció mellett választási kampánya során mindvégig kiálló Macron politikája (s ezen belül gazdaságpolitikája) számára a francia–német kapcsolat minősége kiemelten fontos.

Felhasznált irodalom

- Coe-Rexecode (2017): *Présidentielle 2017. Des promesses aux réalités. Cinq scénarios possibles pour 2018–2022. Coe-Rexecode, Document de travail No. 62, Mars 2017.* Elérhető: www.coe-rexecode.fr/public/content/download/37451/380856/version/3/file/Doc-Trav-62-Presidentielle-2017-Des-promesses-aux-realites-mars-2017.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 03. 03.)
- Crédit d’impôt pour la compétitivité et l’emploi.* Elérhető: https://fr.wikipedia.org/wiki/Cr%C3%A9dit_d%27imp%C3%B4t_pour_la_comp%C3%A9titivit%C3%A9_et_l%27emploi (A letöltés dátuma: 2017. 07. 22.)
- European Commission (2017): *Country Report France 2017 – Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances. Commission Staff Working Document.* Brussels, 2017. 02. 22., SWD(2017) 75 final. Elérhető: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-france-en.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 05. 03.)
- FOUQUET, Claude (2017): Macron bénéficie d’un climat des affaires au plus haut depuis sept ans. *LesEchos.fr*, 2017. 06. 22. Elérhető: www.lesechos.fr/economie-france/conjoncture/030401778802-macron-beneficie-dun-climat-des-affaires-au-plus-haut-depuis-sept-ans-2096627.php (A letöltés dátuma: 2017. 07. 22.)
- La baraka pour Macron: la croissance va s’accélérer en 2017 selon l’Insee (2017). *Capital.fr*, 2017. 06. 20. Elérhető: www.capital.fr/economie-politique/economie-la-croissance-va-s-affermir-en-2017-predit-l-insee-1233470 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 04.)
- Le CICE, c’est quoi?* Elérhető: www.economie.gouv.fr/pacte-responsabilite/cice/detail (A letöltés dátuma: 2017. 07. 22.)
- MAZUIR, Valérie (2017a): Macron: six réformes sociales en 18 mois. *LesEchos.fr*, 2017. 07. 24. Elérhető: www.lesechos.fr/elections/dossiers/030373337991/030373337991-macron-six-reformes-sociales-en-18-mois-2092790.php (A letöltés dátuma: 2017. 07. 27.)
- MAZUIR, Valérie (2017b): Bascule cotisations–CSG – ce qu’il faut savoir. *LesEchos.fr*, 2017. 11. 24. Elérhető: www.lesechos.fr/elections/dossiers/030373858612/030373858612-csg-ce-que-veut-faire-macron-2092842.php (A letöltés dátuma: 2017. 11. 24.)
- MAZUIR, Valérie (2017c): La réforme du Code du travail par ordonnances. *LesEchos.fr*, 2017. 12. 20. Elérhető: www.lesechos.fr/economie-france/dossiers/030416148716/030416148716-la-reforme-du-code-du-travail-2098263.php (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- MAZUIR, Valérie (2017d): Taxe d’habitation, ISF, Impôt...: ce qui change avec Macron. *LesEchos.fr*, 2017. 12. 19. Elérhető: www.lesechos.fr/economie-france/dossiers/030456823822/030456823822-impot-tax-dhabitation-isf-ce-qui-va-changer-avec-macron-2103256.php (A letöltés dátuma: 2017. 12. 19.)
- Plafonds de chiffre d’affaires: micro-entreprise et autoentrepreneur.* Elérhető: <https://droit-finances.commentcamarche.com/faq/3574-plafonds-de-chiffre-d-affaires-micro-entreprise-et-autoentrepreneur> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 22.)

A Dialóg Campus Kiadó a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvkiadója.

Megjelent a Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó
és a Wolters Kluwer Hungary Kft. gondozásában.
Felelős kiadó: Petró Ildikó, a Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó ügyvezetője
és Kézdi Katalin, a Wolters Kluwer Hungary Kft. ügyvezető igazgatója.

Kapcsolat

www.dialogcampus.hu • wolterskluwer.hu

Telefon: 06 (30) 426 61 16 • E-mail: kiado@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt

Olvasószerkesztő: Csímár Péter

Korrektor: Kutas Éva

Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

A borítón szereplő fénykép forrása: depositphotos.com / Zooom

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-615-5920-62-2 (nyomtatott)

ISBN 978-615-5920-63-9 (elektronikus)

A 21. század elején Franciaország továbbra is az egyik európai nagyhatalom, mind gazdasági, mind politikai, mind pedig kulturális értelemben, a globalizációs és nemzetközi politika aktív szereplője. Magyar nyelven ugyanakkor sajnálatosan kevés publikáció születik erről az országról. Jelen összeállítás ezt a hiányt kívánja a maga szerény eszközeivel ellensúlyozni, keresztmetszetet mutatva a mai francia valóságról. Természetesen az itt megrajzolt kép korántsem teljes. A szerzők mindegyike a társadalomtudományok művelője, s ennek megfelelően ki-ki a saját szakterületének szemszögéből mutatja be és elemzi a témát. A tanulmánykötet ezért gazdasági, társadalmi, katonai, kül- és belpolitikai témákat is vizsgál, elsősorban a jelen történéseire fókuszálva. A készítőik szándéka szerint a mű eredendően a 2017-es, Emmanuel Macron győzelmével végződő elnökválasztásra készült, azonban a későbbi megjelenés semmit nem von le a tanulmányok szakmai értékéből.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE